

V. ÉV

1920.

1. SZÁM

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1920.

Ára 35 korona.

TARTALOM

I. Ülési előadások és felolvasások.

	Lapszám
A Szent István Akadémia IV. ünnepi ülése 1920. április 25-én.	
I. Elnöki megnyitó beszéd. (A keresztény kultúra lényege) Giesswein Sándor elnöktől	1
II. A nemzeti újjászületés erkölcsi feltételeiről. Gróf Apponyi Albert tiszteleti tagtól	10
III. Főtitkári jelentés. Reiner János főtitkártól	15
IV. Ezer éves küzdelmünk ezer éves határainkért. Dedek Crescens Lajos rendes tagtól	23
V. Költemények. Csendes tavaszi dal. — Az andocsi Máriához. (Magyar búcsujárók éneke 1920-ban.) Sik Sándor r. tagtól...	46
A Szent István Akadémia rendkívüli ünnepi ülése Br. Eötvös Loránd tiszteleti tag emlékeztére 1920. május 16-án.	
I. Giesswein Sándor elnök megnyitó szavai	48
II. Bárá Eötvös Loránd emlékezete. Tangl Károly rendes tagtól	49
III. Eötvös Loránd emlékére. Bán Aladár rendes tagtól	65

II. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia tagjai	67
A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:	
Az I. osztálynak 1919. évi március hó 7-ére megállapított felolvasó- ülése közbejött akadály miatt elmaradt	71
A II. osztálynak első felolvasó-ülése 1919. évi március hó 21-én	71
A Szent István Akadémia az 1919. évi április hó 27-ére megállapított rendes évi ünnepi-ülését, valamint az 1919. évre, március 21-ike utáni időre megállapított többi ülését elnöki intézkedés folytán nem tartotta meg	71
1920. Első rendkívüli együttes-ülés 1920. évi január hó 23-án	71
Az I. osztálynak 1920. évi február hó 6-ra megállapított felolvasó- ülése elmaradt	76
A II. osztály első felolvasó-ülése 1920. évi február hó 13-án	76
A III. osztály első felolvasó-ülése 1920. évi február hó 20-án	77
Első rendes együttes-ülés 1920. évi február hó 27-én	77
Az első rendes együttes-ülés folytatása s egyúttal tagválasztó együttes- ülés	78
Az I. osztály első felolvasó-ülése 1920. évi március hó 5-én	79
A II. osztály második felolvasó-ülése 1920. évi március hó 19-én	79
A III. osztály második felolvasó-ülése 1920. évi április hó 9-én	79
Második együttes-ülés 1920. évi április hó 9-én	80
Az I. osztály második felolvasó-ülése 1920. évi május hó 14-én	81
A II. osztály harmadik felolvasó-ülése 1920. évi május hó 21-én	82

III. Halálözások 82

Prohászka Ottokár t. tag búcsubeszéde Platz Bonifác ravatalánál ... 82

A borítékon: A Szent István Akadémia 1920. évi üléseinek rendje. —
A Szent István Akadémia kiadványai és a Szent-István-Társulat
megszűnt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható
kiadványai.

Tanintézetek és könyvtárak a Szent István Akadémia kiadványait 25%
árengedménnyel rendelhetik meg.

Díjtanul kapják a Szent István Akadémia tagjai, továbbá mindazok, akik a
Szent István Akadémia céljaira legalább 1000 koronát adományoznak,
valamint a tudományos és közművelődési intézetek és egyesületek.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA IV. ÜNNEPI ÜLÉSE

1920. ÁPRILIS 25-ÉN.

I.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

(A keresztény kultúra lényege.)

Giesswein Sándor elnöktől.

Fenséges királyi herceg!¹ Tisztelt Ünnepi Ülés!

Ami a növénynél a virág, az az emberi társadalomnál az, amit kulturának, művelődésnek nevezünk. A növény lebocsátja gyökereit a föld mélységébe, ott keresi táplálékát s egy különös chemiai folyamattal azt a piszkos sarat szirmaiban átváltoztatja ragyogó fehérré vagy a legrikítóbb szinekké és kelyhében édes mézzé változtatja s mint üdítő vagy kábító illatot elpárologtatja. Az ember pedig, hogy megélhessen, a földet tőrja, az elemekkel, a fenevadakkal s akárhányszor saját embertársaival vív küzdelmes párbajt, de működése ebben nem merül ki, a létért való küzdelem az önfenntartás és fajfenntartás ezernyi gondjain kívül tevékenységét még ideálisabb célok is irányítják. Az évezredek folyamán az ember a gép segítségével, elkezdve a kihagyott kovakőtől egészen a repülőgépig, bámulatos módon tökéletesítette fizikai erejét, de mindezekben be nem érte azzal, ami az ő biológiai céljait szolgálja, hanem ösztönszerű, ellenállhatatlan erővel iparkodott az igaz, jó és szép (καλοκάγαθία) virágait fakasztani.

S ez, ami az emberi tevékenységben a biológikus szükségleteken felül áll, ez az, amit kulturának, művelődésnek nevezünk, ez a népek életének mintegy a virága. Minden virágban van valami ideális, valami poezis s mégis a legreálisabb célokat, a fajfenntartás céljait szolgálja. A kultúra az emberi tevékenységnek ideális része s mégis ez az, ami a népek valódi fennállását biztosítja s így a fennmaradás realizmusát szolgálja. A kultúra virágából gyümölcs lesz, mely a nemzeti erősödés és szociális fejlődés magvait hinti

¹ A jelenlevő József királyi herceg megszólítása.

szét s ezáltal a kultúra a nemzetek életét meghosszabbítja, sőt nekik bizonyos halhatatlanságot biztosít.

A birodalmak, melyeket véres háborúk forrasztottak össze, széthullanak, a népeket új jövevények fölszívhatják, de az, amit emberi gondolat megteremtett és a kéz munkájával megörökített, egészen el nem mulik. A fáraók népe fölött az idők folyamán hykszöszok, ethispek, perzsák, görögök, rómaiak, arabok és törökök uralkodtak a Nilus völgyében, de a piramisok, melyeket a pusztá élettelen sivatagában a halhatatlanság szimbólumaként fölépítettek, most is állanak. Sőt nem maradtak kulturális emlékek nélkül a távoli diluviális és jégkorszak emberei sem, bár ezeknek faji hozzátartozásáról, életviszonyairól, nyelvéről és szokásairól semmit sem tudunk. Azok a sok ezer éves falfestmények, minő pl. az altamirai (Spanyolország) barlangban a bölény képe, vagy az iramszarvas csontra bevésített karcolatok, minőket főként a délkeleti Franciaország több ősi telepén találtak, e primitív őslakóknál, kik még házak híján barlangokban húzódtak meg, bámulatos művészi érzéket, megfigyelő tehetséget és kézi ügyességet árulnak el, amivel ők oly munkát végeztek, mely a biológikus tevékenység keretén teljesen kívül áll. S ép ez a munka, mely a szellemi élet kifolyása, a kultúra kezdete s e munkája által különbözik az ember az állattól. Mert munkát az állatok is végeznek és pedig sokszor bámulatos munkát. Mégis az ő munkájuk biológikus tevékenység s bár némelyiknek építkezései, pl. egyes madarak fészkei vagy a méhek sejtjei a célszerűségnek tetőfokát érik el, mindig csak a biológiai szükségletek keretén belül maradnak. Az emberi művelődés, mondja Lester Wand, az ész ökonomiája szerint halad előre, míg az állatok fejlődése az élet ökonomiája szerint megy végbe és e két ökonomia közti különbség alapvető. Ezek nemcsak nem hasonlítanak egymáshoz, hanem egyik a másiknak ellentéte: a civilizációt szabályozó pszichológikus törvény mintegy lerontja a biológikus törvényt.¹

Az állat fölött a természet uralkodik, az ember pedig a természet fölött tud uralkodni s annál magasabbra száll, annál jobban és merészebben halad előre, minél jobban tud a természet fölött uralkodni.

Nem egészen korrekt kifejezés az, ha a művelt népekkel szemben műveletlen népekről beszélnek. A művelődésnek ugyan van sokféle fokozata s az emberek lehetnek a kultúrának alacsony, sőt igen alacsony fokán, de teljesen műveletlen és kulturanélküli népek nincsenek.

¹ Lester E. Ward. *The psych. Factors of Civilization*. Boston, 1906. 259. 1.

A német nyelvben a művelődés kifejezésére két nem egészen szinonim jelzés van használatban: Kultur és Zivilisation, így nálunk is ezek: művelődés (a múlt század közepe táján pallérozottság) és polgárosodás. A franciáknál és angoloknál ellenben leginkább csak a *civilisation* (civilization) használatos. Helytelennek tartom Euckennek azt a megkülönböztetését, hogy a polgárosodás (civilizáció) a művelődésnek alacsonyabb fokát jelentené.¹ A jelentésbeli különbség az, hogy a polgárosodás inkább a társadalmi fejlettségre vonatkozik, a kultúra vagy művelődés pedig az ismeretek és művészetek művelését foglalja magában. A kettő között mindenestre van összefüggés, a civilizáció emelkedése elősegíti a kulturát s a kulturáé a civilizációt. De azért vannak népek, melyek az egyik téren emelkedtek magasabbra, míg más népek a másik téren multák őket felül. Civilizáció dolgában a rómaiak álladalmuk fénykorában magasabban álltak, mint a görögök, míg a tulajdonképeni kultúra terén Róma mindig csak kevés eredetiséget felmutató tanítványa Hellásznak.

Azt vélem azonban, ha mi a műveltségről, annak fejlődéséről és történelméről akarunk beszélni, legcélszerűbb, ha a kulturát szélesebb értelmében vesszük és azt a szellemi és erkölcsi élet minden jelenségeire kiterjesztjük. S azért, midőn mi keresztény kulturát emlegetünk, ebben a kereszténységnek úgy polgárosító, az erkölcsöket nemesítő hatását, mint a szellemi tevékenységnek igaz, szép és jó keresésében való irányítását foglaljuk össze.

A gyermekkorukat élő népekkel bizonyos fiatalos öndiszelgés könnyen elhiteti, hogy kulturájukat mintegy önönmagukból fakasztották és alkották meg. Hisz az ő isteneik is tulajdonképen a törzs istene vagy istenei, kik a más népek isteneivel ellenséges lábon állanak. A többi isten, úgy vélekednek, hamis istenek és a többiek kulturája álkultúra; azt tartják, csak ők birnak igazi műveltséggel, a többiek pedig barbárok. Így voltak a többi népek a görögök szemében mind barbárok, a rómaiak előtt pedig a görögökön kívül a többi népek. A tudomány azonban bebizonyította, hogy minden idegen befolyástól mentes önalkotta autochton kultúra nincsen. Minden szellemi művelődés gondolatok és eszmék kicseréléséből fejlődött ki. Voltak azonban már a legrégebb korszakban bizonyos kulturaközpontok, honnan a művelődés sugáralakban terjedt ki minden irányban. Sergi szerint az őskőkorszaki leletek is egy ilyen őskulturának az egy központból való szétterjedését mutatják, mely északi Afrikát és egész Európát átjárta.²

¹ R. Eucken, Geistige Strömungen der Gegenwart. 228. l.

² La decadenza delle nazioni latine.

Ma már tudjuk azt, hogy a harmonikus képződésében oly egységesnek látszó hellén kultúra sok idegen elemnek elegyítéséből származott, melyet azonban a szép és arányos, a jó és igazságos iránt oly fogékony görög géniusz nem szolgálai módon utánczolt, hanem lelke mélyébe fölvelt, átdolgozott, szebbé és tökélete-sebbé tett.

Az már régen közismert dolog, hogy a görögök az írás mes-terségét a feníciaiaktól tanulták. A régi Egyptom emlékeinek meg-ismerése azt igazolja, hogy nem volt tisztán csak mende-monda, amit Herodot, Diador és más görög írók mondanak, t. i., hogy a régi költők és bölcsek, Orpheus, Homer, Lykurgos, Solon, Pytha-goras, Plato, Eudoxus matematikus stb. Egyptomba jártak ismere-teiket gyarapítani. Ha ezt az állítást nem is kell szószerint venni, annyi bizonyos, hogy sok szellemi kincs jött át a Nilus völgyéből Hellás földjére. Egyptomi származásra mutat maga a görög escha-tologia több részlete, mint pl. az elysiumi mezők, az Acheron és az árnyakat szállító Charon. S a dór oszlopszat eredeti típusát is Egyptomban találjuk meg.

S minő különös ez a kölcsönös csereviszony. Midőn aztán a nilusvölgyi kultúra egészen megvénhedett s Chem földjének népe nemzeti önállóságát elvesztette, a görög szellem ifjító behatása mintegy új életre keltette. A philaei templom híres kioszkja mutatja minő bájt tudott hozni az egyptomi építészet masszív alakjaiba, anélkül azonban, hogy tipikus jellegéből kiforgatta volna.

Szóval a történelem számos ismételéssel igazolja azt, hogy a kulturák nem mint egy faj és nemzet alakulása létesülnek, de hogy azért minden kultúra nem mentes az ő szülőföldének, miliójének s az őt fejlesztő nemzet karakterének befolyásától. Minél jobban fej-lődik a kultúra, annál inkább törekszik az általános emberi, a humanizmus felé, de soha sem teheti ezt az egyénnek és a kollek-tív egyéniségnek, a nemzetnek megtagadásával. A nemzeti gondolat mellett a humanizmus eszméjét szolgálta a görög kultúra már ebben az időben, midőn otthonában megerősödve békés hódító útjára kelt. A görög kultúra már jóval a nagy macedoni hódító előtt kereskedelmi és kulturális gyarmataival a szélrőzsa minden irányá-ban egységesítő kapocs gyanánt szolgált a Kelet és Nyugat népei között. Így lett a görög világpolgár anélkül, hogy nemzeti karakterét le-vetette volna. «Minthogy az emberek mint világpolgárok (kozmpo-politák), mind rokonok egymáshoz — mondja szicíliai Diodor — a világtörténelem írói az isteni gondviselés eszközei, mert miként ez a világot, mint egységes egészet kormányozza, úgy ők a népek

egyetemes történetét, mint egy államét (καθάπερ μᾶς πόλεως) adják elő». S a rómaiak által túszként elhurcolt Polybios az első, aki az ő történelmét egyetemesnek, katolikusnak, azaz minden népet felölelőnek (Καθολική καὶ κοινὴ ἱστορία) nevezi. Ennek a humanisztikus eszmének a római kultúra terén Seneca a legpregnansabb kifejezője, ki ezt a szép szavakba ölti: *homo res sacra homini*, az ember legyen szent dolog az ember előtt.

A világtörténelem azonban három oly kulturális mozgalomról tud, amely céltudatosan, mint világnézet és felfogás indult útnak, hogy a vallás kapcsolatával egybefoglalja az emberiség szétválasztott tagjait.

Történelmi sorrendben a buddhizmus az első közöttük. Gautama Buddhának az indiai királyfiból szerzetessé lett vallásbölcselelőnek szellemi hagyatékából indult meg az a mozgalom, mely déli és keleti Ázsia népeit, melyek különben fajilag és történelmi fejlődésükben nagyon is különbözők voltak, bizonyos kulturai egységre hozta. Árja földről indult ki, ahonnan azonban később kiszorult s ma több száz millió hívének legnagyobb része a sárga fajból kerül ki.

A másik világmozgalom a kereszténység kulturhódítása. Sémiföldről indul ki, de a galileai halászok, kikhez aztán nemsokára a félig hellenizált zsidó, a Saulusból lett Paulus szegődik, hamarosan meghódítják a keresztény kultúrának a magas fejlettségű görög-római kultúra terrenumát. De az új tan nem áll meg a római birodalom határainál, hanem hatalmas terjeszkedő erejével már az első századokban meghódít oly népeket, melyeket a római legiők meghódítani nem tudtak. A sémi ültetvény azonban legmagasabb virágzását indogermán talajon fejlesztette ki.

A harmadik világkultúrális mozgalom, az iszlám sémi területen alakult ki, innen indult fegyveres hódító útjára és bár perzsákat, később turáni népeket, sok millió hindut, malájit és újabban különféle négertörzseket hódított meg, lényegében mindig és mindenütt sémi volt és maradt, a sémi gondolatot reányomta minden más kulturára, melyet hódító útjában talált. Az igaz, hogy az arabok egy részben nomád, részben kereskedő nép, a kultúrának kiváló szenszáljai voltak. A keleti és bizanci tudomány és művelődés kincseit magukkal hozták spanyolországi birodalmukba és onnan mint ismeretterjesztők termékenyítőleg hatottak a nyugati népek kultúrájának fejlesztésére. Hisz magát Arisztoteleszt, kinek bölcséleti rendszere oly nagy befolyással volt a középkor bölcséletének és teológiájának fejlődésére, a nyugat az arabok közvetítése folytán tanulta megismerni és megbecsülni.

A tudományok, nevezetesen a természettudományok és a technika terén a középkor arabjai kétségkívül fölötté állottak a nyugati keresztény népeknek, de a keresztény világfelfogás e népek polgárosodottságát magasabb fokra emelte és a további fejlődés lehetőségét megadta. A polgárosodás t. i. az egyén és társadalom kellő összhangjában áll s ezt az összhangot a keresztény kultúra tudja a legtökéletesebb módon elérni. Egy kultúra sem tudja annyira kidomborítani s megneemesíteni az ember individualitását, mint a kereszténység az istengyermekség s a Krisztusban való testvériség eszméjével, mely minden embert, lelki értékét tekintve, egyenlő rangra emel, anélkül, hogy őt a társadalom kötelékéből kivonná; mert a társadalmi egységet és a kölcsönös alárendeltséget szintén szent kötelességgé emeli.

A buddhizmus ezzel szemben a tökéletességet az *anatta*-ban (szanszkrit nyelven *anatman*), vagyis a személyiség teljes felolvadásában találja; maga a lét célja Buddha tanítványai szemében a nirvána, ami szószerint annyit tesz, mint kialvás (pl. a mécsé) s ha ezt nem is tekintik mindannyian teljes megsemmisülésnek, a létezésnek olyan állapotát jelezheti csak, amely hasonlít az ópiumélvezettől elkábultnak öntudatlan állapotához.

Az öntudat, a tevékeny és akaraterős élet serkentő ereje, a buddhizmus nézőpontjából minden rossz forrása. Ép ez oknál fogva az, ami a buddhizmusban a keresztény szeretetet pótolja, inkább általános részvét minden élő lény iránt, úgy, hogy nem tesz különbséget ember és más élő lény között. A buddhizmus nyelvezete, úgy mond a buddhizmus tanait alaposan ismerő Oldenberg, nem képes arra, hogy a keresztény szeretet ama magasztos eszméjét kifejezze, melyet szent Pál költői ihlettel magasztal, ama szeretetét, mely nagyobb, mint a hit és reménység s amely nélkül az, ki emberek vagy angyalok nyelvén beszél, csak zengő érc és pengő cimbalom; s a buddhizmus történetében nem is találjuk ez eszmének megvalósulását, mely a keresztény világban testté s vére lőn.¹

A buddhizmus szerint a tökéletes ember (arahat) érzéketlen mint a föld s mint a kapu bálványa (Dhammapadam). «Egyformán viselkedem mindenki irányában, mondja a buddhista tökéletesség embere, akár fájdalmat, akár örömet szerezzenek nekem; szeretetet s gyűlöletet nem ismerek, öröm, fájdalom, tisztelet és gyalázat engem érintetlenül hagy; kedélyállapotom nem változik, ez az én közönyösségem tökéletessége.» (Csaríja Pitaka.)

Ez a világnézet az ő kérlelhetetlen végzetével (Karma) mint-

¹ Oldenberg, Buddha und seine Lehre 298. 1.

egy megbénítója az emberi tevékenységnek, melyet a kereszténységben az Isten és emberszeretet magasztos eszméje szabályoz, ösztönszerű megnyilatkozásaiban korlátoz, de egyszersmind hősies cselekedetekre ösztönözni is tud.

A buddhizmusnak e negatív irányzatával szemben az iszlámban tagadhatatlanul van szervező erő, de az ő szervezése úgyszólván militarisztikus természetű. Nem pusztá véletlen az, hogy pénteken a *Khatib* vagyis prédikáló karddal lép fel a mimbaora (szószékre) és a második prédikációban ezzel az imaszerű fohással fordul Allahhoz: «Adj a szultánnak és seregének győzelmet, semmisítsd meg az ő kardjával a hitetlen népség nyakát».¹

Ez a merev organizáció akasztja meg az iszlámban is az egyéniség szabad fejlődését. Az egyén elvész a társadalmi szervezetben, mely reá egész súlyával nehezedik és akaratnélküli géprésszé változtatja. Innen van, hogy az iszlámnak úgyszólván egyedüli képzőművészete, az építészet, mely Chateaubriand szavai szerint bűvöletes, mint az oázis és varázslatos, mint a sátor meséi, a legvidámabb, de egyszersmind a legefemerebb megnyilvánulása az ember alkotó szellemének, alkotásait úgyszólván a szél elhordja, mint a pusztá fővenyét, mely első alapja gyanánt szolgál. Az iszlám kulturája, mely a kelet ősrégi forrásaiból táplálkozott, ennek kincseit a szélvihar gyorsaságával vitte széjjel, de a társadalmat átalakító, polgárosító munkát végezni nem tudott; szociális intézményei merev formákat öltöttek, melyek minden haladásnak útját állják.

A keresztény kultúra az egyéni öntudat egocentrizmusát a szeretet miszteriumával egyensúlyozza, s ebben áll az ő nagy szociális ereje. Ezzel az energiával változtatja meg a keresztény eszme, nem kataklizmaszerűleg, hanem folytonos, lassú, de biztos munkával a szociális struktúrát, amely tekintetben a kereszténység leg szebb szociális vívmányai közé tartozik a rabszolgaságnak, mint intézménynek az eltörlése és a nő emancipációja. S ezek a nagy tettek, melyeket a keresztény kultúra megrázkódtatás nélkül vitt végbe, azt a biztos reményt kelti bennünk, hogy korunk egyéb nehéz szociális problémáit is a megoldáshoz vezeti. Ezek mindennek előtt az osztályok és a nemzetek és fajok közötti *harmóniának a megvalósítása* és ebből kifolyólag *a népek szövetsége*.

A különféle természetű történelmi materializmusnak hívei talán sajnálkoznak azon, hogy az ő osztályharcos és fajharcos elméleteik a keresztény kultúra nézőpontjából rombadőlnek, mert ők a késhegyig menő, egymást irtó harc nélkül történelmet és fejlődést

¹ L. Goldziher I. Az Iszlám 331. és 334. l.

elképzelni nem tudnak. A világháború egyfelől és a bolsevizmus másfelől eléggé mutatja, hogy a kulturális fejlődésnek magasabb eszmékre van szüksége, eszmékre, melyek az osztályok és fajok természetes surlódásait elsimitják és az emberek közti fizikai és szellemi különbségeket, melyek szükségesek és mintegy gondviselés-szerűek, harmoniába foglalják össze. Surlódások mindig lesznek és kell is, hogy legyenek, mert surlódás nélkül nincs mozgás, de a surlódásnak nem szabad oly mérvűnek lennie, hogy belőle tengelygészség származzék.

Ne hozza fel senki sem a kereszténység humanizmusának cáfolataként a Pisarrókat és Cortezeket, mert ezek sohasem voltak a keresztény gondolat kifejezői, valamint ma sem azok, akik az osztálygyűlölet és fajgyűlölet magvait szórják. A Pisarrókkal szemben mindig ott találjuk a keresztény kultúra igazi képviselői gyanánt a Las Casasokat, akik a krisztusi szeretetnek és igazságosságnak az egész emberi nemre való kiterjesztését követelik.

A keresztény kultúra harmadik kiváló tényezője, hogy a lelki és világi hatalom közötti harmóniára törekszik. Míg a római kultúrában a Caesar és Pontifex Maximus hatalma egy személyben összpontosul s az iszlámban a Khalifa mint Mohammed utódja az egyházi és világi legfőbb hatalom hordozója s míg másrészt a buddhizmus, Tibettől eltekintve, mintegy közömbös álláspontot foglal el a társadalmi és állami élettel szemben, addig a keresztény kultúra s sokezer mártír vérében megvásárolta a lelki életnek az állami hatalomtól független fejlődését és szabadságát. S ha a középkor derekán VII. Gergelytől kezdve éles ellentétek merültek föl a pápaság és az imperium között, ezek a lelki hatalom függetlenségét célozták és a határok kitűzése által békés megoldást találtak a két hatalom összhangzatos együttműködésében s így, miként A. Leroy-Beaulieu megjegyzi, megalapítói lettek a mai kor polgári szabadságának. Az iszlám, de részben a keleti kereszténység is, a középkornak ez elkülönítő és összhangoló hatását nélkülözi s azért nehezen tud elhelyezkedni az abszolutizmus és a társadalombomlasztó törekvések szélsőségei között.

Az emberi méltóság megismerése, a keresztény szeretet által mérsékelt individualizmus, a szeretetből és erkölcsi kötelességtudásból táplálkozó szociális érzés, a nemzeti érzésnek megnevezése és a faji hozzátartozóság fölé emelkedő szintája, a lelki és világi hatalom megértő összműködése: ezek a keresztény kultúrának éltető forrásai, melyek által minden idők viszonylataiba bele tud helyezkedni s nem esik az iszlám merev konzervativizmusába,

hanem a lelkeket megtisztító és átalakító erejével az igazi haladásnak lesz hordozója.

Erre az igazi, a kiengesztelő és az aktív cselekvésre ösztönző keresztény kultúrára van ma szüksége Európának, mert csak ezzel lehet megteremteni a népek szövetségét és erre van szüksége a száz sebből vérző Magyarországnak, mert csak ez alkothatja meg az osztályokat és fajokat egyesítő s mindenkinek jogait tisztelő nemzeti egységet.

A keresztény kultúra az igazán egyetemes kultúra. Egyetemes azért, mert minden faj, nemzet, államforma, stíl fölött áll. Egyiket sem rontja le, de mindegyiket megneemesíti, nem olvasztja össze a fajokat és nemzeteket — mert mindegyiknek természetadta tehetségei és hivatásai vannak, mint a zenekarban a különféle hangszereknek — s a keresztény kultúra az, mely őket összehangolja.

Egyetemes azért is, mert elemeit a különféle fajok kulturalelemeiből gyűjtötte össze. Végső gyökérszálai visszanyulnak az Eufrat és Tigrisközi ősi Chaldaeába, hol egy turáni fajta nép fényes kulturvilágnak vetette meg alapját, az ótestamentummal a sémi gondolatra támaszkodik és közvetlenül a görög-római műveltséggel kapcsolódik össze, mely számára az igaznak és szépnek, a nemes idealizmusnak kiapadhatatlan forrása. De azért ez utóbbitól mégis a gondolatvilágnak óriási különbsége választja el. Hellásznak örök derűs Olympuszát a fátumszerű tragikum vigasztalan problémája zavarja meg — a keresztény gondolat e siralom völgyének szenvedéseit gloriolával veszi körül és általuk a lelki győzelemnek babéraihoz vezeti bajnokait.

Látjuk Szofoklesz drámájában Oedipusz királynak szíveket megrázó sorsát, ott áll előttünk, amint lelki gyötrelmeiben és kétségbeesésében szemevilágától önnönmagát megfosztotta. Részvét-könnyek peregnék le szemünkről, de könnyebbülést és vigasztalást nem találunk, saját bajaink és keserveink elviselésére fölemelő, a csüggetegséget eloszlató bátorítást nem lelünk; legföljebb a stoikus rezignáció marad számunkra, mellyel az elkerülhetetlen és elodázhatatlan sorsnak szemébe nézünk.

Egészen más a tragikum szerepe a keresztény gondolat körében. A kereszténység világdrámája nem a Golgothán fejeződik be, hanem a koponyák hegyének tövében, a szentsír barlangjában, amely a feltámadás kapuja lett. A keresztény gondolatnak e vigasztaló és felemelő szava száll a magyar nemzethez mostani tragikus órájában. Még nincs itt a vég. A szenvedés és kínlás még nem utolsó jelenete a népek drámájának. A keresztény kultúra erejével föltámadunk

II.

A NEMZETI ÚJJÁSZÜLETÉS ERKÖLCSI FÖLTÉTELEIRŐL.

Gróf Apponyi Albert tiszteleti tagtól.

Fenséges Úr! Mélyen tisztelt ünnepi gyülekezet!

A háború, a forradalom, a kommunista rémuralom pusztításai után valóságos újjászületésre van szüksége nemzetünknek. Újjászületésre a jog terén, mert bármennyire keressük ösztönszerű iparkodással a bekapcsolást a jogfolytonosságba, annak szigorú logikája nem érvényesülhet az alapvető ténybeli átalakulások tekintetbevétele nélkül; újjászületésre a gazdasági téren, mert fennmaradásunk oly nagymérvű új értéktermeléstől függ, mely a nálunk szokásosnál sokkal megfeszítettebb munkát és annak nagyobb rendszerességét követeli; újjászületést a szociális téren, mert bármennyire utópia legyen az életsorsok teljes egyenlősége, a tátongó űr, amely a csekélyszámú gazdagot a nagyszámú nélkülözőtől elválasztja, áthidalást kíván; a munka nagyobb részt követel az általa termelt javak élvezetéből, a tömegek a kultúra gyümölcseinek élvezetében nagyobb mértékben kívánnak részesülni. De mindezeknek a szükséges átalakulásoknak föltétele, a lerakandó alapok alapja az erkölcsi erő fokozása, melytől függ az eligazodás lehetősége, a teljesítési képesség és — elevenbe vágó elhatározások mellett — a bölcs mérséklet érvényesülése.

Sokat ígérő kezdet volt tehát az, amikor a keresztény gondolatot irták az újjáépítés tervrajzának homlokzatára; megemlékezvén a Szentírás ama lapidáris mondásáról, hogy: «Fundamentum aliud ponere nemo potest quam quod posuit Dominus noster Jesus Christus». A kérdés ezzel elvileg meg van oldva; de annál szükségesebb annak megállapítása, hogy a keresztény alap mit jelent, nehogy vagy tétlen üres jelszó maradjon, vagy többet követeljenek ezen a címen, mint amennyit a mai korban követelni lehet, vagy — ami még rosszabb — köpönyegéül szolgáljon olyan törekvéseknek, amelyekhez annak semmi köze és amelyekkel azt kompromittálni nem szabad.

A legnagyobb veszélye a keresztény alapnak akkor áll elő, ha

egy negatív gondolatnak hamis vágányára tolatik, ha üldözésekben és gyűlölködésekben csúcsosodik ki. Ebbe könnyű a tömegeket belevinni, mert ez összefér minden rossz szenvedély szabadosságával és a háború által előidézett lelki eldurvulással könnyen összefoly; mert ehhez semmi sem szükséges abból a komoly, sok önmegtagadást és benső erőfeszítést igénylő lelki megújulásból, melynek ápolásában és intézményes előmozdításában kell a keresztény kurzus lényegét és a nemzeti újjászületés erkölcsi alapját keresnünk.

Lelki megújulás a keresztény etika szerint és ennek intézményes támogatása, vagy ha úgy tetszik formulázni: az intézményekbe átvitele.

Megkísérlem e feladat óriási területének bizonyos beosztásokkal áttekinthetővé tételét.

Mindenekelőtt áll az önzés legyőzése: egyéni önzés, osztályönzés, pártönzés, anyagi önzés, hatalmi önzés legyőzése. Nem az önérdék kiküszöbölését értem ez alatt, ami sem nem lehetséges, sem nem kívánatos, hanem az önérdék azon kinövéseinek letörését, amelyek azt a közérdekkel ellentétbe hozzák. Legyen anyagi önérdék: hiszen a gazdasági tevékenység azon intenzivításának, amelyre rázorulunk, ez egyik nélkülözhetetlen föltétele; de a nyereségszerzésnek mindazon módja, amely a köz károsításával jár, kíméletlenül letörendő. Nem lehet minden egyes embert erkölcsi oktatás által a jogosulatlan nyereségvágyból kigyógyítani, bár józan felfogással az önérdék szelleméből kifolyólag is megállapítható, hogy a mások kárával elért nyereség csak lutri és nem létalap; de a gazdasági érdekképviselőktől már meg lehet és meg kell követelni, hogy ennek a magasabb tekintetnek utat törjenek, hogy mindegyik vizsgálja a saját gazdasági ágában előforduló árdrágító, kiuzsorázó és egyéb visszaéléseket, ne csak a máséban, iparkodjék azok ellen a maga körében küzdeni. Az utolsó szót e tekintetben egy okosan drákói állami törvényhozásnak kell kimondania, mely minden intranzigens szigor mellett figyelemmel van az evangélium egyik példabeszédének intelmére: vigyázzunk, nehogy a gazzal együtt a jó vetést is kitépjük.

Osztályönzés: itt legkevesebbet a munkásosztálytól követelhetünk — csak épen annyit, hogy diktaturára ne törekedjék és követeléseinek megállapításában a termelés lehetőségének föltételeivel számoljon, nehogy önmaga alatt vágja el az ágat; különben a társadalom ennek az osztálynak kiegyenlítéssel adós.

Habár utópia marad is a társadalmi helyzetek teljes egyenlő-

sége, egy bizonyos pontig a kiegyenlítéssel el kell jutnunk nemcsak saját nyugalmunk szempontjából, de a keresztény etika parancs-szava szerint is. A higienikus létfeltételek s a normális családi élet élvezhetésének lehetőségében nem szabad hogy különbség legyen a társadalmi osztályok, helyzetek közt. Tűrhetetlen állapot az, hogy p. o. míg az első életévnek csecsemőhalandósága a vagyonos osztályoknál 5—6%-ot tesz ki, addig ugyanezen arányszám a munkásoknál 25—30%-ra emelkedjék; tűrhetetlen állapot, hogy a munkásosztály tagjainak középlettartama vagy 10 esztendővel kevesebb legyen a vagyonosokénál; ezekben a higienikus viszonylatokban, mint már mondtam, valamint a tehetség érvényesülésének lehetőségében el kell érünk a kiegyenlítést. De a munka jövedelmének minimális megállapításában sem szolgálhat alapul a pusztá életfentartás; munkabérnek mint termelési költségnek mérlegelése: ez a bértörvény nem a keresztény etika talaján termett, hanem annak mellőzéséből született. A keresztény etika az embert nézi a munkásban, akinek emberhez méltó élethez van joga, tehát olyan élethez, mely őtet ki nem zárja a magasabb civilizáció nyújtotta finomabb életélvekből, melyek ha nem is kizárólagosan, de nagyrészt az ő munkájának köszönhetik létezésüket. Az a szociálpolitika, mely a termelés összseredményében mindig nagyobb és nagyobb mértékben részesíti a munkatényezőt, egyenesen keresztény követelmény.

Szólnom kellene még a politikai önzésről, pártok és egyesek hatalmi igényeiről, de itt intézményesen vajmi keveset lehet tenni; ez a fejezet egészen a politikai vezérek kezében van. Akit pedig meg nem rendít és nagyravágyásának fékezésére nem indít a válságos idők szemlélete, annak hiába beszélünk. Legyenek ám pártok, bár az újjáépítés mai feladataira nézetem szerint nem volna túlnehéz az összes hazafias elemeket tömöríteni. De hát ha tárgyi nézeteltérések csakugyan indokolnák pártok létezését mai körülmények között is, küszöböljünk ki minden alakulást, mely személyi aspirációk talajából nő s helyezzük magasabbra még a jogos pártérdeknél s az abból keletkező, gyakran oly visszatetsző versengéseknél azokat a feladatokat, melyek elé hazánk válsága minket állít s amelyek parancsolólag követelik, hogy minden helyre a legalkalmasabb embert állítsuk. Ez is a keresztény etika követelménye, mely semmi vonatkozásban, a finomabbakban sem tűri a magánérdeknek a közérdek fölé helyezését.

A mindennemű önzés legyőzésére legalkalmasabb erkölcsi erő pedig a keresztény gondolat mélységes átérzése mellett a nemzeti

érzés ápolása. A nemzet ezidőszerint az a legmagasztosabb fogalom, amelyben az altruista felfogás *szervezetet* nyert és intenzív érzelmeket tud kiváltani. Elméletileg föléje lehet helyezni az egész emberiség kultuszát, de ez sem az egyes emberig lenyúló szervezettel nem bir, sem az érzelmek megfelelő mélységét nem tudja előidézni, azon törvénynél fogva, amely szerint egy adott folyadékmennyiség annál sekélyebbé válik, minél szélesebb területre terjed. Amit nemzettagadó nemzetköziség címén eddig beadtak, az tulajdonkép nem egyéb, mint a minden gátat letörő osztályönzés. De azért a keresztény gondolat teljesebb felismerése is elvisz egy jól felfogott nemzetköziséghez: a nemzetek közti gyűlölködés kiirtásához, a közös nagy emberiségi értékek termelésében való szolidaritásukhoz és testvériségükhöz. Tehát nem a nemzet megtagadásával, hanem a nemzeten át jutunk a megvalósítható és megvalósítandó internacionalizmushoz, valamint nem a család megtagadásával, hanem a családon át jutunk a nemzet magasabb egységéhez. Amint tehát a nemzet legjobb támaszának épen azt az embert tekintjük, ki mint családapa mintaszerű, épúgy a legjobb világpolgár az lesz, aki nemzetének leghűbb és leglelkesebb fia.

Az önzés leküzdése után a keresztény etikának ma legaktuálisabb megnyilvánulása a lelkiismeretes munka kötelességének átérzése. Hogy hazánk regenerációja csak megfeszített s lelkiismeretes munka mellett lehetséges, hogy nagyobb értéktermelés és helyesebb értékmegoszlás nélkül gazdasági és kulturális veszteségeink pótlása lehetetlen, azt talán felesleges bizonyítani. Itt egy nagy kötelesség előtt állunk tehát, mely egyaránt kötelez mindenkit s melynek teljesítését, ha szükséges, törvényes intézkedésekkel is biztosítani kell. Nem heverhet itt parlagon semmi termelési eszköz, semmi képesség. Aki valamely termelési eszköznek birtokában van, az tartozik azt megfelelő termelésre felhasználni; a római jognak a tulajdonról adott az a definitiója: «Jus utendi et abutendi» nem keresztény elv; az «abutendi»-t a keresztény morál feltétlenül törli. Át kell alakulni annak a sajátságos társadalmi értékmegállapításnak is, amely annál nagyobb tiszteletet biztosít mindenkinek, mennél kevesebbet dolgozik, meg kell becsülni a munkának minden nemét s annak minden hűséges végrehajtóját. Biztosítani számára munkájának becsületes eredményét a paraszizmus minden nemével szemben, hogy ne legyen ürügy a nem dolgozásra. A keresztény társadalomnak fölénye attól függ, hogy dolgozni tanuljon s ezt az államnak minden eszközzel elő kell mozdítania.

A keresztény kurzus becsülete követeli mostan — de lényeg-

géhez is tartozik — a jogrend teljes biztosítása; a jogállam, a liberális érának legfényesebb alkotása, amely különben teljesen egyezik a keresztény etikával. Nem szabad tehát, hogy e tekintetben visszaesés legyen. *A keresztény érának nem reaktiót kell képviselni, hanem haladást mindenben, ami helyes és jó.* A jogállamnak pedig mi a lényege? Annak a természetjogi követelménynek a megvalósítása, hogy senkivel igazságtalanság ne történjék, tehát az összes állami intézményeknek olyan szervezése és olyan működése, amely ezt a célt biztosítani alkalmas. Ez nem zárja ki az egyesek és a társadalom ellen elkövetett bűnök szigorú megtorlását, nem zárja ki azokat a rendkívüli óvintézkedéseket, amelyeket az átélt forradalmak utórezgései és még mindig fenyegető veszélyei szükségessé tesznek; de kizár minden önkényt, minden szubjektív gyűlölködést és kizárja felelőtlen elemek közhatalmi ténykedéseinek eltűrését.

Nem érintem ez alkalommal e kérdésnek politikai jelentőségét, mert a lehetőségig kerülni óhajtok minden politikai vonatkozást. A keresztény etika szempontjából nézem a dolgot és mivel a kardinális erények egyike ebben az etikában az igazságosság, állami követelményei közt talán első helyen áll a jogrend. Aki ez alul bármi okból ki akarja magát vonni, kimélje meg a kereszténységet attól, hogy az ő jelzőjével takargassa ténykedését.

Végezetül az a kérdés áll előttem, hogy önönmagát miképpen biztosítja a keresztény éra visszaesések s a keresztény gondolatnak újbóli háttérbe szorítása ellen? Egyszerűen működésének eredményességével. Legyen benne erő és határozottság mellett az adott körülményeket gondosan mérlegelő okosság is: tudtommal ez is a kardinális erények egyike. Állapítsa meg azt, ami elérhető, nem egy rövidéletű kedélyhullámnak lélektana, hanem az állandóság föltételei szerint. Különben nem képviselne egyebet, mint a nemrég túlságosan balra ellendült ingának túlságosan jobbra átlendülését, amit vajmi könnyen követhet a visszalendülés. Isten óvjon ettől. Meg kell találni azt a nyugvópontot, amelyen az örökkévalóságra rendelt keresztény elvek földi alkalmazása állandóságot ígér, mert megnyugvást, igazságot, békét jelent minden becsületes hazafira nézve, ha egyénileg nem is vallja a keresztény világfelfogást. Azzal, hogy állandóságot biztosítsunk neki, tartozunk nemcsak a keresztény elv komolyságának, hanem nyugalomra és megállapodottságra áhító szegény hazánknak is.

III.

FŐTITKÁRI JELENTÉS.

Reiner János főtitkártól.

Tekintetes Akadémia! Tisztelt Ünnepi Ülés!

Egy év kiesett Akadémiánk életéből.

Egy év, amely az egész magyar szellemi életnek vesztesége és következményeiben egyúttal legfőbb oka és forrása azoknak a nehézségeknek, amelyek a szellemi élet most oly nagy fontosságú megnyilatkozásainak s egész munkásságának közkinccsé válását talán évekre megakadályozzák és hatását szűk körre szorítják.

A háború kimenetele, a győzelmes és végig helytálló frontnak belső áruló tevékenységgel végzett letörése s az azt követő-, s hazánk leggyászosabb korszakainál gyászosabb és szégyenletesebb idők Akadémiánknak fokozott mértékben megindult munkásságát visszaszorították, holott tulajdonképen még növekedtek azok a kulturális feladatok, amelyeket a kényszerrel főként hozni kívánt s kultura szempontjából alacsony fokon álló népekkel szemben, szellemi fölényünk igazolására és fenntartására meg kell oldanunk; emellett az uralkodó társadalmi-, és állami rendünk helyébe léptetett rendszer és berendezkedés pogány szellemével szemben, az Akadémiánk alapításánál közvetlen célul tűzött keresztény szellemben való munkálkodás ma már nemcsak magyar-, hanem világérdek s az emberiség érdeke.

Azonban az ezen szellemi veszteséget felidézett időszaknak vannak oly eredményei, amelyeket ma még alig tudunk kellőleg értékelni.

Ily eredmény az, hogy a szelleminek nevezett munka központjába helyezett s az egész fejlődés magyarozatál alapulvett történelmi materializmussal szemben újabb bizonyítékait kapjuk annak, hogy az eszmék, a szellemi és lelki erők a fejlődésnek leg-hatalmasabb mozgatói s a társadalmi és történelmi produktumok nagyrészen ezeknek szüleményei.

S amíg azokban a gyászos időkben — a helyzetnek megfelelőleg — mondhattam s a múlt évi április hónapban megjelent Értesítőnk a nyilvánosságra hozhatta azt a kijelentésemet, hogy ama napok nem

értik át a kulturának, az erköcsi, a szellemi erőknek jelentőségét és súlyát, népeket, nemzeteket és országokat megmentő s hódító hatalmát s hogy «méltatlanok lennénk az Akadémia névre s méltatlanok lennénk a hazánkat és kulturánkat megalapozott Szent Istvánnak nevére, ha elvesztenők hitünket a világok sorsát intéző isteni gondviselésben s elvesztenők bizalmunkat hivatásunkban», — addig ez az alakulás mindezt igazolta s az abban kifejezésre jutó gondolat vezeti ma az egész nemzetet s oly eredményeket fog teremni, amelyek ismét megfogják adni eszmei tartalmát a nemzet életének s lelkének ama gyászos idők szellemével s irányával szemben.

A másik nagy eredmény az, hogy a pogány szellemmel és hanyatló erkölcsökkel szemben ismét a keresztény alapokon felépülő modern állam alapjait igazolja s oda visz vissza.

A tudomány, irodalom, művészet s az életirányok már hosszú évek óta azt a hanyatlást, azt a dekadenciát mutatták, amelynek — más rokon hanyatlási korszakokhoz hasonlóan — összeomláshoz kellett vezetnie.

A letűnt gyászos időszak, részben ennek eredményeképpen s annak emlőin is felnöve, a mi államunk helyébe oly alakulatot léptetett, amelynek pogány szelleme megsemmisítette az egyéniséget, a lelkiismeretet s az erkölcsöt.

A pogány világ nem ismeri az egyéni lelkiismeretet; az ó-szövegségben is legelőször a Bölcsesség könyvében fordul elő ez a szó s a helléneknél a szofisták azok, akik az állammal szemben az egyéni akarat kérdését felvetik s még sokáig tartott, amíg ezután a stoikusok kifejezetten lelkiismeretről beszélnek.¹

Ami itt a természetes fejlődési menet, azt az egész fejlődési menet visszafordításával mesterségesen akarta megvalósítani az a berendezkedés, amely a kereszténység által megteremtett s kifejlesztett egyéniségnek s a humanitásnak eszméjével, az emberi egyetemességgel s mindenki egyenlő emberi lényegével, a szabadság törvényével s az ezeknek alapjain felépült állammal szemben, mindezeket megtagadó s ismét a kollektív akaratot s a maga által teremtett társadalom-ellenes erkölcsökhöz alkalmazott lelkiismeretet állította fel uralkodó irányelvnek; ami viszont egyenesen és kényszerítőleg hatott a mi társadalmunkban s államunkban bennrejlő — annak alapjait, lelkét, lényegét kitevő — szellem kifejezett megnyilatkozására.

¹ H. v. Treitschke, Politik. Leipzig, 1897. I. B. 88. l.

Vagyis ama pogány szellemmel és erkölcsökkel szemben kifejezetten is meg kell nyilatkoznia az addig inhaerens keresztény szellemnek s erkölcsöknek.

Akadémiánknak alapítását, céljait, rendeltetését s munkásságát már 1915-ben ennek a szellemnek állítottuk szolgálatába az akkor már jelentkezett és terjedő pogány szellemmel s hanyatló erkölcsi irányjaival szemben.

Sajnos az anyagi eszközök hiányában nem végezhattuk azt a nagykeretű munkát, amelyet ez a feladat megkövetel s amelynek részletei s végzésének módjai tisztán állanak előttünk s megoldására a szellemi erők, a lelkesedés s az akarat is készen állanak s amelynek végzésében — mint azt 1918-ik évi ünnepi ülésünkön jelentettem — Akadémiánk harmadik éve már a fokozott munkásság eredményeit mutatta s ezt akasztotta meg az országrontás időszaka.

Úgy hogy az akkor megindított kiadások sorában még csak Hanuy Ferenc r. tagnak «A katolikus antonomia főbb problémái» című tanulmánya jelenhetett meg, míg Madarász István és Rejtő Sándor r. tagoknak ugyanakkor sajtó alá adott székfoglaló előadásai, előbbinek «Verworn Miksa pszichomonizmusa» s az utóbbinak «A régi Széchényi-láncid anyagának kimerülése» című értekezése már csak az ú. n. proletárdiktatura bukása után jelenhettek meg.

Felolvasó-üléseinket 1918 évi november és december hónapokban a szénhiány miatt nem tarthattuk meg; azonban megtartottuk azokat 1919. kezdetén, a II. osztálynak januári s az I. osztálynak március 7-iki ülései kivételével s ugyancsak megtartottuk együttes-üléseinket mind.

Utolsó felolvasó-ülésünk 1919-évi március 21-én volt, amelyen Pezenhoffer Antal vendég mutatta be a II. osztály felolvasó-ülésében «Az egyke összefüggése a demografiai viszonyokkal» című, nagy terjedelmű, szép és nagy érdeklődést keltett tanulmányát.

A proletárdiktatura alatt üléseinket elnöki körlevéllel további intézkedésig beszüntettük s az 1920. évi január 23-iki első rendkívüli együttes-ülésünkkel kezdtük meg ismét munkásságunkat, amely azóta megszakítás nélkül folyik.

A forradalmak ideje alatt igyekeztünk hűek és méltók maradni hivatásunkhoz s az Akadémiánk nevében foglalt Szent István nevéhez.

Igy nem csatlakoztunk az ú. n. Nemzeti Tanácshoz; semmiféle fogadalmat nem tettünk; sem azt a tanácsot, sem azoknak az időknek kormányát vagy miniszterét nem üdvözlöttük s nem is kell emlitenünk, hogy a Tanácsköztársasággal a Szent István Akadémiának semmi érintkezése sem volt.

Azonban a proletárdiktatura alatt, 1919. évi április hónap második felében megjelent Akadémiai Értesítőnknek — már korábban kinyomatott — 1919. évi 1. száma, amely címlapján Szent István koronás képét tünteti fel; s amely «Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás» című előadást; továbbá a magyar katolikus egyház liturgikus életének egyik becses emlékeről, a Döbrentei-kodexről, mint a nemzeti nyelvet is szolgáló emlékről szóló forrástanulmányt s a «Magyartalanságok» címén, a nemzeti nyelvnek a nemzeti érzés és nemzeti öntudat erejét is megtámadó hanyatlásáról írt dolgozatot tartalmazta s közölte az erkölcsi és szellemi erők hatalmáról mondott fentebb idézett szavaimat is.

A tagjaink ellen ezen időszak alatti viselkedés és magatartás miatt folytatott eljárás — két függőben levő eseten kívül — két törlés megállapításával és két lemondás elfogadásával nyert elintézés.

Az említett időktől függetlenül sok és nagy veszteség érte Akadémiánkat tagjaiban az 1918-ik évi ünnepi-ülés óta lefolyt idő alatt — amelybe esik ama gyászos és örökre sötét időszak is —.

Meghaltak: Entz Géza, br. Eötvös Loránd s Párvy Sándor tiszteleti-, Acsay Antal, Andor József, Bogisich Mihály, Bozóky Alajos, Fieber Henrik, Hajdu Tibor, Ilméri Kiss István, Kudora János, Merényi Lajos, Platz Bonifác, Rajner Lajos, Sörös Pongrác és Vincze Alajos rendes tagok; a tagságról lemondottak Jehlicska Ferenc és a Karmelita-Rendbe lépése következtében Szeghy Ernő rendes tagok.

Akadémiánk veszteségének e hosszú sorában vannak nevek, amelyeknek viselői, az általunk célul tűzött szellem irodalmának legelsői között foglaltak helyet; s akikben a tudomány nem egy ágának jeles művelőit veszttette el a magyar szellem élet s akik részben a magyar tudománynak oly vezető kitünőségei, a felkentek, akik nemcsak a magyar, hanem az egyetemes tudományt is nagy értékekkel gazdagították és dicsőséget szereztek a kulturnemzeteknél a magyar tudománynak s a magyar tudósok nevének világraszóló búvárataik által.

Közülök a legtöbbben hordtak egy-egy követ ahhoz az alaphoz, amelyre a magyar jövőnek újraépítését fektethetjük.

Ünnepi ülésünk kereteire való tekintettel nem említem fel elhunyt tagjaink érdemeit, munkásságuk irányát és eredményeit; csak azt jelentem be, hogy br. Eötvös Loránd tiszteleti tag emlékének Akadémiánk május 16-iki rendkívüli ünnepi ülésében mutatja be hódolatát.

A most említett okból — az eddigi szokástól eltérve, — nem

idézem fel azoknak emlékezetét, akik száz év előtt születve munkálkodtak a magyar hazáért, tudományért s irodalomért és csak nevét említem a keresztény művészet nagy mesterének, Raffaelnek, aki négyszáz év előtt, 1520-ban halt meg s «akinek ismerete és munkáinak birtoka oly elemmé vált, amelyen az emberi művelődés egyáltalában nyugszik» s akinek «siriratában a természet, az élet nagy anyja azt mondja, hogy félt, hogy Raffael legyőzi őt, ha életben marad s ha meghal, neki is meg kell hálnia».¹

Ma az emlékezést s a hálát szívünkbe zárva azokhoz kell fordulnunk, akiknek közre kell működniök és munkálniok kell, hogy megmentsük a magyar jövőt.

S ezek között meleg üdvözlettel öleljük szívünkre új tagtársainkat, akiktől várjuk az új Magyarország feladatainak munkálását s a Szent István Akadémia hivatásának igazolását s betöltését.

A múlt évben megválasztottuk rendes tagoknak: az I. osztályba: Vass Józsefet, a pesti Szent-Imre-Kollegium igazgatóját, a szociálpolitika s apologia művelőjét;

a II. osztályba:

Balanyi György kegyestanítórendi főgimnáziumi tanárt, történetészt;

Balás Károly egyetemi tanárt, közgazdászt és statisztikust;

Sipos István pécsi teológiai tanárt, egyházjogászt;

a III. osztályba:

Gerevich Tibor egyetemi magántanárt, a M. Nemzeti Múzeum őrét, a hercegprimási képtár igazgatóját, művészettörténetészt;

Sik Sándor kegyestanítórendi főgymnáziumi tanárt, költőt és esztetikust;

a IV. osztályba:

Farkas Gézát, a magyar állatorvosi főiskola ny. rendes tanárát, biologust és biokémikust;

Toborffy Zoltán egyetemi magántanárt, az ásványtan művelőjét;

Zielinsky Szilárd műegyetemi tanárt, a technikai irodalom művelőjét s több technikai alkotás mesterét; —

a jelen évben pedig megválasztottuk tiszteleti tagnak a III. osztályba:

Riedl Frigyes egyetemi tanárt, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagját, irodalomtörténetirót, esztetikust és kritikust;

rendes tagoknak az I. osztályba:

¹ Klassiker d. Kunst. Raffael XXXIV. 1.

Scheffler János főgymnáziumi tanárt, egyháztörténészt;
a II. osztályba;
Erdélyi Aladár egyetemi magántanárt, jogtörténészt;
Heller Farkas műegyetemi tanárt, közgazdászt;
Holub József m. nemzeti múzeumi igazgató-őrt, a hazai történelem művelőjét;

Tuka Béla egyetemi tanárt, a politikai tudományok művelőjét;
a III. osztályba;

Szegedy Rezső egyetemi tanárt, a nyelvtudomány s irodalom művelőjét;

Szinnyei Ferenc, egyetemi magántanárt, a M. Tudományos Akadémia tagját, irodalomtörténészt;

Zlinszky Aladár főgymnáziumi tanárt, irodalomtörténészt s
a IV. osztályba;

Anderkó Aurél egyetemi magántanárt, az Országos Meteorológiai Intézet adjunktusát, meteorológust.

Ezzel a felsorolással kapcsolatban sietek hangsúlyozni, hogy új tagjaink igaz lelkesedéssel jelentkeznak munkára s közülök többen siettek szép és értékes munkálatokkal s alkotások bemutatásával széküket elfoglalni.

Ez a tény is megerősíti azt a megállapítást, hogy tudósainkban, íróinkban s költőinkben meg van a nem csökkenő hit, erő és készség a magyar nemzetet és hazát ért végtelen nagy szerencsétlenséggel szemben arra, hogy fenntartsák és emeljék, erősítsék és fokozzák azt a szellemi fölényt, amely nem engedi elveszni az országnak szellemben, lélekben egy és együvé tartozó részeit és gyermekeit, amelyek a mesterségesen kieszelt-, áruló s rokon szolgálatokért előre ígért részosztásban meg sem maradhatnak.

És mi, akiknek hivatása az emberiségnek, az államoknak, a népeknek életfolyamatát, természeti, külső- és lelkivilágát vizsgálni; jelenségeit és megnyilatkozásait, ezeknek hatását és következményeit megállapítani s azokra hatólag befolyjni; akik a bölcsélet, a történelem, a néplélek, a gazdasági élet ismeretével s a költőnek, a vatesnek lelkével látjuk a jövőt, látjuk az újrászülető Magyarországot a maga nagy hivatásával s új életének útjain.

S látjuk és hirdetjük azokat a szellemi és erkölcs eszméket és erőket, amelyek odavezetnek s amelyek őrzésében és kifejtésében igénybe vesszük a magunk részét s a nagy jövőnek hitével hirdetjük erről a helyről s kiáltjuk bele a világba, hogy

Újra születik a magyar haza,
És támadnak nagy magyarok.
Fény árad szerte, ahol hangozik
A büszke szó: magyar vagyok!

A hármass halom ismét a mienk,
S a szent kereszt s a korona,
Mit visszasírtak a mi szentjeink,
Magyar szenteknek mennyei kara.

Magyar gályát hord négy folyónk vize,
S nagyságról mond magyar regét.
S körötte, benne és felette mind
Magyar a föld, magyar az ég.

S mely szerteszórtá a szentély tüzét,
Felgyújtva kunyhót s palotát;
Otthont feldulva s dulva templomot
Elvete hitet és hazát.

Melynek nem kellett az egységes hon,
S az angyalhozta diadém;
Mely tépte s taposta a trikolort
S a hazát sebezé szívéen.

Mely idegen lett, gyáva és gonosz,
Önvérére emelve kart.
Mely harcra hívott Istent és eget —
A lélek is újra magyar.

És újra megtalálta magyarok
Tündöklő fényes csillagát;
A dicső szent jobbot, amely segít
Teremteni egy új hazát.

Melynek feltárul a glóriás képe:
Képe a magyar jövőnek.
S a hitnek szárnyain lelkünkbe száll
Holnapról a hálaének:

Tied újra e hon,
Boldog Magyarország!
Tied újra e hon
Régi nagy patronánk!

Országod a régi,
Dolgos nép hazája;
A Te féltő szemed
Gonddal néz le rája.

Kegyes nézésedre
Boldogasszony anyánk!
Hálateli szívvel
Igy szólít meg hazánk:

Magyarországról,
Édes hazánkról,
Nem feledkeztél el
Rólunk magyarokról.

IV.

EZER ÉVES KÜZDELMÜNK EZER ÉVES HATÁRAINKÉRT.

Dedek Crescens Lajos rendes tagtól.

A Gondviselés, amint minden egyes ember életét irányítja, úgy a nemzetek sorsát is intézi. Isten minden nemzetet azon magasabb összhangzat alapján kormányoz, amelynek hatását látjuk ugyan, de titkát sohasem tudjuk teljesen felfogni. Minden nemzet szabadon, a gondviselésszerű ösztön vezérlete alapján választja meg azon történelmi jelleget, mely küldetésének megfelel.

A löweni egyetem tudós jogtanárának, *Charles Périn*-nek a «Keresztény társadalom törvényei»-ről elmélkedő könyvében leírt ezen megállapításait éles kifejlődöttségben látom megnyilvánulni nemzetünk történelmében.

Erős hittel hittem, történelmi tanulmányaim alapján szilárd és megingathatlan meggyőződéssel vallottam mindig azt a tudományos meglátást, hogy a magyar nemzet, mint a Gondviselés választott edénye helyezkedett el azon a földterületen, amelyet immár egy évezred óta hazájának nevez.

A nagy népvándorlást nem lehet pusztán a létért való küzdelem tág fogalmával megmagyarázni. Az úgynevezett modern történetírás okoskodását halomra dönti az az egyetlen tény, hogy a népvándorlás korában szárnyra kelt néprajokat mennyiségileg véve, nem tudunk olyan tömegeket felsorakoztatni, amelyek az ázsiai terek befogadó- és ellátóképességét túlszárnyalták volna.

Gondolkodó elmét, elmélkedő lelket az ilyen tisztán külső okokra épített elméletek különben sem elégíthetnek ki. Az isteni Gondviselés világkormányzati tervében a népvándorlásnak sokkal magasabb rendű, sokkal mélyrehatóbb hivatása volt. Az Eurázsiai lánc-hegység keleti nyúlványától északnak fekvő, óriási terjedtségű fensíkok azt a hatalmas bölcsőt képezték, amelyben a népek kiképződtek. A legkeletibb széleken még csak mint különállóan bolyongó családok tűnnek fel. Fokról-fokra előbbre haladva az Ural aljában, a Volga és Don mentében már néptörzsekké tömörülnek; a Balti-, a Káspi- és a Fekete-tenger partjain meg népekké alakulnak ki.

Az egyes néprajoknak Európa téreire való alábocsájtkozásában is bizonyos tervszerűség, a hivatottságnak valamelyes alakulata nyilvánul meg. Faji jelleg szerint csoportosulva, szinte csodálatos módon, a reátermettségüknek leginkább megfelelő tájakat ülik meg. Egyes népek mint önálló alakulatok maradnak fenn; mások viszont csupán mint vérfelfrissítő anyagok olvadnak bele a régibb lakók tömkelegébe.

Az első hullám az árja népeket veti felszínre s ennek nyomán az indo-germán fajok özönlenek le. A Duna és Tisza síkjait, e közben eső, jóformán lakatlan részeket, szinte teljesen figyelmen kívül hagyják és önkénytelenül a szélső nyugat vonalaira húzódnak. Mindannyiuknak gondviselészerű hivatása egy és ugyanaz. Új alanyát képezik az isteni kegyelemnek, hordnokai lesznek a kereszténység magasztos eszméinek, pillérei az új keresztény társadalomnak.

A IV. században támadt néphullám az ural-altáji népeket nyomja előtérbe. Balambér vezérlete alatt fellépnek Európa szinpadjára a hún-ugor fajok, amelyek az V. században azután Attila erős keze alatt megalkotják az európai hún birodalmat. A VI-ik században jönnek Bajánnal élükön a várkúnok, vagy ösmertebb néven az avarok. Végre utolsó, mintegy záróhullámként, a IX. században Árpád vezetésével a magyarok.

Mindezek csodálatos szívóssággal Európa keletén állapodnak meg a maguk zömével és csaknem görcsösen ragaszkodnak a Duna és Tisza síkságához, mint működésük alapterületéhez. El-elkalandoznak a nyugatibb tájakra. Rettentő erejök, nyers, pallérozatlanul természetes mivoltjukkal reánehezednek az erkölcstelenség mocsaraiba süllyedt görögökre, rómaiakra, a kimivelt puhaságba merült népekre. Pusztítanak, rombolnak, de a nyugati területekre vonatkozó hódító vágy nem lakozik bennök. Dúló csaták, fényes győzeleik után visszavonulnak ismét, visszaözönlenek újra a Duna síkjaira, Európa keleti határai mellé. És mikor összeomlik a hún birodalom, a szétvert törzsek elszórtan ismét csak ott rajzanak, hogy beleolvadhassanak az újabb jövevényekbe a várkúnokba és mikor ezek is összeroppannak, két évszázadon át kisebb csoportokban, de már a keresztény eszmék zománcától csillogóan, fennmaradnak mégis, hogy erősítésül szolgáljanak a harmadszori és végleges honfoglalóknak: a magyaroknak.

Vajjon az ugor népeknek ezen szívós ragaszkodását Európa keletjéhez, fennmaradásukat Európa szíve közelében, meglehet-e magyarázni pusztá régiségtani, elméleti vagy akár néprajzi okokkal? Attila a középkori krónikások szerint «Isten ostorának», Baján az ő

utódjának vallja magát. Csapásaik súlya alatt összeroskad a régi bűnös, a pogány Róma; az általuk cselekvésre felerkentett keresztény frankok útján pedig megszületik az új, az erények illatában pompázó keresztény Róma, az új világ örök városa.

Árpádnak, a nagy honalapítónak hatalmas agyában már ott zsong az örökös, az állandó haza gondolata. Nem mint valami kiforrott öntudatos cél; inkább csak mint valamelyes meghatározhatatlan vágyakozás, az Isten által beleoltott önkénytelen szükségesség. Ezért alkotja szorosabbá a vezérlete alá tömörült törzsek szervezetét. Az Ázsia nyugati széléin félnomáddá nevelt népből a nemzetté való kögülés első alakzatát váltja ki. A nemzetté való fejlesztés munkáját, most már öntudatosan, Gyejcs folytatja és befejezi; Szent István pedig a magyar nemzetből magyar államot alakít.

A magyarok megjelenésével Európa keleti széléin, az Isten világ-kormányzati tervezetének Európára vonatkozó szakaszában egy fejezet záródott le. A népvándorlás befejeződött. A magyar honfoglalással, a keresztény magyar állam megalakulásával pedig egy új fejezet vette kezdetét. A magyarságot oda helyezte Isten Európa keleti vonalaira, örök időkre kijelölván gondviselészerű hivatását: hogy őre legyen Ázsia kapujának, védője a keresztény társadalomnak.

A külföldi és a régibb hazai történetírók csaknem egyhangulag vallják, hogy a lechfeldi ütközet örök időkre elvette a magyarok kalandozó vágyát. Téves hiedelem. A kalandok és kalandozók száma évről-évre mértani arányban csökkent és az Augsburg—Riadé-i gyásznapi után sem szűnt meg egészen. Még évtizedekig, jó félszázadig élt e kalandozó vágy egyesekben és kisebb-nagyobb csoportok még mindig be-betörték a szomszéd országokba.

A nemzet átalakulását nem ezek a különben is jelentéktelen vereségek okozták. Megszűnték azt azok a tényezők, amelyek az emberi társadalom fejlődésének folyamatában mindenütt felismerhetők és amelyek, Isten rendelkezéséből, bár lassan, csaknem észrevétlenül, de állhatatosan munkálkodnak a népek áthasonításán. Ezek a tényezők: az ország földrajzi fekvése, néprajzi jellege és a kereszténység egyeztető ereje valának.

Magyarország, amint azt a szakírók megállapították és amint azt minden igaz magyar szív érezi is, a legkifejlődöttebb földrajzi, természetrajzi és néprajzi egység. Valósággal élő szervezet. Szívét az alföldek képezik. Az élő szervezet éltető erejének, a vérnek fő vezető csatornáit a négy hatalmas folyó: a Duna, a Tisza, a Dráva, a

Száva termékenyítő hullámai alkotják, melyekbe a mellék erek, a hajszálfinomságú idegek : a folyók és patakok és csermelyek tömén-telen sokasága torkollik bele, át- és átszöve az egész nagy szervezetet. Az ország szívét, e nagy központot, északról és keletről óriási heglányok övezik, délről meg nyugatról oly hegyrendszerek érintik, amelyek földtanilag Magyarországnak, mint mély medencének határpárkányát képezik. És ennek a területnek természetes gazdagsága szinte kimeríthetetlen. Aki ezt a földet osztatlanul bírja, ha azt kellőleg kihasználni tudná, akár egy lépést sem kell tennie idegenbe. Mindazt, mit még a legfejlettebb emberi élet is megkíván, gazdag változatokban feltalálhatja itthon. Hegyei ontják a nemes érceket; a munka legfőbb támaszát a vasat és szenet; a sót, a drágakövek számos válfaját. Erdei bővelkednek fában, folyói gazdagok halban, forrásai magukban rejtik a gyógyító erők összes alkot-elemeit, öserőtől duzzadó földjein az acélos búza páratlan minőségű szemeitől kezdve megterem minden, mi a középeurópai talaj sajátosságát képezi.

Épen, mert együttélésre alkotott élő szervezet; épen, mert még a legapróbb részecskék összetartozása is oly csodásan pontos és egybeillő; épen azért ezt a földterületet élő alanyként másként, mint ahogy azt Isten jóságos keze megteremtette, még elképzelni sem lehet. Egy-egy érnek, egy-egy folyónak elvágása megbontaná egész vízrendszerét, egy-egy darabjának könyörtelen lenyisszántása örök hervadásba, pusztulásba döntené egész tömkelegét.

Ez a csodás földrajzi egység, mely Európa legrégibb és legújabb térképein egyenlően erős vonásokban domborodik ki, a legvédelettebb országok egyikévé avatja hazánkat. És ez az erősség önkéntelen megragadta őseink szívét.

Közös emberi vonás, hogy a legbátrabbak, a vakmerők lelkében is ott szunnyad a biztonság után való vágyakozás. Ott érezzük magunkat legjobban, oda vágyunk vissza, ahol testi létünket aránylag legkevésbé veszélyeztetve véljük. Az ősmagyaroknak is volt szíve. Ő is vágyott a nyugalom, a pihenés révébe. Ezt két nemzedéken keresztül feltétlenül megtalálta új hazájában. Ha ledült sátrának tövében, vagy utána járt legelő barmainak, ha lovára pattanva üzte a vadat, vagy néma mélázással meríté a folyók habjaiba hálóját, a csendes boldogság melege önté el valóját. A tömegben parány volt csupán és vakon rohant az ellenség ellen, most otthon, a család körében érvényesülni kívánt az egyed. Új érzelmek virágai nyilottak ki szívében. Megszerette a földet, mely táplálta övét; mely ösmerősként üdvözölte, ha visszatért idegen tájakról; mely őrizte nyugal-

mát, az újabb erő forrását. A föld ellenállhatatlan vonzó ereje, a biztonság és nyugalom érzete meglágyította a puszták ős fiának kedélyét, növelte benne a család, a házitűzhely körébe való vágyódást, életre keltette a szülőföldhöz való vonzódást és megszülte az államalakulás sarkkővét, a legszebb polgári erényt: a hazaszeretetet.

A rög és a biztonság szeretetének azután áldozatul esett a szertelen mozgékonyság. A vándorló kedv csökkent, a bolyongás mind szűkebb határok közé szorult. Valóban. Nehéz egy megszokott forrást, kedves lombos fát, sejtelmesen locsogó folyóvizet, andalítóan marasztó erdőt elhagyni. Nehéz bizonytalan jövőért biztos jelent feláldozni.

Az új haza erősebbnek bizonyult a hatalmas népnél. Isten a maga teremtetett világának bűvkörével befejeztette a megállapodottság munkáját. A rög beitta a hódítók vérét, megtermékenyült a szeretet erejéből és meghódította a hódítók szívét.

Kiváló politikai történészek alapvető tétele, hogy teljesen kiépített ország, minden cselekvésre — tehát nagyhatalmi hivatottságra is — alkalmas hatalmasság csak az az állam lehet, amely teljesen elhatárolt, mindenképen biztonságot nyújtó *természetes*, vagyis földrajzi határokkal bír. Az egyes államoknak a szomszéd államok egyik-másik területére alakított igényeit nem a nemzetek testéből kiröppent kisebb rajok elhelyezkedése, az úgynevezett újabb néprajzi alakulatok magyarázzák meg. Hiszen minden újabb néprajzi alakulás, már természeténél fogva, a változás lehetőségének van alávetve és így maradandó határok alapjául nem is szolgálhat. Idegen területekre való igénynek, szomszédos országrészek elfoglalására irányuló hódítási vágnak természetes magyarázatát csupán a földrajzi határok után való törekvés adja meg. Ez teszi érthetővé Németország vágyakozását Elzász-Lotharingiára, Luxemburgra, Belgiumra, sőt végső kifejlődöttségben magukra a Németalföldekre is; ez képezte rugóját az olasz irredentának, mely az osztrák és a dinári alpokra vágyott, mint tengeri hatalmának természetes védő bástyáira.

Ebből a szempontból vizsgálgatva Európa térképét, azt találjuk, hogy az összes országok közül eszményi határokkal csak Anglia, a szigetszág bír. Megközelítené ezt az eszményt Spanyolország, ha nem volna Gibraltárja és ha Portugallia nem lenne külön ország. Földrajzilag egységes és teljesen zárt határokkal Anglia mellé csupán még egy ország sorakozhatik és ez Magyarország. Sőt a mi hazánk e tekintetben még felül is mulja Anglia egységét, mert Anglia zárt

földrajzi egység ugyan, de egyúttal nyílt, szinte központi természetrajzi terület; míg Magyarország nem csupán zárt földrajzi egység, de egyúttal zárt természetrajzi terület is.

Érdekesen megvilágítja ezt a tényt a vándormadarak vonulásának törvénye. Schenk Jakabnak egy kellőleg talán nem is méltatott cikkében olvasom ugyanis, hogy a Magyarország területén honos vándormadarak vonuló iránya, az egy gólyáét kivéve, mely délkeleti irányt követ, mindig és minden körülmények között délnyugati. Vonuló madaraink az Adria felé iparkodnak. Figyelmen kívül hagyják a Duna irányító vonalát, átszállanak a kietlen Karszt szikláin, le az Adriára, ahonnan azután Olaszországba, egyes fajok Afrikába, a Szaharáig, sőt azon is túl egész Nigériáig vonulnak.

És ez a vonulási irány szinte mértani pontossággal igazodik Magyarország határaihoz. A trencsényi, a zsolnai rigók és seregélyek délnyugati irányban az Adriához vonulnak, de már a Vlárászoroson túl, a morvamezeiek, a Morván, a Lajthántúl élők, úgy mint az összes csehországi madarak nem ezt a vonulási irányt követik, hanem Németországon át az északi tengerhez, innen Angliába és a csatornán át a pyrenei főlzigetre szállanak. A megfigyelések hosszú sorozatában soha egyetlen eset sem fordult elő, hogy csehországi vagy ausztriai madarak Magyarország érintésével az Adria kék hullámai fölött igyekeztek volna téli szállásukra jutni. Hasonló eredményre jutunk, ha hazánk kárpátalji vagy egyéb vidékeit vesszük e szempontból megfigyelés alá.

Ezen rendkívül feltűnő természeti jelenségből tehát joggal következtethetjük, hogy Magyarország minden irányban zárt földrajzi és természetrajzi egységet alkot, közös délnyugati kijárával az Adria felé.

Ugyanaz a mindenható erő, amely beleoltotta a kis vándormadarak picinyke szívébe a vonulási törvényt, azt az ösztönt, hogy mindig pontosan visszatérjenek elhagyott hazájuk ugyanazon pontjára, amelyen fészük állott, mondom ugyanaz a mindenható erő oltotta a magyarok agyába, szívébe a magyar haza csodásan megrajzolt határainak szükséges voltát és szabott határt a magyarság mindenkori terjeszkedésének.

Ez teszi érthetővé, hogy a honfoglalók által birtokba vett terület szinte hajszálnyi pontossággal vág egybe az ezer éven át dicsőségesen megvédett terület határaival. Komoly számba menő terjeszkedése a magyarnak csak egyetlen egy volt és ez az, amely az Adria kijáróját kereste, amely a Mediterraneum érdekeltségéhez való csatlakozást célozta.

Hódítási vágy sem az Árpádok, sem a vegyes házakból származott nemzeti királyok szívében soha fel nem lobbant. Ha hadseregek élén át is lépték a határt, mint ahogy átlépte már maga Szent István, átlépte Szent László, Kálmán, IV. Béla és mások, ez mindig csak a meglévő és végleges határok biztosítása céljából, vagy az Adriához kivezető út szempontjából történt. Nagy Lajos, Zsigmond, Hunyadi Mátyás merész vállalkozásait — nem kimondott hódítási vágy, hanem vagy családi politika, vagy személyes bosszú kielégítésének szüksége irányozta csupán.

Le kell szögzöznem itt ezt a tényt, mint nemzeti királyaink mély politikai bölcseségének, államférfiúi kiválóságának kiáltó tanujelét, mely őket oly magaslatra emeli, amilyenre Európa egyik országának uralkodói sem tudtak soha felszállani.

Ujabb történetbuváraink, különösen Pauler Gyula, Karácsonyi János és legkivált Tagányi Károly a maga okfejtő és egységesítő rendszerével, az Árpádok honvédelmi intézkedéseinek tanulmányozása folyamán, egy eddig kevésbé ismert szervezettel, a gyepterendszerrel ismertettek meg minket.

Magyarország szívét, az alföldeket az Árpádkorban mindenfelől roppant szélességben rengeteg erdők vették körül. Ezeken túl azután egyes helyeken, így különösen a nyugati határ vonalán nagy síkságok terültek el, amelyeket azonban ismét jóformán áthatolhatatlan mocsaras területek öveztek. Az egész határrendszernek egyetlen egy könnyebben sebezhető pontja volt: az, ahol a Duna először érinti hazánk földjét, mert az áldott folyam, távoli eredete következtében, már itt mint teljesen hajózható víziút jelentkezett.

Az ország szívének védelme volt tehát a honfoglalás első percétől kezdve uralkodóink legfőbb gondoskodásának tárgya. A védőbástyák a természetből készen állottak e célra, a feladat csupán az volt, hogy a rajtok való behatolást mentül inkább megnehezítsék. Ezen célból az erdőknek minden ilyen, behatolásra alkalmas nyíltabb helyein, mesterséges akadályokat készítettek és tartottak fön, amelyek részint árkokból, vagy sövényekből, részint földhányásokból, kövekből vagy fákból emelt torlaszokból állottak. Ezeket a mesterséges akadályokat őseink gyepeknek nevezték.

Az ilyen gyepek egymással összeköttetésben álló szakadatlan láncolatot alkottak, de amelyeket helyenként hadi és közlekedési célokra szánt utak, kapuk szakítottak meg. Sok helyütt, ami a dolog természetéből önként folyik is, a gyepevonalak kettős, sőt többes sorokban egymást fedezőleg voltak elhelyezve. Az erdők vonalain túl eső sík területeket azután gyepeülvének, gyepeülvének

hívták. A gyepek, a kapuk és kolosok — vagyis zárt kapuk — készítését, karbantartását, mint közmunkát, a közelebb eső királyi vármegyék, egyházi és világi földesurak szolgái végezték; míg a gyepeknek és utaknak, kapuknak őrzése, mint hadi foglalkozás szabad sorsú emberekre volt bízva, akiket kiválólág öröknek, határ-őrző öröknek neveztek. A gyepelevéket kezdetben, régi hazájukból hozott nomád szokásoknak megfelelően, őseink nem népesítették be; sőt helyenként szántszándékkal lakatlanokká tették, hogy országválasztó közök gyanánt szerepeljenek. Utóbb azonban ezeket is benépesítették, egyes hatalmas főurak őrzése alá helyezték. Ez magyarázza meg azután, hogy hazai nagyuradalmaink legnagyobb része épen ezen egykori gyepelevék területén, a természetes határok mentén képződött ki.

Téves utakon jár tehát az a történettudósunk, aki állítja vagy helyesebben, aki sejtetni engedi, hogy a gyepevonalak, ha mindjárt a legszélsőbb vonalakat tartja is szem előtt, vagy akár a gyepeleve, valaha is a magyar határokkal azonos fogalom leendett volna.

A gyeperendszer, melyet a középkor általános védelmi rendszeréből vettek át az Árpádok, a szó tulajdonképen való értelmében nem határvédő, hanem az ország központját biztosító területvédő rendszer volt. Remekbe készült mesterséges fokozása a természetes földrajzi határok védőképességének, olyan védelmi rendszer, mely Magyarország élő szervezetének természetéhez volt páratlan elmélettel hozzásimítva.

A görög hitrege a meg-megújuló hazudozás jelképes magyarázatául megalkotta a lernai Hydrát, a vízi sárkányt, mely elpusztíthatatlan volt, mert levágott fejei újra és újra kinőttek; míg végre Heraklesben, az igazságosság és az erényesség eszményesített alakjában mesterére, legyőzőjére talált.

Sajnos, a lernai Hydra még sem pusztult el véglegesen. Újból és újból életre kél az emberi élet számos vonatkozásaiban, legkivált abban a harcban, melyet a modern világszellem az Isten világkormányzati tervei ellen folytat. Ennek a Hydrának egyik legfeltűnőbb faja épen az élet nagy mesterének, a történelemnek mezején garázdálkodik.

A történelmi hazugságok, e vészjelző hydrafejek, minduntalan felvetődnek, hol a tankönyvekben, hol a regényekben, röpiratokban, időszaki- és napilapokban, hol a szépművészetek terén, a múzeumokban és színházakban, hol meg a népgyűléseken, a parlamentekben,

sőt legújabbán már a francia szövegezésű diplomáciai iratokban és békeszerződésekben is.

Egy ilyen lernai Hydra, ilyen történelmi hazugság az, mely akár a hazánk területén élő nemzetiségek, akár a hazánk határain túl élő, de hazai nemzetiségeinkkel a rokonság közelebbi vagy távolabbi fokán álló nemzetek javára, az ősi magyar földön ősi nemzetiségi jogokat hajszol, vagy más egykori nemzetek történelmileg igazolható határaitól regél.

A magyar tudományosság százszor és ezerszer apróra megcáfolta már ezeket a történelmi palástba burkolódzó akarkodó igényeket, százszor és ezerszer levagdosta az igazság súlyos pallosával ezeket a Hydra-fejeket, ezeket a történelmi hazugságokat. És mégis mindig visszatérnek, mégis folyton szót kérnek, sőt meghallgatást találnak.

Kétségbenvonhatatlan történelmi tény, hogy Magyarország földjén a honfoglalás korában szervezett ország vagy állam, oly természetű társadalmi népalakulat, mely jogos örökösként léphetne elő, nem volt és nem létezett.

Hazánk földjének legnagyobb része, mint lakatlan avar pusztaság szerepel az egykorú krónikások és útleírók írásaiban. A Duna és a Dráva jobbpartja egész Verőce vidékéig római gyarmat volt egykor, amelyet az avarok döntöttek meg. Az ő bukásuk után némi szláv törzsek kóboroltak egy ideig e tájakon, míg végre a bulgárok kezére került s azon is maradt és pedig a száva—dunaközi rész 897-ig, a száva-jobbparti meg 1019-ig.

A Dráva—Száva köze, a régi Savia, a régi Pannonia Superior, vagyis hazánk dunántúli része az avarok legyőzése után frank uralom alá jutott. Ez a rész is különben jóformán lakatlan volt és a frankok azt időről-időre egyik-másik szövetséges idegen törzsnek adták át időleges hűbér gyanánt.

A dunáninnyi részen, a Morva és a Garam között, a honfoglalás korában morva-szláv fejedelemség terült el, melynek fővárosa Dévény, utóbb Pozsony s melynek legkiválóbb fejedelme Szentepolk latinosa Szvatopluk volt.

Ezt az országrészt a magyar honfoglalók, mint Arnulf német császár szövetségesei ismételtlen megtámadták s végre véglegesen el is foglalták. A morva-szláv fejedelemség teljesen megszűnt, szervezete teljesen szétbomlott és soha többé életre sem kelt. Az életben maradt morva-szlávok pedig ép úgy, mint a pannonok, minden fenntartás nélkül beleolvadtak a magyar nemzetbe. A későbbi morva örgrófság, mely Csehország kiegészítő részét képezi ma is, nem a

Szvatopluk-féle morva-szláv fejedelemség maradványa. Ez a morva település csak 70 esztendővel a Szvatopluk-féle fejedelemség bukása után kezdett alakulni s így ez a magyar részekre, mint a régi nagy Morvaország jogos örököse, soha jogos igényt nem is alakíthatott, de nem is alakított.

Világos tehát, hogy akár cseh, akár szlovák, akár román vagy helyesebben vlach, akár szerb országnak, vagy akár csak nép-alakulatnak, sem a mai Magyarország területén, sem e terület közvetlen szomszédságában, a honfoglalás korában nyoma nem volt.

De a történelmi kutatások kétségtelenné tették azt is, hogy hazánk területén a honfoglalást megelőzőleg, vagy a honfoglalás idejében a szlovákok, a csehek, szerbek, oláhok, még mint kisebb törzsalakulatok sem szállottak meg egyes összefüggő területeket, vagy pedig akárcsak szórványos telepeket.

A magyarországi telepítések történetéből nyilvánvaló, hogy az ország legészakibb részein is, hol most szlovák testvéreink abszolút többségben laknak, az első települők a morva-szlávok, majd ezek meghódolása és beolvadása után a magyarok voltak. És csak a háborús időkben megfogyott magyarok pótlására és csak a magyarok engedélyével és beleegyezésével jöttek, mint magyarországi települők, a németek és ezekkel egyidejűleg, néhol csak követőleg a szlovákok.

Trencsénmegye területe, Mór pécsi püspök egykorú tanúsága szerint, solitudo, pusztaság volt még 1065-ben is, sőt északi részei a Kisuca és Varin patakok között még 1244-ben is lakatlanok voltak. Viszont saját személyes megfigyelésemből is tudom, hogy Trencsén- és Nyitramegyék határát a Livina—Borcsány-szakaszon fel egész a Vág-választó hegyekig a Gyöngyös patak határolja ma is és hogy Trencsénmegye báni járásának délnyugati vonalán egész sora áll a községeknek, amelyeknek lakói még ma is tiszta és hamisítatlan magyar nevű lakosokkal bírnak. Árva vármegye csak a XIV. században kezdett telepedni, sőt az északi részre csak a XVI. században költöztek a lengyel eredetű hegylakók, a gorálok. Bizonyos továbbá az is, hogy Liptóban is megelőzte a szlovák települést a magyar és hogy a dunáninneni részen sem laktak a XI-ik századbeli gyeptől délre, mert ide csak a török uralom után húzódtak le. A gyepvonaltól északra eső lakatlan erdős területekre pedig, amint azt jóformán községenként megállapíthatjuk, csupán a XII—XIII. században kezdtek beszállingózni és letelepedni.

Hazánk északnyugati részének betelepítéséből világosan kitűnik, mondja Karácsonyi alapos tanulmányokra támaszkodva, hogy a

szlovák-tótok nem őslakók itten, hanem csak a XII. századtól kezdve lassan bevándorló jövevények. De igazolja ezt Kálmán király törvényének 80-ik cikkelye is, mondván: ... a vendéjjövevények, mint a tótok vagy a többi idegenek a szabadok denárjait fizessék. És ezek a mi szlovákjaink, kik mindenkor a magyar haza hű fiai és vitéz védői valának nem a cseheknek, hanem az egykor a Morva és Odera folyók felső völgyében lakott fehér-horvátoknak egyenes ivadékai.

Hasonló eredményre jutott a történettudomány az oláhokra nézve is. Ma már kétségtelen, hogy a román nép a déli Itáliából Thessalia északnyugati részén lévő hegyekre, az úgynevezett Pindus-hegységre telepített itáliai hegyi pásztor népek és az albánok keveredéséből származott.

Az így megalakult román nép azután ellepte egész Thessaliát és Hellast. Két nagy csoportját e népnek Sámuel bolgár cár Tráciába a Sztruma és Marica folyók közt emelkedő Rhodope hegységre telepítette át. Így és ekkor kerültek tehát a románok, vagyis vlachok a mi hazánk szomszédságába s a Duna vonalán csak 1164 táján jártak először, a Duna balpartjára pedig csupán a XIII. század elején kezdtek átköltözködni.

Világos eszerint, hogy a magyarság földjén ősi jogon ősi román igényről még ősi hazugságok révén sem lehet szó.

Mikor őseink e hazába költöztek, a szerbek még csak a Morava, Ibar, Lim és Zeta völgyében élő pásztornépek voltak. A honfoglalás idejében tehát a magyarokkal, kik Szerém- és Verőceme gyék területét a bolgároktól foglalták el, nem is jutottak semminemű érintkezésbe. A szerb nép csak a XII. században kezdett a hegyekről leszállani és északnyugat felé terjeszkedni. A magyarokkal első összeütközésük csak IV. László királyunk idejében folyt le. 1406—1459-ig pedig Szerbia mint Magyarország melléktartománya szerepel, fejedelme a magyar király hive és főembere.

Ebbe az időszakba, amelyben természetesen Szerbia népe élénk összeköttetésben állott hazánkkal, esnek a szerbek első megtelepülései magyar földön. Nagy tömegben azonban csak 1690-ben özönlötték el hazánkat Csernovics Arzén vezetése alatt. Mint menekültek, mint oltalomért könyörgők jöttek; vendégszeretetre, szabad hazára találtak. Hálából most őseik utódai, ősi jogon ősi igényeket támasztanak a vendégszerető magyar rögre.

Ime a tudomány megállapításai a cseh, román és szerb Hydrafejekkel, a történelmi hazugságokkal szemben. Ilyen ingadozó alapokra állandó jellegű alkotásokat nem lehet építeni, de politikai

légvárakat talán lehet emelni. Ám az én lelkemben e gondolatnál visszafojthatatlanul ott zsong a biblia szava: Quem Deus perdere vult, dementat.

Damást prokrustés ágyába kíváncozni nem lehet valami észszerű dolog. Pedig — úgy rémlik előttem — a mi sokat szenvedett édes hazánk ma egy modern prokrustés ágy. Lázás sietséggel, lihegő mohósággal igyeksenek belefeküdni az álmodozó cseh, román és jugoszláv politikusok. Lesz-e benne édes pihenőjük, lesz-e onnan visszatérésük: olyan kérdés, mely a történelmi tudás határain ma még messze túl esik. Ám, hogy a kellő időben ki fog pattanni a nemzet kebeléből a nemzeti hős, a modern Theseus, ki az újkori vérszopó attikai játéknak végét szakasztja, — az ismét a történelmi tapasztalás tanulásaiból levont szent igazság.

Amit Isten az ő mindenhatóságával zárt földrajzi egységnek megalkotott, amit gondviselő erős keze politikai, természetrajzi és néprajzi egység gyanánt fenntart és kormányoz, amit a magyar ész és tudás az igazság vértetébe öltözve szívósan véd és oltalmaz, a magyar föld ezeréves határait, ezeréves területét, azt a magyar acélos kar csodás erővel és bátorsággal mindenkor épen megőrizte, minden megpróbáltatásból diadalmasan kiemelte, annak minden egyes rögét a maga magyar vérével megszentelte.

Ezeréves történetünk évlapjaiba elmerülve, merengő lelkem előtt dúló csaták, ádáz küzdelmek, diadalmas ütközetek, vad csordák robogása, nyájas képű, sima beszédű, ravasz szavú küldöttek alakjai, ármányos törekvések sötét fellegei, fátyolképek alakjában vonulnak el.

Látom feltűnni a nyers és erőszakos II. Konrád császár alakját, a germán világbirodalmi eszme első álmodóját. Megalázta Felső-Itáliát, az aquitaniai, a cseh fejedelmeket s elméje most Burgundia elfoglalásán tündöklik, de ragadozó sas szeme azért állandóan ott pihen a gyors fejlődésnek indult új keresztény országon: Magyarországon. Kiadja a jelszót, melyet Wippo örökit meg: A magyarok, akiket a kereszténység kebelébe a németek buzgalma és jóakarata vezetett be, rút hálátlansággal fizetnek. A németekkel és azok érdekeivel mit sem törődnek.

Ime az első történelmi hazugság. Már elfelejtették, hogy a németek nyugalmát a morva-szlávok megtörésével, Arnulf császár segítséget könyörgő szavára magyar kard és magyar nyíl biztosította. Elfelejtették, hogy a német hittérítők kísérletezése a

magyarok közt, épen kevésbbé tapintatos fellépésük miatt, kudarcot vallott.

Hangulatkeltésre van szükség és hangulatot kelteni egy nép ellen, melynek rablóhadjáratai még élénk emlékezetben vannak, hihetetlenül könnyű dolog. Az ellentét, mely a németiség és magyarság között fennállott, melyet II. Henrik és Szent István politikai bölcsesége nagynehezen sekélyített, most ismét mélyülni kezd.

Az avar pusztaság birtoklása nem izgatta túlságosan a frank és germán elméket. Könnyű szívvél, gondtalanul engedték át Pannónia mezőit a honfoglaló magyaroknak. Most, hogy az új ország kezd termékeny területté, rendszeres, a felvirágzáshoz minden kellékkel rendelkező államisággá kialakulni, a német szemek vágyó pillantással tekintenek reá. A régi német politika, mely új keresztény államokat csak úgy vélt tűrhetőeknek, ha azok a császári fennhatóságot elismerik, a németiség hűbéreseivé válnak, kezd ismét felülkerekedni s Magyarországgal szemben is érvényesülni óhajt. Megerősödve, szinte egy évezredre megnyúlva bontakozik ki a német és magyar politikai érdekellentét képe. Az Árpádok és nemzeti királyok korában véres háborúkban, a Habsburgok uralkodásának csaknem egész folyamán sima vagy érdes, de egyaránt veszélyes beolvasztási kísérletekben nyilvánul meg. És ezt a politikai ellentétet nem tudta elsimítani a gazdasági együvértartozás szükségességének parancsoló szava, nem tudta elnémitani az a turáni hűség sem, mely szilárdan ragaszkodva az időnként kötött szövetségek tartalmához, Habsburgi Rudolftól kezdve mindvégig, egészen a legeslegujabb időig, kiválóan német érdekek védelmének, erejével és vérével is adózott.

A magyar föld határainak és területi épségének védelme, az ország megszilárdulásának folyamata alatt, a németek és a minden osztozkodásnál mindig jelenvalóknak jelentkező csehek ellen való küzdelmekben merült ki. Innen a nyugati határról fenyegette mindig hazánkat az állandó veszedelem, mert hiszen a keleti betörések, a bessenyők, a kúnok kísérletezései, a görög háborúk csak időleges jellegű, részben okozóikkal együtt megsemmisült, részben szövetségekbe átsikló harcok voltak csupán.

A német vágyakozás és a magyar védekezés 1030 júliusában csap össze először. Látom II. Konrádot hatalmas sereggel, mely megtévesztésül pápai zászlót lengetett, a Rába köze felé előnyomulni, látom a cseh martalócokat Dévény alól Pozsony felé előlopakodni. Szent István áll a Mária-lobogós magyar sereg élén. A csehek ellen csak egy portyázó csapatot küld, a derékhaddal a császárt támadja

meg. És látom a császári sereg széttűllését, a büszke császárt, amint kisdéd csapattól körülveve Frankoniába menekül és látom a cseh hadak eszeveszett futását.

Ám változik a kép. A gyermekéveit élő magyar haza egére borongós felhők ülnek, a magyar égboltra első ízben réanehezedik a visszavonás vérfagyasztó északi fénye. Szent István hült tetemei mögött bezárul a székesfehérvári sírbolt ajtaja. A félig idegen Péter, a méltatlannak bizonyult utód, harcba keveredik népével, melynek vállán a trónra emelkedik a Hernád völgyéből, a Mátra aljából az Abák daliás tagja: Sámuel.

Péter megriadva fut Regensburgba, a császári udvarba, hűséget ígér és oltalomért esedezik. Odasiet Břetisláv cseh fejedelem is, hogy a nála tartózkodó Árpádfinak: Endre hercegnek pártfogója lehessen. És megjelennek ott Aba Sámuel követei is, hetykén kérdeven: Háború lesz-e? Béke lesz-e?

A császári trónon ekkor III. Henrik ül, II. Konrád merész álmainak örököse. Nyugodtabb természet, átgondoltabb elme. Pétert pártfogásába veszi, Aba Sámuel követeinek kitérő, halogató választ ad, Endrének hajlandó kétes értékű hódításait átadni. Ismételten sereggel jön az országba, ismételten vereséget szenved. De kitartó és szívós, mint minden germán. Harmadszor is jön, most már hatalmasabb sereg élén s épen akkor, mikor kémei hírül hozzák, hogy Aba Sámuel alatt megingott a trón és a csanádi püspök merész szóval a vérengző zsarnok közeli végét hirdette. És Ménfőnél győz, mert hiszen a visszavonás tüzétől elernyedtt országban voltaképen nem volt ki komolyan ellentállani vágyott.

Aba Sámuel lándzsája, a királyi hadvezetői hatalom jelvénye német kézre kerül s a diplomatikus császár azt örök pihenőre az örök városba, Rómába küldi el. A magyar kérdést azonban önmaga, a németek szájaize szerint dönti el. 1045 pünkösdjén fényes kísérettel vonul be a székesfehérvári templomba és fogadja «fiának Péternek hűbéri hódolatát». Vadonatúj aranyos lándzsát nyújt át neki, jelezvén, hogy ime az országot, mint hűbért adja kezébe.

III. Henrik Magyarországot — így ujjong Wippo az egykorú krónikás — mely korábban hallani sem akart Németországról, vitézül, csodálatos módon legyőzte s miután legyőzte bölcsességével magának és utódainak biztosította.

De Wippo csalódott. Csalódott, amint csalódtak honfitársai közül sokan, sokszor és oly nagyon, valahányszor kisebb-nagyobb győzelmeik alkalmából úgy vélték, hogy örökre letiporták a magyart.

A császár kegyeltje és hűbérese elvesztette örökre a játékot.

A függetlenségében, önállóságában megsértett nemzet most már egy táborba szállott, eloltotta a visszavonás tűzét és egy évvel utóbb igaz Árpád-vérből származott hercegnek, Endre királynak fején ragyogott a szent korona.

III. Henrik nagy sereggel, az álnok cseh Bretiszláv kíséretében tört be az országba, hogy a magyarok gögjét megtörje. Egyelőre azonban csak a saját gögijén próbálhatta ki erejét. Az 1051-iki német hadjárat, Béla herceg kitűnő hadműveleti tervei alapján, a német sereg teljes szétbomlását eredményezte anélkül, hogy a magyarokkal csak egyetlen-egyszer is nyílt küzdelemben bocsájtkozhatott volna. Megtépázva, elernyedve, kinos vergődés után érkezett vissza a magyar határra Hainburgba, ahol már előbb a német érdek őrvárát építette volt fel.

De III. Henrik kemény koponya volt. Nem engedett. Új sereget gyűjtött s újra reátört a magyar határra. Seregeit Pozsony várának éber őrői állították meg, hajóit a merész Zotmund biztos keze megfúrta és elsüllyesztette. IX. Leo pápa, ki Endre király sürgető kéréseire jelent meg Pozsony alatt, a békéltető szerepet vette át, hogy a két ellenfelet a kereszténység közös nagy érdekeinek közös munkálására felhívja, a német és magyar ellentéteket elsimítsa. De III. Henrik nem tudott lemondani képzelt igényeiről, Endre pedig nem volt hajlandó sem függetlenségének, sem területi épségének rovására békejobbot nyújtani. A nagy békekísérlet kudarcot vallott épúgy, mint III. Henrik vállalkozása. A német sereg elvonult dolgavégezetlen s a magyar határ megszabadult egyik legádázabb ellenségétől.

De csak egy időre. A nyughatatlan vérű, szerencsétlen Salamon és egyéb kisebbbivású trónkövetelők érdekében ismét, újra és újra megjelent magyar földön a német kísértet: a császári hűbériség. Ugyanaz a kép, melyet fönnebb szemléltünk, ismétlődött újra és újra. 1060-ban a Tiszántúl szenvedett vereséget a német sereg és megállás nélkül futott Mosony felé. Három évvel később mégis IV. Henrik Székesfehérváron fogadta Salamon és a hozzá hű urak hódolatát. A siker ismét nem volt tartós. 1074-ben, a mogyoródi csata után Salamon ismét IV. Henrik oldalán igyekszik elfoglalni az országot s bár a hadjárat heteket vett igénybe, mindketten dolgavégezetlen tértek vissza. Salamon beült Pozsony várába, IV. Henrik pedig megszállotta a Fertő mellékét, de már csupán mint Salamon által a freisingeni egyháznak adott adományt. Nyomdokaiba V. Henrik lépett, ki 1108-ban Kálmán király idejében kísérelte meg szerencsését. Nagy sereggel, nagy kísérettel és az elmaradhatatlan csehek-

kel jött. Eredményt elérni azonban ő sem tudott. Őseink erős karja kiüzte őt a magyar földről s mint krónikása énekli, «kedvetlenül tért vissza Németországba».

1143-ban III. Konrád pártfogása mellett ismét megjelentek a német hadak országunk határszélén. Ezuttal jobbára bajor zsoldosok, majd azok kudarca után maga Jasomirgott Henrik lépett fel ellenségképen. Az ütközet Királyhida és Fischamend között folyt le s a németek nagy vereségével végződött. A csatateret, német krónikások vallomása szerint, 7000 német vitéz holtteste borította. A németek erejét a lajtamenti csata annyira megtörte, hogy még a határszéleken lakó parasztok ellen sem mertek semmi sérelmet vagy bármiféle bántást elkövetni.

És tényleg ezzel az ütközetrel egyelőre lezárodtak a német igénylések iratai. A nyugati határ csendjét hosszabb ideig nem verte fel ellenséges hadak zaja. A német hűbéreszmének sírját pedig megásta az a hatalmas tiltó szózat, mely VII. Gergely ajkáról hangzott el, visszhangot és meghallgatást lelve az egész keresztény világban.

A magyarság sorsának könyvében, a közép- és ujabbkor folyamán, különösen két megrázó fejezet ragadja meg figyelmünket. Az egyik a tatárjárás, a másik a török vész. A tatárjárás vadabb és kegyetlenebb volt, de enyhítőleg hatott rövid időtartama. A török vész már emberiebb lefolyású, de súlyosabbá teszi három évszázados állandó nyomása.

1237. végén a magyarok őshazájából visszatérő Julián domonkos atya magával hozta az egyik tatár vezér levelét, mely a magyarok királyához volt intézve. Szain-Batu, a menyeyi király küldötte, kinek hatalom adatott a földön azokat, kik magukat megalázzák, felmagasztalni, akik ellenkeznek, azokat eltiporni, — föltétlen hódolásra hívta fel ebben a magyar királyt.

IV. Béla felismerte a fenyegető veszélyt és sietett azt Nyugat-Európa tudomására hozni. De Európa nem mozdult meg, nem tudott hinni a hírnek. Zsibbadt tétlenségét nem bolygatták meg az újabb és újabb rémhírek sem. A Kievben elfogott tatár kémek fennen hangoztatták, hogy kiindultak a világ meghódítására és seregük húsz napi járóföldet lep el. És Európa mégis hitetlen, mégis mozdulatlan maradt. Pedig a hír hamar valóra változott. Egyre-másra jöttek a menekülő orosz fejedelmek és IV. Béla, hasztalan sürgetett segítséget, egyedül maradt. Európa hideg nyugalommal várta az események fejlődését.

Nem kellett soká várnia. 1241 tavaszán a tatár elősereg már áttörte a vereckei szoros gyepűit. Nagy tömegekben hömpölygött a magyar föld szíve felé. Néhány hét múlva a virágzó országnak a Tiszán és a Dunán innen eső része már kietlen pusztulás képét mutatta, a magyar sereg megveretve rebhent szanaszét és a magyar király futva menekült az Adria partjaira.

Magyarország pusztulása végre zsbongásba hozta az elernyedett európai kedélyeket. Nagy és tudós vitatkozások indultak meg, vajjon kik és mik is lehetnek voltaképen azok a tatárok. Voltak, kik Góg és Magóg népét látták bennök, mely a világ végén az Antikrisztust megelőzi. Mások — és ez volt az általánosabb felfogás — azt vitatták, hogy tulajdonképen zsidók, a tíz izraelita nemzetség ivadékai, kiket Nagy Sándor elzárt, de most kiszabadultak, hogy elfoglalják az egész világot. És tényleg a zsidók, kivált a Rajna mentén, ujjongva várták érkezésüket s Batuban látták az igaz Messiást.

IV. Béla követei végig kopogtatták Európa minden fejedelmének ajtaját. De segítséget nem tudtak kapni. A fiatal francia király, IX. Lajos, kit a keresztény lovag és fejedelem mintaképének hirdet a világtörténelem, igaz francia könnyelműséggel mondá: «Ha jönnek, megverekszünk velők; vagy mi küldjük a tatárokat a tartarusba, vagy ők segítenek minket a mennyországba». Ennyi volt az egész.

A német császár, II. Frigyes, már komolyabb húrokat pengett. A magyar király csak fegyverkezzék és álljon ellen a tatárok nyomásának, majd ha azután ő végez a pápával, eljön és megsegíti őt. Az ár csekélység: a magyar föld a császár és a birodalom hűbérévé lesz csupán. Más követelése nincs.

A magyarság kinszenvedésének végre is maga a jóságos Isten vetett véget. Elküldé a halál angyalát, ki aztán 1241 decemberében kioltá Ogataj nagykhán életét. A halál híre három hónap múlva, 1242 februárjában jutott a Magyarországot dúló tatár sereg tudomására. És Batu, a mennyei király küldötte, azonnal visszafordult, hogy hazájába sietve a trónöröklés kérdésében döntő szóhoz jusshasson.

Magyarország, saját testének feláldozásával, első ízben mentette meg ekkor a végpusztulástól egész Európát.

Mikor az ország ezer és ezer sebből vérzett, mikor testével feltartóztatni igyekezett a nyugat elpusztítására törő tatár csordát, mikor a sajómezei ütközet után IV. Béla kisded csapattól környezve menekült, akkor előállott egy dicsőséges Babenberg, Frigyes osztrák herceg és közönséges útonálló módjára megsarcolta a honját vesz-

tett királyt. Nagy összeg pénzt, mint monda, régi adósságot követelt a földönfutótól s mivel az fizetni képtelen volt, zálogul kikényszerítette tőle Mosony, Sopron és Vas vármegyéket. És amint Pozsony vármegye területéről kitakarodott a tatár, a fürge Babenberg ismét cselekvésre készen állott. Betört a megyébe, hogy a teljesen védetlennek vélt területet magához ragadja. De csalódott. Ehellős pozsonyi ispán, mintha a földből termett volna elő, reácsapott, megverte és kiszorította az országból. Mikor pedig IV. Béla visszatért a tenger-mellékről, hová a tatárok elől elmenekült volt, megtorló hadat vezetett zsarolója ellen. Már 1242-ben kényszerítette őt, hogy a zálogba követelt megyékről lemondjon; de mert Frigyes megnyugodni még sem tudott, négy évvel utóbb új hadjáratot indított ellene, amelynek során az utolsó Babenberg elesett.

A török veszedelem már Nagy Lajos király idejében jelentkezett. Ekkor tűnt fel Európa délkeleti határán az első török hadsereg. De a magyar már jóval előbb megérezte a török közellétét. Azzal is, hogy II. Endre vezetése alatt tényleges részt vett a keresztes háborúkban, de még inkább azzal, hogy a keresztes hadak leg többjének vonulási iránya épen az ő földjén vezetett át. Pedig egy ily nehézkes menetelésű, sokszor bizony rakoncátlankodó sereg átvonulása jelentékeny áldozatot, nagy megterhelést jelentett.

A magyarok attól a pillanattól kezdve, hogy a török első ízben tűnt fel hazájok közelében, nem vették le többé szemüket a kereszténység ádáz ellenségéről. Nagy Lajos sokat fáradozott azon, hogy hatalmas keresztes sereget gyűjthessen össze és a törököt végleg megsemmisítse. Sajnos, Európa részvétlensége miatt nem tudta tervét, mely a világtörténelem folyásának egészen más irányt szabhatott volna, megvalósítani. A török veszély nőttön-nőtt és Konstantinápolynak 1453. május 29-én történt elfoglalásával állandóvá vált.

A magyar nemzet az általános részvétlenség dacára nem csüggedett. Érezte, hogy most elközelgett az az idő, mely az ő hivatottságának ideje. Érezte, hogy az Úr hatalmas keze, mely Ázsia fensikjairól a Duna-Tisza partjaira vezérelte, őt jelölte ki a kereszténység, a nyugati művelődés örvévé és védőjévé. És cseppet sem habozott. Jóformán teljesen magára hagyatva, csupán a római pápák pénzbeli segélyeire támaszkodva, erős elhatározással felvette a három évszázadot meghaladó nehéz küzdelmet, a félhold előnyomulásának, világhódító útjának feltartóztatását. És dicsőségesen, hol győzve, hol meg legyőzve; hol előre haladva, hol meg lassú, de mindig véde-

kező hátrálásban, megvivta a harcot, melynél nagyobb, rettenetesebbet, súlyosabbat, — hasztalan lapoznánk jobbra-balra, — az egész világtörténelem felmutatni nem tud. Bizton merem állítani, nyíltan hirdetni, hogy Európa összes nemzetei között, a magyar nemzeten kívül, nincs egyetlen-egy sem, mely ezt a gigászi küzdelmet megvivni, ezt a rettenetes megpróbáltatást nyugodt lélekkel elszenvedni és annak nyomait aránylag oly rövid idő alatt kiheverni képes lett volna.

1526-ban, Szent János fővétele napján, a mohácsi gyászos mezőkön összeroppan az emberfeletti harcban a magyar. Feje elhullott, serege megbomlott, ereje megfogyatkozott. De eltiporni nem engedte magát. Félterdre szorítva, sebektől vérző karja erősen fogta a kard markolatát. Lépésről-lépésre, folyton hadakozva, kétségbeesett erővel védte a haza megszentelt rögeit, véres testével elállotta a nyugatra igyekvő diadalmas törökök útját.

Honjának nagy részét megmentenie többé nem lehetett. Megmondta Ibrahim nagyvezir Szapolyai János magyar király követének már 1527-ben, hogy: török törvény szerint a szultáné mindaz a föld, melyet lova patkója tapodott s melyen fejét nyugalomra hajtá. Már pedig a mohácsi fényes győzelem után a szultán végigvonult Magyarországon, járt és meghált Budán. A kard jogán tehát az ország a szultáné.

Tényleg. Az ország nagy része török járom alá került, török hódoltsági területté lett és az is maradt 146 hosszú, keserves esztendőn át. De a magyar, a hódoltsági részekben lakó magyar, nem csüggedett, nem ernyed el. E részekben, a hódoltság egész tartama alatt, nyugodt méltósággal működött tovább a vármegye, a községi közigazgatás. Fenntartotta, istápolta, növelte a magyar érzést, a magyar néplelket, a magyar erőt, a magyar kitartást, a turáni büszkeséget, hogy a jobb időkben, az óhajtott felszabadulás idejében, erőteljes magyar kéz vehesse birtokába ismét a leigázott hazát.

Európa szemében nem rezdült meg könny, mikor a magyarság Európa védelmében halálra sebesült. A tatárjárás idejében a niederaltaichi kolostor krónikása üzletszerű, száraz szavakkal írta be az évkönyvekbe: «Magyarországot, mely 350 évig fennállt, a tatárok ez évben megsemmisítették». Valami hasonló beírás, hasonló elintézés jelezhetette most is Európa háláját és részvétét. Csodálható-e, hogy a magyarság egy része még a törökkel való szövetkezést is jobbnak és elviselhetőbbnek találta, mint a keresztény testvérek közönyét?

Amiért a magyar nemzet hiába könyörgött, hasztalan rimázkodott, azt lassú, de következetes előhaladásával elérte maga a török.

Amint nyilvánvalóvá lett, hogy a török nem csupán Magyarország birtokára vágyik, hogy őt tovább nyugat felé más és nagyobb kívánságok vezérlik, amint Kara Musztafa hatalmas serege 1683. július 14-én megjelent a drága, a kedves, a mindig becézett Bécs kapui előtt, — a török azonnal, mintegy varázsütésre, az egész művelt Európára nézve igaz és nagy veszedelmet jelentett.

És megindult Európa minden részéből a segílyt nyújtók tömege, a zsoldos hadak hosszú sorozata. Bécs felszabadult, Kara Musztafa serege jóformán megsemmisült. És ettől fogva a keresztény hadak folyton-folyvást előretörték, lépésről-lépésre szorították vissza a törököt. Rövid tizennégyesztendős küzdelem után teljesen kiverték Magyarországot földjéről.

Mennyi szenvedést lehetett volna megakadályozni, mennyi hasznos magyar életet megmenteni, mennyi magyar erőt és magyar vért megkímélni, ha ez a nagy és hatalmas keresztény összetartás egy-két évszázad előtt jött volna létre!

A magyar haderő ott volt Bécs felmentésénél, ott volt az egész felszabadító hadjárat minden egyes hadászati tényénél s mindenütt az első között, a legveszélyesebb helyeken harcolt és győzött. És harcolt igaz szittya erővel és igaz lelkesedéssel, mert úgy érezte, úgy vélte, hogy a magyar terület épségéről, az ezerév felé haladó magyar határok védelméről, biztosításáról volt szó. Így tudja azt a magyar történelem. A világtörténelem lapjai azonban csak a császári hadak diadalmas előnyomulásáról regélnek.

Bécs felől Magyarország felé sohasem lengedezett kedvező szellő. Talán csak épen akkor egyszer, amikor Bécs veszedelme megszülette, Bécs biztonságának kérdése megteremtette, a török hódoltság végét.

A felszabadult ország azonban újabb küzdelmeknek nézett elébe. Eddig ellenséges pogány hadak ellen harcolt, most saját fejedelmei ellen kellett védekeznie. A felszabadulást nyomon követték a területi épségért, a határok szabadságáért vívott újabb küzdelmek. Végvárainkat megszállotta a zsoldos sereg, népünk nyakára ráült az idegen haderő, alkotmányunk bástyáit döngették a sima beszédű, az érdes kezű politika, az összmonarchia halva született eszméjének rettenthetetlen bajnokai.

Vajjon csodálható-e, hogy legjobbjaink, hogy a nemzet zöme odasereglett II. Rákóczy Ferenc Pro Patria et Libertate zászlaja, vagy Kossuth Lajos függetlenségi lobogója alá?

Ezeréves határainkért, ezeréves területi épségünkért folytatott ezeréves küzdelmeink egyik legszomorúbb, legtragikusabb szakaszához értem. Öseinktől örökölt hűséggel, tőlük reánk származott vitézséggel harcoltunk és küzdöttünk szövetségi érdekek szolgálatában. Osztrák határokat védtünk, osztrák épségért véreztünk s hűséges ragaszkodásunkkal, becsületes odaadásunkkal veszélyt zúditottunk saját határainkra, saját területi épségünkre. Győztünk mindig, minket le nem győztek soha és most mégis a legyőzöttek sorsára jutottunk. Szövetségeseink ádáz ellenségei nem a hűséget látják és méltányolják bennünk, hanem vitézségünket és hűséges kitartásunkat veszik zokon, amellyel késleltettük, bizonytalanná tettük céljaik elérését.

Hideg közönnyel a boncoló-asztalra helyezték élő szervezetünket s a könnyelmű ígérgetések késével hasítottak bele ezeréves határainkba, ezeréves területi épségünkbe. Szétszaggatják élő testünket, hogy kielégíthessék azok falánkságát, kik az adott szó, a fogadott hűség árulóivá lettek.

A nagy álmódosások idejét éljük. Törpe, saját erejükből nagygyá növekedni nem tudó népek diadalmas előnyomulását szemléljük. Papiron megrajzolt új hatalmasságok, papirra írónnal írott új határok körvonalai bontakoznak ki a békeokmányok rengeteg tömegéből.

De vajjon az ilyen alkotások magukban rejthetik-e az állandóság csiráját?

Voltak nagy és dicső államok, melyek saját erejükből küzdöttek fel magukat, igaz és erős határokkal birtak. Voltak és nincsenek többé!

Láttam Ilion omladékait és ültem az egykor büszke Karthagó romjainak tövében. Néma mélázással néztem a tenger habjaiba, ama tengerébe, melynek töménytelen vizéről egy gyermekded lény azt mondta egykor a tűnődő szent Ágostonnak: könnyebb nekem ezt a tengervízet kimernem, mint neked a Szentháromság titkát megfejtened.

Vannak határok, melyeket Isten megvont és megteremtett, de amelyeket emberi ész nem hághat át, amelyeket emberi kéz nem rombolhat le, nem szaggathat szét soha.

Az ugor népek hitregéiben olvastam egy mondát, a Káltész-nő mondáját. Sokan sokféleképen értelmezik, sokan teljesen érthetetlennek ítélik.

Magyar mythologiai tanulmányaim során, a magyar néplélek, a szárnyaló magyar képzelet szivárványos honából egy gondolat

pattant agyamra, egy ötlet vésődött elmémbe. Ez a monda, így értelmezem én, ősrégi időkből származó allegorikus képe a mi drága hazánk történetének.

Turán, az emberi nemzetségek ősatyja, Turulnak, a földatyának legkedvesebb fia, nősülni óhajt. Választottja Alma, a Napisten unokája, az aranyos Hajnalnak csodaszép leánya. Az isteneknek kedvükre való ez a nász, de a vőlegénynek, ki már sok ezer tavaszt látott, törvényeik szerint meg kell előbb ifjodnia. Turán vállalja a nehéz feladatot és útnak indul. Elmaradnak tőle mind-mind az ismerős nyiresek, a meghitt fenyvesek, a hegyek, a völgyek, a folyók és ő új és új erdőkön, új hegyeken, új mezőkön fáradhatatlanul vándorol tovább. A nagy és gyors törtetésben elkopik keze-lába, lemarad az egyik, le a másik talpa, levállanak lábszárai, le kezei, karjai, végre leválik törzse is, de feje az nem ismer akadályt, nem ismer nehézséget, nem fáradságot. Törhetetlenül, szilaj szívóssággal tovább és tovább gurul, míg végre, nagysokára begördül Tarjánnak, a kovácsok ősenek ősi műhelyébe. Felpattan az ülöre: Hej kovácsok öszült hajú mestere — kiáltja szilárd elhatározással — vedd fel a nagy kalapácsot, tedd fejemet a tűzbe és ujítsál meg engemet! Tarján hajt a szóra. Gyorsan forog a nehéz pöröly, szikrákat vet az áttüzesedett fej, keménnyé, acélossá kovácsolódik a koponya. És kipattan Turán feje a tüzes fogóból és kigurul az útra és rohan és gurul-gurul feltartóztatlanul. És amint eléri elhagyott törzsét, az egy szökkenéssel reá kapcsolódik, és amint eléri el-elhagyogatott karjait, kezeit, lábszárait, talpait, azok mind-mind visszapattannak elhagyott helyükre. Veszélyt nem félve, fáradságot nem ismerve, fájdalomtól, szenvedéstől nem irtózva, kitartással, turáni hűséggel állotta meg a próbát.

A szenvedésekben megedzett, az új eszméktől megtisztult fejhez önkényt és visszatartóztatlanul kapcsolódnak vissza az elszakadt részek. Mert kell, hogy ezer évig együtt élt élő szervezetben, a magyar föld földrajzi egységében, vér a vérhez, hús a húshoz, csont a csonthoz vonzódjék.

Igy látom én jelképezve a magyar nemzet jövőjét az ősi hitrege mondájában.

Azon kellemes helyzetben vagyok, hogy e meglátásomat egy elfoglalt francia írónak, Thierry Amadénak 1856-ban leírt tudományos kutatásokból sarjadtó szavaival igazolhatom.

Ez a nemes magyar nép, mondja Thierry, bármily levertnek látszik is, Európának szerencséjére még tele van élettel és erővel. Ő az, aki Európa és Ázsia kapuján öröklik; legyen is annak hű

őre! Rossz és balvégzetű politika volna egy polgárosult és katólikus hatalmasság részéről elnyomni egy olyan nemzetet, mely védőőr azon oldalról, hol a hódítás telhetetlen szenvedélye forrong, a barbárságra támaszkodva. De, bármi történjék is, Magyarország élni fog azon rendeltetésekért, melyeknek edényét a Gondviselés nem akarta összetörni... Az az eleven életerő, mely a hún-fajta népeket tizenöt század óta, annyi ellenük esküdt törekvések dacára, a Tisza és Duna partjain fönntartja, a magyarok lelke mélyében fekszik és még megtört büszkeségében is kitör. Szent István, Nagy Lajos és a Hunyadiak nemzete bebizonyította, hogy tud túrni és be tudja várni a dicsőség napjait.

V.

KÖLTEMÉNYEK.

Sík Sándor rendes tagtól.

Csendes tavaszi dal.

Gyöngyvirágos szép tavasznap,	Félre tőlem, téli rontás,
Testvérül ma elfogadj,	Zúzmarázó kételyek,
Kisgyerekeknek, szép-igaznak,	Sziromrázó részrebontás,
Önmagamnak visszaadj.	Gondok, árnyak, éjjelek.
Fürge szellő, lég suhanca,	Drága köntös, egyszerűség,
Légy te most a mesterem.	Tiszta tóga légy ruhám ;
Míg szőkellve szétsuhansz a	Kék-fehér tükröd, derős ég,
Friss fűvön, jer, játsz velem !	Arcom nézze vissza rám.
Uj tavasz, legyünk ma egyik,	Zaj ha bennem, mind elüljön,
Add, ma mindent elfeledjek,	Béke, béke, rám derüljön.
Ami nem dal, nem derű,	Selymesűjjű rejtelem,
Nem győzelmes-egyszerű.	Csend, mosolygó, légy velem !

Az andocsi Máriához.

(Magyar búcsújárók éneke 1920-ban.)

Koldúsboton, törött mankón	Megcsúfolták, megpöködték,
Jövünk búcsút járni,	Ami bennünk szép volt ;
Szűzmáriás magyaroknak	Kilencfelé hasogatták,
Kopott unokái.	Ami rajtunk ép volt ;
Éjjel van a Duna táján ;	Tépett testünk megtapossák ;
Magyaroknak éjszakáján	Ragadozók ragadozzák
Nincs más, ki virasszon.	Édes-kevesünket ;
Baráttalan, testvértelen,	Koporsónkat faragdálják.
Hozzad ver a veszedelem,	— Eléd szórjuk, magyar árvák,
Boldogságos Asszony !	A mi keserűnket.

Idegenek megnevetik
Drága magyar szónkat,
Idegentől kéregetjük
Kenyerünket, sónkat.
Magyar kezek szántogatnak,
Régi rögön, új uraknak,
Néped hegye-völgyén.
Más arat, hol mi vetettünk;
Jövevények, szolgák lettünk
Úr-apáink földjén.

Boldogasszony, ezer évig
Édesanyánk voltál,
Eleink ha hozzád sírtak,
Hozzájuk hajoltál:
Száz ostorral ostorozzon,
Csak ez egyért, Boldogasszony,
A jó Krisztust kérd meg:
Négy-víz-parton, három-hegyen
Mindörökké magyar legyen
A máriás ének.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

RENDKIVÜLI ÜNNEPI ÜLÉSE BR. EÖTVÖS LORÁND

TISZTELETI TAG EMLÉKEZETÉRE

1920. MÁJUS 16-ÁN.

I.

GIÉSSWEIN SÁNDOR ELNÖK MEGNYITÓ SZAVAI.

Midőn a Szent-István-Társulat palotájának ormán fekete zászlók lengenek annak a gyásznak kifejezéséül, hogy e napokban hunyt el a Szent István Akadémia egyik kiváló tagja s a magyar tudomány ékessége, a magyar föld legalaposabb ismerője s egységének s feloszthatatlanságának tudományos bajnoka, Lóczy Lajos, — mi azért gyűltünk ma itt egybe, hogy a magyar tudomány egy másik fényes csillagának emlékezetét megüljük s körünkben megörökítsük; Eötvös Lorándét, kit a halál hazánk legzavarosabb óráiban ragadott el tőlünk, oly időben, midőn még a kegyelet sem nyilvánulhatott meg kellő alakban, s midőn Akadémiánk hallgatásra volt kárhoztatva.

Mindkét jelesünk nem tartozott azok közé, kik az élet zajos piacán megfordulnak, mert a tudomány lelkiismeretes, odaadó művelése egész lelküket lefoglalta. S ez ad életüknek igazi tartalmat, ez emeli működésüket magasan az efemer törekvések és napi nagyságok fölé, kiknek a pályája a Szentírás szavaiként olyan, mint a hullámozó vizen átmenő hajóé s a levegőt röptében átszelő madaré, vagy a kilőtt nyílé, melynek nyomát nem találhatni.

Lóczy Lajos és Eötvös Loránd nem ezek közé tartoztak. Reájuk illik az, amit a bölcs Seneca mondott: «Soli qui sapientiae vivunt, illi vivunt. Non vivunt, sed victuri sunt.» Kevés az, ha azt mondjuk, hogy éltek, hanem élni fognak.

II.

BÁRÓ EÖTVÖS LORÁND EMLÉKEZETE.

Tanul Károly rendes tagtól.

Tisztelt Akadémia!

Amikor a Szent István Akadémia kitüntető felszólítására vállalkoztam arra, hogy a kegyeletnek s az emberi nagyság tiszteletének szánt mai emlékűnnepen a diszes ünneplő közönség lelki szemei elé idézzem nagy hazánkfia, báró Eötvös Loránd, a Szent István Akadémia tiszteleti tagja hű képét, tisztában voltam feladatom nehézségével. Hű képet kell megrajzolnom, hogy az ő nagysága minket is felemeljen, hogy magyar lelkünket büszkeség töltse el s úgy tünik fel nékem, mintha egy messze kimagasló hegyóriás képét kellene festenem s keresem azt az álláspontot, melyről a legszebb, legimpozánsabb képet nyújtja s nem tudok választani, mert bárhonnan nézem, alakja mindenünnen uralkodó, mindenünnen újabb, szebbnél szebb részletek bilincselnek le. Meg kell elégednem azzal, hogy csak egyetlen egy álláspontról készítsem a képet, melyről az a legragyogóbb, mely báró Eötvös Lorándot mint tudóst mutatja be.

De így is félve fogok feladatomhoz, mert érzem, hogy kezem az ecsetet nem kezeli úgy, hogy a kép a valóság csillogó színeit, nemes vonásait, erőt sugárzó alakját híven adja vissza. Próbálkozásomat talán enyhébben ítéli meg ez ünnepély diszes közönsége, ha annak rugójaként nem a szereplési vágyat, hanem azt a határtalan tiszteletet és szeretetet ismeri fel, mely lelkemet áthatja, amikor báró Eötvös Lorándról van szó. Hisz ő volt az, aki valóságos atyai szeretettel bevezetett a tudomány fenséges világába, ki egyetemi előadásaiban olyan magaslatról mutatta be a fizika birodalmát, melyről a biztosan megalapozott igazságok gerince, azoknak egymásba kapcsolódása, a törvények folyása, az eddig megközelíthetetlen csúcok világa tárult szemeim elé, ő volt az, ki még mint hallgatót csodás kertjébe bebocsátott, melyben színekben pompázó, saját maga ültette és természetie virágait gondozta s megengedte, hogy kertjének megmunkálásában és ápolásában segítségére lehessenek. 1889-ben volt ez, mikor a gravitációra vonatkozó nagyszabású vizsgálatok

már javában folytak. Kimondhatatlan hálával emlékszem vissza ezen időkre, nem csak azért, mert az ő vezetése alatt résztvehetvén kutatásaiban, sokat, igen sokat tanultam, hanem főképen azért, mert az ő példáján láttam először, mekkora lelki gyönyörűség a tudományos kutatómunka és megértette velem, mekkora erkölcsi erő rejlik e gyönyörűségben. Milyen tiszta örömet árult el arcának minden vonása, minden mozdulata, ha valamely megfigyelés különösen jól sikerült, ha a kísérlet a várakozásnak megfelelő eredményre vezetett, vagy ha új, előre nem látott, meglepő eredményt adott. Ilyenkor valóságos láz lepte el lelkét, mely nem hagyta nyugodni, míg tisztán nem látott minden szálát a jelenség szövevényes szerkezetében. Ilyenkor alig volt pihenés s bizony sokszor éjjel is folyt a munka.

A tudós kutatáson érzett tiszta örömmel együtt járt a tudomány, különösen a természettudományok, s első sorban saját tudománya, a fizika iránt érzett rajongó szeretete. Ez készítette arra, hogy az 1865-ben megkezdett jogtudományi tanulmányait elhagyja. Atyja, báró Eötvös József, a kiváló író és államférfiú, ezt kezdetben elnevezte, mert nem bízott e vágy állhatatosságában, ámbár örömmel látta fia tudós hajlamait s érdeklődését a természettudományok iránt maga is ébren tartotta. 1866-ban még azt írja atyjának: «mire visszajössz, fiadat a római jog mellett találod». A természettudományok iránti vágy azonban ellenállhatatlanul vitte hivatása felé s atyja is, látva fia erős elhatározását s bizva most már annak komolyságában, talán Kirchhoff biztatására végre beleegyezett, hogy fia 1867-ben a heidelbergi egyetemre menjen, hol már csak matematikát, kémiát és fizikát tanult. Mint pesti joghallgató is eljárta már *Petzval Ottó* matematikai, *Than Károly* kémiai előadásaira, sőt utóbbinak laboratóriumában is dolgozott. Heidelbergbe különösen a fizika két nagy mestere vonzotta, *Kirchhoff* és *Helmholtz*. Hogy heidelbergi diák korában mennyire tisztán látta maga előtt hivatását, milyen határozott céllal fogott tanulmányaihoz s milyen ellenállhatlan erő vonzotta a tudomány felé, kitűnik atyjához intézett leveleiből; így pl. 1869 jan. 30.-i levelében írja: «de én azt hiszem, hogy az alapelvnek, melyet minden tevékenységünkben alapulvül választunk, olyannak kell lenni, melyért szívünk feldoboghat s mely már magában elég bátorságot önthet keblünkbe hozzá nehézségek közt is húnek maradni... Nem látok magam előtt fontosabb, sőt mondhatnám, nem látok más feladatot, mint ez ország művelődésébeni közreműködést, ... az ez országban lakó emberek szellemi művelése legyen életcélom ... Nincs út, mely egyenesebben és biz-

tosabban vezetne a célhoz, mint a tudomány terjesztése; csak ha a fiatalság a tudományt szeretni, tisztelni tanulja, lehet reményünk, hogy a kitűzött célhoz el fogunk jutni. Feltett szándékom e szerint a tudomány terén és mert ez erőmet teljesen igénybe veszi, kizárólag a tudomány terén működni».

A diákevek ifjúi lelkesedésével tett eme fogadalmához hű maradt élete végéig. Már diákkorában kifejezett ama szép gondolat: megtanítani a fiatalságot a tudomány szeretetére és tiszteletére, az vezérelte őt akkor is, mikor rövid 8 hónapra terjedő közoktatásügyi minisztersége alatt 1894-ben az atyjáról elnevezett Eötvös-kollégiumot alapította, mely kétségkívül hazánk egyik legszerencsésebb és legkitűnőbb tudós intézménye. Boldog az az ifjú, kit tehetsége és szorgalma e kollégiumba juttat, mert minden anyagi gondtól menten, tisztán a tudománynak szentelheti egész idejét; a szabad természet ölen épített gyönyörű intézetben minden segédeszköz rendelkezésére áll, hol a vezetőség részéről a komoly törekvés megértésre és támogatásra talál, hol kitűnő szakemberek vezetése alatt mindenki megtalálja saját lelki diszpozíciójának megfelelő működési kört. Ez intézet, melynek báró Eötvös Loránd kurátora volt, 25 évi működése alatt a tudománynak és közművelődés más ágainak is számos kitűnő erőt nevelt s ha más emléke nem is maradt volna fenn báró *Eötvös* Loránd miniszterségének, ez az egy alkotása örök időkre hirdetné az ő szellemének dicsőségét, annak a szellemnek, mely a jövőbe irányított tekintetével a napi áramlatok felvetette szükséglet keretein túl a hazai kultúra igazi szükségleteit vette észre.

Rövid minisztersége után visszatért egyetemi katedrájára, intézetébe, kedves műszerei közé, melyektől földi erő többé nem tudta elválasztani.

Nehezemre esik nem szólanom báró *Eötvös* Loránd tanári működéséről, tevékenységéről a Magy. Tud. Akadémiában, melynek elnöki tiszttét 1889-től 1905-ben történt lemondásáig annyi fénnel viselte, kezdeményező és irányító szerepéről hazánk sok közművelődési mozgalmában. Nehezemre esik, mert mindegyikben magasztosan gondolkodó egyéniségének egy-egy fényes vonását ismernők fel; de mindezt nem tudnám e megemlékezés keretébe szorítani s a rendelkezésemre álló időt már csak tudós tevékenységének próbálom szentelni, melyet ő is már ifjúkorában egyedüli életcéljának tekintett, melynek igaz örömmel és odaadással szentelte erejét.

Tudományos munkássága is teljes harmóniában áll egész egyéniségével; a problémák természete, melyeknek erejét szenteli,

a mód, amint a problémát megfogja és megoldja, visszatükrözik egész lelkületét. A tudományban sem bilincselik le figyelmét a népszerű, divatos, mutatós jelenségek, melyeket a távolabb álló is érdekeseeknek talál, melyekkel zajos sikereket lehet elérni, hanem inkább azok, melyek folyton szemünk előtt vannak s melyeket épen mindennapos voltuknál fogva annyira megszoktunk, hogy titokzatos voltuk csak a mélyen járó gondolkozót izgatja. Hogy a pohárban a víz a fal mentén felhuzódik, hogy a szabadon engedett kő a földre esik, annyira közönséges jelenségek, hogy egyszerű tudomásvétellel könnyen elsiklunk afelett, hogy e jelenségekben a legititokzatosabb erők nyilvánulnak meg, melyek megismeréséhez csak e jelenségek beható tanulmányozása vezethet.

Németországból visszatérve, többféle tudományos probléma foglalkoztatja; 1871 aug. 3-án kelt levelében írja: «Eljutottam ahhoz az irigylésreméltó pillanathoz, melyben mint szabadúszók először ugrunk be vezetés nélkül a tudományba s megvallom, hogy én e pillanatban is töprenkedtem; töprenkedtem afelett, hol és miféle módon tegyem ez ugrást». A kapilláritás mellett különösen a világító test és az észlelőnek egymás irányában történő mozgásából eredő fénytünemények foglalkoztatják. E tárgyról később meg is jelent egy értekezése; ámbár ebben elméleti fejtegetések foglaltatnak csak, vannak adatok arról, hogy e kérdéssel, mint igazi fizikus, experimentális irányban is foglalkozott. A kísérleti nehézség abban áll, hogy a fény 40.000 mértföldnyi sebességével szemben oly sebességet kellene állítani, mely e mellett ne legyen elenyésző. Azt írja előbb említett levelében: «Találtam módot, mellyel a fény elmélete szerint ugyanazon változást lehetne a fényben létrehozni, mint az észlelőnek 10.000 mértföld sebességgeli mozgása által. A kísérletre szükséges apparátus összeállításán most dolgozom». Hogy miben állott a módszer, elkészült-e az apparátus, került-e sor tényleges kísérletre, azt nem volt módomban kideríteni; bizonyos, hogy sok eredeti gondolat volt a tervben.

Érdeklődése még más kérdésekre is irányult, amiről elektrostatikai vizsgálatai, valamint a «Természettudományi Közlöny»-ben megjelent sok ismertetése tanuskodik. Próbálgatások ezek, hogy merre vegye útját a tudományban, melyek megszűnnek, amint kutatásainak első nagy célját meglegelte, mely teljesen lekötötte, mely felé most már lankadatlan erővel törtetett. Ezen első nagy felfedező útja a kapilláritás országába vezette s eredménye az Eötvös-féle törvény.

Lépten-nyomon találkozunk az ú. n. kapilláris jelenségekkel,

csak nézzük figyelemmel bármely folyadék szabad felületének alakját. A víz felülete az edény fala mentén felhuzódik, a higanyé lehajlik, üvegcsőben a víz felülete felfelé homorú, a higanyé domború, szűk csőben a víz magasabban, a higany alacsonyabban áll, mint a vele közlekedő tágabb csőben; a harmat szabályos csepp alakjában rakódik a virágra; ki ne emlékeznék gyermekéveinek ama örömeire, melyet a színekben pompázó szappanbuborékok szereztek neki. Ezek mind kapilláris jelenségek.

Milyen általános törvényszerűség nyilatkozik meg a szabad folyadékfelszín annyira változatos alakjában? Érdekes, hogy a nagy Laplacenak, az égi mechanika megteremtőjének kutató szellemét megragadták e jelenségek s amint az égitestek mozgását a köztük működő Newton-féle erővel nagyszerű rendszerességgel tudta leírni, úgy a folyadékfelszín változatos alakulását is a folyadékrészecskék közt csak igen kicsiny távolságra érezhető erők hatására tudta visszavezetni. Az itt megnyilatkozó törvényszerűséget úgy fejezhetjük ki, hogy a folyadék szabad felszíne úgy viselkedik, mint egy kifeszített rugalmas hártya, mely össze akar huzódni; a folyadék felszíne mindig az adott körülmények között a lehető legkisebb felület alakját veszi fel. Épúgy, mint a kifeszített rugalmas hártyanak, a folyadék felszínének van bizonyos feszültsége, mely kifejezi mintegy a felszín összehuzódási törekvésének nagyságát. A fizikusok ezt a törekvést meghatározott számmal szokták jellemezni, melyet felületi feszültségnek neveznek. Valamint a rugalmas hártya nyújtására, úgy a folyadékfelszín nagyobbítására is bizonyos munkát kell végezni. A felületi feszültség egyúttal annak a munkának mértéke, melyet végezni kell, ha a folyadék felületét 1 cm^2 -el nagyobbítjuk. Minden munkavégzés energiaváltozást jelent s így a felszín nagyobbodásával nő a folyadék energiája, akárcsak a rugalmas hártyaé, ha kinyújtjuk. *Laplace, Young, Gauss* kidolgozván a kapilláritás elméletét, a kísérlet feladata volt az elmélet igazolása. Ez egyrészt abban állott, hogy kutatták, vajon a folyadékfelület alakja tényleg megegyezik-e az elmélet megkövetelte alakkal, másrészt a felületi feszültség lemerésében, mely az elmélet szerint minden folyadékra csak az anyagi minőségtől és a hőmérséklettől függő állandó.

Báró Eötvös Loránd kapilláris vizsgálatainak első célja az elmélet alapjainak ellenőrzése volt, mert sokan foglalkoztak ugyan a felületi feszültség mérésével, de «a sok mérés sokféle eredményt adott», úgy hogy kétségesse vált, vajjon a kapilláris jelenségek leírására elegendő-e egy a folyadékfelület minden helyén ugyanakkora, változatlan felületi feszültség felvétele.

Különösen a vízre vonatkozó mérések azt mutatták, hogy a felületi feszültség nagyon változik az idővel: friss felületé jóval nagyobb, mint a levegőn állotté. Bárá Eötvös Loránd vizsgálatait azzal kezdte, hogy új módszert dolgozott ki a felületi feszültség mérésére, melynek nagy előnye volt, hogy egyrészt pontosabb értékhez vezetett, másrészt, hogy vele jóval a forrásponton felüli hőmérsékleteken mérhetett egészen az ú. n. kritikus hőmérsékletig, hol a folyadék-állapot megszűnik. Vizsgálatainak első meglepő eredménye az volt, hogy a légmentesen elzárt víz felületi feszültsége éveken át is állandó s az előbb említett sajátzerű változás egyszerűen a levegőből a vízre került szennyezés hatása s így új természetű erők felvételére szükség nincs.

További vizsgálatait bárá Eötvös Loránd nevezetes fizikai szemponttal bővítette: kereste az anyagi minőség befolyását a felületi feszültségre. Több éven át folytatott fáradságos mérései meglepően egyszerű törvényszerűségekre, az ú. n. Eötvös-féle törvényre vezettek s minden időkre klasszikus példája annak, miképen kell, hogy irányítsa a kísérletet az elméleti kép, melyet magunknak a jelenségről alkotunk.

Az Eötvös-féle törvény a molekuláris felületi energiáról szól. Mi az a molekuláris felületi energia? A mind nagyobb bizonyosságra emelkedő molekuláris hipotézis alapján az anyagot diszkrét molekulákból állónak gondoljuk. A folyadék felületét is ilyen diszkrét molekulák alkotják. Gondoljuk a felületet olyan kicsiny, egyenlő területekre felosztva, hogy mindegyikre átlag egy molekula essék; egy ilyen kicsiny részt molekuláris felületnek nevezünk, melynek nagysága változik a folyadék minőségével és hőmérsékletével. Ha a folyadék felületét ép a molekuláris felülettel nagyobbítjuk, munkát kell végezni s a folyadék energiája nő egy bizonyos értékkel, melyet molekuláris felületi energiának neveznek. Azt is mondhatjuk: a molekuláris felületi energiának mértéke az a munka, melyet végezni kell, ha egy molekulát a folyadék belsejéből a felületre viszünk. A folyadék sűrűségéből, molekulásúlyából és felületi feszültségéből könnyen számíthatjuk a molekuláris felületi energia meghatározott sokszorosát, melyet akár az energia mértékéül fogadhatunk el. Már most bárá Eötvös Loránd azt találta, hogy bárminő folyadékot veszünk, annak molekuláris felületi energiája ugyanúgy változik a hőmérséklettel; akár éthert, akár alkoholt, benzolt, chloroformot veszünk és mindegyiket 10° -kal melegítjük, valamennyinek molekuláris felületi energiája ugyanannyival változik és pedig függetlenül attól, hogy milyen hőmérsékletről melegítettük 10° -kal, akár

10⁰-ról 11⁰-ra, akár 100⁰-ról 101⁰-ra. Az a szám tehát, mely megmondja, hogy mennyit változik a molekuláris felületi energia 1⁰-nyi melegítésre, az ú. n. *Eötvös*-féle állandó, független az anyagi minőségtől, állapottól, hőmérséklettől, amiért azt univerzális állandónak nevezhetjük, mely jellemző a folyadékállapotra egyáltalán, tekintet nélkül arra, hogy milyen folyadékkal van dolgunk. Ilyen univerzális állandót a fizika mindössze keveset ismer; ilyen pl. az általános gáz-állandó, mely kifejezi, mennyit változik bármifő gáz ú. n. molekuláris nyomási energiája, ha a hőmérséklet 1⁰-kal nő. Szándékosan említem éppen ezen állandót, mert *Eötvös* törvénye teljes analogonja az ideális gáz hires állapotegyenletének, vagy mint sokszor nevezik, a *Boyle—Mariotte—Gay—Lussac* egyesített törvényének; az egyik a gáz-állapotra jellemző, a másik a folyadékállapotra. Az általános gáz-állandó analogonja az *Eötvös*-féle állandó, mely jellemzi a folyadék-állapotot.

Sok folyadék *Eötvös*-féle állandója eltér normális értékétől; eme folyadékok belső szerkezetéről az *Eötvös*-féle törvény rendkívül érdekes felvilágosításokat ad. Amint az abnormális gőzsűrűségekből azt következtetjük, hogy a gőz molekulái részben szétesetek, disszociáltak, úgy az *Eötvös*-féle állandó rendellenes és pedig túlkicsiny értékéből azt kell következtetnünk, hogy az illető folyadék molekulái nagyobbak, mint gőzállapotban, hogy részben összeálltak, asszociáltak. Így pl. az *Eötvös*-féle törvény alapján tudjuk, hogy ama nagyon közönséges folyadék, a víz, nagyon rendellenes, molekulái közönséges hőmérsékleten jóval nagyobbak, mint gőzállapotban s még 100⁰ és 210⁰ közt is kétszer akkorák. Látható ebből az *Eötvös*-féle törvény fontossága a kémikus szempontjából is, mert módszert nyújt annak eldöntésére, eltérnek-e a folyadékmolekulák a gőzmolekuláktól, vagy amint mondhatjuk, ugyanakkora-e a folyadék molekulásúlya, mint a gőzé.

Báró *Eötvös* Loránd e törvényét 1886-ban publikálta. *Ramsay*, hires angol kémikus, 1893-ban megjelent dolgozatában fejtegeti, hogy a kémia még nem rendelkezik oly módszerrel, mely a folyadék molekulásúlyának ismeretére vezetne. Vizsgálatai, úgy mondja, ilyen módszerre vezették s ezen új módszer semmi egyéb, mint az *Eötvös*-féle törvény! Ámbár a tények e téves beállítását később helyesbítette, mégis, sajnos, az volt az eredménye, hogy az irodalomban némelyek, szerencsére a kisebbség, *Eötvös—Ramsay*-féle törvényről beszélnek; pedig ez teljesen báró *Eötvös* Loránd sajátja, mert *Ramsay* csak lényegtelenül egészítette ki e törvény eredeti fogalmazását.

A folyadék részei közt működő s csak kicsiny távolságra számottevő erők vizsgálatát báró *Eötvös* Loránd a róla nevezett törvény felállításával fejezte be. Ezután csak elvétve foglalkozott a kapilláris jelenségekkel, mert érdeklődését majdnem kizáróan egy másik erő, a gravitáció kötötte le, mely az égitesteket elválasztó óriási távolságokban épúgy érezteti hatását, mint a földi tárgyak szerény méretei között. 1886 óta szinte csak pihenőül végzett más tárgyra vonatkozó vizsgálatokat; persze komoly munka volt ez is, de ezekről kevesen tudnak. Pedig ezek is sok érdekes eredménnyel jártak, melyek a mai divatos szellemben dolgozó tudományos munkásnak sok publikációra adtak volna alkalmat. De báró *Eötvös* Loránd nem a publikáció kedvéért kutatott, hanem mert maga a kutatás okozott neki gyönyörűséget s emellett magát a publikálást csak tehernek érezte. Nem egyszer történt, hogy más publikálta azt, amit ő már régen tudott. Így történt pl. a 90-es évek elején, hogy új módszert dolgozott ki, mellyel folyadékok törésmutatóját lehetett mérni magas, egész a kritikuszig terjedő hőmérsékleteken, amire mindazideig alig volt mód. Az eredmények értékesek voltak, még sem publikált róluk semmit, mert csak kész dologgal szeretett a nyilvánosság elé lépni. Mikor pedig később felhívtam figyelmét arra, hogy *Galitzine* orosz fizikus szinte ugyanazt az eljárást publikálta, csak az a megjegyzése volt: «Na lám, már ezt is tudják».

A gravitáció nagy problémájától nem tudták eltéríteni a fizikának azon időbe eső nagy felfedezései s új nagy elméleteinek kialakulása sem. A Röntgen-sugarak, a radioaktivitás, az elektrooptikai jelenségek, a kvantum-elmélet, a relativitás elve érdekelték s megvolt róluk jól megalapozott véleménye, de annyi olyan munkát látott maga előtt, melyet csak ő tudott elvégezni, hogy ama jelenségek világának inkább csak szemlélője maradt. A gravitációra vonatkozó vizsgálatai során báró *Eötvös* Loránd eszközeinek érzékenységét és biztosságát annyira fokozta, annyi új eszközt szerkesztett, hogy a földi tárgyak között működő eme kicsiny erő szinte kézzelfogható lett s olyan feladatok megoldására vállalkozhatott, melyek azelőtt megközelíthetetleneknek látszottak. 30 év szakadatlan munkájának eredménye egyrészt alapvető a gravitáció természetének felfogására nézve, másrészt a föld alakjára és belső szerkezetére vonatkozó kutatásoknak új irányt és évszázadokra szóló feladatokat jelölt ki, melyek keresztülvitelére ő maga hazánk területének rendszeres átkutatásával klasszikus példát adott.

Az eszköz, mellyel báró *Eötvös* Loránd e kutatásait végezte, lényegében véve a Coulomb-féle mérleg vagy csavarási inga. Vékony

platinaszálon egy vízszintes könnyű fémrúd lóg, két végén egy-egy golyó vagy hengeres súly. Ezen egyszerű rúd báró *Eötvös* Loránd kezében valóságos varázsvesszővé vált, mely mesterének annyi csodás dolgot árult el a gravitációs erőről s a föld mélyében elrejtett világról! Ismerték ez eszközt régen, de nem sejtették, mi mindent tud, nem ismerték a bűvös jeligét, mely megszólaltatja. Azt tudták róla, hogy nagyon szeszélyes. Báró *Eötvös* Loránd azzal kezdte, hogy szeszélyeit egy egyszerű zseniális fogással megfékezte. Abból a gondolatból kiindulva, hogy a csavarási ingát körülvevő szekrényben fellépő apró levegőáramok okozzák szeszélyességét, az ingát kettős, sőt hármas falú, lehető szűk fémszekrénybe zárta, hogy minél kevesebb legyen a levegő s az áramlást okozó hőmérséklet-különbségek lehetőleg megszűnjenek. S íme a szeszély megszűnt, az inga parancszo-ra engedelmeskedett, szép szabályosan végezte lengéseit s megbízhatóságban a legjobb fizikai eszközökkel vetekedik.

Az első vizsgálatok ez eszközzel a gravitáció állandójának meghatározására irányultak; ezek lényege abban áll, hogy le kellett mérni földi tömegeknek, ólomgolyóknak vagy ólomtégláknak vonzását, melyet a csavarási inga golyóira gyakoroltak s mely abban nyilvánult, hogy az inga rúdját elcsavarta a felfüggesztő drót körül. Ezen lemért erőből ki lehetett számítani a gravitáció állandóját, vagyis azt a vonzó erőt, melyet 1 gr.-nyi tömeg 1 gr.-ra gyakorol 1 cm. távolságból. Ez utóbbi erő rendkívül kicsiny: 15 milliószor kisebb, mint 1 mgr. súlya. Ebből képet alkothatunk magunknak arról, milyen érzékenynek kell lennie az eszköznek, mely földi tárgyak vonzását méri.

Ezen módszerrel már mások is mérték a gravitáció állandóját. De van báró *Eötvös* Lorándnak lényegesen új, sajátos módszere is. Ebben a vonzó tömegek hatása nem abban nyilvánul, hogy a csavarási ingát eltéríti, hanem abban, hogy a lengés idejét változtatja meg. A csavarási inga ugyanis épúgy lengő mozgást végez, mint a közönséges nehézségi inga, csak hogy nem a nehézség hajtja az egyensúlyi helyzete felé, hanem a megcsavart drót; egy lengés tartamát itt is lengésidőnek nevezik. Ha most vonzó tömegek is vannak a közelben, azok elhelyezésük szerint erősíthetik vagy gyöngíthetik a drót hatását s a lengésidőt kisebbítik vagy növelik. Így pl. ha két ólomoszlop között leng az inga, a rúd egy bizonyos egyensúlyi állása körül a lengésidő 860 másodperc, a reá merőleges állás körül pedig 641 mp. volt. Óriásinak mondható ez a 219 mp.-nyi különbség a két lengésidőben, melyet még a legdurvább időmérővel is észrevehetünk. Ez mutatja legjobban a módszer zsenialitását. Báró *Eötvös*

Loránd e módszerével a gravitációs állandó értékét egy ötszázadrésznyi pontossággal határozta meg. Kétségtelen azonban, hogy a részletek kidolgozásával e módszer ennél jóval pontosabb értéket szolgáltathat majd.

Amint az előbb tárgyalt módszerből kitűnik, a csavarási inga közelében elhelyezett tömegek növelhetik az inga lengésidejét; a mechanika tanítása szerint ezzel együtt jár az érzékenység növekedése, csakúgy, mint a mérlegen tapasztalhatjuk: az érzékeny mérleg lassan végzi lengéseit, az érzéketlen gyorsan. A vonzó tömegek alkalmas elhelyezésével báró *Eötvös* Loránd az érzékenységet szószerint a végtelenségig tudta fokozni. Az eme elv szerint készült ú. n. gravitációs kompenzátorral körülbelül 1 méter távolságra ülő ember vonzásából tömegét jó pontossággal lehetett lemérni.

A gravitációs erő természetének megismerésére alapvető fontosságúak ama mérések, melyekkel báró *Eötvös* Loránd a gravitáció és tehetetlenség arányosságát bizonyította. Az, hogy a testnek tömege van, abban nyilvánul, hogy mozgási állapotának, sebességének megváltoztatására erő kell, mely arányos a test tömegével; ez fejezi ki a tömeg tehetetlenségét. Ennek alapján eljuthatunk a test tömegének mérőszámához; ez lesz a tehetetlen tömeg mérőszáma. De az, hogy a testnek tömege van, abban is nyilvánul, hogy más testre gravitációs vonzást gyakorol és más test vonzását viseli. *Newton* törvénye szerint ez a vonzó erő arányos a tehetetlen tömeggel, függetlenül a test anyagi minőségétől; ez azt jelenti, hogy a gravitáció állandója független az anyagi minőségtől, hogy 1 gr. ólom ugyanakkora vonzást gyakorol, mint 1 gr. üveg s ugyanakkora vonzást is visel. Ezt röviden úgy szokták kifejezni, hogy a tehetetlen tömeg arányos a gravitáló tömeggel. Vajon milyen pontossággal igaz ez? Hogyan vehetnők észre az eltérést a szigorú arányosságtól? Észrevennők abban, hogy a különböző anyagi minőségű testek különböző gyorsulással esnének lefelé.

A földi nehézségi erő ugyanis, mely a testeket esésre készíti, két erő eredője: a föld gravitációs vonzásának és a föld forgásából származó centrifugális erőnek. Utóbbi a test tehetetlenségét fejezi ki s szigorúan arányos a tehetetlen tömeggel; ha tehát a föld vonzása függne az anyagi minőségtől, az egész nehézség is függne attól s 1 gr. ólom nehézsége különböző volna 1 gr. üvegtől, ami viszont abban nyilvánulna, hogy az ólom más gyorsulással esnék lefelé, mint az üveg. *Newton*, utána *Bessel* úgy vizsgálták e kérdést, hogy különböző anyagokból készült, de egyforma alakú ingák lengés-

idejét mérték s azt egyformának találták. Ismeretes a mechanikából, hogy az inga lengésideje, alakja és méretein kívül függ a nehézségi gyorsulástól is. Az előbbi kísérletekből ezért *Newton* és *Bessel* azt következtették, hogy mindenféle anyag gyorsulása ugyanaz. *Bessel* a mérés pontosságát annyira vitte, hogy észrevett volna akkora különbséget, mint az egész gyorsulás egy hatvanezred része. Így állott a kérdés, mikor báró *Eötvös* Loránd 1890-ben első kísérleteit végezte e kérdésről és pedig a csavarási ingával, mely jóval érzékenyebb e célra, mint a közönséges inga. Persze ezen eszköz nem azt árulja el, hogy a különböző anyagok nehézségi gyorsulása egyforma nagyságú-e, hanem azt, hogy egyforma irányú-e; de ez nem jelent két egymástól független dolgot. Ha ugyanis a föld vonzása különböző anyagok 1 gr.-jára különböző nagyságú volna, a nehézségi erő, mint a föld vonzása és a centrifugális erő eredője, különböző anyagokra különböző irányú is volna, mert a föld vonzása és a centrifugális erő nem esnek egy ugyanazon irányba. Ez esetben is a nehézség ugyan benne feküdnék a meridiánsíkban, de pl. ólomra más irányú volna, mint üvegre. Ennek pedig nevezetes következménye volna a csavarási ingára: a meridiánra merőlegesen állított rudat elforgatná, a meridiánba állítottat ellenben nem, ha a rúd egyik végén pl. ólomgolyó, a másikon üveggolyó van. A rúd elforgását pedig igen finoman lehet mérni, ha fénysugarat használunk mutató gyanánt oly módon, hogy a rúdra tükröt erősítünk s erről fénysugarat veretünk vissza. Báró *Eötvös* Loránd úgy járt el, hogy a rúd egyik végére sárgaréz golyót vagy platinahengert erősített, a másik végére pedig rendre különböző más anyagokat, mint antimon, magnalium, réz, üveg, fa, azbeszt, rézszulfát, rézszulfátoldat, de elforgást nem észlelt. Az 1890-ben végzett mérések eredménye az volt, hogy ha van eltérés a különböző anyagok nehézsége között, akkor az kisebb, mint az egész nehézség egy húszmilliomod része. A módszer érzékenysége már akkor 300-szor nagyobb volt, mint *Besselé*. Báró *Eötvös* Loránd eme kísérleteiről kevesen tudtak, aminek oka részben az, hogy róluk nyugati nyelven csak a *Math. u. Naturw. Berichte aus Ungarn*-ban jelent meg egy rövid cikk, mint az Akadémiának benyújtott dolgozat fordítása. A göttingeni tudós társaság, nyilván a fenti kísérletek hatása alatt, 1906-ban pályakérdést tűzött ki a gravitáció és tehetetlenség arányosságának tüzetes megvizsgálására. Egyetlen egy pályamunka érkezett be, melynek a pályadíjat oda is ítelték; a pályamunka szerzője báró *Eötvös* Loránd és munkatársai *Pekár* Dezső és *Fekete* Jenő. Az eme munkában leírt mérések ugyanazzal

a módszerrel történtek, mint az előzőek, csak sok évi tapasztalatok alapján tökéletesített eszközökkel, aminek megfelelően a pontosságot is az előbbinek tizszeresére lehetett fokozni. A sok, fáradságos és legnagyobb körülményekkel végzett mérések eredményét abba lehet összefoglalni, hogy a különféle anyagok nehézsége annak egy kétszázmilliomod részével lehet csak különböző. Olyan fokú pontosság ez, melyet más fizikai mérések méréseiben — a tömegmérést kivéve — nem lehetett eddig elérni.

Báró *Eötvös* Loránd eme kísérlete azóta a fizika klasszikus kísérletei közé tartozik, mely egyik tapasztalati alapja a gravitáció legújabb, *Einstein*-féle híres elméletének, a relativitás általános elvének.

Érdekes, hogy báró *Eötvös* Loránd már 1890-ben végezte e nevezetes méréseit, amikor nagyon kevés fizikust érdekelt a gravitáció. Annyira nem volt divatos téma, hogy amikor báró *Eötvös* Loránd vizsgálatainak első nagy német nyelvű publikációja 1896-ban megjelent az «*Annalen der Physik*»-ben, nem keltette azt az általános érdeklődést, mely méltán megillette. De báró *Eötvös* Loránd sohasem járt a tudomány nagyforgalmú országútján, ő úttörő volt, új utakat keresett és talált, melyek új célokhoz vezettek. Magányosan indult el felfedező útjára, melyen alig akadt más kutatóra, mert vagy nem találták a célt elég kecsegtetőnek, vagy elérhetetlennek tartották. Még akkor is, mikor hírt adott az ismeretlen országban talált kincsekről, kételkedve, tartózkodóan fogadták, míg saját maguk meg nem győződtek a hír igaz voltáról s maguk is el nem indultak azon az uton, melyet báró *Eötvös* Loránd jelölt ki és tett járhatóvá.

Áll ez különösen azokra a vizsgálatokra, melyekkel báró *Eötvös* Loránd legszívesebben és legtöbbet foglalkozott s melyek akkora anyagot ölelnek fel, hogy ő csak megindítójuk és szervezőjük lehetett, de melyen tudós generációk fognak dolgozni, míg a nagy mű befejezést nyer, ha befejezésről egyáltalában szó lehet. Értem a földi nehézség erőterének azt a részletes átkutatását, melyet báró *Eötvös* Loránd hazánk területén végzett, s melyet előtte kivihetetlennek tartottak, mert nem ismerték fel a csavarási ingának azt a képességét, hogy ezen erőter finom szerkezetét elárulja, csak meg kell érteni szavát. Magyar szívünket méltán büszkeség töltheti el, hogy a tudomány e nagy művének annyi gyűlölettel övezett hazánk lesz a klasszikus földje, mert itt született meg az eszme s itt állta ki fényesen első tűzpróbáját.

Földünket a nehézség erőtere veszi körül, melyet azzal veszünk észre, hogy a beléje helyezett testek a föld felé esnek. Ez az erőter

a föld különböző helyein különböző: a nehézségi erő az ekvátoron kisebb mint a sarkokon, egyrészt a föld forgásából származó centrifugális erő miatt, másrészt azért, mert a föld nem gömb, hanem első közelítésben forgásellipszoid és ennek vonzása különböző helyeken különböző. A földi nehézség erőterében tehát kifejezést nyer a föld alakja és belső szerkezete, amiért is az erőter ismeretéből következtetéseket vonhatunk a föld alakjára és szerkezetére. Sőt a föld pontos alakját egyenesen a nehézség erőterével értelmezhetjük. A föld pontos alakját mutatja ugyanis a földön nyugvó egyensúlyban lévő nagykiterjedésű vízfelület; ezt az alakot nevezik geoidnak. A mechanika tanítása szerint a nyugvó víz felülete úgy alakul, hogy mindenütt merőleges az ott uralkodó nehézségre, azaz a nyugvó víz felülete a nehézségnek ú. n. nivófelülete. A nehézség erőterének ismerete tehát a föld alakjának, a geoid ismeretére vezet. A felsőbb geodézia épen ennek meghatározásával foglalkozik s eddig főeszköze a libella meg a közönséges inga volt. Előbbi a nehézség irányáról, utóbbi pedig lengésidejével a nehézség nagyságáról nyújt felvilágosítást.

Különböző helyeken lengetve az ingát, képet kapunk arról, hogyan oszlik el a nehézség a földön, de dűrva képet, mert az inga nem elég érzékeny arra, hogy eltérést áruljon el két olyan hely nehézsége között, mely pl. 1 méterre fekszik egymástól. Bárá Eötvös Loránd mélyreható éleslátásával észrevette, hogy a csavarási ingával mérni lehet a nehézség változását akár két olyan hely közt is, mely csak 1 cm.-re fekszik egymástól. A csavarási inga rúdjának egy-egy felével belenyúl a nehézség erőterébe, ezzel a csápjával azt mintegy kitapogatja és ha abban térbeli változást vesz észre, akkor azzal azt jelzi, hogy elcsavarodik és meghatározott irányba iparkodik elhelyezkedni, akár csak a mágnesű. Ez az irány sem az észak-déli, sem a kelet-nyugati, hanem általában jellemző a hely nehézségi erőterére, a nivófelület alakjától függ és a nivófelület főgörbületi irányának nevezik. A csavarási ingával azonban nemcsak ez a nevezetes irány jelölhető ki, hanem le is mérhető annak a törekvésnek az erőssége, mellyel a főgörbületi irányba iparkodik elhelyezkedni. A rúd ugyanis ebbe az irányba akar beállani, de a felfüggesztő drót vissza akarja tartani s a rúd tényleg úgy helyezkedik el, hogy e két tényező egymást ellensúlyozza; az inga rúdja nem helyezkedik teljesen az általa keresett irányba, csak közeledik hozzá annyira, amennyire a drót engedi; a rúd bizonyos fokig elcsavarodik. Az inga rúdjával így különböző irányokban kitapogathatjuk a nehézség terét, csak különböző irányokba kell állítanunk

a rudat az egész eszköz elforgatásával és mérni a rúd elcsavarodását. Ezen mérésekből azután meg tudjuk mondani, hogyan változik a nehézség pontról-pontra a rudon átmenő egész vízszintes síkban és pedig egyetlen egy helyen végzett mérésekből. Eltekintve attól, hogy a közönséges inga meg sem közelíti a csavarási inga érzékenységet, kitűnik báró Eötvös Loránd műszerének másik igen nagy előnye; míg ugyanis a közönséges ingával két helyen kellett mérni, hogy a nehézségnek csupán e két hely közötti változását megkapjuk, a csavarási ingával megtudjuk a nehézség változását az egész vízszintes síkban s mégis csak egyetlen egy helyen kellett mérnünk.

De ennél még többre képes a csavarási mérleg, ha lefelé nyúló csáppal is ellátjuk, mellyel a nehézség erőterét lefelé is kitapogathatja. Ezt tette báró Eötvös Loránd, amidőn a rúd végén lévő egyik súlyt mélyebbre helyezte úgy, hogy a rúd végére akasztotta 50–100 cm. hosszú dróton. Ezzel az egyszerű zseniális gondolattal ingájának oly alakot adott, hogy most már elárulta azt is, mennyire tér el a nehézség iránya az alsó súly helyén a felső helyén uralkodótól. Így nem csak azt tudta megmérni, mennyit változik a nehézség a rudon átmenő vízszintes síkban, hanem azt is, hogyan változik iránya a sík alatt lévő pontokban.

Ezzel a két eszközzel felfegyverkezve báró Eötvös Loránd átkutatta hazánk nagyrészét, sűrűn behálózva az egyes területeket észlelő állomásokkal. Alig hogy a nyár beköszöntött, elindult az expedíció hazánk egy-egy érdekesnek ígérkező területének átkutatására s csak az első hó és fagy szakította meg a méréseket, melyek feldolgozása azután igénybe vette a telet és tavaszt. De volt idő, hogy a tél sem riasztotta vissza a mérés fáradalmaitól, így 1901 telén a Balaton jegén álltak az észlelő sátrak s az észlelők melegedő kunyhói.

Kezdetben szerényebb keretek közt folytak a mérések a Magyar Tud. Akadémia és Semsey Andor bőkezű támogatásával. 1906-ban Budapesten tartotta XV-ik általános összejövetelét az *Internationale Erdmessung*, melynek egyes tagjai az Aradon folyó mérésekhez is ellátogattak. Tulajdonképpen báró Eötvös Lorándnak ezen értekezleten tartott előadása s eljárásának aradi bemutatása keltette fel nagyobb mértékben a külföld érdeklődését, aminek első hatása abban nyilvánult, hogy az értekezlet a magyar kormányt e mérések támogatására kérte. E kérés a magyar kormánynál megértésre talált s azóta állami támogatással szélesebb mederben, nagyobb erővel folytak a mérések s bizhatunk benne, hogy a kormány támogatásával tovább is folytatják báró Eötvös Loránd lelkes tanítványai,

kik mesterük szellemétől áthatva, hivatásukat a nagy mű továbbfejlesztésében látják.

A sok mérés tanúsága szerint a nehézség eloszlása jól mérhető mértékben eltér attól, mely a föld szabályos forgásellipszoid alakjának felelne meg. Ezen eltéréseket egyrészt a föld színe felett látható közelebbi és távolabbi tömegek, hegytömbök és vonulatok okozzák, másrészt a föld alatt lévő olyan láthatatlan tömegek, melyek sűrűsége eltér a talaj átlagos sűrűségétől. A föld feletti, látható tömegek hatása kiszámítható elhelyezkedésükből, méreteikből és sűrűségükből; ezek levonásával az észlelt változásban még fennmaradó rész földalatti nagyobb vagy kisebb sűrűségű tömegfelhalmozódásokra, hegyvonulatokra utal, melyek alakjáról, méreteiről, helyzetéről kapunk felvilágosítást. Így pl. az Arad vidékén végzett mérések világosan mutatták, hogy az aradi Hegyalja szélén, Ménes falu körül, a hegység sziklás rétege a síkság alatt folytatódik lefelé kb. 760 méter mélységig, azután ismét lassan emelkedik. E sziklás altalajt borítja az Alföld lazább földje.

Kecskemét városa közelében a nehézségnek jól kifejtett minimuma észlelhető, azaz e helytől bármely irányban haladva a nehézségi erő nő egy kb. 30 kilométer átmérőjű körig, azontúl megint fogy. Ha itt is olyan földalatti tömegeket tételezünk fel, melyek sűrűsége kereken 0.6 del nagyobb a felső talaj sűrűségénél, akkor a nehézség észlelt eloszlását egy 30 km. átmérőjű körhegység okozza, melynek közepén krátterszerű mélyedés van; olyanfajta alakulat ez, mint a holdkráterek. Ha azonban a talajnál kisebb sűrűségű tömegeket tételezünk fel, akkor az észlelt eloszlást földalatti nagyobb sőtömb is okozhatja.

Ebből is látható, hogy a földalatti tömegek alakjára, helyzetére vont következtetések biztonságban nyernek, ha sűrűségükről a geologia valamiféle útbaigazítást ad, mint pl. Arad vidékén, hol a földalatti vonulat a síkság szélén felbukkan. Nehezebb a helyzet a Nagy-Alföldön: de itt is fontos felvilágosítást adnak báró Eötvös Loránd mérései. Így pl. a Hortobágyon a mérések a nehézségnek egy maximumát, meg egy minimumát jelezték. Az egyik vagy másik helyen kell, hogy a föld mélyében olyan alakulat legyen, melyet a geológusok antiklinálisnak neveznek. Tudvalevő dolog, hogy a földgáz az antiklinálisra gyűl össze. Ha tehát a Hortobágyon földgázt keresünk, elég két helyen, a maximum és a minimum helyén fúrunk; ha egyáltalában van ott földgáz, akkor azt a két hely egyikén kell meglelnünk. Ha báró Eötvös Loránd módszerével nem is lehet eldönteni, van-e az illető helyen földgáz vagy nincs, mégis felette

értékes utasítást ad arra, hogy hol keressük s így sok hiábavaló költséges furást elkerülhetünk.

A külföld kezdetben tartózkodóan fogadta báró *Eötvös* Loránd eme vizsgálatait, kételkedtek abban, hogy a szeszélyesnek ismert csavarási mérleget annyira meg lehessen fékezni, hogy a szabad ég alatt felállítva, a nehézségi erőter finomságait biztosan és hiven jelezze. Csak midőn sokan meggyőződtek az adatok realitásáról, váltak hívökké, az új módszer lelkes pártolóivá és terjesztőivé. Jelenleg már Ausztriában, Német-, Francia-, Angol-, Olasz-, Lengyel-, Oroszországban, Japánban mérnek az Eötvös-féle graviméterrel s pedig itt Budapesten készült eszközökkel.

Méltán csodálkozhatunk, hogy a föld mélyében elterülő világról ez az igénytelennek látszó eszköz, ez az egyszerű rúd ad hirt. De még inkább csodálhatjuk e varázsvessző mesterének szellemi erejét, ki e bűvös szerszámmal mintegy maga elé idézte a föld szellemét s kényszeríté arra, hogy a föld belső rejtelseiből évmilliók titkát fedje fel. Méltán büszkéek lehetünk arra, hogy e hatalmas szellem hazánk szülötte, ki fényesen tanuskodik amellett, hogy a magyar faj a tudományra is rátermett s kiveszi részét a tudomány és kultúra fejlesztésében. Báró *Eötvös* Loránd szelleme évszázadokon át irányítani fogja ama tudósokat, kik az Eötvös-féle ingával felfegyverkezve behálózák majd a földkerekséget megfigyelő állomásokkal, hogy azok bemondásai alapján megrajzolják majd földünk földalatti térképét.

Erőmhöz képest megróbáltam báró *Eötvös* Loránd nagyságáról hű képet nyújtani, arról, hogy mit köszönhetett neki hazánk és a világ tudománya. Látva az ő nagyságát, csak annál jobban érezzük a fájdalmat afelett, hogy ő nincs már közöttünk. 1919 április 9-ike az a szomorú nap, amikor a gyilkos kór úrrá lett az ő vasszervezetén. Akkor volt ez, mikor gonosztevő kezek lángba borították hazánkat, mikor torkunkra forrasztottak minden szabad szót s még azt sem engedték meg, hogy a hazafias tudományos világ báró *Eötvös* Loránd elvesztén érzett fájdalmának méltó kifejezést adhasson. Nem jutott szóhoz a Szent István Akadémia sem; némán, búcsuszó nélkül kísérté el tiszteleti tagját utolsó útjára. A megemlékezésnek számtal mai ünnepélyen mondunk neki Istenhozzádot. Kiújuló fájdalomunkban igaz keresztény hittel meghajlunk a Mindenható Isten akarata előtt és hálásan tekintünk fel Hozzá azért, hogy hazánkat megajándékozta báró Eötvös Loránddal.

III.

EÖTVÖS LORÁND EMLÉKÉRE.

Bán Aladár rendes tagtól.

Tudóst dicsérek, eszmék emberét,
Ki lelke fényét úgy lövelte szét,
Mint sugarát a tiszta nyári nap,
Mitől, ki bágyadt, új erőre kap.
Fürkészve a természet titkait,
Meglátta mindazt, ami megtanít,
Hogy legtöbbször csak álszín, balgaság,
Amit dicsőnek hirdet a világ.

Meglátta az ösvényt, mely rejtve fut,
Kerülve népes várost és falut,
Csöndes, magányos hajlékok mögött,
Le nem tiport virágos fű között;
Hol utasember nagyritkán akad,
Nem jár soha könnyelmű, víg csapat,
Csak gyérszavú, mélázó emberek,
Akiknek arcán csodás fény lebeg!...

Mit lángelméje nagyot alkota,
Hirdesse azt a könyveknek sora,
Én mint a dalnak egyszerű hive,
Csak ahhoz értek: milyen volt szíve;
Arról tudok csak hiven zengeni,
Mi benne szép, meleg és emberi,
Mi engemet hozzája főlemel.
S megtölti lelkem lelke fényivel!

Lelkén nem a hideg fény tündökölt,
Mely megfagyaszt mindent, mi szárnyat ölt,
Mely rombol és dül Isten átkaként
S máglyára von hitet és őserényt.

Lelkéből hit sugára tört elő,
Megtévedett népének hirdető:
Káprázatok világát ne keresd,
A legnagyobb igazság a kereszt!

... Mint üldözött, letiprott nép fia,
Kinek rögs pályán kell járnia
S igazságot kutatva szomjazón
Epedni a vigasztalan valón —
Beléd fogódzom, fényes árnyalak,
Ki megjelenysz itt köztünk újlag!
Vezess ki a kétség örvényiből,
Vezess el a megásott sír elől!

Dicsőséged, mely országokra szól,
Legyen tanú multunk tarlóiról,
Hogy nem valánk mind dudva, vadvirág,
Itt is szedett kalászt a nagyvilág!
Példád legyen bizonyságunk nekünk,
Hogy nem hiában élt mi nemzetünk,
Hogy nép, amelynek ilyen fia van,
Nem érdemetlen, nem haszontalan!

Te megmutattad, merre lejt az út,
Hol célhoz ér, ki járni rajta tud;
A munka és hit szent mesgyéire
Hivsz biztató igazsággal tele.
Halljuk szavad, s utánad indulunk,
Már mozdul is bilincsbe vert karunk,
S honnan felénk halálnak réme int,
Betömjük a megásott sírt megint!...

A SZENT ISTVÁN AKADEMIA TAGJAI.

Elnök: Giesswein Sándor.

Főtitkár: Reiner János.

Igazgató-tanács.

A Szent-István-Társulat részéről: A Szent István Akadémia részéről:

Gr. Mailáth György

Elnök

Erdösi Károly

Főtitkár

Simonyi-Semadam Sándor

Br. Forster Gyula

Simon Ignác

Székely István.

Gr. Zichy János.

*Tiszteleti és rendes tagok.*¹

I. Hittudomány-, és bölcséleti osztály.

Osztályelnök: Székely István.

Osztálytitkár: Schütz Antal.

Tiszteleti tagok:

Prohászka Ottokár

Csernoch János.

Rendes tagok:

Bitá Dezső

Székely István

Breznay Béla

Balits Antal

Kiss János

Mihályfi Ákos

Nemes Imre

Walter Gyula

Répássy János

lovag Ember Károly

Tomcsányi Lajos

Kereszty Géza

Való Simon

Kozáry Gyula

Szentannai (Spett) Gyula

Margalits Ede

lovag Petrovác József

Piszter Imre

Tokody Ödön

Páder Rezső

Giesswein Sándor

Szilvek Lajos

¹ Scheffler János és Tuka Béla megválasztott tagok megszállott területen tartózkodnak, ezért megválasztásukról nem voltak értesíthetők.

Fischer-Colbrie Ágoston
 Kováts Sándor
 Mázy Engelbert
 Rézbányai József
 Zelliger Vilmos
 Huber Lipót
 Klinda Teofil
 Zubriczky Aladár
 Csárszky István
 Werdenich Endre
 Kmoskó Mihály
 Strommer Viktorin

Schütz Antal
 Schermann Egyed
 Hanauer A. István
 Bangha Béla
 Wolkenberg Alajos
 Bitter Illés
 Madarász István
 Trikál József
 Hám Antal
 Pataky Arnold
 Vass József.

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök : Concha Győző.

Osztálytitkár : Döry Ferenc.

Tiszteleti tagok :

Br. Forster Gyula

Concha Győző

Fraknoi Vilmos.

Rendes tagok :

Balits Lajos
 Kazaly Imre
 Karácsonyi János
 Szentkláray Jenő
 Timon Ákos
 Novák Lajos
 Márki Sándor
 Dedek Crescens Lajos
 Kollányi Ferenc
 Várady L. Árpád
 Böhm János
 Baróti Lajos
 Békefi Remig
 Reiner János
 Czirbusz Géza
 Zelliger Alajos
 Áldásy Antal
 Lőrincz Gyula
 Notter Antal
 Ujházy László

Horn Emil
 Gr. Mailáth József
 Mohl Adolf
 Matunák Mihály
 Erdélyi László
 Hanuy Ferenc
 Tagányi Károly
 Túri Béla
 Ernst Sándor
 Lukcsics József
 Angyal Pál
 Német Ambrus
 Fejérpataky László
 Iványi Béla
 Döry Ferenc
 Chobot Ferenc
 Szendrey János
 Bochkor Mihály
 Magyary Géza
 Király János

Kiss Albin
 Hóman Bálint
 Balanyi György
 Balás Károly

Sipos István
 Holub József
 Heller Farkas
 Erdélyi Aladár.

III. Nyelv- és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Négyesy László. Osztálytitkár : Vargha Damján.

Tiszteleti tagok :

Gr. Apponyi Albert Berzeviczy Albert Riedl Frigyes.

Rendes tagok :

Pályi Ede	Erdösi Károly
Rada István	Auer István
Zoltvány Irén	Domonkos István
Pasteiner Gyula	Szinnyei József
Bodnár Gáspár	Vargha Damján
Csicsáky Imre	Négyesy László
Felsmann József	Gr. Vay Péter
Szmida Viktor	Angyal Ármánd
Hellebrandt Árpád	Viszota Gyula
Huszka József	Széman István
Kőrösi Albin	Láng Nándor
Velics László	Járossy Dezső
Bodiss Jusztin	Gulyás Pál
Lévai Mihály	Pintér Jenő
Bartha József	Perényi József
Divald Kornél	Horger Antal
Bán Aladár	Várdai Béla
Kincs István	Gerevich Tibor
Kontor Elek	Sik Sándor
Sziklay János	Szegedy Rezső
Demény Dezső	Szinnyey Ferenc
Hermann Antal	Zlinszky Aladár.

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök : Schafarzik Ferenc Osztálytitkár : Papp Károly.

Tiszteleti tagok.

Rendes tagok:

Fényi Gyula
Tóth Mike
Steécz György
Suták József
Székely Károly
Károly Irén
Rejtő Sándor
Szarvasy Imre
Plósz Béla
Sárközy Pál
Vörös Cyrill
Szabó Zoltán
Grosschmid Lajos

Rybár István
Schafarzik Ferenc
Tangl Károly
Gróh Gyula
Szökefalvi Nagy Gyula
Papp Károly
Wodetzky József
Marek József
Hutyra Ferenc
Farkas Géza
Toborffy Zoltán
Zielinszky Szilárd
Anderko Aurél.

A SZENT ISTVÁN AKADEÉMIA JEGYZÖKÖNYVEI.

Az I. osztálynak 1919. évi március hó 7-re megállapított felolvasó-
ülése közbejött akadály miatt elmaradt.

A II. osztálynak első felolvasó-ülése.

1919. évi március hó 21-én.

Pezenhoffer Antal vendég felolvasása: «Az egyke összefüggése a demografiai
viszonyokkal».¹

A Szent István Akadémia az 1919. évi április hó 27-re megállá-
pított rendes évi ünnepi ülését, valamint az 1919. évre, március
21-ike utáni időre megállapított többi ülését elnöki intézkedés
folytán nem tartotta meg.

1920.

Első rendkívüli együttes-ülés.

1920. évi január hó 23-án.

Jelen vannak: az elnök akadályoztatása miatt Concha Győző koridősebb
osztály-elnök elnöklete alatt: Balanyi György, Bitter Illés, Dóry Ferenc o. t., Erdősi
Károly, Gróh Gyula, Gulyás Pál, Hanuy Ferenc, Hám Antal, Hellebrandt Árpád,
Hóman Bálint, Király János, Kiss János, Mihályfi Ákos, Négyesy László o. e., Novák
Lajos, Pintér Jenő, Rybár István, Schütz Antal o. t., Sik Sándor, Suták József,
Székely István o. e., Sziklay János, Tangl Károly, Timon Ákos, Vargha Damján o. t.,
Várdai Béla, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Jegyző: Reiner János főtítkár.

1. Elnök a következő szavakkal nyitja meg az együttes-ülést:

Tisztelt együttes-ülés!

Akadémiánk elnöke akadályozva lévén másnemű kötelességei által a meg-
jelenésben, ügyrendünk szerint nekem jut a feladat, hogy őt tisztében helyettesítsem.

Végtelen szomorú idők után, melyek hazánkra borultak, Akadémiánk ma
szakíthatja meg a hosszú szünetet, melyre e vészes korszak kényszerítette.

A lefolyt rémuralom pusztításai, szenvedései mellett, melyeket reánk hozott,
nagy tanulságokat is nyújtott nemzetünknek.

Midőn évek előtt Szent István Akadémiánkat felállítottuk, hogy keresztény
hitünk szempontjából vizsgálódjunk, kutassunk az emberi tudás egész mezején,
kételyek merültek fel törekvésünk ellen, nem fogja-e az a nemzet erejét gyengíteni,
megosztani, a tudományt elfogulatlanságától megfosztani.

S mit bizonyított be összeomlásunk, felfordulásunk s a reá következő rém-
uralom egész története?

¹ A jelen voltak jegyzéke az ülést követő zavaros időben elveszett.

Hogy emberséges, nemzeties létünk fenntartása csak keresztény elveink megerősítése mellett lehetséges.

Ezzel a gondolattal indult el néhány év előtt Akadémiánknak bár gyenge vagyoni ballasztú, de erős hitű hajója a tudomány messze tengerére.

A lefolyt borzalmas idők tanulságai csak erősítették e hitünket s ha vagyoni erőnk ma is gyenge, pótolni fogja azt erős meggyőződésünk, hogy munkánkkal keresztény kötelességünknek teszünk eleget s vele nemzetünknek, az emberiségnek szolgálatot.

Ennek reményében nyitom meg összes ülésünket.

2. Főtitkár előterjeszti a következő jelentését s az azzal kapcsolatos javaslatokat:

1. Jelentésemet annak kiemelésével vezetem be, hogy a Szent István Akadémia mind a két forradalommal s annak embereivel szemben a legméltóságosabb, legkomolyabb s leghazafiasabb magatartást tanúsította.

Az 1918. évi októbertvégi események szülöttjével, az úgynevezett Nemzeti Tanácsal s azon idők kormányaival szemben Akadémiánk arra az álláspontra helyezkedett, hogy sem a Nemzeti Tanácshoz nem csatlakozott, sem semmiféle fogadalmat nem tett, sem azt, sem azoknak az időknek egyik kormányát vagy miniszterét nem üdvözölte.

Azoknak az időknek jellemzéséül az 1919. évi február 21-iki együttes-ülésen hangsúlyoztam, hogy azok a napok, sajnos, nem értik át a kulturának, az erkölcsi, a szellemi erőknek jelentőségét és súlyát, népeket, nemzeteket, országokat megmentő s hódító hatalmát és kiemeltem, hogy méltatlanok lennénk a hazánkat s kulturánkat megalapozott Szent Istvánnak nevére, ha elvesztenők hitünket a világok sorsát intéző isteni gondviselésben s elveszteniök bizalmunkat hivatásunkban.

Az akkor is hangsúlyozott kötelességérzet parancsára igyekeztünk az akkori nehézségek között is folytatni munkásságunkat.

Ennek következtében tartottuk 1919 március 21-én a II. osztálynak felolvasó-ülését, melyen Pezenhoffer Antal vendég nagy érdeklődés között mutatta be «Az egyke összefüggése a demografiai viszonyokkal» című tanulmányát.

Ezután adtuk sajtó alá Madarász István és Rejtő Sándor székfoglaló értekezéseit, amelyeket azután a közbejött események miatt csak most küldhettünk szét. Azonban még április hónap második felében küldtük szét Értesítőnk 1. számát, amely a többek között fenn érintett szavaimat is tartalmazta.

Magával a Tanácsköztársasággal a Szent István Akadémiának semmi érintkezése sem volt.

Üléseket nem tartottunk; az ezirányú működést elnöki intézkedéssel szüntettük be.

Irataink és könyveink érintetlenül maradtak; ezeknek a hollétéről annak a rendszernek emberei nem nyertek tudomást.

Kis értékpapírvergonunk — a Szent-István-Társulat vezérigazgatójától, tisztelt társunktól nyert értesítés szerint — érintetlen maradt; ellenben készpénzünk a kommunistavezetés kezén elveszett; azonban reményünk van, hogy ez nem marad Akadémiánk vesztesége.

Szomorú jelenséggént kell itt is felemlítenünk — a napirend külön tárgyat is képező — azt a tényt, hogy Kövesligethy Radó, a IV. osztály elnöke még 1919 április hó 4-én körlevelet intézett az osztály tagjaihoz, amelyben azt írja, hogy több tekintélyes, régi tag azt a kívánságot fejezte ki előtte, hogy a IV. osztály feloszlattassék; erre vonatkozó elhatározásukat kéri, hozzátéve, hogy már legalább négy-öt tag le is mondott. A beérkezett nyilatkozatok alapján azután április 12-én kelt levélben javasolta az osztály feloszlását.

Ennek a javaslatnak semmi indokoltsága nem lévén, azt félretettük annál is inkább, miután üléseink tartását — ily belső zavarok elkerülése céljából is — beszüntettük.

További szomorú és fájdalmas eseményként említjük fel, hogy a proletár-

diktatura Akadémiánk tagjai közül Concha Győző osztály-elnököt s Berzeviczy Albert tiszteleti tagot tuszokként letartóztatta s részben felügyelet alatt tartotta. A fájdalmas részvét, amellyel azon rémuralomnak ezt az eljárását kísértük, ma is kötelességünké teszi, hogy kifejezést adjunk Akadémiánk részéről nagy érdemű s hozzánk nemcsak tudományos s hazafias érdemeiknél fogva, hanem érzelmileg is oly közelálló társaink személye iránt s a mindnyájunkért szenvedett súlyos méltatlanságokért hálás tiszteletünknek.

A mostani történelmileg legnehezebb napokban, a hazafias aggodalom súlyos perceiben komoly tisztelettel fordítjuk tekintetünket gróf Apponyi Albert, Akadémiánk tiszt. tagja felé, Magyarországot képviselő, jövőjéért munkáló feladata közben.

Ebben a századunknak talán legnagyobb, mert elfoglaltsággal előre megállapított célokkal, programmokkal szemben álló munkájában ott állunk oldala mellett teljes lelkünkkel, összes reményeinkkel, vágyainkkal, amelyeknek a Szent István Akadémia nevében szót adva, kell felkeresnünk gróf Apponyit, mint a magyar békebizottság elnökét.

Ezért javasolom, intézzen az együttes-ülés ily értelemben iratot hozzá:

Kegyelmes Urunk! A kálváriautat, amelyen Nagyméltóságod a magyar nemzet béke delegációját vezette, Nagyméltóságod magyar keresztény lelke könnyebben járhatóvá tette.

A történelem erőiben, az erkölcsben, az igazságban, a magasabb kultúrában vetett hitével, amelyeknek hivatott képviselője, oly erőt állított szembe az erőszakkal diktálni kívánt békével, a békének nevezett erőszakkal, amely élő hatalmával a teljesen el nem vakult, civilizált s művelt nemzeteket megfontolásra s revízióra kényszeríti s ha itt és most csak rideg s hideg sziklákra talál, el fogja hengeríteni a reánk borított sirkövet s feltámadásra fogja vezetni a nemzetet.

Engedje meg Nagyméltóságod, hogy ebben a munkájában az ország, a nemzet összessége között ott álljon Nagyméltóságod mellett a Szent István Akadémia azzal a szellemmel, amely hinni tudjon az annyit küzdött, annyit szenvedett s az isteni kegyelemből annyi kiváló tulajdonnal felruházott s egyes fiainak bűneiért csak szánalmat érdemlő s a kultúra érdekében is elveszhetlen, meg nem ölhető magyar nemzet s Magyarország feltámadásában, újraébredésében, megtisztulásában s nagygyógyulásában.

Az isteni kegyelem ne engedje gyengülni Nagyméltóságodnak azt a hitét, amellyel visszaadhatja a nemzetet — legsúlyosabb megpróbáltatásaiban is — önmagának. — Helyeslő tudomásul vétetik; s a javaslatok elfogadtatnak.

3. Főtitkár javaslatára s több tag hozzászólására az együttes-ülés elhatározza — hogy a gróf Apponyi Alberthez intézendő iratot az összes jelenlévő tagok aláírják.

Ennek eszközlése idejére elnök az ülést felfüggeszti.

Szünet után az ülést újra megnyitva

4. Elnök mély fájdalommal emlékezik meg Entz Géza, báró Eötvös Loránd tiszteleti-, Bogisich Mihály, Bozóky Alajos, Fieber Henrik, Platz Bonifác, Vincze Alajos rendes tagok haláláról.

Főtitkár az elnöki megemlékezéssel kapcsolatban előterjeszti, hogy elhunyt tagjaink majdnem kivétel nélkül, részint termékenységnél fogva, mint Bozóky Alajos; részint az általuk művelt tudományágakra való tekintettel, így Bogisich, mint a zenetörténelem s történelmi zene; Fieber, mint a keresztény művészet s művészettörténelem; Platz Bonifác mint az antropológia és néprajz művelői ismeretek; részint a magyar tudománynak oly vezető kitűnőségei, akik nemcsak magyar, hanem az egyetemes tudományt is nagy értékekkel gazdagították és dicsőséget szereztek a kulturnemzeteknél a magyar tudománynak s a magyar tudósok nevének világraszóló buvárlataik által.

Lehetetlen a mai alkalommal részletesen megemlékeznie ez érdemeikről s munkálkodásokról, csak azt említi fel ez alkalommal lelke mély szomorúságával, hogy a legnagyobbat, akit a tudósvilágnak, magyarnak s idegennek kel

volna utolsó nyughelyére kísérnie, a legszényesebb bitorló hatalom foglalta le a maga halottjának s akiknek ravatalára tudósoknak kellett volna letenniök a hódolat koszorúját, a nagyinak a kisebbeknek, ott a félműveltség egyik megtestesítője hirdette Eötvöst, a történelmi nevelésű, előkelő gondolkodású tudóst, a magyart, a nagyot, — a sivár, üres, lelketlen s lelkiismeretlen, a pusztulás s pusztítás helyén magának uralmat teremthetni hitt senkik és semmik világába tartozónak.

Tartozó kötelességünk ezt a megszenteltelenséget eltörölni s Eötvös emlékét úgy megünnepelni, amint az nekünkben él s ahogy azt ő kiérdemelte.

1. A Szent István Akadémia báró Eötvös Loránd ravatalára koszorút tett le s a temetésen a jelenlevő főtitkár a család előtt kifejezte az Akadémia részvétét.

2. Entz Géza temetésén az elnök, a főtitkár s az Akadémia számos tagja volt jelen s Horváth Géza, a Magyar Tudományos Akadémia osztály-elnöke felkérésünkre Akadémiánk nevében is búcsuztatta tiszteleti tagunkat s a család előtt a temetésen jelen volt elnökség kifejezte Akadémiánk részvétét.

3. Platz Bonifác ravatalára Akadémiánk koszorút helyezett, Prohászka Ottokár tiszteleti tag búcsubeszédét mondott; kívüle a temetésen Akadémiánk részéről jelen volt Vargha Damján osztálytitkár; Akadémiánk részvétirát intézett a ciszterci rend apátjához, valamint a székesfehérvári rendházhoz.

4. Fieber Henrik ravatalára Akadémiánk sírcsokrot tett; temetésén jelen volt a főtitkár s Akadémiánk számos tagja.

5. Bogisich Mihály haláláról nyert értesítésre az elnökség táviratban fejezte ki részvétét a főkáptalan előtt.

6. Bozók Alajos és Vincze Alajos haláláról oly későn értesült az Akadémia, hogy semmi irányban sem intézkedhetett.

Az együttes-ülés — az előterjesztést tudomásul veszi s a tett javaslat értelmében elhatározza, hogy báró Eötvös Loránd emlékének ünnepélyesebb módon áldoz; s egyúttal megkeresi az illetékes osztályokat, hogy elhunyt tagjaik felett emlékbeszédek tartásáról gondoskodják. Az elhunyt tagoknak, névleg Entz Géza, báró Eötvös Loránd tiszteleti-, Bogisich Mihály, Bozók Alajos, Fieber Henrik, Platz Bonifác s Vincze Alajos rendes tagoknak emlékét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti s erről az elhunytak hozzátartozóit, illetőleg azokat a testületeket, amelyekhez tartoztak értesíti.

5. Özv. Merényi Lajosné köszönő levele a kifejezett részvételért. — Tudomásul szolgál.

6. Primási leirat a tagok választásának megerősítése tárgyában. — Tudomásul szolgál.

7. A választás elfogadására nézve szabályszerű módon nyilatkoztak Vass József, Balanyi György, Balás Károly, Sik Sándor; Sipos István Pécssett, tehát megszállott területen lakik s ezért lehetséges, hogy a megválasztásról az értesítést nem kapta meg. Doby Géza 1919 április 3-iki kelettel kijelenti, hogy a választást nem fogadja el, mert nem egyeztetheti össze világfelfogását az Akadémiát magában foglaló Társulat céljának és szervezetének egyes részleteivel. — Tudomásul szolgál azzal, hogy Sipos Istvánra nézve a nyilatkozási határidő az akadálytalan érintkezés lehetőségének bekövetkeztéig függőben hagyatik.

8. Négyesy László osztály-elnöknek 1919 március 31-én kelt levele, amelyben a Szent István Akadémia érdekére és fennállására való tekintettel osztály-elnöki állását az Akadémia rendelkezésére bocsátja. Négyesy László o. e. nyilatkozata után — az együttes-ülésnek állásfoglalásra hatásköre s arra szükség sem lévén — a levél áttétetik a III. osztályhoz.

9. Szeghy Ernő r. tag bejelentése, hogy a karmelitarendbe lépett s a rend szabályai értelmében a tagságról lemond. Több tag hozzászólása után s a főtitkár által bejelentett javaslatra az együttes ülés — a lemondást tisztelettel és sajnálattal tudomásul veszi; azonban az Akadémia összes kiadványait lemondott tagjának továbbra is megküldi.

10. Főtitkár előterjeszti, hogy Kövesligethy Radó, a IV. osztály elnöke, 1919. évi

április hónap első napjaiban valamely ülésen követelőző s ingerült hangon azzal fordult hozzá, hogy ő már felszólította az elnök urat, hogy a IV. osztályt oszlattassa fel — aminek természetesen nem tudta értelmét belátni —; ezt követőleg április hó 12-én ugyanó a következő levelet intézte Akadémiánk elnökéhez: Méltóságos Elnök Úr! Több tagtársam kívánságára köröztettem a tisztelettel mellékelt kérdőívet, amely a Szent István Akadémia IV. osztálya egy tekintélyes részének határozott vagy feltételes óhajtatását fejezi ki, hogy a nevezett osztály megszüntetessék. Tekintettel arra, hogy Gröh, Hutyra, Leidenfrost, Szabó Zoltán és Wodetzky urak lemondtak tagságukról, hogy tudtommal Doby, Toborffy s talán mások is megváltasztásukat nem szándékoznak elfogadni s hogy e határozatról id. Entz Géza t. tagnak helyeslő tudomása van, tisztelettel javaslom, hogy a IV. osztály feloszlátását kimondatni méltóztassék. Kitünő változatlan tisztelettel stb. Kövesligethy Radó.

A mellékelt körirat, amellyel a tagokat a hozzájárulásra felhívta, április hó 4-én kelt s következőleg hangzik: Tisztelt Tagtárs Úr! A Szent István Akadémia IV. mennyiségtan-természettudományi osztályának több tekintélyes, régi tagja azt a kívánságot fejezte ki előttem, hogy a nevezett osztály feloszlattassék s hogy e kívánságot Tisztelt Tagtárs Úrral közöljem. Hozzá kell tennem, hogy már legalább négy-öt tag le is mondott. Sziveskedjék elhatározását e lapon velem tudatni. Kitünő tisztelettel Bpest, 1919. április hó 4-én. Kövesligethy Radó osztályelnök.

1919. évi december 19-én igazoló iratot intézett az Akadémia elnökéhez, amelyben a tagságról lemond.

Főtitkár utal arra, hogy Kövesligethy Radó osztályelnöki minőségében körlevéllel fordult az osztály tagjaihoz, amellyel az osztály feloszlátásához való hozzájárulásukat igyekezett elérni; s az egyénileg természetesebb lemondás helyett az osztály megszüntetését akarta keresztülvinni, aminek semmi érthető oka, magyarázata nem is lehetett; ezen lépés kapcsolatban az egyidejűleg elterjedt híresztelésekkel alkalmas lehetett volna az annyi nehézséggel küzdő Akadémia teljes megsemmisülésének előidézésére s tekintettel arra, hogy az óhajtott s kívánt feloszlátás elérése esetére Kövesligethy Radó úr önmaga zárta volna ki magát az Akadémiából, ezekre való tekintettel főtitkár javasolja, törölje az Akadémia Kövesligethy Radót, lemondására való tekintet nélkül a tagok sorából.

Székelly István o. e., Négyesy László o. e., Suták József, Tangl Károly r. t. nyilatkozata, Wodetzky József s több más tag felszólalása után az együttes-ülés — Kövesligethy Radó r. t., osztályelnök lemondását elfogadja s őt a tagok sorából törli.

11. Főtitkár bejelenti, hogy a IV. osztálynak több tagja (akiket felsorol), a proletárdiktatura idején lemondott s viszont a lemondottak egy része később a lemondást s tett nyilatkozatát visszavonta.

Javasolja, hogy az együttes-ülés ne határozzon ma a lemondások tekintetében, hanem utasítsa a lemondott tagok ügyét is, a tagoknak az 1918. évi októbertvégi események óta tanúsított magatartása megvizsgálására kiküldendő bizottság elé s amennyiben akár a lemondás körülményei, akár más magatartás indokolná a tagság megszüntetését, ez a lemondás elfogadásával lesz elintézhető.

Hóman Bálint s Hanuy Ferenc r. tagok felszólalása után az együttes-ülés — az előterjesztett javaslatot elfogadja.

12. Az Akadémia munkásságának újrafelvételével kapcsolatos teendők tárgyában tartott értekezletben kifejezett óhajnak megfelelőleg az együttes-ülés — a tagoknak az 1918. évi októbertvégi események óta tanúsított magatartása megvizsgálására bizottságot küld ki s annak tagjaul az I. osztály részéről Mihályfi Ákos, a II. osztály részéről Király János, a III. osztály részéről Gulyás Pál s a IV. osztály részéről Tangl Károly r. tagokat kéri fel.

13. Főtitkár másodelnöki állás szervezésének szükségét indokolva, javasolja az Alapszabályok megfelelő módosítását. — A javaslat elfogadásával utasítja az az együttes-ülés az elnökséget a szükséges lépések megtételére, az Alapszabályok oly értelmű módosítására, hogy a 67. §. követőzőleg változtassék meg: A Szent István Akadémia élén az elnök áll.

Az elnököt akadályoztatása esetében a másodelnök helyettesíti.

Az elnök és másodelnök választásánál a Akadémia tagjain kívül az igazgatótanács összes tagjainak szavazati joguk van.

A 65. §. f) pontjában «az elnököt» után beszúrandó «másodelnököt».

Az Ügyrend megfelelő változtatása az Alapszabály módosítása után lesz eszközölhető.

14. A taglétszám s tagajánlási határidő tárgyában több tag felszólalására megállapítottak, — hogy a tagajánlások határideje 1920 február 10-ike; a betölthető helyek száma jelenleg az I. osztályban 5, a II. osztályban 3, a III. osztályban 4 s a IV. osztályban 7 rendes tagsági hely; ezenkívül üres az I. osztályban 1, a III. osztályban 1, s a IV. osztályban 2 tiszteleti tagsági hely.

15. Főtitkár jelentést tesz a legutolsó kiadvány nyomdai költségeiről; s jelenti hogy a nyomdai költségek, a nyomda értesítése szerint még emelkedni fognak.

Erre való tekintettel javaslatára kimondja az együttes-ülés — hogy csak elkerülhetetlen szükség esetében nyomat s jelentet meg kiadványt s hozzájárul ahhoz is, hogy az Értesítő is csak kétszer jelenjék meg, amennyiben ez lehetséges és amennyiben a nyomdai viszonyok nem változnak.

16. Az 1920. évi ülések rendje a következőképen állapítottak meg: — febr. 6-án az I., 13-án a II., s 20-án a III. osztály felolvasó-ülése, 27-én együttes-ülés, egyúttal az osztályok tagjelölő-ülése és tagválasztó együttes-ülés; március 5-én az I., 19-én a II., április 9-én a III., 16-án a IV. osztály ülése; 23-án együttes-ülés; 25-én ünnepi ülés; május 7-én az I., 21-én a II. osztály ülése. Szünet után október 1-én a III., 15-én a IV. osztály ülése; 22-én együttes-ülés; november 5-én az I., 19-én a II., december 3-án a III., 13-án a IV. osztály ülése s 17-én együttes-ülés.

17. A Tót Központi Iroda átirata, amelyben kéri, hogy a szlovák nép legalább elnevezésében olyan önállónak ismertessék el, amilyen önállóságot ez a nép öntudatosan átérez és maga is ki akar vívni magának. — Örömmel s hazafias megértéssel vétetik tudomásul.

18. Az 1919. évi február 2-iki együttes-ülés határozatának végrehajtásában az elnökség lépéseket tett az iránt, hogy Vas Gerebennek a kerepesi-úti temető kiüresítendő V. parcellájából áthelyezendő hamvai részére a főváros díszsírhelyt engedélyezzen.

Főtitkár jelenti, hogy a székesfőváros tanácsa ily díszsírhelyet biztosít az áthelyezendő hamvak részére. — Tudomásul szolgál.

19. Meghívó érkezett: a Petőfi-Társaságnak 1919. évi március 16-iki XLIII. nagygyűlésére, amelyen az Akadémia több tagja vett részt. — Tudomásul szolgál.

20. Viczmándy Tamás megküldi következő műveit: A Viczmándy-család története. — A gyarmatokról. — Színművek. — Köszönettel fogadtatnak.

21. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére — Hanuy Ferenc és Király János rendes tagokat kéri fel.

Az I. osztálynak 1920. évi február 6-ára megállapított felolvasó-ülése elmaradt.

A II. osztály első felolvasó-ülése.

1920. évi február hó 13-án.

Jelen vannak: az osztályelnök akadályozva lévén, Fejérfpataky László r. tag elnöklete alatt Angyal Pál, Balanyi György, Reiner János ft., Tagányi Károly, Túri Béla r. tagok. — Más osztályokból: Auer István, Giesswein Sándor eln., Gulyás Pál, Hermann Antal, Körösi Albin, Négyses László o. e., Tomcsányi Lajos, Várdai Béla r. tagok. Jegyző: Döry Ferenc osztálytitkár.

Hóman Bálint r. tag felolvassa: «Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században» című székfoglaló értekezését.

A III. osztály első felolvasó-ülése.*1920. évi február hó 20-án.*

Jelen vannak: Négyesy László osztályelnök elnökleite alatt Berzeviczy Albert t., Auer István, Erdősi Károly, Gulyás Pál, Hellebrandt Árpád, Huszka József, Sziklai János, Várdai Béla r. tagok. — Más osztályokból: Prohászka Ottokár t., Angyal Pál, Balanyi György, Giesswein Sándor eln., Hóman Bálint, Mihályfi Ákos, Reiner János ft., Schütz Antal o. t., Sik Sándor r. tagok. Jegyző: az osztálytitkár akadályozva lévén, Körösi Albin r. tag.

1. Sik Sándor r. tag székfoglalókép bemutatja: «Zrínyi» című magyar tragédiáját.

2. Gulyás Pál r. tag felolvasása: Kommunista könyvtárpolika.

Első rendes együttes-ülés.*1920. évi február hó 27-én.*

Jelen vannak: Giesswein Sándor elnök elnökleite alatt Angyal Pál, Auer István, Áldásy Antal, Balanyi György, Balás Károly, Bán Aladár, Bitter Illés, Döry Ferenc o. t., Erdősi Károly, Fejérpataky László, Gróh Gyula, Gulyás Pál, Hanuy Ferenc, Hóman Bálint, Huttya Ferenc, Király János, Kiss János, Körösi Albin, Madarász István, Marek József, Négyesy László o. e., Pataky Arnold, Pintér Jenő, Schütz Antal o. t., Sik Sándor, Suták József, Székely István o. e., Sziklay János, Szinnyey József, Tagányi Károly, Tangl Károly, Timon Ákos, Túri Béla, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Viszota Gyula, Vörös Cyrill, Wodetzky József, Wolkenberg Alajos r. tagok. Jegyző: Reiner János főtítkár.

1. Elnök a folyó évi január 23-iki első rendkívüli ülésen nem lehetett jelen, azért a maga részéről ma üdvözlí az Akadémiát új munkássága kezdetén.

2. Gróf Apponyi Albert tiszteleti tagnak, mint a magyar békedelegáció elnökének köszönőlevele, válaszul az Akadémia üdvözlésére. — Örvendetes tudomásul szolgál.

3. A Berliini Magyar Tudományos Intézet megkeresése, az Intézet kiadásában megjelenő «Ungarische Jahrbücher» című időszaki vállalatban való közreműködésre. Az együttes ülés — 1. a Szent István Akadémia működésére vonatkozólag kért jelentés megírásával megbizza a főtítkárt; 2. elhatározza, hogy értekezéseit s különlenyomatait az Intézetnek megküldi; 3. a működése körébe vágó munkákat szakszerűen ismertető referensek megnyerése tekintetében véleményadás végett megkeresi az egyes osztályokat.

4. Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga megkeresése az Akadémiára vonatkozó adatok közlése s esetleg a vonatkozó nyomtatványok megküldése tárgyában. Az együttes ülés — megbizza a főtítkárt, hogy a megkeresést megfelelő értelemben intézze el.

5. Gerevich Tibor a múlt évben megválasztott tag levele, amely szerint Budapestről távolléte miatt csak most értesült megválasztásáról, amelyet elfogad. — Tudomásul vétetik.

6. Sípos István a múlt évben megválasztott tag megszállott területen csak most értesült megválasztásáról, amelyet elfogad. — Tudomásul vétetik.

7. Mihályfi Ákos r. tag, a tagoknak az 1918. évi októbertől események óta tanúsított magatartása megvizsgálására kiküldött bizottság elnöke előterjeszti a bizottság jelentését, amelynek elfogadásával az együttes-ülés kimondja — 1. hogy Huttay Lipót és Izsóf Alajos r. tagokat, kiknek egyike a Károlyi-forradalom, másika a proletárdiktatura alatt aposztatált s akik az egyházi rendet és az egyházat elhagyták, az Alapszabályok értelmében az Akadémia tagjai sorából törli. 2. Leidenfrost Gyula r. tagnak lemondását elfogadja, tekintettel arra, hogy őt a Magyar Természettudományi Társulat kizárta tagjai sorából, mivel vezető tagja

volt a természettudományi egyesületek és intézetek direktoriumának. 3. Ember Károly r. tagra nézve a határozatot függőben tartja, míg a vallás- és közoktatásügyi miniszterium fegyelmi ügyében nem döntött. 4. Szabó Zoltán r. tagra nézve a határozatot függőben tartja, míg az egyetem fegyelmi ügyében nem döntött. 5. A kommün ideje alatt a tagságról feltétlenül, részben feltételeken lemondott következő tagoknak, és pedig Rybár István, Papp Károly, Vörös Cyrill, Marek József, Wodetzky József, Rejtő Sándor, Gróh Gyula, Hutyra Ferenc, Schafarikz Ferenc, Grosschmid Lajos és Suták József r. tagoknak lemondását nem veszi tudomásul, mivel a felsoroltak lemondásukat megfelelő nyilatkozatok kísértében visszavonták. 6. Plósz Béla lemondásának el, vagy el nem fogadása kérdésében határozat nem hozható, mert a hozzá intézett felhívásra a bizottsághoz még nem érkezett nyilatkozat. 7. Az Akadémia többi tagját igazoltak tekinti. 8. Az együttes-ülés a bizottságnak munkálataért köszönetet mond.

8. Gonda Béla megküldi a «Tenger» c. folyóiratot. — Köszönettel vétetik.

9. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére — Bán Aladár és Kiss János r. tagokat kéri fel.

10. Elnök az együttes-ülést az osztályok tagjelölő-ülése tartamára felfüggeszti.

Az első rendes együttes-ülés folytatása s egyúttal tagválasztó együttes-ülés.

Jelenlevők: Az előző ülés jegyzőkönyvében felsoroltak.

1. Főtitkár bemutatja az osztályok tagjelöléseit, amelyek szerint az I. osztály rendes tagnak jelöli

Scheffler Jánost 8 szavazattal 1 ellen;

a II. osztály rendes tagnak jelöli

Erdélyi Aladárt, Heller Farkast, Holub Józsefet 9—9 szóval egyhangúlag s

Tuka Bélát 8 szavazattal 1 ellen;

a III. osztály tiszteleti tagnak ajánlja

Riedl Frigyes 12 szóval egyhangúlag;

rendes tagnak jelöli

Szinnyey Ferencet, Zlinszky Aladárt 12—12 szóval egyhangúlag

Szegedy Rezsőt 11 szavazattal 1 ellen;

a IV. osztály rendes tagnak jelöli

Anderkó Aurélt 9 szavazattal egyhangúlag.

2. Elnök a tagválasztás céljából elrendeli a titkos szavazást.

3. Elnök a leadott szavazatlapok alapján megállapítja a szavazás eredményét s ez alapon — megválasztottnak jelenti ki

tiszteleti tagnak

a III. osztályban

Riedl Frigyes 35 szavazattal 1 ellen;

rendes tagnak

az I. osztályban

Scheffler Jánost 28 szóval 8 ellen;

a II. osztályban

Holub Józsefet 36 szóval egyhangúlag,

Heller Farkast 34 szóval 2 ellen,

Tuka Bélát 30 szóval 6 ellen.

Erdélyi Aladárt 29 szóval 7 ellen

a III. osztályban

Szegedy Rezsőt,
Színnyey Ferencet,
Zlinszky Aladárt, mindeniket 35 szóval 1 ellen

a IV. osztályban

Anderkó Aurélt 35 szóval 1 ellen.

3. A Berliini Magyar Tudományos Intézet megkeresése tárgyában az osztályok jelentik:

1. Az I. osztály határozata szerint minden esetben, amikor valamely előadás olyan, hogy megérdemli mikép a tervezett évkönyv részére arról jeleítés készíttessék, az elnökség felkéri az író, hogy a bírálókkal egyetértésben készítse el a megfelelő jelentést;

2. a II. osztály a kért referádák megírására felkéri, a történelem körére vonatkozólag Áldásy Antal, a nemzetgazdaságra nézve Heller Farkas s a jog- és társadalomtudományokra vonatkozólag Reiner János r. tagokat azzal, hogy a rokon tudományos intézetekkel s egyletekkel karöltve járjanak el ebben az országos érdekű megbízatásban;

3. a III. osztály a kért referátumokkal s visszapiantásokkal Gulyás Pál r. tagot bizza meg.

4. A IV. osztály később teszi meg jelentését. — Tudomásul vetetik.

4. Angyal Pál r. tag a II. osztály részéről helyeselt s közvetlenül az együttes-ülésben teendőnek talált azt az indítványt terjeszti elő, kérje fel a Szent-István-Akadémia a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját, hogy a külföldi szak-, tudományos és szépirodalmi folyóiratok beszerzésének, használatának s kezelésének központosítása érdekében szükséges teendők megindítása s szervezése tekintetében tegye meg a kezdeményező lépéseket. — Helyesléssel elfogadtatik.

Az I. osztály első felolvasó-ülése.

1920. évi március hó 5-én.

Jelen vannak: Székely István osztályelnök elnöklésével Giesswein Sándor eln., Hám Antal, Mihályfi Ákos r. tagok. — Más osztályokból: Auer István, Balanyi György, Gulyás Pál, Reiner János ft., Suták József, Vargha Damján o. t., Várdai Béla r. tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Hám Antal r. tag székfoglalója: A gyázmise története.

A II. osztály második felolvasó-ülése.

1920. évi március hó 19-én.

Jelen vannak: az osztályelnök akadályozva lévén Reiner János ft. elnöklésével Angyal Pál, Balanyi György, Balás Károly, Hanuy Ferenc, Lukcsics József, Tagányi Károly r. tagok. — Más osztályokból: Giesswein Sándor eln., Hermann Antal, Várdai Béla r. tagok. Jegyző: Döry Ferenc osztálytitkár.

Giesswein Sándor elnök bemutatja Mohl Antal r. tag dolgozatát: «A hit-újítás Kismarton vidékén».

A III. osztály második felolvasó-ülése.

1920. évi április hó 9-én.

Jelen vannak: Kőrösi Albin r. tag, majd Négyesy László osztályelnök elnöklése alatt Bartha József, Bán Aladár, Erdősi Károly, Gerevich Tibor, Gulyás Pál, Horger Antal, Pintér Jenő, Sik Sándor, Várdai Béla r. tagok. — Más osztályokból: Concha Győző t. t. o. e., Balanyi György, Balás Károly, Bangha Béla, Döry Ferenc

o. t., Giesswein Sándor eln., Groh Gyula, Grosschmid Lajos, Hóman Bálint, Hutya Ferenc, Madarász István, Marek József, Novák Lajos, Papp Károly, Pataky Arnold, Reiner János ft., Rejtő Sándor, Rybár István, Schafarzik Ferenc, Schütz Antal o. t., Suták József, Székely István o. e., Tangl Károly, Vass József, Várdai Béla, Vörös Cyrill, Wodetzky József, Zlinszky Aladár r. tagok. Jegyző: Vargha Damján osztálytitkár.

1. Várdai Béla r. tag tanulmánya: «Katholicizmus és irodalom». (Székfoglaló.)

2. Horger Antal r. tag székfoglalója: Székely nyelvjárási sajátságok magyarázata.

Második együttes-ülés.

1920. évi április hó 9-én.

Jelen vannak: Giesswein Sándor elnök elnökleite alatt Concha Győző o. e. t., Angyal Pál, Áldásy Antal, Balanyi György, Balás Károly, Bangha Béla, Bartha József, Bán Aladár, Döry Ferenc o. t., Erdősi Károly, Fejérpataky László, Gerevich Tibor, Groh Gyula, Grosschmid Lajos, Gulyás Pál, Hóman Bálint, Horger Antal, Hutya Ferenc, Király János, Körösi Albin, Madarász István, Marek József, Négyesy László o. e., Novák Lajos, Papp Károly, Pataky Arnold, Pintér Jenő, Rejtő Sándor, Rybár István, Schafarzik Ferenc, Schütz Antal o. t., Sík Sándor, Suták József, Székely István o. e., Tangl Károly, Vargha Damján o. t., Vass József, Várdai Béla, Vörös Cyrill, Wodetzky József, Zlinszky Aladár r. tagok. Jegyző: Reiner János főtítkár.

1. Elnök előterjesztést tesz aziránt, hogy fejezze ki a Szent István Akadémia hódolatát Horthy Miklós úr Öfömlétőségának, akit a nemzetgyűlés Magyarország kormányzójának választott. — Az együttes-ülés lelkes hozzájárulással elhatározza az üdvözlést s megbizza az elnököt és főtítkárt, hogy az Akadémia hódolatát fejezze ki Öfömlétősége előtt.

2. Főtítkár mély fájdalommal jelenti be, hogy Rajner Lajos r. tag 1920 március 28-án Esztergomban meghalt. Az elnökség későn értesült elhunyt tagjának haláláról, ezért csak táviratban fejezhette ki az Akadémia részvétét az esztergomi főkapitálannak. — Az együttes-ülés Rajner Lajos rendes tag emlékét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti, erről az esztergomi főkapitálant értesíti; s felkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

3. A Kir. József Műgyetem tanácsa értesíti az Akadémiát dr. deési Daday Jenő műgyetemi tanárnak haláláról. — Az együttes-ülés mély részvételnek ad kifejezést a magyar tudomány jeles munkásának, a zoológia kiváló művelőjének elveszte felett.

4. Főtítkár előterjeszti az 1920. évi április 25-iki ünnepi-ülésnek az elnök által összeállított tárgysorozatát:

1. Elnöki megnyitó beszéd. Giesswein Sándor elnöktől.

2. Főtítkári jelentés. Reiner János főtítkártól.

3. Ezer éves küzdelmünk ezer éves határainkért. Dedek Crescens Lajos r. tagtól.

4. Költemények. Sík Sándor r. tagtól.

Egyszersmind az együttes-ülés előzetes hozzájárulását kéri ahhoz, hogy amennyiben gróf Apponyi Albert t. tagot az elnökség megnyerheti az ünnepi-ülésen előadás tartására, a fenti tárgysorozat a tartandó előadással kiegészíthetessék. — Helyesléssel tudomásul vették.

5. Főtítkár utalva az 1920. évi január 23-iki rendkívüli együttes-ülés elvi állásfoglalására, javasolja, hogy báró Eötvös Loránd t. tag emlékezetére tartson az Akadémia 1920. évi május hó 16-án rendkívüli ünnepi ülést a következő tárgysorozattal:

1. Giesswein Sándor elnök megnyitja az ülést.

2. Emlékbeszéd. Tangl Károly r. tagtól.

3. Eötvös Lóránt emlékezete. Költemény. Bán Aladár r. tagtól. — Helyesléssel tudomásul vétetik.

6. Az osztályok jelentik, hogy a mai napon megtartott osztályüléseikben megválasztották:

Az I. osztály elnöknek Székely István r. tagot; titkárnak Schütz Antal r. tagot;
a II. „ „ Concha Győző t. tagot; „ Döry Ferenc r. tago
a III. „ „ Négyesy László r. tagot;
a IV. „ „ Schafarzik Ferenc r. tagot; „ Papp Károly r. tagot.

A III. osztály pótlólag jelenti, hogy Vargha Damján osztálytitkárt már 1919. évi február 21-iki osztályülésén újra megválasztotta osztálytitkárnak. — A bejelentések tudomásul vétetnek.

7. A jelen évben megválasztott tagok közül Scheffler János és Tuka Béla megszállt területen nem volt értesíthető; a többi megválasztott tag mindenike írásban bejelentette, hogy a tagságot elfogadja. — Tudomásul szolgál.

8. Toborffy Zoltán mult évben megválasztott tag levele, amelyben utal arra, hogy a tagság elfogadására vonatkozó nyilatkozatát a mult évben azért nem küldötte be, mert régiebb tagoktól arról értesült, hogy az Akadémia működését további intézkedésig beszüntette. Most értesülvén az Akadémia működésének megkezdéséről, bejelenti a tagság elfogadását. — Tudomásul vétetik.

9. Farkas Géza hasonló tartalmú nyilatkozata. — Tudomásul vétetik.

10. Schafarzik Ferenc r. tag jelenti, hogy Zielinszky Szilárd szintén a mult évben megválasztott tag hasonlóképen csak most van abban a helyzetben, hogy a kívánt elfogadási nyilatkozatot megtegye, mert a megválasztásról szóló értesítés a nála eszközölt házkutatások valamelyike alkalmával elveszett. — Az együttes-ülés kimondja, hogy a most beküldendő elfogadási nyilatkozatot megfelelőnek tekinti.

11. Dr. Jubász Kálmán tábori lelkész kéri «A licentiatus Magyarországon» című tanulmányának kiadását olyképen, hogy a jelenlegi kiadási viszonyokra való tekintettel a kiadás költségei fejében meghatározott összeget bocsát az Akadémia rendelkezésére; vagy annak elégtelensége esetén kedvező bírálat esetén maga gondoskodik annak kiadásáról az Akadémia hozzájárulásával, illetőleg engedélyével. — Érdemleges állásfoglalás előtt a dolgozat megbírálására felkéretik Áldásy Antal és Hanuy Ferenc r. tag.

12. A külföldi folyóiratok megrendelése ügyében együttes eljárás megállapítása végett a Magyar Tudományos Akadémia 1920 április 8-ára értekezletet hívott össze s azon részvételre hívta fel Akadémiánkat. Akadémiánkat az értekezleten Reiner János főtítkár képviselte. — Az együttes-ülés örömmel veszi tudomásul e lépést, annál inkább, mivel Akadémiánk részéről indult ki e részben a kezdeményezés s helyesléssel veszi tudomásul az értekezlet előzetes megállapodásait.

13. Az összes németországi magyar egyesületek és intézmények központi szervezete címén működő «Magyarok Szövetsége Németországban» az általa meg-alapítandó egyesületi könyvtárak részére könyv-, illetőleg könyvkészlet adományozását kéri. — Akadémiánk a szervezetről beszerzendő felvilágosítás után fog érdemlegesen határozni.

14. Meghívó érkezett: a Petőfi-Társaságnak 1920 március 14-iki XLIV. nagygyűlésére, amelyen az elnök, a főtítkár s Akadémiánk számos tagja vett részt. — Tudomásul vétetik.

15. Elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Horger Antal és Sík Sándor r. tagokat kéri fel.

Az I. osztály második felolvasó-ülése.

1920. évi május hó 14-én.

Jelen vannak: az ülés kezdetén megjelenésben akadályozott osztályelnök helyett Giesswein Sándor eln. elnöklésével Bangha Béla, Székely István o. e. r. tagok. — Más osztályokból: Concha Győző o. e. t., Döry Ferenc o. t., Erdősi Károly,

Fejérpataky László, Gerevich Tibor, Holub József, Lukesics József, Reiner János ft., Schafarzik Ferenc, Szegedy Rezső, Vargha Damján o. t., Várdai Béla r. tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Bangha Béla r. tag bemutatja «Magyarország újjáépítése és a kereszténység» című munkáját.

A II. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1920. évi május hó 21-én.

Jelen vannak: Concha Győző osztályelnök elnöklete alatt Angyal Pál, Balanyi György, Hanuy Ferenc, Holub József, Reiner János ft., Tagányi Károly r. tagok. — Más osztályokból: Kiss János, Pataky Arnold, Szegedy Rezső, Toborffy Zoltán, Várdai Béla, Zubriczky Aladár r. tagok. Jegyző: Döry Ferenc osztálytitkár.

Hanuy Ferenc r. tag felolvasása: «Álapestoli kánongyűjtemények a három első századból».

HALÁLOZÁSOK.

Párvy Sándor t. tag meghalt Budapesten 1919. évi március hó 24-én.

Báró Eötvös Lóránt t. tag meghalt Budapesten 1919. évi április hó 9-én.¹

Bogisich Mihály r. tag meghalt Esztergomban 1919. évi augusztus hó 8-án.

Platz Bonifác r. tag meghalt Székesfehérváron 1919. évi október hó 16-án.

Entz Géza t. tag meghalt Budapesten 1919. évi december hó 4-én.

Bozóky Alajos r. tag meghalt Nagyváradon 1919. évi december hó 7-én.

Fieber Henrik r. tag meghalt Budapesten 1920. évi január hó 10-én.

Rajner Lajos r. tag meghalt Esztergomban 1920. évi március hó 28-án.

Lóczy Lajos t. tag meghalt Balatonarácson 1920. évi május hó 13-án.

Platz Bonifác ravatalánál 1919. évi október 18-án Prohászka Ottokár t. tag a következő búcsubeszédet mondotta:

M. t. gyászoló közönség! Sokan állják körül e sírt, kik Platz Bonifácot tisztelték, szerették s kiknek emlékezetében a jó papnak, a buzgó rendtagnak, a hívő tudósnak jellegei egybefolynak, hogy az elköltözöttnek kegyeletes képét adják. Ezt a képet mi mindnyájan lelkünkbe zárva őrizzük s azt a hálás emlékezetet s az imádkozó kegyelet koszorújába foglaljuk. De állnak itt a sir körül, ha nem test szerint, de lélekben a hitnek, a tudománynak, az irodalomnak, a tudós társaságoknak geniuszai is, kik a gyászból részt s az elismerők s tisztelők sorában helyet kérnek maguknak, ilyen a Szent István Akadémia is, melynek nevében én adhatok fájdalomknak s kegyeletünknek kifejezést.

Platz Bonifác a magyar katolikus tudománynak halottja. Szívából-lélekből az egyház hive, alázatosan hívő lélek volt: «Arra támaszkodom — mondotta utolsó napjaiban — ha majd gyarló lelkemmel az Úr színe elé lépek, hogy szerettem a hitet, Krisztus egyházát, hogy dolgoztam s harcoltam érte egész életemben». Nem hivalkodás s nem is szerényletlenség a szeretetet vallani s szeretetre hivatkozni, ha e szeretetről élet, buzgóság, munka tesznek tanulságot. Nála ezek nyomosították az érzést s ezek tanuskodtak róla, hogy e szeretet nem hangulat, nem föllángolás, de mélységes lelkület, tűz és odaadás voltak. Amit hitt, azt mások lelkébe átültetni, amit érzett s vallott, azt mások meggyőződésévé tenni volt ambíciója. Szerette a lelkeket s világítani kívánt nekik. Világítani lélekkel, tudással, irással. Rengeteget dolgozott. Nagy előkészület után megírta első nagy művét: «Az ember eredete, faji egysége és kora» címmel. Nálunk azonban ez feltűnést nem keltett, csak mikor

¹ L. jelen Értésítő 48—66. l.

német nyelvre fordították s ott elismerésben részesítették, akkor lett híres nálunk is. Felszólítást kapott egy nagy néprajzi mű megírására, meg is írta «Die Völker der Erde» című ötkötetes, diszes munkáját. A németországi nagybecsülés nyomában a magyar tudományosság is kezdte becsülni, a M. Tud. Akadémia lev. tagjává választotta, szintűgy tagjává lett a Szent István Akadémiának, a Szent Tamás Társaságnak, a szegedi orvosegyesületnek stb. «Apológiai vitatkozások» c. könyvét a kritika nagy dicsőréttel fogadta, szintűgy az «Ember» c. munkáját. Ezzel kapcsolatos Kempis Tamás, valamint a Filotea szép fordítása s igen népszerű az «Áhitat könyve» c. imakönyve.

A folytonos lelki munka lassan fölemésztette életerejét. Április elsején súlyos betegen a kommunisták elől menekült s a szentgotthardi kolostor magányát fölcserélte unokaöccsének, Bilkei Ferenc székesfehérvári plébánosnak vendégszerető otthonával. Ide jött szenvedni s nekünk az élet legnagyobb feladatainak megoldásából, a szenvedések keresztény eltűréséből s a jó halálból fontos s fényes leckét adni. Megható buzgósággal készült a halálra. Gyakran vette magához az Úr testét — ilyenkor mindig hullottak könnyei — s szinte beleolvadt az örökkévalóságba, az Istenségnek minden jó lelket fölszívó örök életébe. Október 16-án lelke elszállt az örökkévalóságba.

Nem dicsérni jöttünk ide, hanem imádkozni. A nyitott sír szélén egy élet esélyein, kegyelmein s gyarlóságain áttekintve az orator-nak ajkán elhalnak a dicséret szavai s adorator lesz belőle, ki imádja a Teremtőt s a lelket az Üdvözítő kegyelmébe ajánlja. Így érzünk s így teszünk mi. S ezt ha gyászoló szívvel is, de másrészt valami nagy vigasszal tehetjük, azzal, hogy aki itt most fekszik, az jól küzdött s aki életét vesztette, az hitét s örök értékeit mind megtartotta. Az apostolt is ez vigasztalta: «bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi». Aki így élt, így küzdött s így végzett, annak alakját nem a gyász krepje, hanem a halhatatlanság s az örök remény glóriája övezi. Kiáltunk feléje:

«Vixisti in labore, vivat in libertate,
Vixisti in certamine, vivat in pace!»

A Szent István Akadémia 1920. évi üléseinek rendje.

Február.

6-án I. (Hittudomány-, bölcseleti) osztály ülése.

13-án II. (Történelem-, jog- és társadalomtudományok) osztályának ülése.

20-án III. (Nyelv- és széptudományi) osztály ülése.

27-én együttes-ülés, *együttal az osztályok tagjelölő ülése és tagválasztó együttes ülés.*

Március.

5-én I. osztály ülése.

19-én II. osztály ülése.

Április.

9-én III. osztály ülése.

16-án IV. (Mennyiségtan-, természet-tudományi) osztály ülése.

23-án együttes-ülés.

25-én *rendes évi ünnepi-ülés.*

Május.

7-én I. osztály ülése.

21-én II. osztály ülése.

Szünet után:

Október.

1-én III. osztály ülése.

15-én IV. osztály ülése.

22-én együttes-ülés.

November.

5-én I. osztály ülése.

19-én II. osztály ülése.

December.

3-án III. osztály ülése.

13-án IV. osztály ülése.

17-én együttes-ülés.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. szám.

A hittudomány-, bölcseleti osztály felolvasásaiból:

Szent János Apokalipsisa és a világtörténet. Székely István
osztályelnöktől K 2.50

A bibliai Jeruzsalem az ásatások megvilágításában. I. Rész.
A bibliai Jeruzsalem története. Pataky Arnold vendégtől K 3.—

Verworn Miksa pszichonómizmus. Madarász István r. tagtól K 5.—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla
r. tagtól K 3.—

A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli
kialakulása. Király János r. tagtól K 2.40

A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy Ferenc
r. tagtól K 3.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

Cervantes élete és művei. Körösi Albin r. tagtól K 3.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

Konstans görbületes felületek a Bolyai-féle geometriában.
Vörös Cyrill r. tagtól K 2.—

A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól K 2.—

A régi Széchenyi-láncid anyagának kimerülése. Rejtő
Sándor r. tagtól K 3.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ... K 1.20

A Szent-István-Társulat megszűnt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható kiadványai:

- Császár Mihály.** A magyar művelődés a XV. században. Az Antonii Bonfini Rerum Hungaricarum Decadesének alapján. 1902. ... K 5.—
- Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából.** Bpest. I. köt. 1520—1529. Szerkesztették: *Bungitay V., Rapaics R., Karácsonyi J.* 1902. ... " 20.—
- II. köt. 1530—1534 és három függelék. U. a. 1904. " 20.—
- III. köt. 1534—1541. U. a. 1906. " 20.—
- IV. köt. 1542—1547. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F.* 1909. ... " 20.—
- V. köt. 1548—1551. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F., Lukács J.* 1912. ... " 20.—
- Fraknói Vilmos.** Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. Budapest. I. köt. A magyar királyság megalapításától a konstanzi zsinatig. 1901. " 7.—
- II. köt. A konstanzi zsinattól a mohácsi vészig. 1902. ... " 8.—
- III. köt. A mohácsi vésztől Magyarországnak a török járom alól felszabadításaig. 1903. ... " 9.—
- Immaculata.** Emlékkönyv. Bpest. 1904. ... " —60
- Kandra Kabos.** A váradi regestrum. Bpest. 1898. " 8.—
- Kollányi Ferenc.** A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története. Bpest. 1896. " 6.—
- Mihályfi Ákos.** A papnevelés története és elmélete. Bpest. 1896. I. köt. A papnevelés története. ... " 5.—
- II. köt. A papnevelés elmélete. — ... " 5.—
- Torquato Tasso.** A megszabadított Jeruzsálem. Fordította: *János Gusztáv.* II. változatlan kiadás. Bpest. II. köt. ... " 6.80
- Török-magyar oklevéltár 1533—1789.** Gyűjtötte s magyarra fordította néhai *Karácson Imre.* Szerkesztették: *Thallóczy Lajos, Krcsmarik János, Szekfü Gyula.* Bpest. 1914. ... " 8.—
- Velics László S. J.** Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. Bpest. I. füzet. (1560—1610.) 1912. " 2.—
- II. füzet. (1610—1690.) 1913. ... " 1.50
- III. füzet. (1690—1773.) 1914. ... " 1.50
- Závodszy Levente.** A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék. A törvények szövege.) Bpest. 1904. ... " 5.—

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1920.

Ára 50 korona.

TARTALOM

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A Szent István Akadémia rendkívüli ünnepi ülése Szent Jeromos halálának tizenötszázados emlékeztérére 1920. október 24-én.	
I. Megnyitó beszéd. Giesswein Sándor elnöktől	85
II. Szent Jeromos emlékezete. Zubriczky Aladár rendes tagtól ...	89
III. A magyar bibliafordítás. Székely István osztályelnöktől ...	106
A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból.	
Biblikus fölfedezések a világháború alatt. Kivonat Pataky Arnold r. tagnak 1920. november hó 5-én tartott felolvasásából ...	127
A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból.	
Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Kivonat Hóman Bálint r. tagnak 1920. évi február hó 13-án tartott székfoglaló értekezéséből	135
Álapiostoli gyűjtemények a három első századból. Hanuy Ferenc r. tag 1920. évi május 21-én tartott felolvasásának ismertetése ...	140
A halálesetre szóló ajándékozások régi jogunkban. Kivonat Holub József r. tagnak 1920. évi november 19-én tartott székfoglaló értekezéséből	142
A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.	
Kommunista könyvtárpolitika. Kivonat Gulyás Pál r. tagnak 1920. évi február hó 20-án tartott felolvasásából	151
Katholicizmus és irodalom. Kivonat Várdai Béla r. tag 1920. évi április 9-én tartott székfoglalójából	161
Székely nyelvjárási sajátágok magyarázata. Horger Antal r. tag 1920. évi április hó 9-én tartott székfoglaló értekezésének ismertetése	166
Báró Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Színnyei Ferenc r. tag 1920. október hó 1-én tartott székfoglaló értekezésének ismertetése	167
Pázmány Péter negyedfél század távolából. Kivonat Várdai Béla r. tagnak 1920. dec. 3-ikán tartott felolvasásából	169
A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.	
A felületelmélet fundamentalis tételei. Suták József rendes tagnak 1919. évi február hó 14-én tartott felolvasása	172
Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához. Schafarzik Ferenc r. tag és osztályelnök 1920. évi július 2-án tartott székfoglaló értekezésének ismertetése	184

II. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

Harmadik rendkívüli együttes-ülés 1920. évi július hó 2-án	186
A IV. osztálynak rendkívüli felolvasó-ülése 1920. évi július hó 2-án ...	187
A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1920. évi október hó 1-én ...	188
A IV. osztálynak 1920. évi október hó 15-re megállapított felolvasó-ülése közbejött akadály miatt elmaradt	189
Negyedik rendkívüli együttes-ülés 1920. évi október hó 15-én	189
Az 1920. évi október hó 22-re megállapított rendes együttes-ülés az október hó 15-iki rendkívüli együttes-ülésre való tekintettel elmaradt	190
Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1920. évi november hó 5-én ...	191
A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1920. évi november hó 19-én ...	191
A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1920. évi december hó 3-án ...	191
A IV. osztálynak 1920. évi december 13-ra megállapított ülése elmaradt ...	193
Második rendes együttes-ülés 1920. évi december hó 17-én	193
A borítékon: A Szent István Akadémia 1921. évi üléseinek rendje. — A Szent István Akadémia kiadványai és a Szent-István-Társulat megszűnt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható kiadványai.	

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

RENDKIVÜLI ÜNNEPI ÜLÉSE SZENT JEROMOS HALÁLÁ- NAK TIZENÖT SZÁZADOS EMLÉKEZETÉRE

1920. OKTÓBER 24-ÉN.

I.

MEGNYITÓ BESZÉD.

*Giesswein Sándor elnöktől.*¹

Főmagasságú bíboros Hercegprimás Úr!

Nagyméltóságú Apostoli Nuncius Úr!

Tekintetes Szent-István Akadémia!

Abban az időben, midőn a belső viszályok és a barbárok támadásai által meggyengült római birodalom a nyugaton hanyatlása felé közeledett, az isteni Gondviselés két nagytudományú és lánglelkű férfiút adott a világnak, kik az ókori műveltségben kiképezve, azt a pogányság tévelyeitől megtisztítva és a keresztény igazság által megnemésítve, az utókorra áthagyományozták.

Azóta új népek léptek a történelem porondjára s az óvilág romjaiból új kulturvilág támadt föl, de az a két világító szövétnek, Hippo nagy püspöke és a betlehemi remete, a mai napig is terjeszti szellemének fényességét.

Tizenöt évszázad mult el azóta, hogy szent Jeromos e földi mulandó világot, melyet tanulmányai tökéletesítése végett bejárt, Isten maradandó országával fölváltotta, de szellemének munkája ma is éltető erővel működik közöttünk. Érdemeit V. Miklós pápa *«Gloriosus Deus in Sanctis suis»* című bullájában, mellyel a Cillei Frigyes gróf, Tótország bánja által szent Jeromos tiszteletére emelt templom látogatóinak (1447. nov. 10.) búcsukat engedélyez, a következő ékes szavakkal hirdeti: *«Qui quasi luminosa ardens lucerna super candelabrum in domo Domini posita errorum tenebris pro-*

¹ Elnök a megnyitó beszédet a jelenlevő nunciusra való tekintettel latin nyelven mondotta.

fugatis aliam Matrem Ecclesiam prae ceteris excellentius illustravit». Szentatyánk, XV. Benedek pápa pedig f. évi szept. 25-éről kelt brevében a nagy szentatyát következő szavakkal magasztalja: «Inter praestantissimos vero antiqui aevi christiani scriptores nemo forte reperitur, qui acius fidei morumque integritatem tuitus sit; at omnium consensu habetur et colitur Doctor maximus Sacris Scripturis explanandis atque interpretandis».

S midőn e nagy férfinak emlékét az egész katolikus világ megünnepli, mint olyanét, kinek működése igazán általános jellegű volt s az akkori világra kiterjedő s a keletet a nyugattal mintegy összekapcsoló, mi, a régi Pannoniának örökösei e tekintetben nem maradhatunk hátra, már csak azért sem, mert szent Jeromos Pannonia tájáról származott. Ő maga mondja ezt ama szavaival, melyekben arról tanúskodik, hogy a gótok által feldúlt Strido városában (oppidum) született, mely Dalmácia és Pannonia határán feküdt.¹ Közlelebbről ugyan e szavak nem határozzák meg a nagy szentatya születésének helyét, és pedig annál kevésbbé, mert Pannonia és Dalmácia tartományoknak határai nagyon is változóak voltak. Innen van, hogy míg Dankó József a szent Jeromos születése helyéről kiadott munkájában Dalmácia északi határa gyanánt a Drávát tekinti (ami talán Augustus korában volt),² addig Mommsen³ és Frölich Róbert⁴ szerint Traján idejében Pannoniának határai a Dráva, sőt a Száva folyónak jobbpartján túl terjedt el. A harmadik századtól kezdve a Dráva—Száva közét *Saviá*-nak nevezték, amely tartomány majd Pannoniához, majd Dalmáciához tartozott.⁵

Egy talán a középkorig visszanyúló hagyomány azt tartotta, hogy szent Jeromos Zalamegyének a Muraközben fekvő Strigovo községében született, amelyet legújabbán Stridóra módosítottak. E hagyományra támaszkodva építette vagy alakította át Cillei Frigyes gróf ugyanott a szent Jeromos tiszteletére szánt templomot, amely alkalmából V. Miklós fentemlített bulláját kiadta. Az ily hagyományok azonban nem mindig megbízhatók, de azért általánosságban nem is elvetendők. Abból a köztudatból, hogy szent Jeromos valahol ezen a vidéken született, a Strigovo névnek valami

¹ De Vir. illustr. c. 135. «oppido Stridonis, quod a Gothis eversum Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit».

² J. Dankó: Divum Hieronymum oppido Stridonis in regione interamna (Muraköz) Hungariae a. 381. p. Chr. natum esse. Moguntiae, 1874.

³ Corp. Inscript. Lat. III. 415. l.

⁴ Arch. Ért. 1892. 108. l. L. Prusinski a Szilágyi-féle M. Tört. I. köt.

⁵ Bedecovich: Natale solum S. Hieronymi. Neostadii 1752.

felületes hasonlatossága eredményezhette, hogy az ő születéshelyét ide lokalizálták.

Mi a *Strido* és *Strigovo* nevek analógiáját nyelvészeti szempontból teljesen elhibázottnak tartjuk, mert a *Strido* név a szláv nyelvekből nagyon helyesen kimagyarázható s a *Strigovótól* teljesen különböző név. *Strido* t. i. nem más, mint az ószláv *sreda* (melyhez a latin nyelvben, amely *sr* szókezdetet nem ismert, *t* epentheticum járult) tót *stred*, *streda* (itt szintén föltalálható a *t* epentheticum), horvát *sried*, *srijeda*, ami eredetileg középet, középső helyet, aztán a hét középet (magy. *szerda*) jelezte. Megjegyzendő, hogy ehhez hasonló elnevezések országok, tartományok vagy megyék határmentén gyakran fordulnak elő, ilyenek pl. Pozsonymegyében *Szered*, Erdélyben *Csikszereda*, Alsó-Ausztria és Stájerország határán *Mitterndorf*, Mehádia régi latin neve *Ad Mediam*, *Mezzo-Lombardo* és *Mezzo-Tedesco* a Trentino határán.

Pannonia és Dalmácia római korú neveiből pedig azt lehet következtetni, hogy a VII. században Heraklius császár hívására a Kárpátokból e vidékre vándorolt horvátok előtt itt már előbb is egyéb, főként kelta törzsekkel vegyesen laktak szláv népek is. Így a régi *Venedek* vagy *Venetek*, kiktől aztán Venezia is nevét vette, a mostani vendekkel azonosoknak tekinthetők, s a dalmát név, melyet a Dalminium város nevétől származtatnak, nagyon is hasonló a lausitzi vendek egy törzsének, a *dalminzok*nak nevéhez. Hasonlóképpen a szláv nyelvből magyarázható a régi Pannonia és Illyricum több helyneve, pl. *Bregetio* v. *Brigitio* a szláv *bregec* szóból (*breg*, part, halom kicsinyítője), *Tergeste* (Triest) azaz Vásárhely a szláv *trg*, *targ* vásár szóból képzett helynév. *Sabaria* a szláv *sabor* gyülekezés szóra vezethető vissza. A Dráva folyó neve a szláv *trava* fű, gyöp, gyöpös hely szóra emlékeztet s ily értelemben megegyezik a nyugatnémetországi *Trave* folyó nevével, amelynek környékén szintén szláv törzsek laktak.

Tacitus és Strabo feljegyzéseiből kitűnik, hogy Pannoniában és Dalmáciában az ő korukban különféle, részben a keltáktól és germánoktól különböző néptörzsek laktak.¹ A helynevek szláv elemei

¹ Strabo L. 7. Segestia urbs est Pannoniorum . . . subiacet Alpibus ad Japodes, gentem Gallicam, simul et Illyricam. L. 4. Japodes circa hos habitant locos, gens Illyricis, Gallisque commixta, sed penes Gallos est sublimites. Tac. Germ. c. 43. «Osos pannonica lingua coarguit non esse Germanos». c. 28. «Utrum Avarisci in Pannoniam ab Osis Germanorum natione, an Osi ab Avariscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est».

arra utalnak, hogy e törzsek között szlávok is voltak és a Strido név is szláv eredetre mutat, de nem azonos a Strigovo névvel. Van azonban a Dráva és Mura között ma is két helynév, mely legalább ugyanarra a szógyökre vezethető vissza, ezek a két *Središće* (*Središće Mursko*, vagyis Muraszerdahely és a másik a stejer Polster-
raunak szláv neve). Ez a név szintén a szláv *sred*, *stred* töből van képezve az *išće* helyképzővel és így *középhelet* jelent, ép úgy, mint Strido. Talán ezek egyikében lappang a régi Strido neve? Vagy talán ezek a nevek is csak azt mutatják, hogy a határon fekvő helyeket a *Strido* = *Sreda* névvel jelezték? E másodrendű kérdés mellett azonban egy bizonyos, t. i. hogy szent Jeromos oly vidék szülőtte, mely későbbi időben a Zrinyiek és Frankepánok földje volt, kiket a mieinknek tartunk, s ha ugyanezt teszi egy másik nép is, annál inkább ösztönözzön ez arra, hogy testvéreknek kell lenniök azoknak, kiknek ugyanazok a szellemi nagyjai, s ha nyelvük különbözik is, egy a kulturájuk és történelmük. Szent Jeromos annak a földnek a szülőtte, melyen ősidóktól fogva különböző nemzetek laktak s innen indult ki az ő szellemének nagysága, mely a katolikus igazság fényével hivatva volt a nemzeteket egyesítő új kulturának megteremtésére.

Ezért ragadja meg Akadémiánk örömmel az alkalmat, hogy szent Jeromos halálának tizenötszázados emlékét megülve, eleget tesz Szentséges Atyánk óhajának, kinek képviselőjét, a nemrégiben közénk jött apostoli nunciust, Schioppa Lőrinc érsek urat lelkese-
déssel üdvözljük körünkben.

II.

SZENT JEROMOS EMLÉKEZETE.

Zubriczky Aladár rendes tagtól.

Vita tárgya, 420. vagy pedig 419. szept. 30-án halt-e meg szent Jeromos. Mi ezt az évet szenteljük másfélévezredes emlékezetének, mert aquitaniai szent Prosper szerint 420-ban halt meg s Stilling-nek régebben, Rauschennek újabban a 419. mellett szóló fejtegetései nem hódították meg a tudományos világot.

Ha a Muraközben született volna, mint Dankó 1874-ben vélte, nekünk a többi nemzetnél eggyel több címünk volna az ünnepelésre. Azonban Bulic 1896-ban egy a III. századból származó határkö segítségével megállapította, hogy születéshelye Stridon, a dalmáciai Grahovopolje volt.

Fájdalom, a legutolsó évek tragédiája más szempontból közelebb hozott minket hozzá. Életének második fele világomlás közepette telt el. Műveiben itt-ott szinte halljuk recsegni-ropogni, majd földindulásszerűen leszakadni mindazt, amit a római jog és katonai erő párosulva a görög bölcselkedéssel és művészettel századok alatt alkotott. Ma fogékonyabbak vagyunk, mint máskor a megdöbbenésnek és a gyásznak költészete és retorikája iránt, amely ilyenkor műveiben megnyilatkozik. Azt írja, hogy a dunai birodalmi határ áttörése óta harminc éven át a művelt világ közepén tombol a küzdelem. Konstantinápoly és a Juli-Alpok közt mindennap római vér folyik. Gótok, szarmaták, quádok, alánok, hunnok, vandálok, markomannok pusztítanak mindenfelé. A Kaukázus szakadékaiból az Éjszak farkasai a Keletre is rátörnek s ez megremeg. Óvja meg Jézus a római világot ezektől a fenevadaktól. Jeruzsálemről és Betlehemről is tengerre menekülnek, mert a hajótörés veszedelme nem oly félelmetes, mint a barbárok kegyetlensége. Arcuk nőies és borotvált, de mégis rémületet kelt; megfutamtják a szakállas rómaiakat. Pusztul Gallia és Hispania is. Mainzban a szentegyházban ölnek meg sok ezer embert. Reims, Amiens, Tournay, Speier, Strassburg, Toulouse füstölgő romok. Sőt Róma már szívében is küzd, s nem is dicsőségéért, hanem fennmaradásaért.

Magát az örökvárost ostromolják. El is foglalják, pedig egykor ő foglalta el a világot. Inkább éhség, mint kard pusztítja el. Az éhezők örületükben mondhatatlan eledelhez nyúlnak. Egymást marcangolják. Az anya önmagába temeti, akinek egykor önmagából életet adott. Porrá és hamuvá válnak a szentegyházak. Az oltárokhoz, mint az istállóban, lovakat kötnek. Szűzek és matronák, papok és püspökök áldozatul esnek. Róma, a világ feje, a római nép sírjává lesz. Összeomlik a világbirodalom. Mi marad meg, ha Róma elvész? A könyvek napjai ezek. A kis Pacatula előbb tanul sírni, mint nevetni. Sőt a könyvek már el is apadnak. Néhány öreg emberen kívül a többi már fogságban s ostrom alatt született. Nem is óhajtja a szabadságot, mert sohasem ismerte. De nem is szabad panaszkodni, nem tanácsos siratni a veszteséget, hiszen bajt hoz arra is, aki teszi, arra is, aki hallgatja. Nincsen vidék, ahol nem volnának római menekültek. A Keletet, Egiptomot és Afrikát ellepik a világ egykori urának szolgálai és szolgálói.¹

Ebből a háttérből domborodik s magasodik elénk szent Jeromos. Nem ő a legnagyobb ennek a kornak keresztény írói közül. Szent Ágoston, akinek másfélezredes emlékünnepe tiz év múlva fogjuk megülni, túlszárnyalja őt belső összhangzás, mélység, sástekintet, bölcséleti és dogmatikai rátermettség, írói lelkiismeretesség s világtörténeti hatások tekintetében. Szent Jeromos mégis nem úgy viszonyul hozzá, mint egyneműek közt a kisebb a nagyobbhoz. Vannak kiválóságai és érdemei, amelyek szent Ágostonból hiányoznak s őt fejedelemmé teszik a maga területén. Roppant olvasottságát szent Ágoston is megbámulja. Ha a spekulatív hajlamok hiánya a teremtó génusz tüneményes útját elzárta is előtte, ha nem tudta is évtizedekre terjedő gondos munkával egy-egy eretnekségnek rejtett gondolatmeneteit utolsó gyökérszálukig felkutatni s közben egy dogmacsoportnak egész rendszerét megépíteni: nagy befogadó képessége és kitűnő emlékezete mégis vezérhelyet biztosítottak neki ott, ahol főképp ezeken fordul a dolog. Mint nagy polihisztor nem-ker. és ker. írókból tömérdek anyagot halmozott össze írásaiban, amelyek nélküle veszendőbe mentek volna és ennek révén ritka mértékben termékenyítőleg hatott a középkorra. Élete majdnem egyformán oszolyán meg a Nyugat és a Kelet között, tapasztalatokban, megfigyelésekben gazdag volt s az isteni Gondviselés azt a hivatást látszott eléje tűzni, hogy köz-

¹ Ep. 60, 16; 77, 8; 123, 16 k.; 126, 2; 127, 12; 128, 4; 130, 5; in Is. 7, 22; in Ezech. praef. I. III.

vetitse a Nyugattal a Keletnek hittudományát. Egyike lévén a szentatyák közül a nagy utazóknak, kellően ismerte az egyre jobban elkülönülő és sajátos jellemet öltő Kelet és Nyugat társadalmát, egyházi életét, szükségleteit, theologiai irányait. Szellemi szervezete, hajlamai és olvasmányai philologussá, a kereszténység alapvető okmányainak philologusává tették, életviszonyai pedig és szorgalma erre kiválóan képesítették. Hosszú élet volt osztályrészé. Járatos volt a klasszikus irodalomban; élvezni is tudta mélységeit és szépségeit. A keresztény irodalom emlékeit is sokat forgatta s ez a hagyomány szellemébe vezette be. Megtanulta a biblia ősnyelveit, a hébert és a görögöt. Ismerte egy emberöltőt meghaladó ottélés közvetlenségével a bibliai történetek terepét és azt a sok aprólékosságot, amelyről ma is csak igen nehezen szerezhetünk fogalmat a szakirodalomból, amely azonban az ő korában még a kezdet legkezdetén állott. Mindez a biblia ismerete tekintetében magasra emelte őt kortársai fölé, s itt úttörő volt a multtal szemben is. Philo nem tudott héberül, Origenes gyengén, Jeromos kitünően. A zsidó rabbikkal való összeköttetései oly gazdag zsidó hagyományos szentírásmagyarázati anyaghoz juttatták, aminőhöz senki a régibb keresztény írók közül hozzá nem férközhett. Meglátásai a biblia terén helyesebbek és mélyebbek voltak, mint elődeié és kortársaié. Hajója mély barázdát vont az utókor történetében, s nevével új fejezet kezdődik legalább is a bibliai tudományok fejlődésében. Bibliafordítása pedig monumentum aere perennius, amelynek révén nemcsak a tudósok asztalain él tovább, hanem az Egyház hivatalos okmányaiban, a szószéken és a nép ajkán is.

A Szent István Akadémiában róla elsősorban mint tudósról kell emlékeznünk.

Azt írja, hogy már fiatal éveiben csodálatos tudásvágy izgatta.¹ A tétlenséget szellemi rozsdának tartja.² Vasszorgalma idővel csak nő. Betlehemben éjszaka is dolgozik. Sulpitius Severus szerint, aki meglátogatta, éjjel-nappal nem nyugszik, egyre ír vagy olvas.³ Maga mondja, hogy Baranina rabbitól éjszaka tanult⁴; egy levele végén említi, hogy írás közben az éjszaka negyedik órája folytán gyomorfájdalma emlékeztette arra, hogy pihennie kell.⁵ Néha úgy elmerül tanulmányaiban, hogy jóideig nem hallat magáról. Egy-izben Damasus pápa írja neki, hogy nem akarja elvonni olvasmá-

¹ Ep. 84, 3.

² Ep. 1, 1.

³ Dial. 1, 8.

⁴ Ep. 84, 3.

⁵ Ep. 34, 6.

nyaitól, de itt volna az ideje, hogy valamit írásban is közöljön olvasmányai gyümölcseiből.¹ A könyveket igen szereti és érettük nagy áldozatoktól sem riad vissza, amelyek akkor nemcsak anyagi, hanem személyes áldozatok is. Levelei szerint Trierben már fiatal korában lemásolja Hilariusnak «De Synodis» c. művét s mikor Jeruzsálembé megy, magával viszi Rómában nagy gonddal és fáradsággal gyűjtött könyvtárát. Később is gyarapítja ezt s leveleiben hol ettől, hol attól kér másolatokat különféle írókból. Origenes műveinek gyűjtése Alexandriában kiüresíté erszényét. Caesareában leiratja Origenes Hexaplját, az eredeti nyomán átjavitja. Rufinus szemére lobbantja, hogy nála, az Olajfák hegyén levő kolostorban másoltatta Cicero Dialogusait s jobban megfizette, mint a keresztény írók műveit. Betlehemben antiquariusok állanak rendelkezésére, noha panaszkodik, hogy latinnyelvű másolók ott nem igen akadnak. Maga is másol. Lemásolja pl. a nazarénuosztól kapott Evangelium secundum Hebraeos, s egyizben Damasus pápát is megvárhatja a válasszal, mert épen levele vételekor jött egy zsidó, aki titkon a zsinagógától olvasásra kapott könyveket hozott neki s ezeket kellett mindenekelőtt lemásolnia.² A fényűzést a könyvekkel azonban mint szerzetes és mint a jótékonyság hive elítélte. Szavaiból látjuk, hogy előkelő házaknál akkor kedvelték a biboros pergamenre aranybetűkkel írt és gyöngyös kötésben ékeskedő könyveket.³

A theológia iránt való érdeklődése csak galliai útjában ébred föl. Első szerelme a világi tudományok, az ú. n. szabad művészetek és a klasszikus írók; ezt követi a chalcisi ötéves magányban egy Sturm und Drang-korszak, amely teljes szakításra vezet a klasszikusokkal; Betlehemben azonban Jeromos össze tudja már egyeztetni a klasszikusok szeretetét a Szentírásával, sőt eszközül használja fel őket a Szentírás magyarázatánál is. Rufinustól tudjuk, hogy Betlehemben ifjakat oktat a grammatikára s velük Vergiliust, a komikus és lírikus költőket, a történetírókat olvassa,⁴ valamint azt, hogy magánál tart, olvas, másol és szerez ilyen könyveket és idézeteikkel még nőkhöz és leányokhoz írt épületes iratokat is fűszerez. A szabadművészeteket a Szentírás tanulmányozásáról Paulinushoz írt levelében is hasznót hajtóknak mondja.⁵ Mint

¹ Ep. 35, 1.

² Ep. 5, 2; 10, 3; 22, 30; 36, 1; 64, 23; 74, 3; 75, 4. In Tit. 3, 9; Ruf. C. Hier. 2, 1 kk.

³ Ep. 22, 32; 107, 12.

⁴ Adv. Hieron. 2, 8.

⁵ Ep. 53, 6.

keresztény és aszkéta szereti a klasszikusok használatát azzal az előírással megvilágítani, amelyet az ószövetségi törvény (Deut. 21, 10 kk.) a foglyul ejtett nőre nézve ad, mielőtt az izraelita győző nőül vehetné. Le kell vágni haját, le kell metélni körmeit s le kell tétetni vele a ruhát, amelyben elfogták. Így olvassuk mi is a pogány bölcselkedőket, költőket, szónokokat. Ami bennök hasznavehetetlen, vagyis a bálványozásra, a szerelemre, a világi gondokra vonatkozik, azt levagdossuk, ami pedig hasznos, azzal dogmánkat igazoljuk. Nem szabad velük bálványozókká lennünk; nem szabad piszkukban elmerülnünk. De ha megmostuk a próféták salétromával, házasságra léphetünk a fogoly nővel, s gyermekekkel ajándékoz meg, mert moabitából izraelita lett. Szomorúnak tartja azonban, ha ker. papok az evangéliumok és a próféták helyett comediákat olvasnak, bukolikus szerelmi dalokat énekelnek, szóval, ha gyönyörűséget keresnek abban, ami a gyermeknevelésnél elkerülhetetlen szükségesség.¹ Hogy írásait világi példákkal és idézetekkel tarkítja, igazolja Mózes, a próféták, Salamon és szent Pál példájával; a ker. írókra is utal a legrégebbektől kortársaiig, mert soknál bajos eldönteni világi műveltségük csodálatosabb-e vagy a Szentírásban való jártasságuk.²

Életének delén egész lelkével a Szentírásba temetkezik s egyéb ismerete e körül kristályosodik. Luciniusban legjobban a Szentírás szeretetét és tanulmányozását csodálja s dicséri.³ Rusticus szerzetesnek írja: Szeresd a Szentírás tudományát s a test bűneit nem fogod szeretni; Demetrius szűznek pedig: Szeresd a Szentírást és szeretni fog téged a bölcsesség; szeresd és megóv téged; tiszteld s megőlel téged; ékszer legyen kebleden s füleiden.⁴ Nehéz a klasszikusok bájai után a Szentírás egyszerűségével megbarátkoznia. Mikor a prófétákat kezdi tanulmányozni, elrémiti szavuk műveletlensége.⁵ De szeretete megbirkózik a nehézségekkel. Philologiai iskolázottsága csakhamar rávezeti, hogy az írók eredeti nyelvéig kell hatolnia. Az ószövetségben a héber, az újban a görög szöveg döntő szerepe tisztán áll előtte.⁶ Pedig ez a ma hétköznapi igazság akkor nagy meglátás, szinte felfedezés volt; kortársainak legnagyobb része, maga Augustinus is, nem tudta kellően méltányolni.⁷ Ez a meggyőződés azt rója Jeromosra, hogy ezt a két nyelvet elsajátítsa. Görögül csak fiatalkori ballépései, vagyis megtérése után tanul.⁸

¹ Ep. 21, 13; 66, 9; 70, 2-

² Ep. 70, 2.

³ Ep. 75, 4.

⁴ Ep. 125, 11; 130, 20.

⁵ Ep. 22, 30.

⁶ Ep. 20, 2; 71, 5; 106, 2; 112, 20.

⁷ Ep. 104, 4 k; 27, 1; 112, 20.

⁸ Ruf., Adv. Hier. 2, 7.

Rövidesen sokra viszi, s nemsokára Apollinaris, naz. szent Gergely, Didymus előadásait hallgatja s tömérdeket fordít görögből latinra. A hébernek elsajátítása több küzdelmébe kerül. Azt írja, hogy Chalcisban egy zsidóból kereszténnyé lett szerzetestől tanult héberül penitencia gyanánt. Roppant nehézségei voltak a torok- és sziszegő hangokkal. Sokszor kétségbeesve abbahagyta. Most hálát ad Istennek, hogy türelme el nem fogyott s a keserű magról édes gyümölcs fakad.¹ Görög és héber tudását a Szentírás fordításán és magyarázatán kívül leveleiben is felhasználja, korát messze túlszárnyaló módon héber és görög idézetekkel tarkítván tartalmukat. Itt ott arám tudását is elárulja, ámbar magát egyszerűen háromnyelvűnek mondja.² Bármilyen volt is oka Rómából való második távozásának, mikor véglegesen Betlehemben telepedett meg s harmincnégy esztendő telt ott, elsősorban tudományos érdekek lebegtek előtte. Megértette, hogy a Szentírás magyarázójának otthonosnak kell lennie ott, ahol a Gesta Dei per Hebraeos és az Újszövetség nagy dogmatikus tényei lejátszódtak. Aztán ha vonzották kora nagy görög mestereinek: Apollinarisnak, naz. szent Gergelynek, Didymusnak előadásai s már deresedő fejjel fölkereste Antiochiát, Konstantinápolyt és Alexandriát, hogy tanítványként lábaikhoz üljön:³ bibliai szempontból még jobban csalogatta, hogy a Szentföldön bő aratás várja héber és görög szentírási szövegekben, s Szentírásmagyarázata is tollasodni fog a zsidó rabbik magyarázataiban megőrzött régi hagyományok révén. Egyoldalú volnék, ha Jeromos választásánál mellőzném az ő másik eszményének befolyását. Benne nemcsak tudós, hanem misztikus és aszkétikus lélek is lakozott s ez a kor szellemét követve a szerzetességben és a szent helyek tiszteletében kereste kielégülését. Őt is megigézte a szerzetesi tökéletesség eszméje s ő itt is a forrásokig kívánt elhatolni. A források pedig Keleten voltak, Egiptomban, Szíriában, Palesztinában. Szíriában öt évet élt, mint remete első keleti útjában. A másodikon előbb a régi egiptomi nitriai szerzetestelepen szerzett személyes benyomásokat. Ha végső választása mégis Palesztinára esett, a bibliai szent helyek tisztelete, gyengéd költészete volt az elhatározó a tudományos érdek mellett. A betlehemi karavánszerály és az Úr jászola kedvelőjének mondja magát. Azt írja, hogy a szent helyeknek szívében gyökeret vert szeretete tartotta fogva a Keleten, s mikor a barbárok Palesztinára támadtak, semmi sem fájt neki úgy, mint a szenthelyek drága ékkövének elvesztése.⁴

¹ Ep. 125, 12; 108, 26.³ Ep. 84, 3; comm. in Ephes. 1. III. ad 5, 82.² Contra Ruf. 3, 9.⁴ Ep. 77, 2. 8. 9.

Szent Jeromos nevét a multban s ma is széles körök előtt az ő Szentírás-fordítása örökitette meg, amely századok mulva az ő halála után nagy elterjedése révén megkapta a Vulgata nevet, még később pedig a római kath. Egyház hivatalos Szentírás-szövegévé lett. Nagyon különböző eredetű részekből áll. Egyesek az ősi latin fordítást képviselik és szent Jeromosnak magának semmi része sincsen bennök. Mások szintén ezt az ú. n. Itálát nyújtják, de Jeromosnak a görög szöveg alapján való kiméletes átdolgozásában. Ismét mások az ő fordításai görögből, illetve héberből. Csak az méltányolhatja ennek a műnek befolyását a középkori keresztény művelődésre s közvetve a modernre is, aki a középkori élet beható tanulmánya révén tudja, mi volt a biblia ezekben a századokban s miként szívódott fel tömérdek szava a nép szellemébe, gazdag forrásait nyitván meg a gondolatoknak, hangulatoknak, érzelmeknek és törekvéseknek. Az európai nyelvek története, költészetünk, szónoklatunk, jogunk és társadalmi berendezkedésünk, tudományos multunk hétpecsétetes könyv marad, ha a Vulgátától eltekintünk, mert ennek a pecsétje ragyog mindenfelé s ez a kulcsa tömérdek titok zárjának. A Vulgata, mint fordítás, emberi, tehát tökéletlen mű. Réteges, nem egyetlen öntés terméke s részei különböző értékűek. Egyesek a hagyomány erős nyomását szenvedték s magának szent Jeromosnak sem mutatják egész tudását, helyesebb felfogását s írói képességét. Mert ő maga is fejlődött mint fordító s a biblia ismerője, szentírás-fordítói tevékenysége pedig hosszú évekre terjedt: a viszonylagos értékelésnek itt is tág tere nyílik. Végül ő is korának gyermeke volt s látókörét és szempontjait megszabta az, amit valaki a századok különböző fiziognomiájának nevezett. Föltétlen mértéket tehát az ő fordításának mérlegelésénél alkalmaznunk nem szabad. Bizonyos azonban, hogy senki előtte s hosszú időn át senki utána ezt a nagy feladatot jobban megvalósítani nem tudta. Már Hugo Grotius Jeromos fordítását igen nagyra becsülte, nemcsak dogmatikai hibátlansága miatt, hanem azért is, mert sok hozzáértéssel készült.¹ David Michaelis szerint valamennyi közül ez a legjelesebb fordítás.² Teuffel a maga nemében mesterinek tekinti.³ Az ifjabb Soden szerint ha nem is kivitele, de nézőpontjai és módszere tekintetében alig dicsérhető túlságosan.⁴

Szent Jeromos más művek fordításánál a klasszikusokat és a

¹ Praef Annot. ad Vet. Test. t. I.

² Suppl. ad Lex. hebr. p. III.

³ Röm. Litteratur. 1023.

⁴ Texte und Untersuch. III. R. III. B. 1909. 361.

szentatyákat követve, a szavak helyett az értelemhez ragaszkodott, mert a szószerinti fordítás körülményessé tenné a szöveget és az értelmet sokszor elfátyolozná; a Szentírás fordításánál azonban a betűkhöz is ragaszkodni kívánt, mert — mint mondta — itt a szavak rendje is sokszor titok.¹ Ez az elv abból a korból való, amikor még kelletténél nagyobb mértékben volt hive a Szentírás allegorikus magyarázatának. Idővel ezt az elvet, amelyet szigorúan talán igen ritkán alkalmazott, feladja és a Szentírás-fordításnál is az értelmet, sőt a jóhangzást is szem előtt tartja. Erőteljesen hangsúlyozza, hogy az egyes nyelveknek jellegzetes sajátosságai (idiomata) a szószerinti fordítást sokszor lehetetlenné teszik. Ami az egyik nyelvben jellemző, az a másokban ennek természete ellenére nem erőszakolható, hanem oly szót, kifejezést, esetleg körülírást kíván, amely ennek a nyelvnek természetéhez simul. Ilyenkor a betűhöz, a szóhoz való ragaszkodás túlbuzgalom (*κακοζηλία*), s veszélyezteti az érthetőséget és az élvezhetőséget, a fordítást tehát képtelenné teszi. A nyelvi tisztaságon kívül lándzsát tör a jóhangzás mellett is; klasszikusan képzett fülét sértik a *κακοφωνία*-k.² Bántja, hogy a próféták írásai az eredetiben tisztán csörgedeznek, a fordításokban pedig hibáktól duzzadnak. A Szentírás-fordításban szívesen látja a szépséget, ha tudatosság és keresettség nélkül való, mert nem beavattottak, hanem az emberek széles rétegei számára készül.³ Éreznie kell azonban, hogy a héber szöveghez való ragaszkodása, amelyet ő héber igazságnak (*hebraica veritas*) mond, nemcsak a népnél, hanem képzett s tudós embereknél, mint Sunniánál s Fretelánál,⁴ Rufinusnál,⁵ sőt Augustinusnál is⁶ ellenmondást vált ki kivált gyakorlati szempontok miatt. Ezekkel a nehézségekkel szemben arra az álláspontra jut, hogy a LXX szövege megszokottságánál fogva maradjon továbbra is egyházi használatban, a héber szövegre azonban a tudósnak a Szentírás ismerete érdekében van szüksége.⁷ Fájdalmát azon, hogy tudományos törekvései a Nyugaton megértő lélekre nem igen találhatnak, elrejteni nem tudja. Panaszkodik, hogy az emberi törekvések gyakran a föltett szándékkal homlokegyenest ellenkező eredményre vezetnek. Fordításával érdemeket vélt szerezni a nyugatiak előtt, pedig ócsárolják miatta, ellenben a görögök, ámbár sok Szentírás-fordítójuk volt már, nem mulasztják el az

¹ Ep. 57, 5 k.

² Ep. 106, 3. 9. 17. 26. 29. 30. 54. 55. 59. 60.

³ Ep. 49, 4.

⁴ Ep. 106.

⁵ Adv. Hieron.

⁶ Ep. 104.

⁷ Ep. 106, 46 ; Contra Ruf. 2, 33.

ővét is felhasználni.¹ Ha ezeket az elveket alkalmazzuk Jeromos Szentírás-fordítására, tapasztaljuk, hogy a nyelvtisztaság és a jó-hangzás követelményeinek is eleget téve, lehetőleg hű fordítást adott. Ha nem Szentírást fordít, szabadabban mozog. Rövidít, told, körülír, fokoz, elevenít, drámai lendületet ad. Csak ha különleges helyzet javasol mást, iparkodik egészen pontos fordítást adni, mint pl. Origenes *περὶ ἀρχῶν*-jából.

A másfélezes használat Jeromos Szentírás-fordításán is nyomokat hagyott. Nemes patinával vonta ugyan be, de sok helyen eltüntette ősi vonásait. Az eredeti szöveg helyreállítására irányuló régibb törekvéseket mellőzve, csak X. Piusra utalok, aki 1907-ben a római San Anzelmo bencés apátprimását bizta meg, hogy rendjével oldja meg a mai kritika követelményeinek megfelelően ezt a feladatot. A nagy szervezés Gasquet angol bencés apát kezébe került. A bizottság 1909-ben működéséről előleges jelentést adott ki, 1912-ben pedig *Collectanea Biblica Latina* címen az ügyet szolgáló vállalat indult meg. Az első kötetet Amelli adta ki; a Zsoltárok Könyvére vonatkozó adalékot tartalmaz. Ha elkészül a mű, legszebb emléke lesz a Jeromos-jubileumnak.

Szent Jeromos nagyarányú Szentírás-magyarázó tevékenységet fejtett ki, de itt nem oly kimagasló és úttörő, mint a Szentírás-fordítás terén. Kommentárjai nem lekipásztorkodásának gyümölcsei, mint Aranyszájú szent Jánoséi; hiányzik is belőlük az élet eleven-sége s közvetlensége. Ujabban fölfedeztek ugyan homiliákat, amelyek a betlehemi kolostorban a szerzeteseknek tartott s régóta ismeretesekek Szentírás-magyarázó levelei. De ezek csak forgácsok, ha nem is kisértékűek, amelyek esztergapadjáról lehullottak. Igazi területe a tudományos Szentírás-magyarázat volt. Lépten-nyomon elárulja magát erősen befogadó természete; a nagy Szentírás-magyarázó elődök igézete alatt csak úgy dönti ugyan magából a mult emlékeit, de ritkábban emelkedik eredeti gondolatokig. Főérdeme az, hogy ahol a LXX hiányai és gyengéi hibás, mesterkélrt és eltorzult képet adtak az eredeti szöveg értelméről, ott ő visszatereli a magyarázókat a héber igazság nyomán az egyszerű és helyes ösvényekre. Nagy haszna volt az is, hogy műveiben sok hagyományos anyagot használván fel, ma is betekintést enged elvesztett művekbe, a középkorban pedig szinte könyvtárt pótol. Azonban nagy olvasottsága, jó emlékezete, mohó munkavágya sokszor meg tévesztették. A feszültségig meggyülemlett anyag kitört

¹ C. Ruf. 2, 24.

belőle, mielőtt teljesen megemésztette, átszűrte, kialakította volna. Kommentárjait inkább másokból róttá össze; néha meg sem rostálta; máskor azonban kiválasztott egy felfogást s a nála sohasem hiányzó tűzzel ügyesen védte. Érdeme volt az is, hogy az ószövegség tekintetében szokatlan mértékben használta fel a zsidóság élő hagyományait, oly forrást nyitván meg ezzel, amelyet máig fölkeresünk. Néha túlon túl becsülte ezeket, de a túlzás elválaszthatatlan az ujságtól. Eleinte rabja volt az egyoldalú allegorikai magyarázatnak, amelyet Origenes műveiből szivott magába. A szentírási philologia terén csak Origenesben láthatott keresztény rokonszellemet, ez aztán a Szentírás-magyarázat tekintetében is Origenes oldalára vonta. A nehézségeket s talányokat, amelyeket a Szentírás hagy, allegorikai magyarázattal vélte megoldhatóknak s nem habozott e pontban Origenessel a történeti, a szó szerinti értelem feláldozásáig menni. Mikor később Origenes dogmatikájával szemben nyíltan és szenvedélyesen állást foglalt, ez visszahatott szentírás-magyarázó elveire s alkalmazásukra is. Az Ezechiél- és a Jeremiás-kommentár elárulják fokozatos kiábrándulását az allegorizmusból, sőt nagyobb óvatosságát a zsidó hagyományokkal szemben is. Valósítani kezdte azt, amit már régebben jól megfogalmazott: a Szentírás-magyarázónak feladata kifejteni nem azt, amit ő akar, hanem azt, amit az író gondol; mert ha ezzel ellenkezőt mond, nem annyira magyarázója, mint inkább ellenfele annak, akit magyarázni iparkodik.¹

Túltermelését tagadni nem lehet, érteni igen. Szapora s nagy tervei voltak és sokszor egymást szorították ki agyából. Ujabb tervek, kilátások, feladatok nem engedték, hogy a régebbieknél megvalósítására kellő időt szenteljen. Alábbi jellemzése magyarázni fogja lázas tevékenységét. A körülmények folytán sokszor postamunkát végzett. Betlehem akkor nem volt a világ nagy országútjától félreeső remetehely, lévén Jeruzsálem tőzsomszédságában, amely Jeromos szerint tele volt a földkerekség minden népével s mindkét nembeliek olyan csödületével, hogy amit másutt némileg el lehetett kerülni, azt ott egész nagyságában el kellett szenvedni.² A sok vendégből Jeromosnak is kijutott. Egyik levelének zárósoraiiban emliti, hogy tovább szeretne még a szőnyegen levő kérdésről írni, de nem tud elzárkózni barátai s a zarándokházába érkezők elől.³ Máskor mentegeti magát Lucinius előtt, aki megbízottakat küldött hozzá műveinek lemásolása végett, hogy látta ugyan kéziratukat

¹ Ep. 48, 17.² Ep. 58, 4.³ Ep. 42, 3.

és intette őket az eredeti szerint való gondos javításra, de maga a zarándoktömegek miatt átnézésükre rá nem ért s csak nehezen jutott távozásuk után a nagybőjt idején némi lélekzetvételhez.¹ A zarándokok, ha alkalmatosság kínálkozott a hazatérésre, levelekért ostromolták őt. Panaszkodik Paulinusnak, hogy nem győzi a sok választ.² Orosius szerint az egész Nyugat úgy lesi szavát, mint a száraz gypjű az ég harmatát.³

Sokszor felületes volt tehát válaszaiban, sőt tudományos műveiben is. Maga is érezte, hogy kivált ha tollba mondott, írásai nem ütötték meg a mértéket. Ha maga írt, gyakran törölt, hogy jobbat és méltóbbat írjon; de ha tollba mondott, nem egyszer azt mondta, ami épen ajkára jött.⁴ A dicto, quidquid in buccam venerit kifejezés még néhányszor fordul elő írásaiban.⁵ A rögtönzött tollbamondásoknál (extemporalis dictatio) nyelve gyorsabb volt, mint a leíró keze. Kéri, bocsássák meg az időnek, amit nem bocsátanának meg a szellemnek.⁶ A lázas sietségnek tisztelői alkalmatlankodásán kívül sokszor az is volt az oka, hogy a héber kéziratokhoz, a magyarázó vagy az aramból fordító rabbikhoz csak ritkán s kimért időre férközhetett hozzá s az alkalom rendszeren éjjel kínálkozott. Baraninát éjszakai tanítójának mondja.⁷ A mohóság természetes következménye volt az évekre terjedő szellemi túlfeszülésnek is s bizonyos fokú neuraszthénia tüneteként jelentkezett. Mindez érthetővé teszi, néha talán menti is, hogy pl. Tóbiás könyvét egy nap, Judithét egy éjjel, a salamoni iratokat három nap alatt fordította le; a Contra Vigilantiumot egy éjszaka dolgozta ki; a Máté-kommentárt két hét alatt mondta tollba s az Ephesusiakhoz írt levél magyarázatánál a tollbamondás megütötte a napi ezer sort.⁸

Ha a végső kidolgozás sokszor ilyen gyors volt, néha az anyaggyűjtés és elmélyedés is kelleténél rövidebb ideig tartott. Koraérett és körésszülött művek hagyták el olykor íróasztalát, amelyekben messze önmaga alatt maradt, mert nem aknázott ki mindent, amit tudott s amihez hozzátérhetett. A De viris illustribus

¹ Ep. 72, 5.

² Ep. 85, 1.

³ Apol. c. Pelag. 4, 6.

⁴ Ep. 74, 6.

⁵ Ep. 85, 1; 117, 12.

⁶ Ep. 117, 12.

⁷ Ep. 84, 3. — Ep. 119, 1. azt írja, hogy éjszaka mécsnél lop magának időt a válasza.

⁸ Praefationes in Tob. Jud. et I. Salomis; Comm. in Mt; in I. II. ad Ephes.

pl. felületes kiírása Eusebius Egyháztörténetének, sőt itt-ott félreértése is, pedig Jeromos egyéb művei a keresztény írókról sokkal több ismeretet árulnak el; kissé több előkészülettel összehasonlíthatatlanul értékesebbet nyújthatott volna. A pillanatnyi érdekek nem egyszer feledtették vele a maradandókat. Egy szellemes ötlet néha gátolta más szempontok méltatásában.

Műveiben tehát értéktelenségek és féligazságok keverednek örök értékekkel, sőt távolabb eső művei közt kiegyenlítetlen ellentmondások is tátonganak.

A püspökség keletkezéséről pl. két helyen ellenkező nézetet vall;¹ mindegyikük szellemes ugyan és elárulja történeti tudását, de egyikük sem oldja meg a nehézséget; hozzájárul, hogy egyikén sem emlékezik meg a másikon adott megoldásról. Megesett tehát, hogy saját régibb nézeteit maga is elfelejtette. Az az írói lelkiismeretesség, amelynek Augustinus az ő Retractióiban oly nemes és előkelő példáját mutatta, Jeromosnak nem volt erénye.

Minucius Felix és Lactantius mellett ő harmadik nagy stilsztája a keresztény ókornak. Mint Donatusnak, a nagy grammatikusnak személyes tanítványa s Vergiliusnak meg Ciceronak buzgó tanulmányozója, műértő s legalább leveleiben műélvezetet akar is nyújtani. Kommentárjainak lapos és idegenszerűségekkel terhelt latinságával ellentétben áll leveleinek szépsége. A keresztény latin íróknál az újszövetség és a zsoltárok népies latin nyelve, amely a Szentírás szövegeinek betanulása folytán hússá és vérré vált bennük, többé-kevésbé ártott nyelvük tisztaságának. Ezt Jeromos sem kerülhette ki; hozzájárult nála a héber nyelvvel való állandó foglalkozása is, amely kivált akkor rontotta latinságát, ha szövegei a héber szöveggel való közvetlen kapcsolatban létesültek. Maga írja Marcellának: Mint tudod, a héber szövegek tanulmányozásában lévén elmerülve, latin nyelvem rozsdát fogott; még beszédközben is a latin hangokkal ellenkező sziszegés hangzik ajkamról.² De adandó alkalommal, kivált leveleiben, a latinság mesterének mutatja magát vén korában is. Stilusa tudatos művészet, gondos törlések, javítások, simítások szülötte. Maga mondja, hogy az íróvesszőnek jobbik vége az, amely töröl, mint az, amely ír.³ Szentírás-fordítása mellett levelei a legmodernebbek. A keresztény ókor egyházi szónokai közül Aranyszájú szent Jánosnak beszédei közül sok ma is olyan, hogy szinte változtatás nélkül érdeklődés mellett

¹ In Tit. 1, 5; ep. ad Evangelum 146, 1.

² Ep. 29, 7.

³ Ep. 50, 1.

s gyümölcsözően elmondható. A keresztény ókor levélírói közül e tekintetben a pálma Jeromost illeti meg. Levelei gazdag kor- és kulturtörténeti anyagot ölelnek fel. A IV. és V. század határain élő keresztény társadalom pillanatnyi fényképfölvételekben, biztos kézzel vázolt jellemképekben vonul el előttünk. A nagy társadalmi, erkölcsi és világnézeti ellentétek megelevenednek. Mindez oly plasticitással, a jellemző iránt való annyi érzékkel, oly drámai fordulatokban s annyira meglepő közvetlenséggel történik, mintha nem ősi kodexet olvasnánk, hanem szinte velük élnénk, éreznénk, reménylenénk s szenvednénk ezekkel az emberekkel. A jó megfigyelő, a tapasztalt öregember, a széles látókörű, a világ minden részében és a társadalom legmagasabb köreiben is otthonos lelki vezető lépten-nyomon elárulja magát. Szellem sziporkázik. Talpraesett s rövidre szabott szentenciák, a pillanatnyi helyzethez vágó klasszikus idézetek, közmondások, tréfák, ingerkedések, udvariaságok, gyengédségek, légies vagy nyersebb érzelmek, csúffülvételek, kiméletlenségek, hihetetlen gunyolódások és gorombaságok, meglepő fordulatok, maró gúny és személyeskedések váltakoznak bennük s mutatják a szerző lelkének gazdagságát és szellemi organizmusának redőzetét. Korának gyermeke lévén, nem veti meg az akkori retorika piperéjét sem s bőven használja a klasszikus egyszerűségnek rovására írható stiláris izgató eszközöket, az alliteratiót, a szójátékokat, az ellentétek halmozását s a túlhajtott pathosz egyéb kellékeit.

Lehetetlen róla anélkül beszélnünk, hogy jellemének árnyékait szóvá ne tegyük. Hibái, nagy hibái voltak, de egyesek, legutóbb Grützmacher¹ ezeket túlkeményen ítélte meg s a szövegekbe olyanokat is olvastak bele, amelyektől ment volt. A kritika fel is zúdult ez ellen, s maga Grützmacher az ő műveinek utolsó kötetében már méltányosabban ítelt. Szent Jeromos nem kánoni per, hanem ker. népítélet, emberemlékezetet messze meghaladó hagyomány révén foglal helyet a szentek közt. Ennek súlya nagyobb minden egyéni értékeinél, kivált ha ez a töviről-hegyire katolikus Jeromossal szemben protestáns részről történik. Nem akarom Jeromos hibáit mentegetni, sem pedig hibáival névszerint és esetenként foglalkozni. Csak megértést keresek, amelyre minden világtörténeti nagyságnak joga van, a szenteket sem véve ki. Nem érem be azzal az általános szabállyal, hogy a nagy emberek: nagy fény és nagy árnyék, nagy erények és nagy bűnök. A szenteknél ez nem

¹ Hieronymus, Leipz.-Berl. 1900–1908., 3 kötet.

megnyugtató megoldás. Hibáinak megértését a következő szempontokból kísértem meg. Nála hevesvérű délvidéki, hozzá szenvedélyes dalmata-természetbe kapcsolódott, ojtódott be a természetfölötti élet. A kegyelem megnemeseithette ugyan lelkületének vonásait, de a természetfölötti rend törvényeinél fogva vérmérsékletét meg nem szüntethette, jellemének alapvonásait el nem tüntethette. Amint naz. szent Gergelynek túlságos érzékenysége, szent Basiliusnak trónra-termettsége, szent Ambrosiusnak előkelő volta, jeruzsálemi szent Cyrillusnak póriassága, alex. szent Cyrillusnak fáraótermészete, nyssai szent Gergelynek gyakorlatiatlan volta stb. a kegyelmi élet aranyfátyolán is ácsillamlott: így tört át Jeromos aszketikus kultúráján is a dalmatának lobbanékony s túlzásokra hajló lelkülete. Vannak helyek¹ műveiben, amelyek szerint naivul tudott csodálkozni, ha mások haragján meglepődtek, mert neki, ez mint vérmérsékleti dolog, sokszor észrevétlen s öntudatlan maradt. Nem keil továbbá felednünk, hogy korszak és korszak közt nagyok a különbségek abban, mit tartanak megengedhetőnek, mondhatónak, az illemmel összeegyeztethetőnek társadalmi és irodalmi érintkezések, személyes támadások terén. Gondoljunk csak arra, hogy a szentatyák korszaka a nemi vonatkozású szavak és tények terén sok dolog említését a jóízléssel összeférőnek tartotta, amiben mi ma sokkal kényesebbek vagyunk. Ha megfigyeljük, hogy Jeromson átlag akkor tör ki a harag és akkor fakadnak belőle elemi erővel a gúnyszavak, csúfolódások, személyes támadások, amikor eretnekkel áll szemben vagy legalább is eretneknek vél valakit, vagy amikor őt gyanúsítják eretnekséggel: a kor keretén belül ezt megértjük s a személyes hiba egy részét a kor számlájára írhatjuk. Akkor az eretnekség minden rossznak kitevője, egyházi és társadalmi anarchia, hivatalból üldözendő büntetett volt. Az eretnek kiméletet nem érdemelt, mert mások legdrágább kincsét, hitüket fenyegette. Viszont az eretnekség vádja irtózatot arculcsapást jelentett; olyasféle volt, mintha ma valakit kommunistának mondanak s épen ezért a legerélyesebb visszautasítás a személyes becsület kérdése volt. Jeromos egyizben panaszkodik, hogy a Nyugatról hozzáküldött bizonyos iratok tisztesen gyalázzák őt, mert agyba-főbe dicsérik szellemét, de megtagadják tőle a hit hűségét.²

Az igazhitűség talán valamennyi közt a legféltékenyebben őrzött eszménye volt. A római szentszékhez való törhetetlen ragaszkodásáról Damasus pápához írt levelei a legfényesebb bizonyítékokat

¹ Pd. Ep. 27, 2.

² Ep. 84, 1.

szolgáltatják.¹ Ezen a ponton tehát elnézést és kiméletet nem ismert; szenvedélyes vérmérséklete oly nyilatkozatokra ragadta, amelyek más korban és más ember lelkén foltot hagytak volna. Megesett vele az is, hogy kelleténél hamarább eretneket látott valakiben s egyik-másik egyéni nézetének támadóját is optikai csalódással az eretnekek közé sorozta.

További eszménye az evangéliumi tanácsok követése volt, tehát a keresztény életnek szerzetesi alakja, a szüzesség, a szegénység, az aszkézis. Nem akarta ugyan általánosan kötelezővé tenni, de minden elvi ellenzését kiméletlenül üldözte, valamint azt is, ha meg nem értő gondolkodás a hivatott lelkek magasabbra szánt útját elvágni akarta. A papi nőtlenségnek is hive lévén, az aszketikus élet elveit legalább bizonyos mértékben a papságra is kötelezőknek tartotta. Ezek magyarázzák sokszor megdöbbenően éles kritikáit a matronákról, szerzetesekről, apácákról, diakonusokról, papokról és püspökökről, sőt itt-ott Rómáról is, a pápaság érintése nélkül. Sötétek ezek a képek, mert nem a történetíró, hanem az erkölcsbíró, aki javítani akar, szólal meg belőlük. A püspökök gögje és uraskodása, a presbyterek fölé kerekedni akaró diakonusok fölfelé törtetése, a vagyonhajhászás, örökségvadászat, a piperköcség és elpuhultság, a gyanus ismeretségek, a szentkönyvekben való járatlanság, a sikamlós irodalom olvasása, a nyegleség stb. Jeromosban szokatlanul nyílt és kendőzetlen bírálóra találtak. Nem riadt vissza sem botránnytól, sem az igazmondóra váró megtorlástól, hanem úgy beszélt, mint aki leszámolt mindennel, ami földi. Kijelenti azonban, hogy bírálatainak célja az Egyház haszna, nem pedig a papok gúnyja.² Hogy a Cato censor bőségesen visszakapta a kölcsönt, annak sok nyoma maradt Jeromos leveleiben. Ő a jellemfejtésekhez az életből kölcsönözte a vonásokat; kikerülhetetlen volt tehát, hogy mesteri képeiben sokan magukra ne ismerjenek.³ Ő természetesen tiltakozott ez ellen.⁴

Sokszor okozott magának így bosszúságot, sőt Rómából való távozása is részben azzal függhetett össze, hogy helyzete a római papsággal szemben az őt pártoló Damasus pápa halála után tűrhetetlenné lett. Igazságtalan támadások is érték, pl. János jeruzsálemi püspök vagy Rufinus részéről. A korviszonyok is egyre súlyosabban nehezettek a vénülő vállaira, aki kemény és túlerőltetett tudományos munkában úgyis régen felőrölte idegzetét. Később

¹ Ep. 15. és 16.

² Ep. 69, 8.

³ Ep. 40, 2 ; 125, 5 ; 130, 19.

⁴ Ep. 52, 17.

egyre sűrűbben olvasunk leveleiben betegségről. Szembaja már régi keletű volt, mert Damasus pápát élete delén kérte, bocsássa meg méltatlan írásait, mert szembaja miatt csak tollba mondja a levelet.¹ Origenes Jeremiás-homiliáinak fordításánál ismét szembajával² mentegeti magát. Mikor végső éveiben Ezechiél magyarázatán fáradozott, a héber apró betűket a mécsnél már nem látta s a görög magyarázókat kolostortársai olvasták fel neki.³ Paula halála és a maga betegsége után nem írt többé maga, csak tollba mondott.⁴ Egyéb betegségek is huzamosan gyötörték. Még 400 előtt írja, hogy hosszú betegség után csak a nagybőjtben lett lázmentes.⁵ Egyszer három-,⁶ máskor tizenkéthavi betegségről beszél.⁷ Theophilus alexandriai patriarchának husvéti levelét ötödik napja ágyban fekvé és lázas állapotban fordítja;⁸ ugyancsak ő neki jelzi máskor, hogy súlyos betegség után a halál küszöbéről tért vissza.⁹ Mindez megtámadta Jeromos kedélyéletét. Maga írja, hogy vannak, akiket a cellák nedvessége, a mértéknélküli bőjtök, a magány unalma, a túlságos olvasás melancholikusokká tesznek és akik inkább Hippokratesre szorulnak rá, mint jámbor tanácsokra.¹⁰ Rosszmájúsága és ingerlékenysége sokszor inkább részvétet, mint megrovást érdemel.

Vegyük hozzá, hogy sok küzdelme volt. Támadták mint Szentírás-fordítót, Origenes bámulóját, a szerzetesség és a szüzesség védőjét, erkölcsbirót, író, jellemet. Az eretnesség vádjától sem kimélték. Törekvéseit, amelyekre egy emberélet vasszorgalmát áldozta, félreismerték, meggyanusították. Elszigeteltnek érezte magát, ami kesernyessé és bizalmatlanná tette. Nem voltak vele szemben oly tapintatosak, mint aminő kiméletet érdemei, kora és agyondolgozott idegzete kívántak volna. Aki gyengéden, elnézően s kellő óvatossággal tudott vele bánni, mint szent Ágoston, azzal szemben bizalmatlansága lassan eloszlott. Végül sok szomorúság érte. Az az előkelő nőkből álló ismerőskör, amelynek soraiban oly áldásosan működött, fokozatosan jobb hazába költözött és végső éveiben már csak az unokákat látta maga körül ez az egykor terebélyes, de lassankint elkorhadó faóriás. Sok kedves sírra rakta rá remek leveleinek cipruslombját; végül csupa sír közt járt-kelt az omladozó világ közepette s maga sem tudta, hogy a népvándorlás romjai közt hol lesz sírja s akad-e valaki, aki imádkozik fölötte. Közben Betlehemből is menekülnie kellett s egy pillanatra úgy látszott,

¹ Ep. 21, 42.² Prolog. in hom. Orig. in Jerem.³ Praef. in l. VII. Comm. in Ezech.⁴ Comm. in Amos. Praef. in l. III.⁵ Ep. 73, 10.⁶ Comm. in mt. praef.⁷ Ep. 74, 6.⁸ Ep. 99, 1.⁹ Ep. 114, 1.¹⁰ Ep. 125, 16.

hogy tudományos munkálkodásának lehetősége is végét érte. Majd ismét a pelagianusok dúlták fel kolostorát.

Mindezt megérteni annyi, mint Jeromos lelkületének kellemtelen kilengéseit megbocsátani. Hevessége önmagának lehetett legkeményebb penitenciája. Az emberi gyarlóságnak ezek a kiverődései nem homályosíthatják el jellemének szép vonásait, s még kevésbé halhatatlan érdemeit a bibliai tudományok s az európai kultúra jótékony befolyása tekintetében. A vázolt kép halvány mása csak a valóságnak, hiszen a Jeromoshoz hasonló gazdag egyéniség voltaképen kifejezhetetlen, mert jelentős része mindig kicsordul a rendelkezésünkre álló kategoriákból. Kevés szentatya hagyta hátra műveiben saját maga lelkének oly találó képét, mint szent Jeromos. Többeket vázolt bennök mesteri kézzel, de önnönmagát leghivebben. Ez az ő egyik emléke, amelyet önmagának állított, s amely máig fennáll. De ehhez a képhez csak kevés választott fér hozzá. Ellenben Szentírás-fordítása közkincs lett. A nyugati Egyháznak ma is ő a meghitelt tolmácsa; az ő fordítása az a párisi métermintához hasonló norma, amelyhez kell igazodniok a modern nyelvek fordításainak. Az Egyház sokszor kérte kölcsön dogmatikus határozataiban a szentatyák nyelvét. Ebből többet, másból kevesebbet, szent Ágostonból igen sokat vett át szószerint hivatalos könyveibe. De senkitől sem annyit, mint szent Jeromostól, mert magát Szentírását az ő ajkáról olvassa le. Valahányszor az istentiszteletben, az Isten igéjének hirdetésében, a szószéken, a pápai és a zsinati határozatokban elhangzanak a szent igék, kevés kivétellel szent Jeromos íróasztala mellől, rendesen a betlehemi kolostor csendes éjszakájából, a füstölgő mécses mellől áradnak szét az egész világra. Szent Jeromos kettős életet él. Egyet halhatatlan lelkének megdicsőült látomásában Isten trónja előtt, a másikat Szentírásában itt a földön. Néhány évvel halála előtt az akkor harmincéves Liber de virginitate-ről, vagyis az Eustochium-hoz írt 22. leveléről, amely megjelenése idején kemény bírálatával sokakat sértett, elégtétellel írhatta, hogy a sértettek némák lettek, de a könyv beszél. Ekkor aligha gondolt arra, hogy az ő Szentírás-fordításának ócsárlói is néhány száz év után némák lesznek, mint a sir, műve azonban nemcsak megmarad, hanem ott fog ékeskedni a templomok kőoltárain, sőt csonttá és velővé, gondolattá, érzelmmé, világossággá, vigasztalássá és szentséggé fog válni milliók szívében épen abban a nyugati Egyházban, amely eleinte oly bizalmatlanul fogadta. Liber manet, homines praeterierunt.¹

¹ Ep. 130, 19.

III.

A MAGYAR BIBLIAFORDÍTÁS.

Székely István osztályelnöktől.

A Biblia vagy Szentírás a keresztény vallásnak a hagyomány mellett egyik főforrása, a protestánsok szerint pedig épen egyetlen hitforrás és hitszabály, mely magában foglalja a kereszténységet előkészítő és megalapító történelmi tényeket és isteni működéseket, úgyszintén a keresztény hit- és erkölcstani igazságok legnagyobb részét. Azért az egyház kezdet óta igyekezett a Szentírást a hivekkel megismertetni, s már az őkorban minden keresztény nép törekedett azt — az eredeti héber, arami és görög szövegből — a maga nyelvére fordítani. Ezt a célt szolgálta szent Jeromos legfontosabb s a vallási és kulturális életre legnagyobb kihatású műve is, a latin bibliafordítás, a *Vulgata*. Jeromos először a régi latin fordítást, az Itálát próbálta javíttatni. De miután meggyőződött az ilyen toldozgatás hiábavalóságáról s miután keleten a rabbiktól a héber nyelvet alaposan elsajátította, Kr. u. 389—405-ig, tizenhat év alatt az Ószövetség legnagyobb részét héber és arami nyelvből latinra fordította, amely fordítás kiegészítve az Itala többi ószövetségi könyveivel és a Jeromostól kijavított régi latin Újszövetséggel, alkotja a Vulgátát, mely lassankint az egész nyugati egyházban elterjedt.

A trienti zsinat a Vulgátát autentikusnak, vagyis a katolikus egyház hiteles és hivatalos bibliaszövegének nyilvánította; hitelesnek annyiban, hogy az a dogmatikai hibáktól ment és a tanok lényegében az eredeti szövegekkel megegyez, hivatalosnak annyiban, hogy ahol a Szentírást latinul nyilvánosan felolvassák és magyarázzák, a Vulgata szövegét kell használni. Eszerint a nép nyelvén készült fordításoknak is a Vulgátát kell követni, ami persze nem zárja ki az eredeti szöveg tekintetbevételét. A zsinat mikor a Vulgátát helybenhagyta és előírta, csak a latin fordításokról beszélt s nem érintette az eredeti szöveg és a régi fordítások tekintélyét, sem azok használatát nem korlátozta, sőt az egyház a tudományban azt ajánlja. A Vulgata helybenhagyása azt sem jelenti, hogy az a legjobb vagy épen tökéletes fordítás. Van biz abban fordítási hiba és szövegromlás elég, amit a zsinat maga is elismert, mikor a Vulgata javítását rendelte el. De az kétségtelen igazság, melyet komoly és

tudós protestánsok is mindig elismertek, hogy a Vulgata az összes régi fordítások közt legjobb s nagyrészt még ma is kiállja a kritikát; ámbár természetes, hogy a mai nyelvészeti és hermeneutikai eszközökkel készített fordítások azt pontosság és tudományos megbízhatóság dolgában felülmulják.

A Bibliának anyanyelvükre való átültetését a középkorban megtért népek is folytatták. Nálunk is a Biblia egyes részeinek lefordítása bizonyára már az Árpádok korában megtörtént. Némely bibliai könyveket és részleteket, pl. egyes zsoltárokat, a vasárnapi és ünnepi evangéliumszakaszokat, az isteni tisztelet és igehirdetés, úgyszintén a magán imádság céljaira okvetetlenül le kellett fordítani.¹ De ezek a fordítások, melyek nyelvtörténeti szempontból is szerfölött érdekesek volnának, fájdalom, elvesztek. Az egész Biblia vagy egész bibliai könyvek lefordításáról e korban nem tudunk. Mivel a Biblia olvasása a katolikus hivekre nézve nem okvetetlenül szükséges, amellet az egész Biblia lefordítása igen nagy és nehéz dolog: nem is valószínű, hogy a magyar kereszténység első századaiban teljes bibliafordítás jött volna létre. Alkalmassint csak a XIV. században kezdtek nagyobb terjedelmű részeket, vagy talán az egész Bibliát lefordítani; de az bizonyos, hogy a XV. században, tehát már a hitújítás előtt, teljes vagy csaknem teljes magyar fordítások készültek, melyeknek terjedelmes részeit kodexeink tartották fenn az utókor számára.

Régibb irodalomtörténetiróink Horvát István² és Révai Miklós³ nyomán azt állították, hogy a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban őrzött ferencrendi évkönyv (*Chronica seu origo fratrum minorum de observ. in provinciis Bosniae et Hungariae*. Ms. IX. 108, 20.) szerint⁴ Nagy Lajos leánya *Mária királyné* (uralk. 1382–95.) a Szentírásnak magyar nyelvre való fordítását szorgalmazta. Horvát István beszéli, hogy a királyné e tervét egy ferencesekből választott társaság 1382-ben valószínűleg meg, amely fordítás ma is megvan a bécsi kodexben. Révai szerint a tervet Zsigmond király (1395–1437.) uralkodása alatt hajtotta végre két ferences barát.⁵ Horvát és Révai

¹ Árpádházi bold. Margit életében olvassuk, hogy a zsoltárokat és evangéliumokat karon kívül, magánosan is, tehát valószínűleg magyarul olvasta. Pray, *Vita S. Elisabethae* necnon B. Margaritae V. Tyrnaviae, 1770. p. 258. 270.

² Horvát István: Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás védelmeztetések a nemzeti nyelv ügyében. Pest, 1815. 18. l. és Tudományos gyűjtemény 1835. 119–120. l.

³ Tudományos gyűjtemény. 1833. 76. l.

⁴ Az évkönyv idevonatkozó szövegét l. Döbrentei Gábor: Régi magyar nyelvemlékek. I. k. Budán, 1838. II. rész, XXI–XXIII. l.

⁵ L. Döbrentei Gábor: Régi magyar nyelvemlékek. I. k. II. r. VII–IX. l. és Voff György: Nyelvemléktár. Budapest, 1874. skk. I. k. XII–XIII. l.

állítás a valószínűleg csak Weszprémi István *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* című munkájára¹ támaszkodik, amely a maga részéről ismét az említett ferencrendi évkönyvre hivatkozik s az alább említendő két ferences fordításában látja a Mária királyné tervének megvalósítását. Azonban úgy látszik, hogy Mária királyné szerepe félreértésen alapszik, mert a ferences évkönyvben Mária királyné kezdeményezéséről egy szó sincsen, a két ferences fordítása pedig egészen más okokra van visszavezetve: A 382. vagy 383. (= 1382. vagy 1383.) évszám, melyet Horvát István a bécsi kodexben felfedezni vélt, másféle jel, de nem évszám. Hogy volt-e Weszpréminek a ferences évkönyven kívül más értesülése Mária királyné tervéről, melyet a két ferences fordításával összeköttetésbe hozott, nem tudjuk; annyi tény, hogy más forrásra nem hivatkozik s olyat mi sem ismerünk. Mindenesetre különös, hogy Mária királyné neve a Biblia fordításával kapcsolatba került, ha abban semmi része nem volt. Ha csak az a körülmény, hogy Mária nővére Hedvig királyné a Bibliát lengyel nyelvre fordíttatta, okot nem adott a gyanura, hogy Mária is hasonló cselekedett.

Kétségtől fennmaradt azonban egy régi magyar bibliafordítás a kodexekben.

Három terjedelmes magyar kodexünk van a XV. századból, melyek a Bibliának jelentékeny részeit tartalmazzák: a *bécsi* vagy *Révai-kodex*, a vele egykorú 1466-ból való *müncheni* vagy *Jászay-kodex* és a pár évtizeddel újabb *Apor-kodex*. A bécsi kodex tizen-nyolc ószövetségi könyvet, a müncheni a négy evangéliumot, az Apor-kodex a zsoltárokat foglalja magában. Irodalomtörténetünk buvárai azt tartják, hogy e három kodexekben a legrégibb magyar bibliafordítás — az úgynevezett ferences Biblia — részei maradtak fenn, amely fordítás a XV. század első feléből való és huszita eredetű.² E vélemény az erdélyi püspöki könyvtár fentebb említett ferencrendi évkönyvén (*Chronica fratrum minorum*) alapszik, amely beszéli, hogy Tamás és Bálint nevű (valószínűleg Pécsi Tamás és Ujlaki Bálint), huszitasággal vádolt ferences barátok magyarra fordították az ó- és újszövetségi Szentírást és pedig Moldvában, hová Marchia Jakab inquisitor elől 1436–39. évek közt menekültek. Némely régibb irodalombúvárunk azt vélte, hogy az említett három kodex a Mária királyné kezdeményezte fordítás maradványa;

¹ Viennae, 1787. t. IV. p. 29. V. ö. Régi magyar nyelvemlékek. I. k. II. r. X. l.

² A három kodex szövegét a huszita ferencesek fordításának tartják: Döbrentei Dábor, Volf György, Zolnai Gyula, Beöthy Zsolt, Simonyi Zsigmond, Horváth Cyrill, Erdős József, Pintér Jenő és mások.

mások meg az alább említendő Báthori-féle fordítást sejtették bennük.¹ De ezeket a véleményeket a kodexek tanulmányozása megcáfolta. Ugyanis a ferences évkönyv megrója a két barátnál azt, hogy a Szentlelket «szent szelletnek (zent, scent zelleth)» fordítják. S valóban mind a három kodex így nevezi a Szentlelket, ami azt bizonyítja, hogy azokban csakugyan a két ferences barát fordításával van dolgunk; de egyszersmind azt is elárulja, hogy a három kodex (az Apor-kodexben csak az első kéz írása) ugyanazon fordításhoz tartozik, amiről különben azok nyelve egyébként is tanúskodik. Megerősíti ezt a müncheni kodex másolójának az a megjegyzése, hogy a kodex Moldvában, 1466. évben készült. Mivel a három kodex nem a fordítás eredeti kézírata, hanem másolat, magának a fordításnak e kodexeknél valamivel régiebbnek kellett lenni, ami szintén a két ferences korához vezet. Igaz hogy a kodexekben a huszita tanoknak semmi nyoma. De ez csak azt bizonyítja, hogy a két barát, huszita érzelmei dacára, becsületesen és hiven fordított.

Arról tehát, hogy a három kodex a két ferences barátnak a XV. század első feléből való fordítását tartalmazza, nem lehet kétség. De nem egészen bizonyos, hogy ez volt a legrégibb magyar fordítás. Ha igaz volna, hogy Mária királyné lefordíttatta a Bibliát, ez a fordítás a ferenciekénél régiebb volna. Egyes bibliarészletek pedig bizonyára már a két ferences műve előtt le voltak magyarra fordítva.

Gyengyesi Gergely 1525-ben írt pálosrendi krónikája szerint 1484. körül Báthori László pálos szerzetes magyarra fordította az egész Bibliát, kinek műve Mátyás király könyvtárában volt elhelyezve, de azóta, sajnos, elveszett. Régebben sokan azt vélték, hogy ennek a fordításnak egy része van a XVI. század elején (1516–19-ben) másolt *Jordánszky-kodexben*, melynek nagy részét (a hozzátartozó és vele egybekötött Csemez-töredékkel együtt) az esztergomi székesegyház könyvtára, egy kis töredékét (a Jankovich-töredéket) pedig a Nemzeti Múzeum őrzi. A kodex magában foglalja az Ószövetség régiebb történelmi könyveit (Móz. I–V., Jósue, Birák) és az Újszövetséget, szent Pál levelei nélkül, a Vulgata után készült fordításban. A valóságban ez a kodex nem a Báthori-féle, hanem egy más, de szintén XV. századi fordításnak része.² A Báthori-fordítás egyes részei azonban talán az alább említendő kodexek valamelyikében lappanghatnak.

¹ V. ö. Volf György előszava a Nyelvemléktár I. kötetében XII. sk. 1.

² A Jordánszky-kodex és a Báthori-fordítás szövegének azonosságát megcáfolta Volf György: Báthori László és a Jordánszky-kodex bibliafordítása. Budapest, 1879.

Szintén még a hitújítás előtti korból valók a gyulafehérvári püspöki könyvtárban levő *Döbrentei-kodex* 1508. évből, úgyszintén a *székelyudvarhelyi kodex* a XVI. század elejéről; mindegyik az Ó- és Újszövetség egyes könyveit és szakaszait tartalmazza, a Döbrentei többi közt a zsoltárokat is. Fennmaradt továbbá e korból zsolozsmás és más imádságos könyvekben több zsoltár magyar fordítása; így a *Festetich-kodexben* (1493. körül) és a *Czech-kodexben* (1513-ból) a Szűz Mária officiumának zsoltárai, melyek szintén önálló fordítások. Ugy látszik a reformáció előtti időből származnak egyéb zsoltárfordítások is, melyeket a *keszthelyi kodex* (1522-ből), a *Kulcsár-kodex* (1539-ből) és a gyulafehérvári *Batthyány-kodex* (1541—63. közti időből) tartott fenn. Az utóbbi eredetileg katolikus fordítás, melyet a protestánsok átdolgoztak. Azonkívül más kodexeinkben is vannak egyes szentirási töredékek, kivált zsoltárrészletek, többi közt az 1526—27-ben készült *Érdy-kodexben*.¹

A kodexekből tehát kitűnik, hogy már a hitújítás előtt legalább két (a ferenccs és a Báthori-féle), sőt talán három teljes bibliafordítás készült magyar nyelven, azonkívül egyes bibliai könyveknek, kivált a zsoltároknak több külön fordítása.

A bibliafordításnak új korszaka kezdődött a *protestantizmus fellépésével*. Minthogy ez a Bibliát egyetlen hitforrásnak és hit-szabálynak tartotta s annak olvasására mindenkit kötelezett, kénytelen volt anyanyelven készített fordításokat adni a nép kezébe. Azért a hitújítás után a protestánsoknál sűrűn léptek fel a Biblia egyes könyveinek magyar fordításai, sőt több teljes bibliafordítás is keletkezett. Ezeknek útját egyengették a még katolikus, de már protestáns szellemű Komjáti, Pesti és Erdősi munkái. Komjáti Benedek lefordította szent Pál leveleit Erasmus latin fordítása után (1533-ban); Pesti Gábor a négy evangéliumot a Vulgata nyomán, de tekintettel az eredeti görög szövegre (1536-ban); Erdősi Sylvester János az egész Újszövetséget latinból és görögből (1541-ben); a protestáns Benczédi Székely István pedig a zsoltárokat héberből szolgailag (1548-ban). Fontosabb ezeknél — a lutheránusból kálvinistává, majd unitáriussá lett — *Heltai Gáspár* és társainak fordítása (1551—1565-ig), mely csaknem az egész Szentírást felöleli; az

¹ A régi magyar bibliafordítások kodexeinek szövegét l. Döbrentei Gábor: Régi magyar nyelvemlékek, és Volf György: Nyelvemléktár különböző kötetiben. Ugyanazon kodexeket leírják a fent említett szövegkiadások bevezetésén kívül Zolnai Gyula: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Budapest, 1894.; Boros Alán: Zsoltárfordítás a kodexek korában. Budapest, 1903.; Szentiványi Róbert: A szentírástudomány tankönyve. II. kiadás. Budapest, 1917. II. 121. skk.; úgyszintén irodalomtörténeti kézikönyveink.

eredetit és a Vulgatát követi, de tekintettel más fordításokra is. Különben elég jó munka. Kevéssel ezután Melius Juhász Péter néhány ószövetségi könyvet fordított a héber alapján (1565-ben) s később állítólag az Újszövetséget is, mely azonban nem maradt fenn. Félegyházi Tamás az Újszövetséget fordította le görögből (1586-ban); Ecsedi Báthori István a zoltárokat dolgozta át szabadon, de szépen; ugyanazokat magyar versekbe szedte Fazekas Miklós (1587. körül).

● Végre megszületett a teljes magyar protestáns Biblia, melyet *Károli Gáspár* 1585–90. években készített. Nyomatatása helyéről vizsolyi Bibliának nevezik. Károli latinból dolgozott (a Vulgata és Tremellius után), de tekintettel a héber és görög eredeti szövegre. Fordítása világos és elég magyaros volt. Ezt a fordítást javította és kiadta Szenczi Molnár Albert (1608. körül), aki már az előző években lefordította a zoltárokat jó magyaros nyelvű versekben. (A zoltárok megjelentek 1607-ben és azután igen sokszor.) Károli és Szenczi Molnár néhol magyarázó szavakat szúrtak be a szövegbe. Pázmány és Káldi mindkét fordítást megtámadták és helyenkint hamisítással vádolták. Több mint egy félszázad mulva Komáromi Csipkés György is igen jó szentírásfordítást készített az eredeti szövegből, mely azonban csak halála után negyven évvel látott napvilágot nyomtatásban (1718-ban), de akkor meg a censura kobozta el a példányok legnagyobb részét. A XVIII. században Bél Mátyás dolgozta át ismét Károli fordítását (1727-ben). Kevéssel később Torkos András fordította le az Újszövetséget görögből (1736-ban). Ugyancsak a XVIII. században keletkezett még néhány részleges fordítás, melyek kisebb jelentőségűek voltak s némelyek csak kéziratban maradtak.¹

A katolikusok a XVI. században a régibb fordításokat használták; legfeljebb egyes bibliarészeket fordítottak le újra liturgiai célokra. A nép a teljes Bibliát nem igen olvasta, a műveltebb körök pedig a latin Vulgatát használták. A XVII. század elején Szántó István a tudós és buzgó jezsuita fordította magyarra az Ószövetséget és az Újszövetség egy részét az eredeti szövegekből és a Vulgatából; de műve befejezésében megakadályozta 1612-ben bekövetkezett halála. Fordításának kézírata is eltűnt; azonban rendtársa Káldi György, még felhasználhatta azt éppen akkor készülő fordításában.

¹ A régi magyar bibliafordításokra nézve v. ö. a fentemlített kodex-tanulmányokon kívül Dankó, *De S. Scriptura eiusque interpr.* Vindobonae, 1867. 243. sqq.; Márkfi-Vurdics, *Introd.* in LL. N. T. Jaurini, 1877. I. 144. sqq.; azonkívül v. ö. Toldy Ferenc, Bodnár Zsigmond, Beöthy Zsolt, Horváth Cyrill, Pintér Jenő irodalomtörténetének idevonatkozó helyeit; továbbá Erdős József cikkét: *Egyet. Philologiai Közlöny.* XXX. 1906. 276–285. I. és Szentiványi Róbert, i. m. II. 118–130. I.

Káldi György jezsuita Pázmány biztatására ültette át magyar nyelvre az egész ó- és újszövetségi Szentírást, melyet Bécsben, 1626-ban adott ki jegyzetek nélkül. A Vulgata nyomán haladt, de magából a fordításból úgy látom, hogy legalább a zsoltárokból és szent Pál leveleiben szemmel tartotta az eredeti szöveget is. Dacára hogy a Vulgata után dolgozott, műve hűség tekintetében kiállja a versenyt az egykorú legjobb protestáns fordításokkal, stílus és nyelv dolgában pedig kétségkívül övé az elsőség valamennyi régi fordítás közt. Beszéde világos és erőteljes, nyelve az akkori időkhöz képest magyaros, zamatos, gördülékeny. Persze azért nincs hibák nélkül. A hűségre való törekvés következtében némely helyen homályos és idegenszerű maradt, sok kifejezése és mondatfűzése latinos, ami különben ama kor vallási irodalmának közös hibája. Káldi fordítása három kiadást ért (újra megjelent Nagyszombatban, 1732-ben; harmadszor Budán, 1782-ben) és a katolikusoknál általános használatban volt a XIX. századig. Nyelve azonban idő folytán elavult, latinosságai is bántották a fejlettebb nyelvérzéket s kitűnt, hogy némely helyeken nem találta el az eredeti szöveg értelmét. Azért báró Szepeszy Ignác pécsi püspök többek közreműködésével új fordítást készíttetett, melyet Pozsonyban, 1834–36. években adott ki jegyzetekkel. A fordítók a Vulgátát követték, állítólag tekintettel az eredeti szövegre. A mű azonban semmi tekintetben sem sikerült. Bár a püspök a könyvet ajándékba osztogatta, mégsem ment az át a közhasználatba. (Új kiadásban jelent meg Szabó József átdolgozásában Pesten, 1851-ben.)

A XIX. század közepe előtt a protestáns Ballagi Mór adta ki Mózes könyveit és Josué héberül szép magyar fordítással (1840–42-ben). Az Újszövetséget is lefordította görögből Székács József társaságában, de ebből csak mutatványok jelentek meg. Később Kámory Sámuel pozsonyi theologiai tanár fordította le az egész Szentírást az eredeti szövegből. (Megjelent 1870-ben, az ószövetségi deutero-kanonikusok 1877-ben.) De az újabb fordítások a protestánsoknál nem terjedtek el. A XVII. század óta mai napig túlnyomólag a Károli-féle fordítást használták, melyet tekintettel az eredeti szövegre hűség dolgában is, de főleg nyelvi szempontból folytonosan javítottak és simítottak s a célzatos hamisságoktól megtisztítottak, úgy hogy az ma már nagyjában elég hű, kissé antik zománcú, de a nyelvtan és nyelvérzék ellen is elégszer vétő szövegben van forgalomban. Egyes könyvek pl. szent Pál levelei a sok javítgatás dacára ma is elég gyengék. A fordítás eddig körülbelül száz kiadást ért; az angol bibliatársulat is sokszor kiadta és pedig az újszövetségi

deuterokanonikusokkal együtt, de az ószövetségi deuterokanonikusok nélkül. Az új kiadások a szövegbe már meglehetősen sok magyarázó szót szúrnak be, ami némileg a jegyzeteket pótolja.

Miután egy újabb és a mai igényeknek megfelelő fordítás a katolikusoknál is mindegyre szükségesebbé vált, Bartakovics Béla egri érsek a hatvanas évek elején megbízta *Tárkányi Béla Józsefet*, az ismert költőt és egyházi író, Káldi fordításának átdolgozásával. Tárkányi a Káldit erősen átdolgozta, nem hermeneutikai, hanem nyelvi szempontból s kiadásához csatolta a német Allioli-fordítás magyarázó jegyzeteit. Ez az új magyar Szentírás megjelent Egerben, 1865-ben és azóta többször, utóbbi időben már a Szent-István-Társulat kiadásában. A fordítás megnyerte az apostoli Szentszék helybenhagyását s mai napig a magyar katolikus egyháznak hivatalos bibliaszövege. Tárkányi fordítása általában elég hű, de sok helyen mégis hibásan adja vissza a gondolatot. Tárkányi nem volt eléggé szakember arra, hogy teljesen hű és kifogástalan fordítást adjon; azonkívül megbízása is, mely Káldi átdolgozására szólt, megkötötte a kezét. Egyes könyvek pl. az ószövetségi oktató és prófétai könyvek kevésbé jól sikerültek, de az Újszövetség fordítása hűség tekintetében dicséretet érdemel. Nyelve a maga idején elég jó volt, kivált a történelmi könyvekben; azonban némely könyvben és helyen nehézkes, döcögős és fülsértő. De azért még mindig túltesz a legújabb kiadású Károli-szövegeken, melyeknél nyelve modernebb is. Annyi bizonyos, hogy a bibliai tudományok mostani fejlettségének, úgyszintén a mai magyar nyelv és ízlés igényeinek a Tárkányi már nem felel meg. Nemrég még P. Soós István karmelita fordította magyarra az Újszövetséget (Budapest, 1911.); igyekezett modern nyelven írni, igen kevés jegyzetet adott, de fordítása elhamarkodott munka.

Újabb időben a Károli-fordításnak Tóthfalusi Józseftől átdolgozott szövege gyönyörű művészi képekkel is megjelent Képes Szent Biblia címen Marosvásárhelyen, illetőleg Hannoverben 1908-ban. (Kiadta Emil Hermann, Deutscher Bibel-Verlag, Hannover. A képek ugyanazok, mint e cég illusztrált német Luther-fordításában.) Benne vannak függelék gyanánt az ó- és újszövetségi deuterokanonikusok, sőt a Septuaginta apokrifjei is. Raffay is megkezdte az Újtestamentum magyar fordítását 1911-ben, de a munka félben maradt. Legújabbán Masznyik Endre adta ki az Újszövetséget saját, teljesen új fordításában (Új-Testamentum. Pozsony, 1917. skk.), mely nagyon értelem szerinti akar lenni és nyelve túlságosan modern, sőt köznap. Az izraelita magyar irodalmi társulat is kiadta a héber kánon

könyveinek magyar fordítását, melyet Bacher Vilmos, Bánóczi József, Kraus Sámuel és mások készítettek. (Megjelent Budapesten, 1898—1907. Jelenleg Blau Lajos revideálja.) El kell ismerni, hogy az a hébernek hű és mégis jó magyaros fordítása.

Ezek a fordítások mellett a Tárkányi-féle fordítás több tekintetben hátramaradt, miértis egy jó katolikus magyar fordítás ma már égetően szükséges és a magyar katolicizmusnak az Isten ígéje és önmaga iránti kötelessége. Toldozás-foltozással, a régi fordítások, Káldi és Tárkányi javítgatásával az igényeket kielégíteni nem lehet. Káldi nyelve a maga idején aránylag igen jó volt, de annyira elavult és tele van latinosságokkal, hogy ma már élvezhetetlen, melynek csaknem minden során változtatni kellene. Akkor pedig kár magunkat és a fordítót hozzákötöni s az utóbbi elé azt a lehetetlen feladatot tűzni, hogy egy ma már rossz fordítást lényegében megtartsa és mégis jó fordítást csináljon. Káldinál a fordítás hűsége és helyessége is sokszor javításra szorul. Ma mindenesetre sokkal jobb fordítást tudunk készíteni úgy hermeneutikai mint nyelvi tekintetben. Tárkányi fordítása is sokszor hibás; nyelve ugyan meglehetősen modern, de mégsem elég jó és nem érdemes arra, hogy vele a fordító szabad mozgását megkössük. Igenis tartsuk meg Káldiból és Tárkányiból ami jó, s a megszokott szöveget ok nélkül ne változtassuk; de azokat alapul ne vegyük, azokhoz elvből ne ragaszkodjunk. Az Allioli—Tárkányi-féle jegyzetek is sokszor ügyetlenek és nem felelnek meg a bibliai tudományok mai állásának, tehát azok helyébe is újakat kell tenni. Azért a Szent-István-Társulat már egy negyedszázad óta foglalkozik az új fordítás gondolatával; több kísérletet is tett ez irányban, de eddig — miért, miért nem, azt ne kutassuk — egyik terv sem sikerült. Legujabban négy-öt szakemberrel együtt csekélységemet bízta meg az új fordítás előkészítésével és ha a feltételeket megteremteni sikerül, annak végrehajtásával. Ha Isten segít és ha személyes viszonyaim megengedik, társaimmal együtt megpróbálom. Legyen szabad azonban itt röviden vázolni a fő elveket, melyeket, véleményem szerint, az új fordításban követni kellene.

A fordításnak az egyházi törvények értelmében mindenesetre a *Vulgata alapján* kell történni. De ez nem jelenti a Vulgata szolgálai utánzását, aminthogy az újabb külföldi katolikus fordítások is bizonyos önállósággal kezelik a latin szöveget. A Vulgata követése inkább csak azt jelenti, hogy annak könyveit és részeit, különösen a deuterokanonikusokat és szövegtörténetileg vitás helyeket, úgyszintén a dogmatikai helyek értelmét meg kell tartani. Nem volna

azonban okos dolog, hogy ahol a Vulgata szemlátomást hibás, ott a hibát átvegyük, és a szöveget hit- és erkölcstani szempontból közömbös vagy lényegtelen helyeken az eredeti alapján ki ne javítsuk. Azonkívül a Vulgata sokszor homályos, kétértelmű. Az eredeti szöveg fordításában ugyan a homályt is meg kell tartani s nem szabad azt önkényes és kétes értékű magyarázgatással eltüntetni; de a Vulgata után készült közvetett fordításnál a hibás vagy homályos Vulgatával szemben van felebbezés az eredeti szöveghez, és helytelen eljárás volna ahelyett, hogy a forráshoz mennénk vissza, a Vulgata homályát egyéni véleményekkel vagy találgatásokkal javítgatni.

Legnagyobb nehézség van e tekintetben a *zsoltárok* fordításánál. A Vulgata zsoltárkönyve nem szent Jeromos műve, hanem a régi latin Itala némileg javított szövege. De az Itala zsoltárfordítása bár néhol elég jól sikerült, sok helyen valóságos irodalmi szörny-szülött, egyike a legrosszabb fordításoknak, melyeket a világirodalom termelt. Nem az eredeti héber szöveg után, hanem a Septuaginta görög fordítás nyomán készült, melynek zsoltárfordítói részben tanulatlan emberek voltak és héberül is gyengén értettek, minek következtében nagyon rossz fordítást alkottak, mely a másolók hibájából később még jobban eltorzult. Ezt fordították latinra a nép számára, elhirtelenkedve és roppant szolgailag az ősegyházban valószínűleg olyan kántorféle emberek, akik vagy görögül vagy latinul rosszul tudtak és semmi irodalmi műveltséggel nem bírtak. Innen van, hogy sokszor teljesen félreértették és hamisan adták vissza a szöveget, más helyeken pedig minden értelem nélkül rakták egymás mellé a szavakat. Az egyházi hatóságoknak aligha volt részük a fordításban, csak a kész fordítást tűrték, mivel a megszokás miatt nehéz lett volna azt kiküszöbölni. A rossz latin szöveg azután a hibás másolások folytán tovább romlott. Szent Jeromos ezt a szöveget próbálta javítgatni; de mivel a zsoltárok már az isteni tisztelet részét képezték és a hívek azokat könyv nélkül tudták, nem mert alapos munkát végezni, nehogy hamisítással vádolják; azért az ártatlanabb hibákat meghagyta, megelégedvén a riktó és veszedelmes botlásoknak a szintén rossz Septuaginta szerint való javításával. Ez a Vulgata zsoltárkönyve. Ezt a szöveget latinul csak megtűri az ember, kivált aki latinul kevésbé tud és azt hiszi, hogy amit ő nem ért, az talán mégis csak jelent valamit; de ezt anyanyelven értelmes emberek kezébe adni nem lehet. Azért az összes élőnyelvű fordítások igyekeztek és igyekeznek a Vulgata zsoltárait valamennyire érthetővé tenni, részint az eredeti szöveg értelmének bevitelére, részint önkényes találgatás által. Így tettek Káldi és Tár-

kányi is. Az új fordítás is kénytelen lesz a zsoltárokat sok helyen a héber szöveghez idomítani, ha azt akarja, hogy az olvasók azokat megértsék és a vallásos költészet e remekeiből lelki hasznot merítsenek. Sőt megfontolást érdemel, hogy a különben szükséges örökös jegyzetelés helyett nem volna-e célszerű a Vulgata után javítva fordított szöveg mellett, mintegy magyarázat gyanánt, a héber szöveg kissé körülírt hű fordítását is párhuzamosan közölni.

Másik kérdés az, hogy a fordítás mennyire legyen *hű*, mennyire ragaszkodjék az eredeti szöveghez. A bibliafordítás első kelléke a *hűség*, vagyis az, hogy az eredeti szövegnek nem ugyan szavait, hanem gondolatait minél tökéletesebben adja vissza, sem mást, sem többet, sem kevesebbet ne mondjon, mint az eredeti szöveg; ez még a fordítás magyarosságánál is fontosabb. Sőt a tökéletes fordításnak, kivált a jó bibliafordításnak, még az eredeti retorjikai stílusát is, amennyire az idegen nyelv természete engedi, sőt még esetleges homályosságát és kétértelműségét is utánózni kell; egyáltalában semmi mást nem szabad megváltoztatni, mint a nyelvet. A szabad fordítás azzal a veszedelemmel fenyeget, hogy a fordító a maga véleményét magyarázza bele a szövegbe s ezáltal meghamisítja azt. Magyarázó szokat — mindenestre a szövegtől eltérő, pl. dőlt betűvel nyomtatva — vagy pedig az eredetinel világosabb kifejezéseket és szerkezeteket csak ott szabad használni, ahol azok okvetetlenül szükségesek és ahol az értelem a homályosság dacára bizonyos.

Mindamellettt legyen a fordítás, amennyire a *hűség* megengedi, világos, magyaros, tudniillik nyelvtanilag helyes, idegenszerűségekől ment és magyar zamatú. Legyen népies, de ne pórias és utcai. Vitás kérdés, hogy a bibliafordítás nyelve egészen *modern legyen-e, vagy régies, antik színezetű*. Némelyek egészen mai nyelven készült fordítást szeretnének. Ez szerintem helytelen volna. A Bibliát igenis közelebb kell hozni a mai nyelvszokáshoz, de anélkül, hogy teljesen modernné tennők. A régies nyelv a Szentírásnak bizonyos történeti zománcot, komoly, ünnepies, méltóságteljes hangot és kenetteljes ízt ad; ellenkezőleg a teljesen modern nyelvezet azt közönségessé, köznapiassá tenné s a nyelv folytonos változásának vetné alá. Egészen más tisztelettel fogadjuk a Bibliát, ha az saját külön, tiszteltreméltó régi nyelvén beszél, ha mintegy érezzük, hogy belőle az örök igazság, az ősök szelleme, a századok és évezredek lelke szól hozzánk, és egész más érzéssel, ha abból az utca, a szinpad és az ajások bepiskolt nyelve hangzik, melyen annyit hazudni, dévajkodni és káromkodni hallunk.

Másrészt azonban az is bizonyos, hogy a Bibliát azért olvasuk, hogy megértsük és tisztelettel fogadjuk; tehát az eredeti szöveg gondolatait a fordításban érthetőleg és világosan, sőt kellemesen kell kifejezni; amely szó vagy kifejezés ma már teljesen érthetetlen vagy félreérthető, sérti a fület vagy a jó ízlést, azt helyesbiteni kell. Véleményem szerint kár volna kiküszöbölni teljesen az itt-ott ritkán előforduló elavult szokat (lexicális archaismusokat) és régies kifejezéseket, melyek a tiszteletreméltó öregségen kívül nyelvtörténeti értékkel bírnak, sokszor a nyelvkincsnek becses elemei, melyeket a szövegből meg lehet érteni, a bibliaolvasás által könnyű megtanulni és szükség esetén a jegyzetekben egy-két szóval meg lehet magyarázni. De igenis ki kell irtani a nyelvtani helytelenségeket, a nehézkes szó- és mondatfűzéseket, szét kell szedni a hosszú, bonyolult szerkezetű mondatokat, ki kell küszöbölni az idegenszerűségeket, névszerint a latinizmusokat, melyekben sokan — Pázmány és más régi írók műveiben is — valami régies magyaros zamatot sejtene, holott azok pusztán a latin nyelv uralmából és befolyásából eredt barbarizmusok. Ilyenek pl. *netalán* (= *neforte*) ehelyett *nehogy*; *hanemha* (= *nisi*) eh. *hacsak nem*; *minden aki* (= *omnis qui*) eh. *mindaz aki*; *ha ki*, *ha mi* (= *si quis*, *si quid*) eh. *ha valaki*, *ha valami*; *való bizony* (= *verumtamen*) eh. *mindazonáltal* stb.

Ami a régi fordításokban gyakori *szenvedő alakot* illeti, sokan azt is teljesen mellőzni akarják. Igaz hogy a magyar nyelv azokat nem szereti, de kivételesen megtűri, kivált ha a fület nem sértik. Tudniillik éppen ez a szenvedő alak főbűne. Minden nyelvnek vannak tökéletességei és gyarlóságai, szerkezeti és hangzásbeli szépségei és kellemetlenségei, s a szép beszédnek éppen arra kell törekedni, hogy a nyelv jó oldalait érvényesítse, gyarlóságait pedig kerülje. A magyar nyelv jóhangzásának általában egyik hibája a *nak-nek*, *tat-tet*, *tatik-tetik* és más hasonló szótagok gyakorisága, amit részben éppen a szenvedő alak okoz. Az ilyen kopogó hangok halmozását jóízű ember lehetőleg kerüli. De az is bizonyos, hogy a szenvedő szerkezet a kifejezésnek sokszor rövideiséget és tömörséget kölcsönöz. Amellett a szenvedő igealak teljes mellőzése a Szentírás fordításában néha a hűség szempontjából lehetetlen. Mert ha a szenvedő alakot feloldjuk, vagyis cselekvőre változtatjuk, akkor meg kell nevezni a benne rejlő határozatlan alanyt, mely sok esetben bizonytalan, tehát megnevezése az értelmezésben való állásfoglalást jelent, ami esetleg hibás is lehet, de mindenesetre túlmegy a szöveg szavain. Azért a bibliafordításban csak a szenvedő alak kevesbitését és a

fülsértő alakok mellőzését helyeslem, de nem annak teljes kiirtását. Megjegyzendő, hogy sokszor el lehet tüntetni a szenvedő alakot azáltal, ha visszaható vagy tárgyatlan igére változtatjuk.

Nem küszöbölném ki a bibliafordításból egészen a részesülői szerkezeteket és a latin ablativus absolutusnak megfelelő magyar állapotjelzőket sem, melyeknek mondatokra való feloldása sokszor ellaposítja és szakadozottá teszi a beszédet. Azonban okvetetlenül ki kell irtani a *latinus idővonzatot*, a *consecutio temporumot*, tudniillik azt, hogy a történeti idő mellékmondatában kötőmód félmultat és régmultat (magyar feltételes módot) használjunk. A latin leánynyelvei, úgyszintén az angol s egy kicsit a német is megtartották a latin idővonzatot, de a magyarnak nincs történeti időfüggése, hanem az elbeszélő főmondat után is jelentő vagy főlészlítő módot és főidőt használ.

A magyar bibliafordítás egyik legfontosabb és legvitásabb kérdése az *igeidők, kivált a multak használata*. A nyelvemlékekben — mellőzve egy pár egészen kivételes alakot — a következő négy mult idő van használatban:

a/ A magánhangzós elbeszélő mult (ira); b/ a segédigés folyó mult (ír vala); c/ a *t* betűs közönséges mult (írt); és d/ a végzett mult (írt vala vagy volt).

1. Az *elbeszélő mult* a régi nyelvemlékekben, többi közt a kodexekben és bibliafordításokban is, rendszerint az elbeszélés fő ideje, mely kifejezi a multban történt (beálló, pillanatnyi vagy folytonos) cselekvést, a multban mozgó eseményt mint olyat, a multban nézve, a jelenhez való viszonyítás nélkül. Az elbeszélő ezzel az idővel helyezi át az eseményt és az olvasót a multba, míg maga háttérbe vonul; azért ehhez az időhöz mindig hozzá lehet gondolni az időhatározót: akkor, s élénk elbeszélésben történeti jelenre lehet azt változtatni. Az elbeszélő mult megfelel a görög aoristosnak (indicativi), a latin történeti multnak (perfectum historicum) és sokszor a Vulgata történeti mult helyett használt végzetlen multjának (imperfectumának). A modern nyelvekben körülbelül megfelel neki a francia *passé défini*, az olasz *passato remoto*, a német és angol segédigétlen elbeszélő mult. Különbözik azonban a klasszikus és modern nyelvek imperfectumától, amennyiben nem az esemény mellékkörülményeit, nem a mással egyidejű, tartós vagy ismételt cselekvést jelenti, mint az utóbbi, hanem a mult fő eseményeit, az elbeszélés magvát. Azért mellékmondatban ritka. (Az elbeszélés mellékmondataiban a nyelvemlékek a segédigés multat, a *t* betűs multat vagy pedig a latin conjunctivusnak megfelelő feltételes és fel-

szólító módot használják.) Erdélyben a nép az elbeszélő multat ma is általánosan használja, máshol ritkán hallható; az újabb köz- és irodalmi nyelvben már csaknem egészen kiment a divatból. De megvan a magyarral rokon nyelvekben is.

2. A *segédigés folyó vagy folyamatos mult* a nyelvemlékekben szintén gyakori. Megfelel a görög, latin és újabb nyelvek félmultjának (imperfectum) s kifejezi a multban folyó vagy tartós cselekvést, az elbeszélés mellékkörülményeit, de nem az ismétlést és szokást, mint a klasszikus nyelvek imperfectuma. Néha az elbeszélő multat is helyettesíti és viszont, kivált a mellékmondatokban. Ma a közbeszédben, a nép és irodalom nyelvében csaknem teljesen elavult. Előfordul azonban némely rokon nyelvben is.

3. A *közönséges t betűs mult* a többi mult idők mellett régen is használatban volt, újabb időben pedig az elbeszélő és folyamatos multat a közbeszédből, és az ország nagy részében a népnyelvből is kiszorította, sőt az irodalmi nyelvben is, kivált a prózában, csaknem kizárólagos uralomra jutott. Megfelel a görög és latin végzett jelennek (perfectum praesens) s a mult cselekvést vagy állapotot a jelenhez, a beszélő idejéhez viszonyítva, mint a jelenben befejezett tényt mondja ki; az elbeszélő kijelenti, konstatálja vele, hogy az esemény elmúlt, bár eredménye esetleg a jelenbe nyulik, sőt néha a mult eseményt éppen a jelenbe nyuló eredmény szempontjából tekinti. Hozzá lehet gondolni az időhatározót: most. (Pl. elment = távol van t. i. most; meghalt = meg van halva most; felépítettem a házat = áll; amit irtam, megirtam; bevégeztetett; feltámadott; minden elveszett = el van veszve, stb.) Állhat a főmondatban, de mellékmondatban is, mely utóbbi esetben az elbeszélés mellékkörülményeit fejezi ki. A szerzőtől különböző, az elbeszélésben szereplő személyek is ezt a mult időt használják beszédeikben. Azonkívül mint legáltalánosabb mult idő valamennyi más mult helyett állhat változatosság okáért.

4. A *végzett mult* több mult idő közül az előbbit, a régebbit, az újabb mult esemény idején már befejezett cselekvést vagy állapotot jelenti, tehát megfelel a latin és más nyelvek régmultjának (a praeteritum perfectum- vagy plusquamperfectumnak). A nyelvemlékekben mint a latin régmult utánzata elég gyakori. A mai közbeszédben és irodalomban ritka.

Az elbeszélő és folyamatos mult időalakok ma nincsenek divatban; de éppen ezen avultságukkal adnak a beszédnek bizonyos régies színezetet; azért vannak nagyon helyükön a bibliafordításban. Különösen az elbeszélő mult kiküszöbölését s a *t* betűs mult idő

általános használatát a Bibliában nem tudnám helyeselni. A nyelvemlékek az előbbi általánosan használják, Erdélyben ma is divatos, máshol is minden magyar ember, az egyszerű nép is megérti. Ezt az elbeszélő multat elsikkasztani a nyelv szegényítése és véték volna. Ehhez járul, hogy a magyar ige közönséges mult ideje sokszor, kivált a műveltető és szenvedő alakban a *t* hangok kellemetlen torlódásával és a magánhangzók egyhangúságával jár, míg az elbeszélő és folyamatos mult rendszeren simább, változatosabb hangzású és dallamosabb. Hogy azonban a beszéd sablonos ne legyen, tanácsos az elbeszélő és kivált a folyamatos multat is néha-néha a *t* betűs multtal váltogatni. A végzett multa ritkán van szükség, rendszeren helyettesítheti azt a közönséges mult idő, esetleg időhatározó kíséretében. De ahol az értelem megköveteli, felesleges moderneskedés volna az elvből kerülni.

A *jövő* cselekvést és állapotot (akár beálló, akár folyó, akár bevégzett az) a nyelvemlékek rendszerint jelen idővel s mellette néha időhatározóval fejezik ki, mint ma is sokszor tesszük; de gyakran használják az *and-end* ragot is.¹ A *fog* segédigés *jövő* újabb és csak a XVI. század óta terjedt el. A végzett *jövő* (futurum exactum) vagy *jövőben* mult alak (írandott, írni fogott) nagyon mesterkelt képződmény, melyre semmi szükség nincsen, mert egyszerű *jövővel* vagy multtal pótolható. Néha azonban használni lehet a feltételes *jövőt* (írni fogna), úgyszintén a felszólító mód mult idejét (írt legyen), ha valóban szükség van rájuk, ami azonban a Bibliában igen ritka eset. A feltételes *jövő* kifejezésére rendszeren elég a feltételes jelen (írna).

A Biblia nyelvének bizonyos szokatlanságot és ünnepiességet adnak a semita (héber és arami) szójelentések, kifejezések és metaforák is. Mivel minden keresztény nép nyelve a Szentírás hatása alatt fejlődött, valamennyibe átment egy-két száz ilyen hebraizmus, melyek ma már a nyelvkincshez tartoznak, úgy hogy idegen eredetűket a legtöbb ember nem is sejtí. Ezeknek, kivált a szótári hebraizmusoknak, természetesen meg kell maradni. De néha még a nyelvtani hebraizmusokat is meg lehet tartani, ha a magyar nyelvérzékelt feltűnőleg nem sértik. A héberes kifejezések már hozzátartoznak a Biblia saját külön nyelvéhez s bibliaolvasó és templomjáró emberek azokat meg is értik. Sokszor kell azonban világosabb kötőszókat

¹ Szarvas Gábor azt vitatta, hogy az *and-end* rag végzett *jövőt* fejez ki. (A magyar igeidők. Pest, 1872. 289., 300. l.) De ez nem tűnik ki a szövegemlékekből, melyekben ez a rag, véleményünk szerint, egyszerű *jövőt*, vagy végzett *jövő* helyett használt egyszerű *jövőt* jelent.

tenni a héberesen határozatlan és sokértelmű és helyett, úgyszintén a héberes *ban-ben* helyett is néha *által* névutót lehet használni, ahol ez az értelem egészen bizonyos. A semita nominativus és accusativus absolutust pedig körül kell írni vagy a mondatba beolvasztani.

Azt sem szabad feledni, hogy a jó bibliafordításnak szükséges tulajdonsága a *kellemes hangzás* az euphonia. Ne legyenek benne a nyelvet megerőltető vagy fűlsértő mássalhangzótorlódások, sem nehéz kiejtésű szók halmozása. Törekedni kell a magánhangzók változatosságára is. A magyar nyelvben igen sok az *e* hang; a hangzóilleszkedés is előmozdítja az egyhangúságot. De ennek dacára változatos hangzást lehet adni a beszédnek a szók másféle elhelyezésével. Továbbá a bibliafordításnál ügyelni kell arra, hogy a szók ne recségenek és ne kopogjanak, a mondatok ne döcögjenek, simán gördüljenek és lehetőleg hosszabb, tömör, jóhangzású szókban végződjenek. Legyen a mondatokban és mondatrészekben bizonyos arányosság és ütem (numerus és rhythmus), már csak azért is, hogy a héber szöveg gondolatpárhuzamossága (parallelismus) kifejezésre jusson. Azonkívül a Biblia sok helyét a szertartásokban énekelni szokták; a szövegnek tehát dallamosnak, arányainál és hangzásánál fogva az éneklésre alkalmasnak kell lenni, néhol meg éppen — mint pl. a zsoltárokból vagy Jeremiás siralmaiban — a szokásos dallamokhoz kell simulni.

Ami a jegyzeteket illeti, először is nem szabad azoknak, legalább a népies bibliakiadásban, nagyon terjedelmeseknek lenni, nehogy a figyelmet a szövegtől eltereljék. Ne feledjük, hogy akinek írunk, az Bibliát akar olvasni, nem értekezéseket vagy elmélkedéseket és prédikációkat. A jegyzetek néhol rövidebbek lehetnek, mint Tárkányiban; csak egy pár nagyon fontos helynél, melyek körül ma heves és közismert viták folynak, legyenek kissé bővebbek. Legyenek továbbá a jegyzetek világosak, tanulságosak és épületesek. Exegetikai véleményeket és tudományoskérdéseket fejtegetni, általában behatóan bizonyítani, cáfolni, vitatkozni nem kell. Csak a legfontosabb helyeknél lehet a főbb véleményeket megemlíteni és röviden, velősen, népiesen megcáfolni. A jegyzet nem kommentár és nem szakembereknek készült, hanem a hiveknek. Persze a művelteknek szánt jegyzetek már terjedelmesebbek és tudományosabbak lehetnek. Az egyházatyák, szentek, nagy theologusok, nagy emberek egy-egy találó mondása azonban emeli a jegyzetek értékét.

A Biblia fordítása tehát a legnehezebb műfordítás, melyhez alapos bibliai tudományra, igen jó magyar nyelvérzékre és stílusra, lelkiismeretes pontosságra és izlésre, azonkívül hosszú, kitartó és

fáradtságos munkára van szükség. De több ember egyesített munkája talán pótolhatja azt, ami az egyesekben hiányzik.

Megjegyzendő még, hogy művelt keresztény népeknél a Bibliának háromféle kiadására van szükség. Egy népies kiadásra, melyben a szöveget rövid, egyszerű, világos, velős és épületes jegyzetek kísérik. Azonkívül ki kellene adni ugyanazon szöveget bővebb, tudományosabb és a művelt közönség igényeinek megfelelő jegyzetekkel, történelmi és régiségtani képekkel és néhány térképpel. Jó volna ezenfelül a népies Bibliának művészi képekkel, a híres festmények finom kivitelű másolataival ékesített díszkiadása. Külföldön mind a háromféle kiadások forgalomban vannak. De mikor lesznek a viszonyok olyanok, hogy mi a Bibliának ilyen hármas kiadására gondolhassunk!?

A Szentírást tehát le kell fordítani; de *szükséges-e, hasznos-e és szabad-e* azt olvasni?

A katolikus felfogás szerint a Szentírás olvasása a theologusnak és lelkipásztornak szükséges. Ez vitán felül áll. Némely könyvek és részletek olvasása a hivekre is igen hasznos. Azért az egyház már hajdan a zsidók példájára a bibliaolvasást az isteni tisztelet részévé tette és mai napig szertartásaiba szövi, az egyházatyák és hittudósok is kellő óvatosság és útmutatás mellett melegen ajánlották.

Mindamellett az egyház elve az, hogy a Biblia olvasása a hivekre nézve, különösen a nép nyelvén *nem okvetetlenül szükséges*, mert a Biblia nem egyetlen hitforrás és hitszabály, hanem mellette bővebb és világosabb hitforrás a hagyomány, hitszabály pedig az egyház élő tanítása és tekintélye. Krisztus nem könyvekre, hanem szóbeli tanításra alapította egyházát. Megparáncsolta apostolainak, hogy prédikáljanak, de azt nem, hogy írjanak. Tényleg az egyház előbb volt mint az újszövetségi Szentírás, melynek könyvei csak néhány évtizeddel az egyház alapítása és a szóbeli tanítás után keletkeztek, akkor sem tervszerűleg, hanem alkalmilag, hogy a felmerülő szükségleteket kielégítsék, a távollevő apostolok szóbeli prédikálását pótolják s a vitákat eldöntsék. Ha Kisásziában Krisztus istenségét némelyek kétségbe nem vonták volna, nem jött volna létre szent János evangéliuma, s ha Korinthusban szakadások és bűnök nem léptek volna fel, szent Pál nem írt volna leveleket a korinthusiakhoz. Sokan keresztény módon éltek és Krisztusért meghaltak, mielőtt az evangéliumok és az apostolok levelei léteztek volna. A Miatyánkot már rég imádkozták, mikor az még nem volt leírva az evangéliumokban. A bibliaolvasás pedig nem lehet *kötelező*, mert az emberek nagy része még ma sem tud olvasni, vagy nem

ér rá, hogy Bibliát olvasson. A könyvnyomtatás feltalálása előtt az erre szükséges bibliapéldányok is hiányzottak. Már pedig nem lehet kötelező az, ami a legtöbb emberre nézve lehetetlen. Nincs is a Szentírásban olyan hely, mely annak általános olvasását megparancsolná.

Azonkívül a Biblia, legalább az egész Biblia olvasása *nem is mindenkire nézve hasznos*, sőt a hozzá nem értő hivekre és kivált a tudatlan népre igen sokszor *káros és veszedelmes*. A Biblia egyáltalában nem népies könyv. Nagyrészt kihalt nyelveken, régi idegen világban készült, tartalmánál fogva is homályos és nehezen érthető könyv, melyet eredeti nyelven csak szakemberek olvashatnak, jól lefordítani pedig igen nehéz. A görög és latin klasszikusok megértése mellette gyermekjáték. Külön tanulmány, nyelvi, történelmi és régiségtani ismeretek nélkül annak nagy részét még a művelt emberek sem értik, a nép pedig magyarázat nélkül félreérti. Sok dolog van benne, amin olyanok, kik az egykorú viszonyokat és a keleti gondolkodásmódot nem ismerik, megütköznek, sőt megbotránkoznak. Az Ószövetségnek csaknem fele ókori semita történet; már pedig a történetben, mint tudjuk, nem csupa épületes dolgok szoktak végbemenni. Istennek a régi népek gyermekes gondolkodásmódjához való leereszkedése, a gyarlóságok, melyeket a pátriárkáknál ideiglenesen megtűrt, pl. a soknejűség, a kegyetlenség, a bűnöknek, istentelenségeknek, a sexualis dolgoknak néha leplezetlen leírása, a mi felfogásunkkal és izlésünkkel ellenkező képek és hasonlatok, a keleti természetnek megfelelő átkok, a próféták mennydörgésszerű kifakadásai: mindez azokra nézve, kik nem tudják magukat ama kor és nép életébe beleképzelni vagy akiknél a kellő tudományos és erkölcsi komolyság hiányzik, könnyen botránkoztatóvá lehet.

Igy áll a dolog akkor is, ha a fordítások hibátlanok. Ámde a bibliafordítások sokszor részint a feladat nehézsége, részint a fordítók gyarlósága miatt hibásak, néha meg szándékosan vannak bizonyos tanok érdekében meghamisítva. A kereszténység kebelében fellépett tévedések és hamis tanok rendesen a Biblia félreértésén vagy meghamisításán alapultak s a rossz fordítások útján terjedtek. Mivel a nép, de még a különben művelt laikus is képtelen a fordítás jóságát ellenőrizni, azért a gyakorlatban a hibás vagy félreértett Bibliát is az Isten igéjének tartja, általa könnyen rajongásba és fanatizmusba esik, miből a legnagyobb hitbeli, erkölcsi és társadalmi veszedelmek származhatnak és a történelem tanúsága szerint sokszor valóban származtak is.

Nem szólunk arról, hogy minden eretnekség és az egyház

elleni lázadás a félremagyarázott Bibliából akarta tanítását és eljárását igazolni; csak a bibliaolvasás néhány erkölcsi és társadalmi eredményére mutatunk rá. A középkorban a waldisták és albigaiak félreértve az evangélium ama tanítását, hogy a gazdag nehezen jut be mennyek országába, fanatizálták és fellázították a népet s a kommunizmushoz hasonló tanaikkal Nyugat-Európát vérengző forrongások színhelyévé tették. A husziták vad háborúi és pusztításai főleg a nép bibliaolvasásának következményei voltak. Luther némely hívei a Bibliából olvasták ki, hogy a keresztény minden törvénytől és hatalomtól szabad, ami a parasztlázadásra vezetett. Maga a tudós Melancthon a Szentírásból bizonyította, hogy nem szabad világi tudományt tanulni, mert Isten minden embert közvetlenül oktat és mert írva vagyon, arcod verejtékével, tehát testi munkával keresd kenyeredet; Plato, Aristoteles, Cicero műveit tűzbe kell dobni s meg kell elégedni a Szentírás olvasásával. Wittenbergben megfogadták a tanácsot s egy csomó könyvet elégettek. Karlstadt visszavonult egy falucskába, hol földet művelt és tűzfát szállított a városba. Több város, köztük Boroszló, éveken át oktatás nélkül hagyta az ifjúságot, s mikor ezért kérdőre vonták, szent Pál félreértett szavaival védekezett. (Kolossz. 2, 8.) Luther egyik hive utánozta Lot és leányai példáját; egy másik Jákob példájára két nővért vett feleségül. Kivált az újrakeresztelőknél a bibliaolvasás valóságos tömegőrületbe vezetett. Mikor a münsteri püspök az újrakeresztelőktől elfoglalt székvárosát ostromolta, egy asszony Judith példáján lelkesülve, hozzáférközött és meg akarta gyilkolni. Az újrakeresztelő Münzer a Bibliából akarta bebizonyítani, hogy a gazdagság bitorlás, minden törvény a keresztény szabadság jogtalan korlátozása és hogy a választottak nem vétkezhetnek. Leydeni János eldobta az ollót, kezébe vette a Bibliát, egy őrzőgő csoport élén bevette Münster s ott magát az új Sion királyának kiáltatta ki. Nem kevesebb mint tizennégy feleséget vett egyszerre, állítván, hogy a soknejűség a keresztény szabadság alkotó része és a szentek kiváltsága. Az általános bibliaolvasás következtében mindenki Istentől ihletett próféta gyanánt akart szerepelni. Nem volt bűntény, melyet bibliai mondásokkal vagy példákkal igazolni nem tudtak volna. A mormonok ma is a pátriárkák példájára gyakorolják a soknejűséget. Nálunk is a bibliaolvasó nazarénus és baptista földmivesek, vasuti bakterek és csizmadiák felnőtt korukban újrakeresztelkednek, megtagadják az esküt, a katonáskodást és adófizetést, sőt mint mondják, néhol fajtalanságot üznek. A kommunisták is szeretnek a teljesen félreértett őskeresztény vagyonközösségre hivatkozni.

Az egyháznak tehát alapos okai voltak és igen bölcsen cselekedett, mikor a világiak és kivált a nép bibliaolvasását törvényekkel szabályozta. Jól értsük meg, nem tiltotta, sőt ajánlotta, de bizonyos feltételekhez kötötte. Nincs is nyoma, hogy azt bármiképen korlátozta volna a waldista és albigai eretnység koráig, a XII. század végéig. Akkor is csak ideiglenes és helyi tilalmakat adott ki. Ahol azonban veszedelem nem fenyegetett, a Bibliát a középkorban is olvasták és magyarázták a nép nyelvén. A teljes vagy csaknem teljes Bibliának már a XIII. és XIV. században több francia, olasz, angol és spanyol fordítása készült; a XV., sőt már a XIV. században pedig a kisebb keresztény népek nyelvére is lefordították, némelyikre többször is. Egyes szentirási részek már régebben is le voltak fordítva. A könyvnyomtatás feltalálásától a Luther-féle német Biblia megjelenéséig alig hetven év alatt a Bibliát vagy annak egyes részeit nyolcszázszor adták ki a katolikusok nyomtatásban, s ezek közül kétszáznál több kiadás a nép nyelvén jelent meg. A Luther fordítását megelőző időből huszonnégy teljes német fordítás, azonkívül számos bibliai rész fordítása maradt fenn nyomtatásban, melyek több kiadást értek; pedig sok fordítás el is veszett vagy kéziratban maradt. S ne feledjük, hogy abban az időben minden művelt ember beszélt latinul, és így a latin Szentírást is értette. A Bibliát tehát nem Luther «húzta elő a pad alól».

Mikor a reformáció idején sok hibás, sőt hamisított fordítás is forgalomba jött, akkor az egyház általános és szigorubb tilalmat léptetett életbe. IV. Pius pápa (1564-ben) a 3. és 4. indexregulában eltiltotta az eretnek kézből származó fordításokat, hacsak azokat ki nem javítják; sőt még a katolikus eredetű fordítások olvasását is engedélyhez kötötte, melyet azonban könnyen megadtak. Mikor a hitviták lecsilapodtak és a bibliaolvasás veszélyei egyébként is kisebbedtek, az egyház az indexregulák korlátait is tágította. XIV. Benedek pápa már (1757-ben) megengedte az élő nyelven készített fordítások használatát, ha azok egyházi jóváhagyással és jegyzetekkel ellátva jelennek meg. XIII. Leo pápa pedig (1897-ben) az indexregulák bibliatilalmát még jobban enyhítette, amennyiben a/ a Biblia eredeti szövegének, régi és kihalt nyelven készült fordításainak olvasását csaknem korlátlanul megengedte jegyzetek nélkül is; b/ megengedte továbbá mindenkinek az olyan élőnyelvű fordítás olvasását, melyet katolikusok készítettek, ha az egyházatyák és katolikus szerzők művei alapján készült jegyzetekkel van ellátva és ha azt bármely püspök megvizsgálta és helybenhagyta; sőt c/ a Leo-féle szabályok szerint még helybenhagyás és jegyzetek

nélkül kiadott katolikus, sőt nemkatolikus fordításokat is (pl. a bibliatársulatok kiadványait) szabad olvasni a theologia művelőinek és hallgatóinak, hacsak azok a bevezetésben vagy jegyzetekben a katolikus dogmákat egyenesen meg nem támadják.¹

Ebből kitűnik, hogy az egyház nem a tudósokat akarta a Biblia olvasásában korlátozni, akik az eredeti szöveget és a holt-nyelvű fordításokat megértik, hanem a tudatlan népet. Tehát nem a tudománytól tartott, nem a leleplezés vagy cáfolat ellen védekezett, hanem a tudatlanságtól félt s az értelmetlen kontárság ellen védte hiveit és magát a Bibliát. Okos és tanult emberek, kik a Biblia nehézségeit érzik, a magyarázó jegyzeteket köszönettel fogadják; csak a tudatlan ember hiteti el magával, hogy a Bibliát tanulmány és magyarázat nélkül megérti. A jó jegyzet nem félrevezetés, hanem útmutatás, csak a tévedésben korlátoz, mint az útjelző tábla, a veszedelemtől óv, mint az útszéli korlát vagy a világító torony s a helyes útra terel, mint a logika szabályai.

Adjunk tehát a magyar közönség kezébe új és jó bibliafordítást, hogy a hivek azon páratlan szellemi és erkölcsi kincsekből, melyeket a Szentírás magában rejt, folytonosan merítsenek. Adjunk hozzá jó jegyzeteket, melyek a Bibliát megértetik s a félreértést elhárítják. Legyen az a keresztyény Magyarország törvénykönyve, Istenbe vetett bizodalmunk forrása, szétदारabolt hazánk vigasztalója, elszakított véreink összekötő kapcsa, Szűz Mária, szent István és szent László országának feltámadásába vetett reményünk ápolója.

¹ A bibliaolvasásról bővebben l. Malou klasszikus művét: *La lecture de la Sainte Bible en langue vulgaire*. Louvain, 1846. Németül: *Das Bibellesen in der Volkssprache*. Schaffhausen, 1849.; továbbá Székely I., *A Szentírás apologiája*. Nagyvárad, 1891. 342—364. l. és *Hermeneutica biblica*. Friburgi Br. 1902. p. 363—373.

A HITTUDOMÁNY-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Biblikus fölfedezések a világháború alatt.

Kivonat *Pataky Arnold* r. tagnak 1920. november hó 5-én tartott felolvasásából.

1. A gerzai papyrusok.¹

Gerza a Nilus balpartján fekszik, Kairótól mintegy 77 kilométernyire dél felé, közel Fayum oázisához. Most jelentéktelen falu, de azon hely közelében épült, melyen a Ptolemaida uralkodók idejében (a Kr. e. III. sz. óta) Philadelphia városa állt. Gerzának és környékének arab lakói már néhány évvel a világháború kitörése előtt a hajdani Philadelphia romjai közt egészen véletlenül számos görög nyelvű papyrusra bukkantak. Az önkényes és tervszerűtlen kutatások 1915. teléig az egész papyrus-anyagot kimerítették, de ezek a leletek a tudomány nagy szerencséjére szakavatott tudósok kezébe kerültek. Jórészüik most a flórenci múzeumban van és *Vitelli* tanár buzgósága folytán már nyomtatásban is megjelent.² A legtöbb papyrus azonban a kairói múzeumba jutott; ezeket *C. Edgar* dolgozta fel.³

Az összes papyrusok bizonyos *Zenon* nevű egyiptomi főhivatalnok levéltárából valók és II. Ptolemaios Philadelphos (286/5—245/4.) huszonötödik évétől (261.) kezdve mintegy húsz évnek történetét ölelik fel. A levéltár tartalmát mindenféle hivatalos ügyiratok, kérvények, nyugták, szerződések képezik, melyek rendkívül érdekes világosságot vetnek Egyiptomnak és a szomszédos országoknak társadalmi és politikai állapotaira, épen abban a korban, midőn az ipsosi csata után (301. Kr. e.) Szíria déli része, Fönícia, Judea és Szamaria egy évszázadon keresztül Egyiptom fennhatósága alatt álltak.

Zenon kaunosi származású volt, atyjának neve *Agroiophon*.

¹ *L. H. Vincent*, *La Palestine dans les papyrus ptolémaïques de Gerza*. (Revue Biblique, 1920. 161—202.)

² *A Società italiana per la ricerca dei papiri greci et latini megbízásából.*

³ *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*. 1918. és 1919. évi XVIII. kötet, 159—182, 225—244. l. «Selected papyri from the Archives of Zenon.»

Ismeretlen körülmények közt Egyiptomba jutott, hol mihamar Apollonios διοικητής¹ mellé került, mint ennek οικονόμος-a és ilyen minőségben II. Ptolemaios Philadelphos 25. és 29. éve közt (261—257.) rendkívül nagy tevékenységet fejtett ki nemcsak Egyiptomnak egész területén, hanem annak távoli tartományaiiban, Szíriában, Föniciában és Palesztinában is. Ez a körülmény teszi papyrusainkat biblikus szempontból olyannyira becsesekké. Palesztina történetét illetőleg a szentírási források Ezdrás és Nehemiás könyveivel (az V. sz. végén) megszakadnak és a Makkabeusok koráig (168—135.) terjedő, körülbelül harmadfél-száz esztendő történetére nézve kizárólag profán forrásokra vagyunk utalva. Ezért is a legnagyobb örömmel kell fogadnunk minden adatot, mely ennek a kornak történetét újabb világításba helyezi.

A papyrusok tartalma igen változatos. A 2. számú² papyrus Apolloniosnak levele Zenonhoz Délpalesztinába vagy Föniciába, hogy két, tengeren érkező ügynöke számára hajót szerezzen további küldetésükhöz. A 4. számú papyrus bizonyos Jeddus (Jaddua) nevű zsidónak állami adósságára vonatkozik, melyet az illető nem akart megfizetni. A 7. számú papyrus egy Serapis-templom építéséről szól, melyhez bizonyos Zoilos, ki a költségek legnagyobb részét a sajátjából kívánja fedezni, az egyiptomi állampénztár hozzájárulását kéri. Nagy kár, hogy a város nevét, amelyen az új Serapeumnak fel kellett épülnie, egy lacuna felismerhetetlenné teszi. Talán Gazáról lehet szó (mint Vincent gyanítja), mely már 312-ben a Lagidák kezébe került, bár állandóan csak mintegy 274. óta tartozott az egyiptomi fenhatóság alá. Gazának tengeri kikötője volt, de maga a város a tengerparttól némi távolságra feküdt; emiatt úgy a tengeri kereskedelemnek, mint az arab karavánokkal való üzleteknek lebonyolítására kiválóan alkalmas hely volt. Idővel Gaza egészen nemzetközi várossá lett, de a tenger partján hellén városrész keletkezett. A Zoilos kérvényében említett adatok, hogy úgy a templomot, mint annak temenosát ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πρὸς τῇ λιμένι kell fölépíteni, «a hellén városrészben, a kikötő közelében», — igen jól illenek Gazára. 1878-ban a mai Gazától néhány kilométerrel délnyugatra, a Wady Ghazzehez egyik tell-jében hatalmas Serapis-szobrot találtak, egyikét a legszebb eddig ismeretes példányoknak, mely most Konstantinápolyban van. Ez e szobor a szaktudósok véleménye szerint a hellenista korból való. Az sem lehetetlen, hogy

¹ A *διοικητής* a Lagida uralkodók idejében a hierarchia feje volt, kinek feladatát a pénzügyek kezelése képezte.

² A számozás C. Edgar gyűjteményére vonatkozik, melyet Vincent is követ.

papyrusunk útmutatást nyújt arra nézve, hol kell keresnünk a régi Gaza kikötőjét. Okmányunk egyszersmind egyik érdekes tanubizonyossága annak a hatalmas lendületnek, melyet épen az első Lagida uralkodók korában Egyiptomban Serapis gyógyító istennek tisztelete vett.

A 12. számú papyrus Krotos jaffai forgalmi főnöknek valamely olajszállítására vonatkozik,¹ a 14-ben pedig bizonyos Herakleitos nevű hivatalnok kér igazságot Zenontól, hivatali főnöke, Nikanor ellen.

Biblikus szempontból legfontosabb a 3. számú papyrus, mely szerint II. Ptolemaios Philadelphos 27. évében (259/258.) Zenon az ammoniták országában, BIRTHÁBAN,² bizonyos Nikanortól megvett egy Sphragis nevű hétesztendőös rabszolgaleányt ötven drachmáért. Nikanor Tubias (Τουβίας) lovasainak egyik kleruchosa volt. Így nevezték a Ptolemaida uralkodók idejében azokat a kiérdemült katonákat, akiknek a király földet (κληρος) osztott ki, de bizonyos katonai szolgálatra tovább is kötelezve maradtak. A szerződést számos tanú irta alá, köztük Tubias lovasságának néhány kleruchosa. Τουβίας vagy Τωβίας görög alakja az ammonita מוֹבִיָּה (Tobijjá) névnek. Mint Zenon levéltárának más okmányai is mutatják, Tóbiás az ammonita terület helytartója volt. És itt lehetetlen nem gondolni a Nehemiás könyvében említett ammonita Tóbiásra, a zsidók nagy ellenségére, aki Jeruzsálem falainak fölépítését mindenáron meg akarta akadályozni (Neh. 2, 19; 4, 3. 7 sk.; 6, 1. 12. 14.), de a hitűkhöz kevésbé hű zsidók iránt bizonyos rokonszenvvel viseltetett (Neh. 6, 17—19.), akinek Eljašib a templom tornácában gyűjtőszekrényt állított fel (Neh. 13, 4—9.). Ugyancsak a Makka-beusok I. könyve (5, 1 skk.; 5, 13.) bizonyos Τουβίον földjét említi, de a név a jobb görög kéziratok (A, B) szerint Τουβίον-*nak* vagy Τωβίον-*nak* olvasandó, tehát a kifejezés *Tubias (Tóbiás) földjét* jelenti (V. ö. Makk. II. 12, 17.) Mint Vincent is mondja, minden jel arra mutat, hogy a Nehemiás könyvében említett ammonita Tóbiás családja hosszú időn keresztül kezében tartotta az uralmat Ammon vidéke fölött és utódai közül az egyiknek neve (ugyancsak Tóbiás) szerepel a Zenon-féle szerződésben. 265. körül Ammon vidéke alávetette magát Egyiptomnak; a régi főváros, Rabbath-Ammon, Philadelphia nevét vette föl, de az egyiptomi uralkodó meghagyta Ammon autonómiáját, katonai kolónia ellenőrzése alatt.

¹ Érdekes, hogy Jaffa ma is egyik legjelentékenyebb középpontja a palesztinai olajkereskedelemnek.

² BIRTHÁBÁB áram szó (בִּירְתָּה) és várát jelent. Görögös alakja Βάρης.

A Jordántól keletre fekvő vidéken, a hajdani Ammon területén már régóta ismeretesek az *'arâq el-emîr*-i romok a Wady eš-Syrbán. A hegység itt valóságos amphitheatrumot képez; ennek északi oldalán a hegy át és át van vájva mesterséges üregekkel, melyeket folyosók kötnek össze. Az üregek közelében egy 37 m. hosszú és 18-50 m. széles templom romjai láthatók, melynek falait oroslánok képei díszítik. A falakon két izben olvasható מוֹרִיָּה neve régi héber betűkkel. Butler, ki 1904-ben a Princeton-University ásatásait vezette, a templom korát II. Ptolemaios Philadelphos idejére tette.

Josephus Flavius az Antiquitates Judaicae XII. könyvének 4. fejezetében bizonyos Hyrkanosról, Tóbiás fiáról (unokájáról) beszél, ki Tyros (Wady eš-Syr) völgyében nagyszerű várat és templomot emelt azon hét esztendő alatt, mely IV. Antiochus Epiphanes trónralépését (175/174.) megelőzte. Az említett fejezet 11. pontja részletesen leírja a várat és templomot; a leírás teljesen ráillik az *'arâq el-emîr*-i romokra. Josephus Flaviusnak sok tekintetben legendás elbeszélése történeti alappal bírhat és Hyrkanosnak nagyatyja, Tóbiás, legalább chronologiai szempontból azonos lehet a Zenon-féle papyrusban említett Tóbiással. Josephus Flavius előadása lényegileg igaz maradhat akkor is, ha a Wady eš-Syrbán látható várat és templomot Tóbiás, Hyrkanosnak nagyatyja építette és Hyrkanos csak kibővítette vagy helyreállította.

A hegybe vájt üregeket de Saulcy régi ammonita szentélyeknek, de Vogüé pedig erődítményeknek gondolta. A Zenon-féle papyrus az utóbbi vélemény helyességét igazolja. A Birthâ Tóbiásnak nyári tartózkodási helye lehetett — szép, vízben gazdag, termékeny környéke erre kiválóan alkalmassá tette — míg állandó székhelye Rabbath-Ammon (Philadelphía) maradt.

2. Palmyrai emlékek.¹

1914 július havában a jeruzsálemi École Biblique két tanára, A. Jaussen és M. R. Savignac a párisi «Académie des Inscriptions et Belles-Lettres» megbízásából Palmyra (a bibliai תַּדְמוֹר) környékét tették tudományos vizsgálat tárgyává és ott számos latin, görög és palmyrai aram nyelven készített feliratot gyűjtöttek össze, melyek általában három csoportba oszthatók: dicsőítő, fogadalmi (vallásos) és sírfeliratokra. A vallási tárgyú emlékek közül legnevezete-

¹ M. R. Savignac—J. B. Chabot, Mission épigraphique à Palmyre. (Revue Biblique 1920, 359—382.) — Clermont-Ganneau, Odeinat et Vaballat, rois de Palmyre, et leur titre romain de «corrector». (Revue Biblique 1920, 382—419.)

sebb egy fogadalmi oltár, melyet bizonyos Rabel, Amriše (Amriša-maš) fia emelt Aršu istennek tiszteletére, valamint egy másik fogadalmi oltár a Benè-Amaymir temetőjéből, melynek felirata, bár valószínűleg pogány eredetű, meglepő hasonlóságot mutat a 118. (117.) zsoltár 5. versével: **«... mert segítségül hívták őt (Istent) a szorongattatásban, ki meghallgatta és tág helyre (szabadságba) vezette őket».** Mivel Palmyrában, az ókornak ebben a nevezetes kereskedő városában számos zsidó lakott, valószínű, hogy egyes zsidó eszmék hatásától a pogányok sem maradtak mentek.

A Jaussen-Savignac-féle expeditionak legnagyobb eredménye azonban az, hogy a két tanár a Palmyrától számított 13. (14.) római mértföldkövön egy latin, görög és aram nyelvű szövegben fölfedezte Zenobia királyné atyjának eddig ismeretlen nevét: az emlék aram szövege szerint Zenobia **בת אנטיוכוס** «Antiochos leánya». Zenobia II. Odeinat királynak felesége és Vaballat (Athenodoros) hercegnek anyja volt. II. Odeinat (I. Odeinat király fia) a rómaiak hive volt, kiktől nagy kitüntetésekben és megtisztelő címekben (a többi közt: «a Kelet uralkodója») részesült. 267. körül saját unokaöccse, Maeonius ölte meg. Utódja Zenobia lett, ki 271-ben nyíltan elpártolt a rómaiaktól, de bár egyik hadvezére, Septimius Zabdá, egy időre Egyiptomot is elfoglalta és Kisázsianak nagy része is Zenobia jogara alá került, a római imperium két évig tartó háborúban leverte Palmyrát és Zenobia maga is a rómaiak fogásába került.

A Jaussen és Savignac által fölfedezett emléken II. Odeinat címei közt **אפנרתטא** (*ἐπανορθωτης*, corrector) szó olvasható, mely megadta a kulcsot egy már régebben, 1870 körül fölfedezett emlék helyes értelmezéséhez, melyen II. Odeinat címei közt a **מתקננא** szó fordul elő. De Vogüé ezt a kifejezést így fordította le: «a meggyászott»; a Jaussen és Savignac által fölfedezett felirat azonban kétségtelenné tette, hogy **מתקננא** (*m^etaqq^enanâ*), **תקן** aram gyökből: rendezni) az *ἐπανορθωτης* szónak felel meg, mely a római hivatalos cím- és rangsorozatnak egyik ismeretes kifejezése volt.

3. Az 'ain-dûq-i szentély.¹

Az 'ain-dûq-i szentély kiásását egy német ágyúgolyó kezdte meg 1918. szeptemberének közepén, midőn a Jordántól keletre álló német-török ágyúk a Jordán nyugati partján húzódó entente-had-

¹ L. H. Vincent, Le sanctuaire juif d' 'Ain Douq. (Revue Biblique 1919, 532—563.)

sereg állásait lötték. Egy német ágyú lövedéke 'Ain-Dûq mellett feltúrt egy földhányást és egy közel két évezred óta eltemetett mozaik-írást hozott felszínre. A mozaik megvizsgálása Engelbach és Mackay angol kapitányoknak, valamint Lagrange József és Vincent Hugo jeruzsálemi tanároknak érdeme.

'Ain-Dûq forrás neve megőrzi a Makkabeusok I. könyvéből (16, 11. 15.) ismeretes Δωκ vagy Δαζών vár ősi nevét. A vidékhez számos történeti emlék és számos monda fűződik. A zsidó honfoglalás több nevezetes epizódjának, melyek közül a legismeretesebb Jericho elfoglalása, a Jordán völgye volt a színhelye, ugyan-csak itt, a Jordántól keletre, a mai Tell Dzseldzsül-lal szemben kereste körülbelül a Kr. e. II. évszázad óta a zsidó hagyomány az Ebal és Garizim hegyeket, melyekről régebben azt tartották, hogy a szamariai Sichem közelében vannak. Ennek az újabb hagyománynak tanúi a zsidók részéről a Sôta Talmud fejezetben Rabbi Eleazar, keresztény részről pedig az 1897-ben fölfedezett madabai mozaik, caesareai Eusebius Onomasticonja, szent Jeromos, szent Epiphanius és gazai szent Procopius. Az említett hegyek név-áthelyezésének nagyon kedvezett az a történelmi esemény, hogy Joannes Hyrkanos 129-ben Kr. e. a szamaritánusok szentélyét a Sichem mellett fekvő Garizim-hegynél lerombolta, sőt 110-ben magát Sichemet is elpusztította, miáltal a sichemi 'Ebal-Garizim-hagyomány erőszakosan és hirtelenül megszakadt. Az újabb hagyomány azonban nem tudott állandósulni; a VI. keresztény század után 'Ebal és Garizim hegyeit újból csak Sichem környékén keresik.

Az 'Ain-Dûq mellett fölfedezett és eddig felszínre hozott emlék ellipszis alakú, melynek nagy tengelye körülbelül 13, kis tengelye pedig 7—8 méter hosszú. A padlózat teljesen mozaikkal van kirakva. Legfontosabb része az északkeleti sarokban egy igen jól olvasható aram írás merubba' (négyyszögletes) betűkkel. Egyéb jellegzetességei: egy emberi alak karja, egy oroszlán és szabályos mértani alakok különféle állati képekkel (nyúl, fécán, sakál). Egy szalagos disztiménnyel mellett három kis oszlop alapzata látható, az ellipszis délnyugati oldalán pedig a külső fal nyomai maradtak meg.

A tizenegysoros felirat magyar fordítása így hangzik: «1. Jóra való emlékezete, 2. Benjamin Pinchasnak (?), 3. József fiának. 4. Legyenek jó emlékekben mindazok, akik 5. együtt dolgoztak és adakoztak vagy 6. résztvettek ezen 7. szent helyet (אתרה קדישה), illetőleg: gazdag nemzedék, 8. jóakarátú nemzedék, minden rendű nemzedék, 9. Legyen nekik, ha Istennek tetszik, részük 10. ebben a szent helyben (אתרה קדישא), 11. Amen».

A két izben is említett קרישא אחרר nem jelent zsinagógát, hanem az Istenségnek szentelt olyan helyet, mely bizonyos bibliai események emlékét őrzi meg. (V. ö. Móz. I. 28, 16 skk.; II. 3, 5; Sám. II. 26, 16 skk.; Krón. I. 21, 15 skk.) Igen közel áll a gondolat, hogy az 'ain-dûq-i szentély is a honfoglalás nevezetes eseményeinek emlékét volt hivatva állandóan megőrizni és talán az 'Ebal és Garizim hegyekre vonatkozó újabb hagyományt is jobban a Jordán völgyéhez akarta kötni, mint Vincent is gyanítja.

Emlékünk korát külső érvekből nem állapíthatjuk meg; Benjamin Pinchas (Clermont-Ganneau szerint: Benjamin Parnasach) előttünk ismeretlen személy. A mozaik jellege a szakértők (de Vogüé, Vincent) szerint Jézus Krisztus korára vall; Vincent az 'ain-dûq-i szentélyt Nagy Heródes alkotásának tartja, ki Josephus Flavius szerint a Jordán völgyében, Jerichóban és környékén is nagyszabású építkezéseket folytatott. Az állati, sőt emberi alakok ábrázolása, melyeket a szigorúan vett zsidó törvény tiltott, igen jó magyarázatot nyer Heródes korában, midőn a zsidó művészet is többé-kevésbé megérezte a pogány hatást.

4. A «Pátriárkák sírja» Hebronban.¹

Mózes I. könyvéből tudjuk, hogy a zsidó nép ősei: Sára (23, 1 skk., főleg 19. v.), Ábrahám (25, 9.), Izsák (35, 27 skk.) és Jákob (50, 13.) egy «Mambre mellett fekvő kettős barlangban», a Makhpelá-barlangban alusszák örök álmukat. A későbbi bibliai hagyomány Mambret Hebronnal azonosította. A barlang fölött ma hatalmas mohammedán szentély áll, melybe nem «igazhivő» eddig csak a szultán külön engedélyével léphetett be és így a helynek tudományos felkutatása eddigelé lehetetlen volt. Azonban a világháború után Vincent és az angol E. J. H. Mackay kapitány a mecsetet (Haram el-Khalil) tüzetesen megvizsgálhatták. Vizsgálataik eredményét külön monographiájuk fogja ismertetni; de Vincent már előzetesen is rámutat arra, hogy a pátriárkák sírját kijelölő hagyomány ellen sem történelmi, sem földrajzi szempontból kifogást emelni nem lehet és megállapítja, hogy a mai nagy mecsetnek, mint hajdani zsidó szentélynek, lényeges részei még Nagy Heródes korából valók.

¹ L. H. Vincent, La sépulture des Patriarches d'après la Bible. (Revue Biblique 1920. 507—539.)

5. A gizehi Sphinx.¹

Reisner, az amerikai Harward-egyetem tanára fölfedezte a gizehi sphinxbe vezető utat és eddig megvizsgálta a sphinx fejének, mellének és első lábainak belsejét. A sphinxben Mona király képével díszített templomot talált, melyet az egyik lábba épített kamarával folyosó köt össze.

6. Kisebb jelentőségű fölfedezések.

Dhorme, a jeruzsálemi École Biblique tanára, 1915. júliusától szeptemberig a Dardanellák ostroma idejében Gallipoli félszigeten felkutatta a régi Eleontist, hol a hellén keramikának igen sok emléke került napfényre.² *Michelier* francia sorhajóhadnagy és a már említett *Savignac* Castellorizo (a hajdani Megiste) szigetén számos görög feliratot és síremléket kutattak fel a Kr. e. IV. és III. századból. Az egyik síremlék lykiai hatást mutat.³ Végül megemlítjük, hogy 1918. januárja folyamán Bersabee-nál lövészárkok ásása közben több görögnyelvű sírfelirat került elő a byzanci korból.⁴

¹ Kath. Szemle 1920. októberi száma: Külföldi folyóiratok szemléje, 507. l.

² *M. J. Lagrange*, Les fouilles d'Eléonte. (Revue Biblique, 1915, 573—575.)

³ *Micheliis*, Inscriptions grecques de l'île de Castellorizo, ancienne Mégiste. (R. B. 1917, 287—299.) — *M. R. Savignac*, Monuments funéraires et religieux de Castellorizo. (R. B. 1917, 520—536.) — *E. Michon*, Sarcophage antique de Castellorizo, représentant Artémis et Endymion. (R. B. 1917, 537—560.)

⁴ *M. Abel*, Notes d'Épigraphie. Le fragment VIII. de l'édit byzantin de Bersabée. (R. B. 1920, 259—265.)

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAIBÓL.

Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században.

Kivonat Hóman Bálint r. tagnak 1920. évi február hó 13-án tartott székfoglaló értekezéséből.

A történetírás tudománnyá fejlesztése felé az első lépéseket a humanista történetírók tették meg. A történet egykorú, eredeti forrásaihoz fordulva s ezek tekintélyére hivatkozva, megdöntötték a közkézen forgó krónikák kizárólagos tekintélyét. A reformáció és ellenreformáció korának történetírói már nem elégedtek meg az egyháztörténet eredeti forrásainak felkutatásával, hanem a meggyőződésükkel és felekezetük érdekeivel ellentétesnek látszó források hitelét a hitvitákban kiélesedett szkeptikus kritika fegyverével igyekeztek megdönteni.

E történetkritikai szellem termékenyítő hatása a maga teljességében csak a vallásharcok korát követő békés korszakban bontakozott ki. Franciaországban és Hollandiában a XVII. század első felében, Németországban és Itáliában e század közepén következett be a történetírás nagy fordulata. A theologus és politikus egyház- és kortörténetírókat hivatásos történettudósok, rendszeres kutatók váltották fel, kik szembehelyezkedve a humanisták és politikus kortörténetírók irányzatos pártszempontjaival és a hitvitázó egyháztörténetírók szkeptikus hyperkritikájával, a történetírás célját a tények objektív megismerésében s e megismerés gyakorlati — főleg állampolitikai — értékesítésében keresték. Céljuk felé következetes és rendszeres forráskutatással, a segédtudományok rendszerezésével, a kütfők hitelességének vizsgálatával, tárgyilagos kritika alkalmazásával törekedtek.

A történetírás új korszaka nálunk csak a XVIII. század második évtizedében köszöntött be. Katholikus és protestáns tudósok a tudomány békés fegyvereit ragadják meg s egymással versenyre kelve, úttörőivé lesznek a tudományos történetírásnak.

Az egyháztörténeti adatgyűjtés megindítása és a kutató munka

megszervezése *Hevenesy* Gábor jezsuita provinciális érdeme. Rendtársai segítségével összegyűjtötte a magyar egyháztörténet hozzáférhető forrásait s megalapította a magyar jezsuiták *adatgyűjlő történeti iskoláját*, melynek tanítványai derítették először világot középkori egyháztörténetünkre. Ennek az iskolának tanítványa *Timon* Sámuel, a forráskutatáson alapuló nemzeti történetírás megalapítója. Eredeti források alapján teljes revízió alá vette korának a középkori magyar történetre vonatkozó ismereteit s megállapította a történeti feldolgozás félszázadon át uralkodó formáit. A jezsuita adatgyűjtők *Hevenesy* és *Timon* hatása alatt, a tőlük kezdett irányban dolgozva jutottak el az egyháztörténetnek *Schmith* Miklós — *Pray* és *Katona* mestere — műveiben, a nemzeti történetnek a hangyaszorgalmú *Kaprinai* István munkásságában kulmináló magaslatára.

Hevenesy fellépése után protestáns részen is kezdetét vette az egyháztörténeti kutatómunka. A *Coccejus* iskolájából kikerült *Debreczeni* Ember Pál, *Kerman* Dániel lutheránus superintendens és a tudománytörténész *Czvittinger* Dávid úttörő munkássága nyomán egész sor külföldön nevelkedett tudós protestáns lelkész fáradozik egyháza történetének kutatásában. A protestáns adatgyűjtőiskola történetének legkimagaslóbb fejezete *Kaprinai* kortársának, a székelly *Bod* Péternek termékeny s jórészen magyar nyelvű egyház- és tudománytörténeti munkássága.

Az *adatgyűjtők* — kik közt még felemlítjük az iskolákon kívül álló piarista *Dezsericzky* Incét, őstörténetünk fáradhatatlan kutatóját — új irányba terelték a magyar történetírást. Kutatómunkásságuk méltán hasonlítható a mintaképül vett hollandi és francia szerzetesek adatgyűjtő munkásságához.

Kritika dolgában még határozatlanok, ingadozók és kezdetlegesek. Az «eredeti» források ellentmondása esetén óvakodnak a határozott ítélettől s kritikát általában csak vallási meggyőződésük igazolására szeretnek gyakorolni. Felekezeti szempontjaikból néha indokolatlan skepsis, máskor naiv és áradozó lelkesedés hatalmába esnek. Az eseményeket többnyire morális, theologiai és egyházpolitikai nézőpontból vizsgálják. Ritkán képesek az előző, különösen velük ellentétes felfogású korszakok és egyének objektív megítélésére. Történeti felfogásuk határozottan magyar, nemzeti s mégis elsősorban felekezeti történetírók.

Előadásukban a humanisták annalisztikus hagyományaihoz ragaszkodtak, de szakítottak azok esztétikai törekvéseivel. A forrásoknak a szövegbe ékelése darabossá, adatszerűvé teszi azt; a közép-

kori írások tanulmányozása megrontotta a renaissanceban megtisztult latin nyelv- és stylusérzékét.

Az adatgyűjőiskolák első virágzása idejében Németország felől újabb tudományos irány tört útát hazánkban. A hallei *pietista* egyetem tanítványa Bél Mátyás, a németországi racionalista polyhistor tudósoktól megteremtett államismereti iskola úttörőjeként lép fel és megalapítja a németnél egyetemesebb érdeklődésű *magyar államismereti iskolát*. Mestereihez hasonlóan a történetet az egyetemes tudomány részeként, más tudományokkal szoros kapcsolatban művelte. Főművében, melynek hatalmas tervezete a XVII—XVIII. századi német polyhistoriskola államtudományi rendszerének legmonumentálisabb emléke, hazája egyetemes ismeretét akarta megírni, a németeknél praedomináló politikai ismeretek mellett különös figyelmet fordítva a természetrajzi, fizikai földrajzi, mezőgazdasági, orvostani és nyelvi jelenségekre.

Bél Mátyás maga köré csoportosította a Felvidék evangélikus polgári családoknak jobbára tőle nevelt tehetséges fiait s az adatgyűtő munka szervezésével, tudományrendszerének és módszerének tanításával alapját vetette az általa megteremtett tudós-iskola munkásságának. Tanítványai közül többen az ő hatása alatt polyhistorokká, az egyetemes államismeret művelőivé lettek. Mások, a fiatalabbak, már a tudomány specializálódásának előharcosai. Az iskola egyik jeles tanítványa — Schwartner Márton — megalapítójává lett hazánkban az államismeretből kiszakadt *statisztika* tudományának, Cornides Dániel pedig a Pray fellépte után kialakult kritikai történeti iskola egyik büszkesége.

A német államismereti iskola másik központjában, a jenai egyetemen tanárkodott a hazánktól elszakadt Schmeizel Márton, ki kéziratban közkézen forgó erdélyi államismereti és tudománytörténeti előadásaival mesterévé és megalapítójává lett az erdélyi szász tudósok államismereti és tudománytörténeti iskolájának.

Az államismereti iskola utolsó nagy képviselője az antididakta székely kálvinista pap, Benkő József. Kialakulására Bél és Schmeizel egyaránt hatást gyakoroltak. Mint vérbeli polyhistor, az államismeretet Bél szellemében művelte, de nagy érzéke volt Schmeizel tudománytörténeti törekvései iránt is. Erdélyi államismerete méltó társa Bél csonkán maradt nagy munkájának.

Az államismereti iskola tanítványai a forráskutatás terén sokoldalúság és látható eredmény tekintetében — különösen Bél — felülmúlták az adatgyűjtőket. Kiküszöbölték az adatgyűjtőknél érvényesülő — különösen felekezeti — irányzatosságokat s a forrásokat

nemcsak egyeztetni, hanem értékelni is megkísérelték. Újszerű, tárgyi rendszerezésük és gyakorlati állampolitikai szempontjaik érvényesítése az események és jelenségek időbeli összefüggése mellett tárgyi és okozati összefüggésére is fényt vetett.

Az államismereti irány legjelesebb német képviselői egyben *publicisták* voltak, kik a történetírást a kormányhatalom szolgálatába állították. A magyar államismereti iskola magáévá tette, sőt továbbfejlesztette a németek államismereti rendszerét, de távol maradt azoknak a tárgyilagosságot veszélyeztető publicisztikai törekvéseitől.

Mária Terézia korában József trónörökös és tanácsadója, Van Swieten, nálunk is megkísérelték a történetírás publicisztikai irányának meghonosítását. Reformterveik kivitelében szembekerültek az egyházzal és a magyar rendekkel, külföldi uralkodók módjára tudományos művekkel igyekeztek álláspontjuk helyességét igazolni s a rendi és egyházi felfogás történeti alapjait megdönteni. E feladatra sem a jezsuiták, sem a protestáns történetírók nem vállalkozhattak s így esett a választás a bécsi udvari könyvtár nagytudományú, magyar származású, exjezsuita örege, Kollár Ferenc Ádámra és a nagyravágyó Kerchetich zágrábi kanonokra.

Irodalmunkban ők — Benczur Józseffel — egyedüli, de kiváló képviselői az udvar hatalmi törekvéseinek szolgálatában álló *publicisztikai történetírásnak*. Mind forrásismeret, mind kritika tekintetében felülmulják Béli és tanítványait. Jobban behatoltak a dolgok belső lényegébe s náluk jelentkezik a történetkritikai szellem először a maga igazi mivoltában. Kollár, kinek tehetségei teljességükben csak aktuális irányzatosságoktól mentes utolsó, jogtörténeti művében bontakoztak ki, megalapítójává lett a *magyar jogtörténet* tudományának, mit előtte a jogalkotás külső történeteként fogtak fel. Elsőnek vizsgálta hazánkban a jog történeti fejlődését pragmatikus kritikai módszerrel. Közjogi és politikai irányzatossága és rideg utilitarius felfogása azonban sokat levonnak az ő és társai munkásságának érdeméből.

A nemzeti közvélemény idegenkedéssel, sőt gyűlölettel fordult el a rendi közfelfogással szembeforduló udvari tudósoktól s felháborodásának nyilvános megbélyegzésükkel adott kifejezést. Kollár alapvető jogtörténeti munkásságát is teljes közöny kísérte, sőt kritikai törekvései sem váltották ki a megérdemelt elismerést. Tudományos életünk ekkor már kritikai történetírásunk nagymesterét, Pray Györgyöt uralta.

Pray György az adatgyűjtő jezsuitaiskola tanítványa volt. Forrásgyűjteménye értékesen egészíti ki, rendszeresség és kritikai

kiválasztás tekintetében messze felülmulja *Hevenesy*, *Kaprinai* és társaik gyűjtését.

A forrásokot és írókat egymással ellenőrzi, helyreigazítva tévedéseiket. Elismeri a kútfők és tudósok tekintélyét, de maga állapítja meg, kit és mit kell tekintélynek elismernie. Merészen mond véleményt, kérlelhetetlen szigorral, de mindig tárgyilagos igazságszeretettel alkotja meg ítéletét.

A források értékelése mellett a segédtudományokban szerzett nagy jártasságon alapuló, legapróbb részletekig terjeszkedő analitikus kritikával tisztázza az alapvető chronologiai és genealogiai kérdéseket s kritikájában már a belső kapcsolatokra is figyelmet fordított. Rendkívüli tárgyismerete, logikus gondolkodása és biztos judiciuma képessé tették a tények új s — bár a részletekben gyakran tévedett — többnyire helyes megítélésére és az okozati összefüggések felismerésére.

Történeti felfogása a jezsuita adatgyűjtőiskola katolikus és magyar történeti felfogásában gyökerezik. Meggyőződéses vallásossága és szilárd hazafiassága minden sorából kiderül, de nyomát sem látjuk az adatgyűjtőket lenyűgöző egyoldalú felekezetiességnék s a *Kollárékat* jellemző politikai irányzatosságoknak. Bár a történetben ő is gyakorlati, különösen állampolitikai tanulságokat keresett, munkaközben elfeledte az utilitárius célokat s minden idegen szemponttól mentes, tárgyilagos megismerésre törekedett.

Külső formában hű maradt a jezsuiták annalsztikus hagyományaihoz, de élénk fejtegetéseivel és szép latin nyelvével elfeledtette az elbeszélés adatszerűségét.

A magyar történetírás félszázadon át nagy és jelentős fejlődésen ment keresztül s mégis e fejlődés csak bevezető folyamata a *kritikai történetírás* megalapításának, minek érdemét *Pray* György nevétől nem lehet elválasztanunk.

A XVIII. századi magyar történetírásnak — a fiatalabb nemzedék *Pray* körül csoportosuló jeles tagjait, *Katona* Istvánt, *Cornides* Dánielt is beleértve — kétségtelenül legnagyobb alakja *Pray* György.

Munkásságának tiszta történeti karaktere, speciálisan történeti érdeklődése, fejlett kritikája, a gyakorlati politika utilitárius szempontjaitól való idegenkedése s a magyar jezsuita iskola talajában gyökerező műveltsége és felfogása emelték őt, mint magyar történettudóst a nagytudományú, de kifejezetten gyakorlati, államismereti célok felé törő és univerzális szempontokból kiinduló *Bél* Mátyás és az utilitárius politikai célok szolgálatában dolgozó, felfogásával idegen, sőt az egykorú közvélemény szerint ellenséges talajban gyökerező *Kollár* fölé.

Álaponstoli gyűjtemények a három első századból.

Hanuy Ferenc r. tag 1920. évi május 21-én tartott felolvasásának ismertetése.

Előadó annak a problémának forrástörténeti megoldására törekedett: miféle jogszabályok és jogszabálygyűjtemények töltötték ki az első három évszázadban azt a nagy űrt, amely tátong egyrésről a *jus divinum*-nak a szentiratokban és az isteni szóbeli hagyományban foglalt jogszabályai közt és másrésről az említett IV. századbéli első tételes kodifikációk, hiteles kánonok közt? Előadó szerint erre a problémára már *Tertullianus* is reámutatott (*De corona* c. 3.) és ő csakis a *traditio* és *consuetudo* szambavételével vélte kitölthetni azt a különbözetet, amely a II. század végebeli keresztény élet között és az akkori tételes egyházjog között mutatkozott.

Előadó utal arra, hogy *Tertullianus* problémaoldása a lényegében ma is helytálló ugyan, de manapság, az ős- és ő-keresztény irodalmi szakkutatás és kritika évszázados munkájának óriási terepét áttekintve és az eddig felfedezett és feldolgozott legrégibb, az első három évszázadból származó egyházjogi szabálygyűjtemények, ú. n. álapostoli kánongyűjtemények anyagát latbavetve, nem látjuk már annyira áthidalhatatlannak azt az űrt, amely a *traditio divina* és a negyedik századbéli tételes egyházjog között mutatkozik.

Előadó tanulmányának épen az volt a célja, hogy megállapítsa, mely álapostoli kánongyűjtemények származnak a három első évszázadból és mi volt e gyűjtemények joganyaga.

Ily célból és e keretben foglalkozik a következő gyűjteményekkel: 1. *Didache*. (I. század végén Szíriában vagy Palesztinában megírt mű.) 2. A «*Constitutiones ecclesiae aegyptiacae*» («*Aegyptische Kirchenordnung*») néven ismert és ma, nagy valószínűséggel, *Hippolytus* római áldozárnak és ellenpápnak († 236.) tulajdonított mű. 3. A III. század második felében, Szíriában vagy Palesztinában megírt «*Didascalia*» nevű gyűjtemény. 4. Az «*Apostolica Contitutio Ecclesiae*» («*Apostolische Kirchenordnung*» címen ismert, Egyiptomban a III. század végén összeállított gyűjtemény.

E négy gyűjtemény volt forrása a IV. század végén egy isme-

retlen görög kompilátor által 8 könyvbe foglalt nagy, és pedig szintén álapostoli kánongyűjteménynek: a »Constitutiones Apostolorum«-nak, amely méltán nevezhető a IV. század végebeli keleti görög egyház »Corpus juris canonici«-jének; de ezenkívül e négy gyűjtemény vagy azok egyike és másika feldolgozást vagy elhelyezést nyert más keleti (görög, syr, kopt stb. egyházakhoz tartozó) kánongyűjteményekben.

A halálesetre szóló ajándékozások régi jogunkban.

Kivonat Holub József r. tagnak 1920. évi november 19-én tartott székfoglaló értekezéséből.

A Justinianus kodexének első könyvében, a 2. titulus 1. §-ában meghúzódo császári reskriptum 321-ből, mely azt az engedélyt tartalmazza, hogy bárki tetszése szerint hagyhat az egyháznak, fontos határkö az egyház történetében. A hívők bőségesen éltek is e lehetőséggel s ajándékozási kedvüket csak növelték még az egyházatyák, akik az egyháznak való ajándékozást s az alamizsnát, mint különösen jó s az Istennek tetsző cselekedetet emelték ki. A karitás, a kegyes cselekedetek keresztény teóriája bőven gondoskodott az egyházzal. «Bonum factum Deum habet debitorem» mondja Tertullianus szent Ágostonnak, aki szintén szereti a jogi hasonlatokat; legkedvesebb hasonlata a hajókölcson: «fac traiectionem», mondja s a túlvilágon bőséges kamattal kapod vissza. Jellemző, hogy ugyancsak szent Ágoston már óv a túlzástól is.

A kereszténnyé lett germán törzsek, ami az újonnan megtérteknél gyakran ismétlődő jelenség, nem ismertek mértéket az ajándékozásban. Lesne abbé, aki a franciaországi egyházi vagyon történetét vizsgálta, látva az egyházak gazdagságának csodálatos gyarapodását a Meroving-korban, kereste, vajjon nem valami jól megszervezett s erőszakosabb vagy nem kifogástalan eszközöktől sem visszariadó propaganda eredménye volt-e ez, de a forrásokban nyomát sem találja ennek. Viszont a Karoling-korban Nagy Károly már szükségesnek találta a 811-iki acheni zsinaton állást foglalni az ellen, hogy az égi üdvösség lefestésével s a pokol kínjaival való fenyegetéssel igyekeznek az egyháziak a hívőket rávenni, hogy nekik javakat ajándékozzanak.

A juttatás azonban csak élők között történhetett, végakarati rendelkezésről nem lehetett szó, ehhez hiányzott a materiális alap. A családátya csak kezelte a vagyont s ha meghalt, a tulajdonviszonyok lényegben változatlanok maradtak, öröklésről nem volt szó. «Heredes successorisque cuique liberi et nullum testamentum» — írja Tacitus a germánokról s érthető, hogy ez a körülmény feltűnt a teljes végrendekezési szabadsághoz szokott római történetírónak.

Ami pedig valóban az elhunyt *egyéni* birtokában volt, azt vele adták a sírba vagy elégették.

A keresztény hitre térés után az egyház nem irtotta ki a pogány szokásokat, hanem úgy alakította, hogy tanításával összeegyeztethetők legyenek. Igen tanulságos pl. e tekintetben Beda Históriajának az a helye, amelyben elmondja, hogy I. Gergely pápa az ujonnan megtért Angliának azt az utasítást adta, hogy ne szaksítsanak teljesen a pogány szokásokkal, hanem a felajánlott áldozati állatokat fogadják el a keresztény Isten számára. A halotti rész — a Totenteil — pogány eszméjét felkarolta tehát az egyház, a halott kultuszát pedig a lélek kultuszává tette. A honfoglalás-korabeli sirok inventáriumai mutatják, hogy a halottkultusz megvolt őseinknél is, s határozott bizonyítékaink vannak — mint Tagányi Károly is kiemeli a hazai élő jogszokások gyűjtéséről szóló alapvető munkájában — hogy az ősi pogány temetkezési szertartásokat az egyház nálunk is igyekezett a keresztény felfogáshoz idomítani és hasznosabbá tenni; így pl. a rabszolgákat, ahelyett, hogy elpusztították volna a temetésnél, felszabadították az elhunyt lelki üdvössége javára, a lovat nem szúrták le, mint az ősmagyar lovas-temetkezéseknél szokásban volt, hanem az illető egyháznak ajándékozták.

A végakarati intézkedések materiális alapja hiányozván, formái sem alakulhattak ki. A házközösség lassú bomlásával s a szerzett vagyon kialakulásával mindszélesebb tért nyert az egyéni tulajdon, s mindtöbb és több alkalma nyílt a hívőknek az egyháznak teendő ajándékozásra, ami azonban csak élők közötti jogügylet útján mehetett végbe. Az egyházra nézve ez a forma nagyon előnyös volt, mert így azonnal, minden kikötés nélkül vehette tulajdonába az ajándékoló nyert birtokot, az ajándékozóra ellenben ép az volt a hátránya, hogy rögtön meg kellett válnia tőle. Előnyös megoldásul kínálkozott mindkét fél részére az a forma és mód, hogy az ajándékozó létesíti ugyan az ajándékozási jogügyletet, de hatálybalépését kitolja halála utánra, vagy pedig rögtön átadja a birtokot, de *reservato usufructu*, azaz a haszonélvezet megtartásával.

Ami a mi jogfejlődésünket illeti, a gazdasági fejlődés kiindulópontja, a materiális alap nálunk is ugyanaz, mint amit a nyugati, germán jogfejlődésben láttunk: a *nemzetségi vagyon* nem enged szabad rendelkezést, azért az örökösödés vérségi, azaz törvényes. Az ingó és szerzett vagyon képződése s az egyház befolyása tágitottak csak idővel a törvényes és törzsi örökösödés szigorú rendelkezésein. Végrendelkezni az Árpádkor végéig csak királyi engedély-

lyel lehetett s még ezután is csak akkor, ha az illetőnek egyenes fiutódai nem voltak; Szent István I. törvényének 6. pontja is nem végrendelkezési szabadságot, hanem csak élők közötti rendelkezést foglal magában, még pedig csupán ingóságokról és szerzett vagyonról. «Kinek-kinek szabad legyen — mondja a törvény — azt, ami az övé, feleségének, fiainak és leányainak, szintűgy rokonainak *vagy az egyháznak* adnia». Hasonló értelemben szól az 1290: XXXII. t.-c. is, mely az örökösök nélkül szűkölködő nemesnek megadja azt azt a jogot, hogy *összes* javairól szabadon rendelkezhetik ily körben: adhatja vagy hagyományozhatja rokonainak, feleségének *vagy az egyháznak*. Már Szent István törvénye az egyháznak privilegizált helyzetére mutat, őt is a tágabb értelemben vett familiához, családhoz számították s mint a család *lelki tagját* gyakran részesítették is hagyományokban vagy ajándékokban. Érdekes erre vonatkozólag IV. Bélának egy oklevele, amelynek arengájában elmondja, hogy a királyi kegyesség gondoskodni szokott arról, hogy a gyermektelenek az uralkodó jóvoltából *ex propinquis* nevezhessenek örököst; a dispositív részben, ahol felsorolja, hogy kiknek javára rendelkezhet, vagyis részletezi, kiket ért a propinqui alatt, ezek között a legelső helyen az illető *monostort* említi. Egy másik, gyakran idézett bizonyossága az egyház e különleges méltánylásának a Csák, nb. Csák ispánnak 1237-iki oklevele Szentpétery Imre legújabb kutatásai alapján hamisnak bizonyult ugyan, de — mint Tagányi helyesen kiemeli — Csáknak az a kijelentése, hogy hat fia közé hetediknek az egyházat teszi meg, egyenesen a kor lelkéből fakadt. Szent Ágostonig követhetjük visszafelé e gondolatot, nála olvassuk gyakran — aki, mint említettük, szerette a jogi hasonlatokat, képeket — hogy Krisztust vagyis az egyházat mint a család egyik fiútagját kell tekinteni. Ezt a gondolatát egy másik beszédéből átvette határozataiba a 816-iki aacheni zsinat, s felvette Dekrétumába Gratianus is. Nemcsak egyszerű hasonlat maradt tehát szent Ágoston e gondolata, hanem valóban jogalkotólag hatott s ugyanaz tükröződik az 1237-iki hamis, de a kor lelkét feltűntető oklevélben is.

Végrendelkezésről tehát jó ideig nálunk sem lehetett szó s így a tiszta, feltétel nélkül való ajándékozások mellett hamarosan feltűnnek a mi gyakorlatunkban is a már említett különös ajándékozási formák, hogy t. i. létrejön ugyan az ajándékozás, de oly feltétellel, hogy hatályba csak az ajándékozó halála után lép; vagy pedig a *die praesente* cedálja ugyan a birtokot az ajándékozó, de kiköti magának haláláig annak haszonélvezetét. Ezek azután meg-

maradnak a gyakorlatban még akkor is, amikor már teljesen kialakult a végrendelet is. Az elsőket nevezzük tulajdonképen csak halálesetre szóló ajándékozásoknak, ezek a *donationes post obitum*, s tőlük jogi szempontból lényegesen különbözik a *reservato usufructu* létesített másik nagy csoport, amelynek ugyan gazdasági hatása ugyanaz volt.

Mint hogy a halálesetre szóló ajándékozás eredménye az ajándékozó halála után áll be, az első pillanatra az örökjog körébe tartozónak látszik; azonban közelebbről tekintve jogi természetét, azt látjuk, hogy nem örököszt kreál, híjával van tehát a végrendelet lényeges tartalmának, hanem *élők közötti tulajdonátruházás*, s így tulajdonképen a *dologi jog* körébe sorozandó. Speciális vonása az, hogy *feltételes* jogügylet, *feltételes* ajándékozás, a feltétel pedig — az ajándékozó halála — *felfüggesztő*, a hatás csak az ajándékozó halálával következik be. Az oklevelek nálunk is rendesen a *post obitum* vagy *post mortem* kifejezést használják a feltétel jelzésére, s innen kapta megkülönböztető nevét is. Pl. legkorábbi példánkban, Szines úrnőnek a pannonhalmi apátság részére 1146-ban tett ajándékában ezt olvassuk: «*praedium ... b. Martino donavimus, ut post mortem nostram absque omni perturbatione sit sub ipsius ecclesiae abbatis providentia et procuratione*»; Konrád kir. jobbagynak 1172-iki és Kabának 1177 körül kelt ajándékozásánál a *post obitum* kifejezést olvassuk.

Az oklevél kiállításával azonban nem záródott le a rendes birtokátruházás, az új tulajdonost be is kellett abba iktatni. A beiktatással azonban a teljes tulajdon szállt át a beiktatotttra, ami a halál esetére szóló ajándékozásnál lehetetlen, hisz ép az volt a cél, hogy ezt kitolja az ajándékozó haláláig. — Egyszerű birtokátruházás eredetileg az elidegenítendő földbirtokon ment végbe, egy aktusba foglalva az átruházási szerződést s az investitúrát. Így volt ez a régi germán jogban, így volt nálunk is. Lassanként ez aktus a jogilag különben is élesen elkülöníthető részeire oszlott: a tradícióra és az investitúrára s az első, az ünnepélyes szerződéskötést már a frank korban bárhol el lehetett végezni. A fejlődés nálunk is ebben az irányban haladt. Az oklevelek elterjedésével, a hiteles helyek keletkezésével a dologi szerződést bárhol megköthették, a statutióinak azonban in facie possessionis kellett megtörténnie. Míg azonban ez nálunk állandósul s évszázadokon át így marad gyakorlatban, addig a német gyakorlatban további fejlődést látunk. Először is a reális investitúra helyébe a szimbolikus investitúra lép, majd a római vulgáris jogok hatása alatt a traditio cartae-val, oklevél átadásával

történt meg az átruházás s ezt követte a reális investitura, vagy a *traditio cartae*-t a szimbolikus investitúrával kötötték össze, végül pedig a *traditio cartae* s az investitura egy aktussá folyván össze, magát az oklevél átadását tekintették szimbolikus investitúrának. Ez utóbbi formát alkalmazván a halálesetre szóló ajándékozásoknál is, a tulajdonátruházás külsőségeit tekintve nem jutott kifejezésre, hogy a felfüggesztő feltétel a jogügylet hatását kitolta; a *donatio post obitum* a *traditio cartae*-val teljesen végbement.

A mi jogfejlődésünkben azonban az elidegenítésnek és az investitúrának aktusa élesen különválasztva maradt; a *traditio cartae*-val nem volt befejezve a jogügylet, meg kellett történnie a reális investitúrának is. Erre azonban csak az ajándékozó halála után kerülhetett a sor, mert a *dominium* — a tulajdonjog — addig az övé maradt: «*quamdiu vivere potero, dominium eiusdem possessionis tenebo et habebō*» — vagy egy másik oklevélben — «*toto dominio tamen earundem possessionum, donec vixerit, pro se reservato*» — s csak halála után száll «*in dominum et potestatem ecclesie, iure et proprietate perpetui et irrevocabilis dominii*», vagy mint másutt olvassuk: «*in ius et proprietatem*». Ha azután ez a feltétel bekövetkezik, mint okleveleink is hangsúlyozzák, *ipso facto* vagy *eo facto* száll át a teljes tulajdonjog a megajándékozottra, mert hiszen a jogügylet az ajándékozáskor teljes érvénnyel jött létre, csak hatását tolta ki a felfüggesztő feltétel: «*sine contradictione aliquali devolvantur iure perpetuo et irrevocabiliter*», mint egy oklevelünkben olvassuk. Ekkor azonban meg kellett még történnie a reális investitúrának, a statutióknak, ellentétben a német gyakorlattal, ahol — mint láttuk — a *traditio cartae*-val, az oklevél átadásával létesített *donatio post obitum*-nál egy még a jövőben végzendő investitura fogalmilag érthetetlen volta és nem is található sehol még nyoma sem.

De a *dominium*, a tulajdonjog, amely az ajándékozónál marad haláláig, bizonyos megszorítást szenved: először is egyoldalúlag nem vonhatja vissza ajándékozását, mert hiszen kétoldalú jogügylet létesítette azt, s ebből folyólag az ajándékozás tárgyát úgy kellett kezelnie, hogy a szerződést sérelem ne érje. 1353-ban Magyar Pálné hasonló ajándékozást téve, külön kiköti, hogy a felajánlott birtokok közül egyet elidegeníthet, de erre nézve is biztosítja az illető egyháznak a visszavásárlási jogot.

Áttérve az ajándékozások másik csoportjára, a most ismertetett *donationes post obitum* s a *donationes reservato usufructu* közötti különbség az első pillanatra szembetűnik. Amíg ugyanis a

halálesetére szóló ajándékozásnál az ajándék tárgya élete végéig az ajándékozó tulajdonában marad, a megajándékozott nem kap egyelőre semmit kézhez, őt csak a várományi jog illeti meg visszavonhatatlanul, s az ajándékot az örökösök semmikép sem vonhatják meg tőle; addig a másik csoport lényege abban áll, hogy az ajándékozott dolog tulajdonjoga azonnal átszáll a megajándékozottra, de a haszonélvezetet élete végéig az ajándékozó magának tartja meg. Kifejezésre jut ez az oklevél megszövegezésében is: «donavit abdicato a se porsus possessionum dominio... *translato extunc earundem possessionum dominio*»; egy másik oklevélben is *translatio dominii*-ről, tehát a tulajdonjog átszállásáról olvasunk; a megajándékozott lesz ura az ajándék tárgynak: *capitula tamquam vero domino sustinente* fogja birni a haszonélvezetet — mondja az egyik ajándékozó. Ép ellentétben tehát a *donationes post obitum*-mal, ahol a *dominium* megtartását emeli ki az ajándékozó. Míg tehát ezeknél az ajándékozó halála után lehetett csak szó az investitúráról, beiktatásról, addig a most tárgyalt ajándékozási módnál rögtön végbemehetett a reális investitúra, a beiktatás, amint arra példákat is tudunk. Ez az ajándékozás tehát feltétlen ugyan, de nem kikötés nélküli. Azt a gazdasági előnyt, amelyet a *donationes post obitum*-nál a feltétel szolgált, itt a haszonélvezetnek kikötése helyettesíti a legkülönbözőbb formulázásokban, hogy példát említsünk: «*dedimus, contulimus et legavimus iure perpetuo possidendam, ita tamen, quod quamdiu vixerimus, usum fructuum eiusdem... possessionis nos percipiemus, sicut hactenus percipimus. Post decessum autem nostrum eandem possessionem devolvi volumus omni iure, quo ad nos pertinebat...*» (1262.) A haszonélvezet megtartásával történő ajándékozásokban jogilag két aktust különböztetünk meg: a dolog átruházását az ajándékozó részéről, az új birtokos részéről pedig a haszonélvezet átengedését. A mi gyakorlatunkból nem ismerünk azonban példát arra, hogy ez különválasztva ment volna végbe, hanem az ajándékozó az ajándékozáskor kijelenti, hogy ő *usufructuaria*, haszonélvezője lesz ezután az ajándékozott dolognak, ami nem más tulajdonkép, mint a római jogi *constitutum possessorium*-nak alkalmazása.

Az ajándékozó, mint *usufructuarius*, a dolgot lényegének sérelme nélkül használhatta, csak «*salva rerum substantia*» s Paulus meghatározásának e része a *Digestákból* megtalálható egy 1262-ből való oklevelünkben is.

A német gyakorlatban igen gyakori volt s a mi régi emlékeink közt is találunk példát arra, hogy az illető ajándékozó nemcsak az

általa ajándékozott birtokot kapta vissza haszonélvezetre, hanem az egyház még a sajátjából is megtoldotta azt. Ezekben az esetekben a germánjog precáriáinak egyes fajára ismerhetünk, a precaria remuneratoriára, míg azok az ajándékozások, melyekben csak az offerált birtok haszonélvezetét kapja az ajándékozó, az ú. n. precaria oblatá-k közé sorolandók.

Amire azonban a germán gyakorlatból szintén számos példát ismerünk, hogy t. i. az ajándékozónak dologi függősége a megajándékozottól bér megállapításában jut külső kifejezésre, annak nálunk nem találtam nyomát. Minthogy azonban jogilag véve a természetben fizetett bér is ezen elbírálás alá esik, ennek fogalma pedig felöleli a legkülönbébb szolgáltatásokat, lehetetlen itt azokra a gyakori esetekre nem gondolnunk, amikor egyesek — rendesen elszegényedett nemesek — birtokukat valamely egyháznak ajánlják fel, amely azt, gyakran még másikkal is megtoldva, haszonélvezetre visszaadja nekik, de ők viszont, mint prediálistái, egyházi nemesei hadi szolgálatra vannak kötelezve. Míg azonban az egyszerű donatio reservato usufructu esetében személyes függőségi viszony nem keletkezik az új tulajdonos és a haszonélvező között, addig ilyen esetekben a dologi függőséghez személyi is járul.

Mindkét fél részére előnyt jelentett az a megoldás, mely az ajándékozónak élete végéig biztosította a haszonélvezetet. Ami az egyházat illeti, kétségtelen, hogy az ajándékozási kedvet csak növelte annak tudata, hogy lelki üdvét szolgálhatja valaki, anélkül, hogy ajándéka tárgyától meg kellene válnia, másrészt pedig az egyház rögtön tulajdonosává is lett annak. Megérthetjük így a 845-iki meauxi zsinat azon rendelkezését, hogyha valaki csak a saját maga személyére óhajtja a haszonvételt, kétszer annyit kap mint precáriát, mint amennyit sajátjából felajánlt, ha pedig rögtön az egyház tulajdonába bocsátja, a háromszorosát kapja haszonélvezetre élete végéig. Tehát hajlandó volt az egyház még a magáéból is hozzáadni, csakhogy a tulajdonjogot megszerezze.

Ez a precaria remuneratoria nem ütközött gazdasági nehézségekbe. Elég bármelyik püspökségünk vagy apátságunk birtok-térképére egy pillantást vetnünk s rögtön látni fogjuk, mennyire szét-szórt apró részecskékből tevődött össze s így megvolt a lehetőség, hogy vagy ugyanazon, vagy közeli birtok határában juttathatott az ajándékozónak a sajátjából.

Ami pedig az ajándékozót illeti, reá nézve új helyzete nagy

gazdasági előnyt jelentett: egy hatalmas organizmusnak lett tagja, melynek védelmét, oltalmát élvezhette, a haszonélvezetre visszakapott birtoka pedig, megtoldva még valamivel, nyugodtabb megélhetést biztosított neki.

Csak két adatot akarok még megszólaltatni, amely jellemzően világítja meg a most mondottakat: 1326-ban János és György összes birtokaikat szent Mihály egyházának ajánlják fel s praediálistái lesznek, ami azt jelentette, hogy a haszonélvezet továbbra is őket fogja megilletni bizonyos kötelezettségekkel; a megokolásuk pedig az, hogy nagyon vágyódnak nyugodt életre az egyház oltalma alatt, «sub tutela ecclesiastica». A másik adat pedig a következő: 1521-ben nemes Takács László a pannonthalmi apátság praediálistái közé áll, azt adván okul, hogy a rossz szőlőtermések és egyéb bajok következtében nem tud hadi kötelezettségének eleget tenni. Az apátság oltalma alá veszi, biztosítja neki a felajánlott birtok nyugodt élvezetét s még pénzzel is segíti.

Ha most még ehhez hozzávesszük, hogy igen gyakran olvastunk oly kikötésről, hogy az ajándékozó a felajánlott birtok fejében megfelelő teljes ellátást köt ki magának s esetleg családjának, látni fogjuk, mily nagy szociális előnyökkel járt az egyháznak e birtokpolitikája. Lehetővé tette az életjáradékszerződéseket, az özvegyekről, árvákról való megfelelő gondoskodást; egyszóval — mint Dopsch kiemeli — azokat a funkciókat, amelyek ma, a pénzgazdaság korában a biztosítóintézetek feladatai, az akkori terménygazdaság korában az egyházi uradalmak végezték.

Összefoglalva most vizsgálódásunk eredményét, azt látjuk, hogy, mint a primitív jogokban általában, a halálesetre szóló rendelkezések nálunk is élők közti kétoldalú jogügyletek által történnek. A végrendeletnek e surrogatumait a végakarati intézkedések után való szükség teremtette meg s ezek az ajándék és legatum közt helyet foglaló különös képződmények.

Két nagy csoportjukkal ismerkedtünk meg, amelyek bár jogilag különböznek egymástól, gazdaságilag ugyanazt az eredményt hozták létre; alig valószínű azonban, hogy az akkori jogélet e különbséggel tisztában lett volna. Mikor János pozsonyi várjobbágy-nak a pozsonyi egyház javára post obitum donatióját — amely kétségtelenül az, mert hangsúlyozza, hogy a birtok dominiumát magának tartja meg — III. Endre megerősítette, mint reservato usufructu tett donatio-ról beszél róla.

E jogügyletek ugyan a halálra való tekintettel létesítették és *pro remedio anime* — mint minden egyes oklevélben olvashatjuk — vagyis kimondott céljuk az ajándékozónak vagy hozzátartozóinak lelki üdve, de megítélésüknél nem ez a motivum a fontos, hanem a forma, amelyben kifejezésre jutnak. Hogy nem birnak a halál-esetre szóló rendelkezések karakterével, azt legvilágosabban visszavonhatatlanságuk mutatja.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FEOLVASÁSAIBÓL.

Kommunista könyvtárpolitika.

Kivonat *Gulyás Pál* r. tagnak 1920. évi február hó 20-án tartott felolvasásából.

Az 1919. március 21-én «Magyar Tanácsköztársaság» néven megalakult idegen rémuralom egyéb kulturális intézményeink során könyvtárainkra is rátette kezét. A Tanácsköztársaság könyvtárügyi politikájának irányítását az uralmát évek óta céltudatosan előkészítő Városi Könyvtár vezető embereinek a kezébe tette le. E tény-nyel teljes beigazolást nyert azon könyvtári szakemberek és könyvtári olvasók véleménye, akik évek óta látták a Városi Könyvtár állam- és társadalomellenes üzelmeit s ez ellen fölemelték szavukat.

Ily előzmények után érthető, hogy már a márc. 29-én kelt első könyvtárpolitikai rendeletében a fővárosi könyvtárt jelölték meg oly központi szerv gyanánt, «ahol a köztulajdonba vett egyesületek helyiségeiben, palotákban, továbbá szakegyesületi és más célokra rekvirált helyiségekben talált könyvgyűjtemények azonnal bejelentendők» s ahová egy ápr. 2-án kelt rendelet szerint a vidéki munkástanácsok is fordulni tartoztak minden könyvtári kérdésben. Szinte egyidejűleg, márc. 31-én három egyént felhatalmaztak a felajánlott, veszélyeztetett vagy a közművelődésre nélkülözhetetlen egyesületi és magánkönyvtárak zár alá vételére, illetve elszállítására. A szóban forgó három megbízott közül a közoktatásügyi népbiztosság kettőt márc. 30-án könyvtárügyi politikai megbízottá, illetve helyettes megbízottá nevezett ki s megbízott az Orsz. Könyvtárügyi Tanács megszervezésével.

A megbízottak április közepe táján készítették el azoknak a szakembereknek a lajstromát, akik a tervbevett Könyvtárügyi Tanácsban helyet foglaltak volna. Egyébiránt az Orsz. Könyvtárügyi Tanács, mely az ápr. 28-án felosztatott Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsát volt hivatva pótolni, egyáltalán létre sem jött, mivel a megbízottak csakhamar belátták, hogy a Tanácsköztársaság uralma e téren is csupán diktatorikus úton tartható fenn, ha ugyan

egyáltalán fenntartható, s még azt a szerény kritikát sem képes elviselni, melyet egy a saját legmeghittebb embereiből alakítandó tanácsadó testület gyakorolt volna. A Tanács végrehajtó szerve gyanánt egy Orsz. Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet létesítését tervezték, amely viszont részben a szintén feloszlott Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségét pótolta volna. Ez Intézet ügykörét a könyvtárügyi pol. megbízottak a Tanácsköztársaság egész ideje alatt tényleg betöltötték, de maga az Intézet csupán júl. 30-án, vagyis két nappal az «új rend» összeomlása előtt létesült, még pedig a Könyvtárügyi Tanács gondolatának teljes elejtésével. Az Intézet feladata, szervezeti szabályzata szerint, az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának egységes vezetése, valamint felügyelete lett volna. Hatásköre kiterjedt volna a köztulajdonba vett és a Közokt. Népbiztosság hatáskörébe utalt tudományos és közművelődési könyvtárak dologi és személyi ügyeinek intézésére. Az Intézet egységes terv alapján szándékozott megszervezni az egész ország könyvtárügyét. A szervezés lényege: «a meglévő könyvtárak észszerű átszervezése és továbbfejlesztése, új könyvtárak alapítása, feleslegesek megszüntetése». További feladatai lettek volna a könyvtárügyi szervezet és munka «észszerűvé» és «egységessé» tétele, a tudományos kutatás könyvtári segédeszközei, bibliográfiák stb. egységes irányelvek szerint való vezetése, a könyvtáros-képzés s a könyvtári ismeretek fejlesztése és terjesztése. Az Intézet e sokágú feladata teljesítésére 7 osztályra s ezek közül a könyvtárügyi és bibliográfiai főosztály ismét 4—4 alosztályra tagozódott volna.

A Tanácsköztársasággal együtt rombadőlt a nagyszabású, Magyarország gazdasági helyzetével semmikép arányban nem álló intézmény.

A tervezett intézet programjában sok jóval, de annál kevesebb újjal találkozunk. Az egyetemes katalógus és bibliográfiai tudósító iroda szervezése, a magyar könyvészet államosítása, a könyvtárosképzés, a budapesti és vidéki közművelődési könyvtárhálózat kiépítése, a könyvtártechnikai kellékek központi beszerzése stb. csupa oly követelés, ami külföldön több-kevesebb szerencsével már teljesedésbe ment s amelyeknek a mi viszonyainkhoz mért megvalósítását legutóbb e tanulmány szerzője egy külön kötetben sürgette.¹ A polgári Magyarországon azonban e követelések teljesítése pénz hiánya miatt s egyéb okokból megakadt. A proletár-

¹ Könyvtári problémák. Budapest, 1917.

diktatura Magyarországon a pénzkérdés nem játszott szerepet. Persze a bolsevista pénzügyi politika természetes következése gyanánt a pénz vásárlóereje szinte teljesen megbénult. «A szociális termelésből fakadó jólét» e korszakában odajutottak, hogy a látzólag korlátlan pénzforrások dacára sem voltak képesek a leg-
elemibb dologi szükségleteket kielégíteni. Hogy csak egy példát említek, el akarták rendelni az egyetemi könyvtár újrakatalogizálását, de tervük azon akadt meg, hogy lehetetlen volt az ehhez szükséges papírmennyiséget beszerezniök.

E körülménynek köszönhetjük, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak a fősúlyt különböző tervek kidolgozására helyezték s emellett keveset törődtek azzal, vajjon terveiket meg is tudják-e valósítani. Könyvtárpolitikájuk egészen helyes főalapelve az volt, hogy mindenki az egész ország területén lehetőleg könnyen és gyorsan hozzájuthasson a közkönyvtárak útján ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van. A közkönyvtárak útján kielégítendő könyv-szükséglet kétféle: a/ általános művelődés és irodalmi művelézet kielégítésére alkalmas könyvek szükséglete és b/ a tudományos kutató szükséglete.

A főalpelv e kettős szempontja szerint Budapesten a következőkép akarták kiépíteni a könyvtárügyet. Egyrészt a Szabó Ervin könyvtárból kiindulva meg akarták teremteni a közművelődési könyvtárhálózatot, adminisztratív központtal és kerületenkint 1—2 vagy még több fiókkal, másrészt pedig létesíteni akartak egy szak-könyvtár-rendszert, úgy hogy minden tudománysszakkból csupán egy, de azután «valóban jó» könyvtár álljon rendelkezésre.

A kétféle könyvtár közül a könyvtárügyi politikai megbízottak a fősúlyt a közművelődési könyvtárakra helyezték, mint amelyek különösen alkalmas eszközül lettek volna felhasználhatók a tömegek «átképzésére». E kerületi könyvtárak technikai berendezésében az angol-amerikai *Free Public Library*-típust követték volna, melynek a Városi Könyvtár évek óta fennálló gyöngye utánzata a budapesti napi sajtóban mint valami különösen eredeti alkotás szokott volt szerepelni. Az új fiókkönyvtárak egyetlen eredetisége felállításuknak hamisítatlanul bolsevista módjában nyilvánult volna meg.

A terv megvalósításának első feltétele alkalmas helyiségek előteremtése lévén, a könyvtárügyi megbízottak már ápr. 18-án közölték a lakásügyek politikai biztosával azon magánépületek jegyzékét, melyeket részben vagy egészben művelődési könyvtárak céljaira igénybe kívántak venni. Nem kevesebb mint 23 magán-palotát, villát, kaszinót, kávéházat és banküzletet kívántak lefog-

lalni, még pedig «lehetőleg berendezésükkel együtt». Később némileg mérsékeltek követeléseiket. Legalább egy jún. 7-én kelt s a budapesti Munkás- és Katonatanács elnökségéhez intézett jelentésükben már csak kilenc új fiókkönyvtárról beszéltek, melyek létesítése a Városi Könyvtár személyzetét 110 egyénnel, félévi költségvetését pedig 1,953.800 K-val növelte volna.

E hatalmas póthitel realitásához meglehetősen sok szó fér. Így a személyzeti kiadások tétele, minthogy az új munkabérek akkor még nem állapították volt meg, teljesen légbőlkapott. A rekvirálendő helyiségek bérét teljesen figyelmen kívül hagyták s 40.000 kötet beszerzésére mindössze 400.000 K-t szántak, holott egy-egy magyar regénykötet ára már akkor is 20—30 K, egy-egy külföldié pedig 90—100 K volt. Tudnunk kell azonban, hogy a könyvtárügyi megbízottak terve szerint a kiadókat arra akarták kényszeríteni, hogy kiadványaikat a békeárakból számított 60%-os engedménnyel szállítsák a közkönyvtáraknak. Minthogy pedig minden egyes fiókkönyvtár alapállományát 10.000 kötetre tervezték, a költségvetés 50.000 kötet beszerzéséről egyáltalán nem gondoskodik. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy egyrészt egyszerűen kinevezték az Erzsébet Népakadémia és a Budapesti Könyvtáregyesület addig «szellemi népkonyhák»-nak gúnyolt gyűjteményeit a Szabó Ervin könyvtár fiókkönyvtáraivá s másrészt vagy 30.000 kötetet a «köztulajdonba vett» egyesületi és magánkönyvtárakból vélték előteremthetni, amelyeket a könyvtárak gyűjtő és elosztó telepévé átalakított központi zalogházban halmoztak fel.

A könyvgyűjtő telep május végén létesült s kéthavi fennállása alatt 289.194 K 68 f-t emésztett fel szinte kizárólag munka- és fuvarberekben. Összesen 14 magánkönyvtár 24.076 kötetét, 28 egyesületi könyvtár 80.277 kötetét, 5 egyházi könyvtár 14.515 kötetét s a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége 24.356 drbra rugó könyvkészletét, együttesen tehát 143.224 kötetet szállítottak be a telepre, amihez még 820 hangjegy és egész csomó «számlálatlan» folyóiratszám és kisebb füzet járult. Az átszállítást fiatal könyvkereskedősegekre bízták, akik a «rájuk nézve értéktelen» folyóirat- és egyéb anyagot egyszerűen sorsára hagyták. E könyvrablás alapjául a Közokt. Népbiztosság ápr. 28-án kelt 23. és 24. sz. rendeletei szolgáltak, amelyek az «elhagyott» vagy «veszélyeztetett» magánkönyvtárakat, valamint a felosztatott egyesületek, intézetek és testületek gyűjteményeit köztulajdonná nyilvánították.

A magánkönyvtárakra vonatkozó rendelet 5. §-a olyan könyv-

gyűjtők könyvtárjellegű szobáit, akik könyvtárukat közcélra átengedték, a rekvirálás alól mentesítette arra az időre, amíg a könyvek a helyiségben maradnak elhelyezve. De mindössze kilenc bibliofil akadt, aki ezen ideiglenes előny kedvéért felajánlotta könyveit, a többi jobbnak látta könyvtárszobáját «műhely» címén mentesíteni. A könyvtárügyi megbízottak a magánkönyvtár-tulajdonosokkal szemben néha egy kis szelid nyomástól sem riadtak vissza, de eredményt az idő rövidsége miatt nem érhettek el.

A feloszlott egyesületek, intézetek és testületek könyvtárainak egy részét a «volt» Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárával egyesítették, más részét viszont a különböző szocialistakommunista párt- és szakszervezetek vették igénybe, akikkel szemben a könyvtárügyi megbízottak csodálatraméltó engedékenységet tanúsítottak. Több jelentős könyvgyűjteményt, így pl. a piaristák központi könyvtárát és a ref. theologia Ráday-könyvtárát túlságosan nagy állományuk miatt nem bírták helyükből kimozdítani, noha régi helyükön sokszor erősen útban voltak.

A könyvgyűjtőtelep egyúttal azon könyvek ideiglenes elraktározására is szolgált, amelyeket a könyvtárügyi megbízottak a Közokt. Népbiztosság máj. 8-én 25. sz. a. kelt rendelete alapján a kiadók, könyvkereskedők és antikváriusok készleteiből vettek igénybe. A kiadóktól a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsához júl. 28-ig 115 raktárjegyzék folyt be, amelyek összesen 33.440 mű (kötet) 22,664.012 példányát sorolták fel. Ebből a készletből a megbízottak 5065 mű (kötet) 1,120.197 példányára jelentették be igényüket, de az állami rendelkezésre azelőtt oly éhes kiadók e páratlan alkalmat ezúttal épen nem siettek megragadni — legalább július 14-éig csupán 5594 példányt szolgáltatottak be.

Mínthogy a könyvkereskedők és antikváriusok csupán a legalább 10 példányban raktáron levő készleteikről tartoztak leltárt bemutatni, a megbízottak négy «repülő bizottságot» szerveztek, amelyek a nagyközönség elől elzárt boltokat sorra járták és a helyszínén kiválogatták a közkönyvtárak részére alkalmas könyveket. Ezek a bizottságok mintegy 25.000 kötetet válogattak ki s munkájukért 24.657 K napidíjat számítottak fel. Az antikváriusok, noha az általuk megállapított árakat, persze ú. n. szovjet-pénzben, kifizették, mindenféle akadályokat gördítettek a könyvgyűjtőtelep munkássága elé: állítólagos betegség, vagy egyéb ürügyek alatt zárva tartották boltjukat s mindenféle módon elodázni iparkodtak az üzletek lebonyolítását.

A könyvtárügyi megbízottak végül a közkönyvtárak többes

példányaira is rá akarták tenni a kezüket, de ezen akciójukban egy körlevél kibocsátásánál többre nem került a sor.

A különböző úton befolyt anyagot a telep vezetőségének a Dewey-féle tizedes rendszer alapján szakonként kellett volna felállítania, de ez helyesebbnek vélte a könyveket volt tulajdonosaik szerint csoportosítani, ami azután lehetővé tette, hogy a diktatura bukása után a jogos tulajdonosok — természetesen némi veszteséggel — újra birtokba vehették könyveiket.

A könyvtárügyi megbízottak egyéb középpontosító törekvései, amennyiben nem már meglévő termékek lefoglalásáról volt szó, teljes kudarcot vallottak. Így a könyvtárak könyvkötés-szükségletének fedezésére több üzemet kötöttek le, de oly kevés eredménnyel, hogy a crudóban meglévő készleteket könyvtári célra épen nem alkalmas kiadói kötésekben rendelték meg.

Fiókkönyvtárakon kívül még gyári könyvtárakkal is ki akarták egészíteni a Városi Könyvtárat és első lelkesedésükben Budapesten és környékén száz ilyen könyvtár létesítésére gondoltak, de amikor elkészültek a szükséges statisztikai adatgyűjtéssel, kiderült, hogy az 58 üzem közül, mely kérdőiveiket kitöltötte, csupán kettő foglalkoztatott 10.000-nél több munkást, négyenél a munkáslétszám meghaladta a 4000-et, ismét négyé 3—4000 közt, nyolcá pedig 1—1000 közt ingadozott, úgy hogy az imponáló 100-as számról letéve, egyelőre 3—4 ily könyvtár szervezésébe fogtak, de természetesen úgy a helyiség, mint a bútorzat előteremtését a szocializált üzemekre hárították. Megvalósítását egyetlen gyári könyvtár sem érte meg a diktatura bukásáig.

Szintügy nem jutottak túl a kezdeményezés stádiumán a Vakok Központi Könyvtárát illetőleg, melynek létesítését egyébiránt már a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa is javaslatba hozta. Csupán annyit tettek e téren, hogy elrendelték a feloszlott Vakokat Gyámolító Orsz. Egyesület könyvtárkészletének úgy kivitel, mint tartalom szempontjából leendő átvizsgálását, mivel, miként Kóhalmi egy értekezleten a vallásos könyvekhez ragaszkodó vakok előtt kijelentette, «a diktatura nemcsak gazdasági, hanem szellemi is».

A pénz és munkaerő példátlan pocsékolása dacára a megbízottak még a közművelődési könyvtárak terén is, amelyre pedig legfőbb gondjukat fordították, csupán egyetlen eredményt tudtak elérni: t. i. június 24-én újra megnyitották a Budapesti Könyvtár-egylet néhány hét alatt «átszervezett» könyvtárát «a reakció főfészkében», mint «a tudásnak és közművelődésnek új kapuját».

A tudományos könyvtárakat illetőleg a megbízottak szintén

végzetes reformgondolatokat forgattak elméjükben. Hosszabb huza-vona után elhatározták, hogy a M. N. Múzeum könyvtára, mint a szó legszorosabb értelmében vett Hungarica-könyvtár továbbra is fenntartassék, még pedig olykép, hogy inkább őrizné, mintsem használtatná a könyveket, míg az Akadémia és az Egyetem könyvtárát egy nagy, «a szellemi tudományok könyvtárává» olvasztották volna össze, természetesen «a társadalmi tudományok kivételével», mert ez a terület továbbra is a Szabó Ervin könyvtár monopoliuma maradt volna.

Ugy e két általános könyvtár természettudományi és technikai könyvanyaga, mint az intézetek, testületek, tudományos vagy gyakorlati irányú egyesületek könyvtállaománya, egymástól szigorúan elhatárolt, egyes tudományokra szorítókozó szakkönyvtárakba egyessítettett volna, melyek mindegyikét ugyanazon szabályok szerint katalogizálták és kezelték volna. Ezzel a Dewey-féle tizedes rendszer szerint felállított könyvtárfalanszterrel azt akarták elérni a megbizottak, «hogy minden könyvtárban csak azok a könyvek volnának, amik odavalók, de azok aztán megvolnának». Hogy mily szűkkeblűen és mily kevés tudományos érzéssel óhajtották a megbizottak megteremteni ezt a szakkönyvtár-rendszert, az legjobban a Központi Statisztikai Hivatal egy átiratából derül ki, amely szerint «a statisztikai hivatalnak eredményes működése érdekében szüksége van arra, hogy könyvtárában a szorosabb értelemben vett statisztikai tárgyú munkákon és bő közgazdasági, szociologiai, jogi, földrajzi és történeti könyvanyagon kívül az összes egyéb tudománysszakok standard művei is állandóan rendelkezésre álljanak». E tiltakozás következtében a megbizottak egyelőre nem bolygatták a Közp. Statisztikai Hivatal könyvtárát, mivel szivesebben foglalkoztak oly intézetekkel, melyek jogos vezetőinek nem állt módjában tiltakozni ellenük, vagy hajlandók voltak vakon követni fantazmagoriáikat.

Igy a felosztatott kereskedelmi és iparkamara könyvtárát más közgazdasági érdekeltségek könyv- és irattárával egyesítették Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum címén, hogy később beolvassszák a Szabó Ervin könyvtárba, amelyet a Hazai Bank palotájában kívántak elhelyezni. Majd elrendelték az OMGE könyvtárnak földmívelési szakkönyvtár néven való átszervezését és a Mezőgazdasági Múzeum, valamint a Földmívelésügyi Népbiztosság könyvtárával leendő «eszmei», vagyis közös katalogusra szorítókozó egyesítését. A zenetudományi szakkönyvtár «egyelőre» Lederer Rezső közcélokra felajánlott magánkönyvtárából állt, de gyarapítására kiszemelték a

Zeneakadémia iskolai könyvtár kereteit meghaladó anyagát s a Nemzeti Múzeum fonogramm-gyűjteményének egy részét. De a «magyar» Tanácsköztársaság egy Judaica-könyvtár nélkül sem tudott volna ellenni, melyet az egész világ zsidósága szellemi termelésének figyelembevételével készültek megvalósítani.

Ez az alapítási láz természetesen komolyan veszélyeztette meglévő könyvgyűjteményeink épségét. Így a Judaica-könyvtár az Akadémia Kauffmann-könyvtárára áhitozott, a Proletár-múzeum a Széchényi-könyvtárból akarta kiemelni a munkásmozgalmakkal legtovábbról is kapcsolatos kéziratok és sajtótermékeket. A Szépművészeti Múzeum viszont a Széchényi-könyvtár művészi érdekességű könyv- és kéziratanyagára vágyott. Az Egyetemi Könyvtár állományát szintén több ízben fenyegette veszedelem. Így műtörténeti anyagát az egyetem műtörténeti szemináriumának utalták ki, technikai és természettudományi anyagát a műegyetemi, orvostudományi anyagát pedig egy alapítandó orvosi könyvtárba kívánták olvasztani.

Sőt az Egyetemi Könyvtárt nem csupán könyvkészletétől, hanem olvasóközönségétől is meg akarták fosztani, amidőn egy értekezleten kimondották azt az alapelvet, hogy az egyetemi hallgatók könyvellátása az Egyetemi Könyvtártól függetlenül és decentralizáltan történjék azokban az ifjúmunkás-otthonokban, melyeket fakultások szerint elkülönítve akartak felállítani, természetesen a különböző egyesületi és kongregációs épületek erőszakos igénybevételével. Összesen nyolc ily ifjúmunkás-otthont terveztek, de bukásukig csupán egyetlen egy járt közel a megvalósuláshoz, az, amelyet a szabadkőművesek szimbolikus nagypáholyának épületében szándékoztak elhelyezni. Az otthonok mindegyikében a vonatkozó népbiztosi rendelet szerint «megfelelő irodalmi és propagandakönyvek» is helyet nyertek volna, a szakirodalom megválogatására nézve pedig jellemző, hogy az orvosi tankönyveket «egy fiatal orvostanhallgató kijelölése alapján» rendelték meg 50–60 példányban s csupán a «leszállítás» után jöttek rá, hogy a kijelölt művek részben fölöslegesek, részben nem oda valók.

Ami a vidéket illeti, egy népbiztosi rendelet a megyék, városok és községek könyvtárügyének a vezetését az illető helyi Munkás- és Katonatanácsok hatáskörébe utálta, amelyek a feladatot a könyvtárügyi megbízottak útmutatásai szerint művelődési alosztályuk útján tartoztak teljesíteni. E rendeletről kifolyólag a megbízottak meghagyták, hogy minden község tudományos könyvtárai egyesítenek egy e célra lefoglalt, lehetőleg központi fekvésű és modern

épületben, pl. banképületben. Szintügy egyesítendő volt a község egyéb könyvtárai egy művelődési könyvtárrá, amelynek elhelyezése ismét egy másik épület volt igénybeveendő. A könyvtárakkal együtt a felszerelési és berendezési tárgyak is igénybe voltak vehetők, s ha a készlet nem elegendő, úgy máshonnan, pl. kávéházakból kiegészítést nyerhettek. E rendeletet a kis Abony vette a legkomolyabban, melynek munkástanácsa elhatározta, hogy az egyik szállót népházzá alakíttatja át, ahol a városi könyvtár is elhelyezést nyer. Nagy buzgóságot fejtett ki továbbá a pápai munkás- és katonatanács, mely átszerveztette a ref. főiskola könyvtárát s olvasóteremmé átalakított dísztermét meg is nyitotta a proletárok részére.

Azonban mialatt a vidéken arra törekedtek, hogy a «talált» könyvkészleteket úgy ahogy hozzáalakítsák az «új idők szelleméhez», addig Mihalik József, a feloszlatott Múzeumok és Könyvtárak orsz. főfelügyelőségének előadója s a Bibliográfiái Intézet vidéki osztályának kiszemelt vezetője, a késő éjjelbe benyuló túlórákon is azon fáradt, hogy kidolgozza a vidéki könyvtárak schematikus tervezetét, mely minden falura, sőt tanyára is pontosan megállapította, hogy hány kötet ifjúsági, «könnyű», «magasabb» és «fejlettebb» szépirodalmi, valamint «könnyű» és «magasabb» ismeretterjesztő mű fölött rendelkezhetik majd a jövőben. Hogy pedig valahogy oda nem való irányzatú könyv ne maradjon a vidéken, az egész vidéki könyvkészletet a budapesti könyvgyűjtő telepre kívánta szállíttatni, hogy azután a papiroson előre kicirkalmazott készletek innen vitessenek ismét új rendeltetési helyükre. Szerencsére nem futotta az időből, hogy ez a könyvtári csodabogár életre kelhessen.

Hogy a nagyszámban tervezett új könyvtárakat megfelelő személlyel láthassák el, a megbízottak május 18-án egy kéthónapos könyvtárosi tanfolyamot léptettek életbe, nem kevesebb, mint 209 résztvevővel. Ez a nagy érdeklődés főleg abban leli magyarázatát, hogy sokan, akiket a diktatura létfeltételeiktől megfosztott, új elhelyezkedést kerestek. No meg a bőven osztogatott tanulmányi segélyek is okozhatták — ily címen 37.200 K-t költöttek el — hogy egyszerre annyian éreztek magukban hivatást a könyvtárosi pályára. Minthogy a szakszervezeti és munkáskönyvtárak vezetésében eltöltött félévi gyakorlat elégséges előképzettségnek tekintett, képzelhető, minő lehetett a hallgatóság zömének a színvonala. Az előadások színvonala, amennyire a gyorsírással följegyzések alapján rendelkezésemre bocsátott töredékekből megítélhettem, a hallgatókéval egy nívón mozgott. Az előadók túlnyomórészt a Városi Könyv-

tár tisztikarából kerültek ki, akik témáikat szinte minden történeti háttér nélkül tárgyalták s többnyire beérték a fővárosi könyvtárban divó gyakorlat ismertetésével, amelyet egyedül üdvözítő gyanánt szerettek föltüntetni. Emellett az előadók egyrésze minden lehető és lehetetlen alkalmat megragadott, hogy a szocialista-kommunista propagandát szolgálja.

Befejezésül még néhány szót a könyvtárügyi politikai megbízottak könyvészeti terveiről. Kinevezették az öreg Petrik Gézát, a magyar bibliográfia régi, kipróbált művelőjét állami bibliografussá s békén hagyták tovább dolgozni jól bevált összefoglaló magyar könyvészetén. A magyar sajtótermékek évi bibliografiájának kiadását szintén állami feladatnak jelentették ki s ennek a kedvéért meg lehetőszen szerencsétlenül módosították az 1897. évi kötelespéldány-törvényt. A Szinnyi-féle *Magyar írók élete és munkái* kiegészítését is elhatározták s minthogy a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségét megszüntették, rámparancsoltak, hogy e feladatot, amivel a M. Tud. Akadémia még 1915-ben megbízott, ezentúl hivatalból végezzem, de megbízásukat nem teljesíthettem, mivel sem a szükséges papírmennyiséget, sem a nélkülözhetetlen segédkönyveket nem tudták előteremteni. Ekként egész kiadói munkásságuk *A Tanácsköztársaság könyvtárügye* c. hivatalos lapjuk négy kis számára zsugorodott össze, mely a rendeleteken kívül néhány tevékenységüket dicsőítő, névtelenül megjelent reklámcikket tartalmazott.

Ez az egyetlen «maradandó» eredmény, mely a könyvtárak terén túlélte a négyhónapos rémuralom katasztrófáját.

Katholicizmus és irodalom.

Kivonat Várdai Béla r. tag 1920. évi április 9-ikén tartott székfoglalójából.

Kedves kötelességem, hogy köszönetet mondjak a Tekintetes Szent István Akadémiának, amiért engem szerény munkásságom alapján tagjai díszes sorába emelt. A jövődre való elkötelezettség parancsszavát hallom ki mindenekfölött e határozatból, de egyúttal eddig követett irányom helyeslését is, ami, érzem, itteni kötelességem teljesíthetéséhez a legbecsesebb erőforrások egyike lesz mindenkor számomra. Hadd tegyek e pillanatban tanúvallomást arról, hogy egyike voltam én is azoknak, kik ez Akadémiát mindjárt megszületése órájában, mint leghiányzóbb intézményeink egyikét, a távolból is lelkesüléssel köszöntötték s a Gondviseléstől oly tagokat kértek számára, kik oda munkakedvük és erejük legjavát viszik, nem tekintve e tagságukat se valamely más, szemükben többet érő kitüntetés leereszkedést jelentő függvényének, sem pedig ama más, előttük becsesebb dísz jövődöbeli elérhetése előszobájának; akik, ha egymást kizáróan és minden időkre érvényesen választaniok kellene a magyar glóbus valamennyi tudományos és irodalmi testületi tagsága és a Szent István Akadémia közt, habozás nélkül, valami pünkösdi örömmel nyúlnának az utóbbi felé.

A székfoglalómul választott témának: katholicizmus és irodalom, oly kifejtését kívánom nyujtani, mely egyrészt tisztázza, amit e kifejezés elméletileg magában foglal, vessen egy tekintetet arra, mi valósult meg belőle mostanig jelen irodalmunkban s mutasson rá végül a cél hathatósabb megközelíthetésének eszközeire, de egyszersmind a kiküszöbölendő gátló körülményekre is.

A teljes szöveg közlésére itt nem nyilván terem, tanulmányom gondolatmenetét, az illusztráló példák teljes elhagyásával, a következőkben foglalom össze.

I.

Az itt kifejtendők nem inaugurálnak új művészetet s nem próbálkoznak új műelmélet felállításával sem. A művészet lényege bármely szempontból s így a mienkéből is, helyesen tekintve, mindig azonos: az emberi életnek, a művész egyéniségének szemléletes,

érzelmeiktől átjárt, önmagában következetes, hatásos kifejezése. Nem jelenti a kath. szellemű irodalom a vallásos költészet mindenekfelett való művelését sem; sorsa nem is annyira témáin, mint ezek felfogásán fordul meg. Azt sem sürgetjük, hogy íróink-költőink ezentúl csupa kifogástalan erkölcsű, pozitív hitéletet elő alakkal játszassák meg történeteiket. A katolikus szellemű költészet előtt is témául az élet egésze áll, ennek bűnei és szörnyűségei is, de keresztény szellemmel kezelve ezeket: részvéttel, a begyógyításra és megszüntetésre törekvéssel, nem pedig az erkölcsi anarchiára való lázítás ürügyeül használva őket. A kényes témák ama helyes beállításával azonban nem egyszer visszaélés történik. Akad író, ki előbb tobzódik a legobscénabb helyzetek ingerlő előadásában s elérvén így főcélját, szemfényvesztően előhozza aztán utólag az előadottaknak ú. n. magasabb szempontjait. Ama magasabb felfogásnak kísérnie kell az előadás egész folyamát, legalább is: biztosan feltételezhetően ott kell megvonulnia az egész előadás mögött. Még aki a legliberálisabb állásponton van is a költészet témakörét illetően, pl. a kitűnő olasz esztetikus, B. Croce, ez is siet megjegyezni: minden művész egyéniségének erkölcsi mivolta szerint válogatja ki azt, mit tart belső szemléleteiből közönsége elé vándónek. De nincs benne a katolikus irodalom programjában a hitesmények melletti feltétlen propaganda sem. Elsősorban kifogástalan műalkotásokat sürgetünk, amelyek tehát az esetleges katolikus tendenciát művészi alapjellegükbe, ennek minden sérelme nélkül, be tudják olvasztani.

Mi tehát e program lényege és jogosultsága?

A művészet nem merőben független az erkölctől; az ember mindenkor erkölcsi lény is lévén, erkölcsi mivolta, felfogása kikerülhetetlenül érvényesül a művészi alkotásban is. Kimutatható ez még a teljes objektivitás zászlaja alatt megjelent naturalista művekben is. Amiképp most már az élet leghelyesebb felfogására, problémái legtökéletesebb megoldására a keresztény erkölcs vezérelvül választása vezet, a művész se juthat rá jobban az élet igazi képének felismerésére, az emberi jellemek helyes értelmezésére, sorsuk helyes megoldására vagy legalább is a bármiféle megoldással szemben való helyes álláspontra, mint ha témáit pozitív keresztény világfelfogásának közegén át szemléli s érleli meg a művészi kifejezés számára. Nem a témák, az alakok, a mesék pozitív keresztény voltának követelése tehát ez, hanem az író álláspontjának, felfogásának ilyen volta velük szemben. Sebaj, ha egyik-másik alakja nem tudja, mi az erkölcs, de nagy baj már, ha az író maga sem tudja.

Hány érdemeket felmutató műnek vált művészi tekintetben hátrányára, jutott alakjai elrajzoltságában, életsorsuk helytelen elintézésében, az ezekről adott végső perspektívában, egyszóval a művészi hatással szorosan összefüggő mozzanatokban kifejezésre, hogy a szerző, ha nem is erkölcstelen célzatú, legjobb esetben az ú. n. «divatmorál» álláspontjáról tekintí, ábrázolja az életet s ezért marad aztán a mű végső benyomásául kielégítetlenség, sivár hangulat az olvasó lelkében! Tiltakoznunk kell ama gyakran hangoztatott irodalom-politika ellen is, mely szerint elég, ha valamely tehetség nem támadja a kereszténységet. Ezekről a legjobb esetben ú. n. fehér-irodalom kerülne csak ki, melynek cukrosvizéből már úntig elég volt.

Félreértést kikerülendő, hangoztatjuk, hogy a fent értelmezett módon keresztény irodalomban ama keresztény rész mindenkor, megalkuvást nem ismerően *katholikust* jelent. Nem fölösleges ezt különösen most hangoztatnunk, mikor keresztény kurzus címén nálunk sok ember lelkében nagyon is lealkudott ethika képe él. E föltétlen katolikus álláspont nem jelenti azonban egyúttal a harcot is az egyéb felekezetekkel szemben. Az átkozott visszaélésekre felhasznált liberalizmusnak van egy szent értelme is: a mások lelkiismereti szabadságának békénahagyása, amennyiben nem jelenti a gonoszságnak szabadjára engedését. Ezen pedig igaz katolikus nem teheti túl magát. Az így felfogott katolikus irodalom biztosítékot foglal magában azok részére is, kik az új idők meg nem értését téve fel róla, aggodalmaskodnak irányában. Tanunk magában foglalja minden helyes fejlődés elvét, az egyre igazságosabb földi elrendezkedés tekintetében is. A költészet korszerűségének, a maga legnemesebb értelmében véve e szót, ugyan-csak a katolikus szellemmel való szövetség a tökéletes biztosítéka. Örök együttjárója végül a fentiek szerint értett katolikus irodalomnak a nemzeti szellem, a magyarság is.

Az így értett katolikus magyar irodalom virágzásával még épen nem dicsekedhetünk, már csak azért sem, mert a magyarság szellemi életének úgyszólván csak gyermekkorában állt egységesen a katolikus hatás alatt, amiből irodalmunknak egy némikép vegyületes ethikájú jellege támadt, bár bizonyos, hogy ez irodalom egyetlen jeles képviselőjében se került mostanig merő ellenkezésbe a keresztény szellemmel. Az atheista, keresztényellenes züllöttség az átkunkra itt elhinárosodott idegen faj s az anyagi érdekből hozzája szegődött néhány gyászmagyar részéről csak az utóbbi évtizedekben tört irodalmunknak nemcsak magyarsága, hanem keresztény ethi-

kája ellen is s a közelmúlt nagy tanulságai után hisszük, hogy el is vesztette csatáját.

Tanulmányom I. része jelen szépirodalmunk, líránk és drámánk kiemelkedőbb katolikus szellemű műalkotásaira és íróira való rámutatással végződik.

II.

Szüksége van természetesen a katolikus irodalomnak hozzácsatlakozó műbírálatra is. Az esztetikai, kritikai elvek, melyeket használ, a művészi kifejezés milyensége megállapításánál általán alkalmaztatni szokottak, tehát, amint a művészek, épűgy a kritikusok részére se ábrándozunk külön új kódexről. De igenis beviendőnek tartjuk ez általános elvek alkalmazásába ugyanazt a katolikus szellemet, melyet, amikép a művész részéről kifejezendő anyaga átjáró kovásának sűrgettűnk, azonkép a kritikai eljárás leghelyesebb eredményekre juttatójának is vallunk. Az ily szellemtől vezéreltség nemcsak a kutatás becsűletességének lesz biztosítéka, — ezt készsűgeesen feltételezzűk egyéb világfelfogásűkről is — de a vizsgálódások eredményeinek is, még pedig abban a legfűbb tekintetben, amely körül való hibázás szerintűnk annyi kritikai kísérletnek volt már zátonyrajuttatója. Azt értűk ezen, hogy kódűs ethikájű kritikusok nem szokták észrevenni az elűttűk álló műveknek azon fogyatkozásait, melyek az írű téteteg, megcsűszott ethikai világfelfogásűból következnek, pedig ez utűbbi teljes bizonyossággal jut, mint egyűttal művészietlenség, a mű hatásűba belerontű avatkozás mindenkor kifejezésűre. Megesik viszont az is, hogy a bíráló helytelenűl hibáztat valamit egy műben, ugyancsak azért, mert nem vezérli az életproblémák egyedűl helyes felfogásűt, megítélésűt biztosítű katolikus világfelfogásű.

Mi sem áll távolabb az ily értett műbírálattól, mint az igazságtalanság, mert nagyon jól tudja, hogy ami nem igazságűs, az nem is katolikus. Meg fogja tehát a legűnzetlenebbűl adni az egyéb forrásűból került műalkotásűknak is, amit értűkűkűl felismert s legkevűsűbbű sem fogja tollát odáig aláznű, hogy valakit csak azért, mert a mi mezűnkűn jelentkezett, az igazságű legkisebb sérelmère is túlbecsűljűn. Azoknak a véleményű fűlűtt pedig, akik az ilykép értett és gyakorolt kritikát is pártkritikának s nem az igazságűért való legbecsűletesebb, leghelyesebb viaskodásűnak minűsítűk, jűjűjűn az bármily helyről, nyugodt lelkiismerettel térhetűnk napi-rendűre.

Az ily szellemben gyakorolt kritikára legűgetűbb sűksűgűnk

van; műbirálatunk — mind a hirlapi, mind a folyóirati — általán egyre vigasztalanabb képet mutat s már a millennium kora óta kétségtelen dekadenciában van. E sürgetett kritika elsősorban a maga köre érdemleges jelenségeit tartsa számon, ne pedig az ellenféllet való hadakozásba ölje erejét. Megfelelő új kritikai folyóirat megindítása nélkül természetesen csak jámbor óhajtás marad. De csatlakoznia kell a kath. szellemű kritikához ugyanily jellegű irodalomtörténetnek is.

Elősorolom végül a katholicizmus jegyében álló irodalom kiépülhetésének néhány feltételét. Ezt az irodalmat s a vele kapcsolatos kritikát csakis a meggyőződéstől áthatott tehetségek csinálhatják meg. Az anyagi feltételek szükségesek; öröndetes, hogy immár létesülőben vannak, de nem gondólnók, hogy a katolikus irodalom csakis a jól-fizetettséggel matematikai arányban épülhet majd ki. Alighanem azoknak köszönhet majd a legtöbbet, akiknek tevékenységében ott van az áldozatos momentum is. Szünjék meg a közöny, a tudomásul nem vétel az illetékes tényezők részéről ez irodalom érdemes munkásaival szemben. Végül rá kell helyezkednünk következetesen a *Hebraica non leguntur* álláspontjára, nemcsak a zsidó hirlapirodalommal, hanem ennek belletrisztikájával, versifikálásával, szinpadi termelésével szemben is. E védekezéshez kénytelenek vagyunk folyamodni, mert áldatlan viszonyaink közt szinte egyetlen visszatiltó fegyverünk a rontókkal szemben.

Ez irány költőitől, kritikusaitól óhajtott meggyőződés az egész megvalósítási folyamat szempontjából azonban mit sem ér, ha amolyan irodalmi használatra előszerzett meggyőződés csupán, ha nem életük szerint is pozitív katolikusok viszik be életeleven energiául, magukkal való teljes harmóniában, műveikbe. Eszményünknek sorsa szóval oda van csatolva a mindeneknek Krisztusban való restaurációjához. Az ily szolgálói eszményünknek jutalmul érezhetik aztán magukat Isten valóságos munkatársainak, amit az ember legmagasabb, lelkét legjobban betöltő feladatául Madách is megjelölt a remekét befejező angyali karének végén:

«... te nyertél Tőle dísz, ha
Engedi, hogy tégy helyette.»

Székely nyelvjárási sajátosságok magyarázata.

Horger Antal r. tag 1920. évi április hó 9-én tartott székfoglaló értekezésének ismertetése.

Székfoglaló értekezésében egy eddig megfejtetlen székely alak-tani sajáttságot magyarázott meg. Ez az a föltűnő jelenség, hogy az *-a* vagy *-e* végű szavak a *-cska*, *-cske* kicsinyítő képző fölvételekor a székely nyelvjárásokban nem *-á*, *-é*, hanem *-a*, *-e* végű tövet mutatnak; tehát pl. nem *fácska*, *ruhácska* stb., mint a köznyelvben, hanem *facska*, *ruhacska*, *szobacska*, *konyhacska*, *kupacska*, *kefecske*, *gyöngecske*, *Annacska*, *Tëracska*, *Katacska* stb. Kimutatta, hogy ez a sajáttság eredetileg csak a kicsinyített *keresztnevekben* volt meg, ezekben pedig a *-cska*, *-cske* előtti *a* vagy *e* nem tövégi magánhangzó, hanem csak kötőhangzó, amely az Árpádok korában még országszerte divó *Ann*, *Tër*, *Kat*-féle rövidített becéző keresztnév-alakokhoz fűzte a kicsinyítő képzőt. Az egykori *Ann*, *Tër*, stb. és a mai székely *Annacska*, *Tëracska* stb. között tehát olyan a viszony, mint pl. *hal* és *halacska*, *láb* és *lábacska*, *fog* és *fogacska* között. De mivel a keresztnemeknek ilyen rövidített becéző alakjai idővel ismét elavultak, ma csak *Anna*: *Annacska*, *Tëra*: *Tëracska* állanak szemben egymással. Az *Annacska*, *Tëracska*-féle kicsinyített székely alakok ugyan nem az *Anna*, *Tëra* alakokból lettek, de mivel *Anna*: *Annacska*, *Tëra*: *Tëracska* stb. ugyanegy etimológiai sor tagjai, azért irányító sorokként hatottak, s így ezeknek analógiájára *fa*, *ruha*, *szoba*, *konyha*, *kupa*, *kefe*, *gyöng*e stb. mellé is keletkezhettek *facska*, *ruhacska*, *szobacska* stb. alakú kicsinyítők.

Báró Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig.

Szinnyei Ferenc r. tag 1920 október hó 1-én tartott székfoglaló értekezésének ismertetése.

Az előadó Kemény lelki fejlődésének és jellemének rövid rajza s regénytöredékeinek (*Izabella királyné és a remete. Élet és ábránd*) méltatása után 1847-ben megjelent nagy történeti regényének, a *Gyulai Pálnak* fejtegetésére tér át. Rámutat Fáy András *A két Báthory* c. drámájának a regény meséjére tett hatására, azután az idegen hatásokra, főként a Balzacéra. Rámutat kompozíciójának s elbeszlő módjának sajátosságaira, leírásaiban a Jósika hatására s az egyéni vonásokra. Kiemeli korrajzának kiválóságát. Ő — úgy mond — a belső világ rajzának mestere, vagyis előtte legfőképpen a történeti személyek jellemzése s általában a tizenhatodik század emberei gondolkozásmódjának, eszmevilágának hű rajza a fontos. Alakjai igazán koruk emberei, kiket épen úgy érdekelnek koruk nagy és apró eseményei, mint bennünket a magunkéi, kik sokat beszélnek és gondolkodnak rólunk, s kik a tizenhatodik század végének emberei tudomány, műveltség, babona, vallási és erkölcsi nézetek dolgában. Így hatja át a korhangulat igazán a mesét. A történeti főalakokat, Zsigmondot és unokatestvérét, Boldizsárt, viszályukat s a török és német párt politikáját, a történelemnél mélyebben és sokoldalúbban mutatja be. Ezt úgy éri el, hogy a vezető alakokat és eseményeket a legkülönbözőbb lelkekben tükrözteti. Így a történelmi szereplők jellemének s a politikai eseményeknek legkülönbözőbb árnyalatú megvilágításából csodálatosan egységes korhangulat alakul ki, mely áthatja az egész történetet. Keményen a regényírón különben meglátszik, hogy politikus is, mert a politika igen erősen érdekli. Hátterét megvilágítani, titkos szálait bontogatni, a történeti alakok lelkébe pillantva tetteiknek indító okait kutatni szembetűnően nagy élvezet neki. Ezért némi egyoldalúságot érzünk korrajzán, s ez az egyik oka, hogy meséjének szövete komor alapszínű és ragyogóbb színfoltokat nem mutat.

A lélek- és jellemrajznak még nagyobb mestere. Mintha magáról mondaná, hogy a lélek természetét búvárló, az indulatok és szenvedélyek apró árnyalatait vizsgáló s művészileg megörökíteni

tudó regényíró «inkább szereti a szenvedélyek általános tipikus formái helyett, azok rejtettebb sajátságait, lassú növekedéseit, egyéni megtöréseit, szétágazásait, összegyűlését, s aztán egy katasztrófbá való átömlését rajzolni.» Ő mindig így tesz. Sohasem elégszik meg rajzában néhány fő vonással, hanem ezeket a legfinomabb hajszálvonalak gazdag árnyékolásával emeli ki. Vázlat helyett tökéletes arcképet ad.

Itt a hős bonyolult lélekrajzának méltatása következik. A tragikus küzdelem, melyet önmagával vív, a regény többi alakjában is ismétlődik. Legtöbb közülök csalódik, bűnhődik, vagy lemond a boldogságról, vagy valami ábrándról, s a jobbakat lelkiismeretük kinozza, «mint Ixion izzó kereke». Ez a sötét életfelfogás másik oka a mese komorságának, melyet humor alig enyhít itt-ott egy mellékalak rajzában, pl. a Pierro-éban, a körmönfont beszédű Gergely diákéban, vagy egy-egy megjegyzésben. De ez a kevés humor is fanyar, sötétes, gúnyba csapó.

Kiemeli alakjainak élénk, sokszor gyötrően éles képzeletét, túlságos érzékenységet, ábrándozó, tépelődő, önvizsgáló hajlamát, lélekrajzainak fiziológiai oldalát. Végül nyelvbeli előadásáról szól, gondolatainak, képeinek szinte túlságos bőségeről, eredeti reflexióiról, jellemző képes beszédéről, kifejezésbeli nehézkességéről.

Fejtegetéseink — mondja tanulmánya végén — elég hosszúra nyúltak, de korántsem kimerítők. A regény hibáiról és jelességeiről még többet is mondhatnánk. A *Gyulai Pál* azok közé a könyvek közé tartozik, melyek annál több gondolatot és hangulatot keltenek bennünk és annál jobban tetszenek, minél többször olvassuk őket. Kemény későbbi munkái sok tekintetben, főként formailag tökéletesebbek, de a tartalom gazdagsága és mélysége dolgában alig vetekszik vele egyik is.

Az kétségtelen, hogy a XIX. század első felének nemcsak történeti, hanem egész elbeszélő irodalma benne éri el tetőpontját és emelkedik világirodalmi magaslatra.

Pázmány Péter negyedfél század távolából.

Kivonat *Várdai Béla* r. tagnak 1920. dec. 3-ikán tartott felolvasásából.

E boldogtalanságra nagy, az igazi nagysághoz képest pedig oly szörnyen törpe időben, melynek mind erkölcsi felfogását, mind alakulási formáit, mind megvalósítási kísérleteit a hybrid, a zagyván felemás jelleg bélyegzi, tán mindenekfölött, lelki enyhülést jelent az odamenekülés, a pohárba mindig tiszta bort töltött, egyenes Pázmány emlékeztetéséhez, kinek ez év október 4-én volt születése negyedfélszázados évfordulója. Még a róla ellenszenvvel írt történettudó, Pulszky Ágost, is kénytelen őt odasorolni százada ama megragadó egyéniségeihez, kiket valahogy hozzánk közelebbállókna, modernebbeknek érzünk nemcsak történetünk régibb alakjainál, de számos tekintetben a két generációval későbbi nemzeti hősovánál is. Élete a szó szoros értelmében nyitott könyvként áll előttünk: az általa reánk hagyott hatalmas irodalmi dokumentumokban. A kultcsot jelleme, pályája megfejtéséhez Fraknoi háromkötetes monografiája e szavaiban nyújtja: «Egész lényét áthatotta a meggyőződés, miszerint az egyén üdvöt, a társadalom jóllétét csak a katolikus egyházban találhat». Valóban ebből fakadt minden tette, minden írása. Ezért választotta élete feladatául a magyar katolicizmus restaurációját. De bizonyos, hogy a vallási egység létrehozásán azért is buzgólkodott, mert ez joggal a nagyobb nemzeti erőforrás biztosítékának is tetszett előtte. *Kalauzának* vannak helyei, melyekből nyilvánvaló, hogy szíven feküdt hazájának nemcsak hitbeli, hanem nacionális egysége is, így ama nagyszerű pátozzsal megírt reflexiójában, melyet Konstantinápoly 1453-iki elestéhez fűz.

Nagy célja munkálásában, melyet nagyobb részében mégis csak elért, segítette mindenesetre a rendelkezésére álló egyházi és politikai hatalom, de még inkább a szó és toll ereje, beszédei és írásművei. Ezeknek irodalmi jelentőségét Toldy Ferenc méltatta először, megállapítván szerzőjükről, hogy «ő a mai könyvnyelv teremője». Pázmány értekező és szónoki prózája valóban nyelvünk gazdagságos szó- és szólamkincsének első nagyszabású bevonulása az irodalomba, a magyar stílus oly színvonalának megalapítása,

melyhez képest minden előző, ha nem is ügyefogyott gyarlóságot, de mindenesetre szegényes részlegességet jelent.

Pázmányt az igazán nagy génuszoknak önzetlenül mindenkihez szóló akarása jellemzi mindenekfölött; hittudományi fegyverzetének egész alkalmazása minden részében erre vall. E törekvéséből folyik fejtegetéseinek szinte abszolút teljessége, témáinak annyira minden oldalról kifejtése, hogy ennek végére érve valahogy úgy érezzük, hogy azokat több szempontból már nem is lehetne tárgyalni. Ebből folyik aztán stilusának az a két tulajdonsága, melyet fő sajátágaiul szoktak kiemelni: a világosság és az erő. Gondolatjárásának vaslogikája gyakran ölti fel «a szoros korlátban harcolás» klasszikus formáját, a syllogizmust, mellyel — saját szavai szerint — Krisztus Urunk példájára is él s hoz is rá példákat az evangéliumból. Logikája legdiadalmasabb csatáit ott vívja, ahol mint a vádat az ellenfélre visszafordító erő jelentkezik. Nem törekszik a kifejezésnek sem szenzációságára, sem pompájára; a rendkívüliséget kerülő, szerves, egészséges stilus ez, mely a mondani-valókból nőtt ki s tőlük elválaszthatlan. Legtemperamentumosabb, legötletesebb, legváltozatosabb műve a *Kalauz*, legegyszerűsebb, legnumerózusabb s valahogy még az *Imádságoskönyv*-höz képest is, legbensőségesebb pedig az irodalmi pályája határvövét jelentő *Predikációk*.

Pázmány legjellemzetesebb képzőművészeti ábrázolását nem emlékszbrai közt találjuk meg, hanem Lotz Károlynak a Magyar Tud. Akadémia nagytermét díszítő monumentális falképei egyikében, mely az ellenreformáció korát ábrázolja.

Irodalmi jelentőségéből nem emelték még ki kellőképp annak megállapítását, hogy a magyarságot irodalmi nyelvéhez egy lángelmének épen a katolicizmus által való megihletettsége, ennek védelmében lángoló, ezt azzal megvédő buzgósága juttatta. E tényt egyetlenegy, a Pázmány által megalapított irodalmi nyelven továbbdolgozó magyar írónak sem volna szabad soha szem elől tévesztenie. Ebben mintha biztatás is rejlenék számunkra, hogy irodalmunk a művészet igazi értékével megvalósítja még azt a feladatot, mely egyenes folytatása annak, amiért Pázmány drága nyelvünket kifejező eszközül kikovácsolta: lesz még a katolikus szellemmel tekintett magyar élet művészi ábrázolása!

Bizonyos, hogy Pázmány ma egyike az inkább dicsért, mint olvasott írónak. De ennek az is az igen nagy oka, hogy műveihez nehéz hozzájutni. A katolikus szellemet istápoló könyvkiadásnak nagy adóssága van vele szemben: barátságos formájú, jutá-

nyos kötetekben, temérdek példányszámban ki kell adnia újra, mihelyt csak a viszonyok javulnak, azon író összes műveit, aki nélkül a katolicizmus ezen a magyar földön, legalább is emberi számítás szerint, csak a mult emléke volna. Ez a kiadás hadd táplálja egyházi szónokaink kifejező erejét, olvasóközönségünk s íróink nyelvérzékét s remélhetőleg katolikus szellemét is.

De tartozik irodalmunk egy könyvvel is még Pázmány emlékének. Nem életrajzzal, mert ilyet birunk már méltóat kettőt is Fraknói Vilmos tollából, hanem a szó igazi értelmében vett esztétikai művet, mely tudniillik az utána maradt összes írói nyilvánulásai jellemzetes vonásainak összegyűjtésével szemléltesse, úgyszólván érzékeltesse őt, úgyhogy eredménye az olvasók lelkében ellenállhatlan vágy legyen maguk az eredeti művek megismerésére. Ama sürgetett Pázmány-kiadásnak ilyféle mű volna az igazi, eredményes, mással pótolhatlan reklámja.

De kívánatos, hogy rátérüljön Pázmányra alkotó költőink ambíciója is. Ezideig sem méltó költeményünk nincs róla, még kevésbbé van magyar dráma vagy regény, mely alakját élénk idézné. Ez bizonyos tekintetben szépirodalmunk kulturáltságára vet árnyat; képzelhető volna-e például a francia regényirodalom egy Richelieu vagy Mazarin szerepeltetése nélkül! Minálunk Pázmány s mellette még annyi más nagy papi alak, mint Temesvári Pélbárt, Jannus Pannonius stb., várják még a magyar génuszt kinek — Emerson képével — sirjaikból felemelkedve titkaikat fülükbe súgják.

Számontartja becsületesen jelentőségét a magyar iskola, melynek legnevezetesebb intézménye, a budapesti egyetem tudvalevőleg éppen Pázmány alapítása, úgyhogy elég hálátlanul nem viseli a Pázmány-egyetem nevet. Őrzi s ápolja emlékét a katolikus írók és hírlapírók Pázmány-egyesülete, legnagyobb emlékei azonban ránhagyott könyvei mellett és éppen általuk: a katolicizmusában megújult Magyarország és ennek irodalmi nyelve.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FEOLVASÁSAIBÓL.

A felületelmélet fundamentális tételei.

Suták József r. tagnak 1919. évi február hó 14-én tartott előadása.

1. Jelölések.

1. $P(u_1, u_2)$ -nek u_i szerint vett differenciálhányadosát jelöljük P_i -vel; P_i -nek u_k szerint vett differenciálhányadosát P_{ik} -val, s. i. t.

2. A $P_1 \times P_2$ -vel egyirányú egységvektort jelöljük \bar{v} -vel és nevezzük a $P(u_1, u_2)$ felület (u_1, u_2) pontjához tartozó normálisnak; \bar{v} differenciálhányadosainak jelölésében az 1. pontban megállapított szabályt követjük.

3. Legyen továbbá

$$P_i \cdot P_k = a_{ik}, P_{ik} \cdot \bar{v} = A_{ik}, P_{ik} \cdot P_l = a_{ikl} \dots \dots \dots 1.$$

$$4. \text{ Végül} \quad a_{11} a_{22} - a_{12}^2 = a, A_{11} A_{22} - A_{12}^2 = A \dots \dots \dots 2.$$

$$-\frac{1}{a} \begin{vmatrix} 0 & x_1 & x_2 \\ a_{ik1} & a_{11} & a_{12} \\ a_{ik2} & a_{21} & a_{22} \end{vmatrix} = A_{ik1} x_1 + A_{ik2} x_2 \dots \dots \dots 3.$$

Szimbolumaink definíciója alapján evidensek a következő egyenletek:

$$P_i \cdot \bar{v} = 0 \dots \dots \dots 4.$$

$$A_{ik1} a_{11} + A_{ik2} a_{12} = a_{ik1},$$

$$A_{ik1} a_{21} + A_{ik2} a_{22} = a_{ik2} \dots \dots \dots 5.$$

A (4)-ből u_k szerint vett differenciálással

$$P_i \cdot \bar{v}_k = -P_{ik} \cdot \bar{v} = -A_{ik} \dots \dots \dots 6.$$

Ha $l\sqrt{a}$ -t u_i szerint differenciáljuk, akkor a következő relációhoz jutunk:

$$(l\sqrt{a})_i = A_{1i1} + A_{2i2} \dots \dots \dots 7.$$

$$\begin{aligned} A \quad (P_i \cdot P_k)_l &= a_{ilk} + a_{kli}, \\ (P_k \cdot P_i)_l &= a_{kil} + a_{lik}, \\ (P_l \cdot P_i)_k &= a_{lki} + a_{ilk} \end{aligned}$$

egyenletekből az $a_{ikl} = a_{kil}$ relációk figyelembevételével

$$2a_{ikl} = \frac{da_{kl}}{du_i} + \frac{da_{li}}{du_k} - \frac{da_{ik}}{du_l} \dots\dots\dots 8.$$

2. Vektorelméleti tételek.

1. A determinánsok szorzási szabályának alkalmazásával

$$[\bar{a} \cdot (\bar{b} \times \bar{c})] [\bar{\alpha} \cdot (\bar{\beta} \times \bar{\gamma})] = \begin{vmatrix} \bar{a} \cdot \bar{\alpha} & \bar{a} \cdot \bar{\beta} & \bar{a} \cdot \bar{\gamma} \\ \bar{b} \cdot \bar{\alpha} & \bar{b} \cdot \bar{\beta} & \bar{b} \cdot \bar{\gamma} \\ \bar{c} \cdot \bar{\alpha} & \bar{c} \cdot \bar{\beta} & \bar{c} \cdot \bar{\gamma} \end{vmatrix} \dots\dots\dots \text{I.}$$

Pl. ha

$$(\bar{a}, \bar{b}, \bar{c}) = (\bar{\alpha}, \bar{\beta}, \bar{\gamma}) = (\bar{v}, P_1, P_2),$$

akkor

$$[\bar{v} \cdot (P_1 \times P_2)]^2 = |P_1 \times P_2|^2 = a \dots\dots\dots 9.$$

2. Ha $\bar{a}, \bar{b}, \bar{c}$ nem egysíkú vektorok, akkor bármely \bar{d} vektorra nézve:

$$\bar{d} = x\bar{a} + y\bar{b} + z\bar{c}.$$

Ha ezt az egyenletet rendre skalárisan megszorozzuk $\bar{a}, \bar{b}, \bar{c}$ -vel, akkor ebből a szorzással nyert egyenletek segítségével x, y, z kiküszöbölhető; minek megtörténte az

$$[\bar{a} \cdot (\bar{b} \times \bar{c})]^2 = \Delta$$

alkalmazásával a következő egyenlethez vezet:

$$\bar{d} = -\frac{1}{\Delta} \begin{vmatrix} 0 & \bar{a} & \bar{b} & \bar{c} \\ \bar{d} \cdot \bar{a} & \bar{a}^2 & \bar{b} \cdot \bar{a} & \bar{c} \cdot \bar{a} \\ \bar{d} \cdot \bar{b} & \bar{a} \cdot \bar{b} & \bar{b}^2 & \bar{c} \cdot \bar{b} \\ \bar{d} \cdot \bar{c} & \bar{a} \cdot \bar{c} & \bar{b} \cdot \bar{c} & \bar{c}^2 \end{vmatrix} \dots\dots\dots \text{II.}$$

3. A felületelmélet alapegyenletei.

Ha a felület egyenlete

$$P = P(u_1, u_2)$$

és a II.-ban

$$(\bar{a}, \bar{b}, \bar{c}) = (P_1, P_2, \bar{v}),$$

\bar{a} helyett pedig rendre P_{ik} , \bar{v}_i -t szubsztituálunk, akkor a következő relációkhoz jutunk:

$$P_{ik} = P_{ik1} P_1 + A_{ik2} P_2 + A_{ik} \bar{v} \dots \dots \dots \text{III.}$$

$$\bar{v}_i = \frac{1}{a} \begin{vmatrix} 0 & P_1 & P_2 \\ A_{1i} & a_{11} & a_{12} \\ A_{2i} & a_{21} & a_{22} \end{vmatrix} \dots \dots \dots \text{IV.}$$

A III. alatt levő relációkat Gauss,¹ a IV. alatt levőket pedig Weingarten²-féle egyenleteknek nevezzük.

1. pl. A IV. alapján

$$\bar{v}_1 \times \bar{v}_2 = \frac{A}{a} (P_1 \times P_2) = K (P_1 \times P_2), \dots \dots \dots 10.$$

$$\begin{aligned} \bar{v}_2 \times P_1 + P_2 \times \bar{v}_1 &= \frac{1}{a} (A_{11} a_{22} - 2 A_{12} a_{12} + A_{22} a_{11}) (P_1 \times P_2) \\ &= H (P_1 \times P_2) \dots \dots \dots 11. \end{aligned}$$

2. pl. Ha megfontoljuk, hogy

$$A_{ik} = \frac{1}{\sqrt{a}} P_{ik} \cdot (P_1 \times P_2),$$

akkor az I. alkalmazásával

$$A_{ik} A_{lm} = \frac{1}{a} \begin{vmatrix} P_{ik} \cdot P_{lm} & a_{ik1} & a_{ik2} \\ a_{lm1} & a_{11} & a_{12} \\ a_{lm2} & a_{21} & a_{22} \end{vmatrix},$$

tehát

$$A = P_{11} \cdot P_{22} - P_{12}^2 + \frac{1}{a} \begin{vmatrix} 0 & a_{111} & a_{112} \\ a_{221} & a_{11} & a_{12} \\ a_{222} & a_{21} & a_{22} \end{vmatrix} - \frac{1}{a} \begin{vmatrix} 0 & a_{121} & a_{122} \\ a_{121} & a_{11} & a_{12} \\ a_{122} & a_{21} & a_{22} \end{vmatrix} \dots \dots \dots 12.$$

Ez az egyenlet a III.-nak is következménye.

4. A Gauss—Weingarten-féle egyenletek passzivitása.

A

$$P_i \cdot P_k = a_{ik}, \quad P_i \bar{v} = 0, \quad \bar{v}^2 = 1, \quad P_{ik} \cdot \bar{v} = A_{ik}, \quad P_{ik} = P_{ki} \dots \dots \dots (\text{A})$$

egyenletrendszerrel equivalens III. és IV. alatt levő Gauss—Weingarten-féle egyenletrendszer P_1 , P_2 , \bar{v} -re totális differenciál-egyenletrendszer³ passzivitási feltételeit az

¹ Gauss, Disquisitiones generales circa superficies curvas. Göttingen, 1827. Wangerin, Allgemeine Flächentheorie. 1889. p. 10.

² Weingarten, Journ. f. Math. 59. Bd. p. 381. 1861.

³ Suták, A differenciálegyenletek elmélete p. 12. 1906.

$$\bar{\omega} \cdot P_{ik} \equiv \bar{\omega} \cdot P_{ki}, \quad \bar{\omega} \cdot \bar{v}_{ik} \equiv \bar{\omega} \cdot \bar{v}_{ki} \dots \dots \dots (B)$$

$$\bar{\omega} = P_1, P_2, \bar{v}$$

identitás rendszer szemlélteti.

Ha már most (B)-nek

$$(\bar{\omega} \cdot P_{ii})_k - \bar{\omega}_k \cdot P_{ii} \equiv (\bar{\omega} \cdot P_{ik})_i - \bar{\omega}_i \cdot P_{ik},$$

$$(\bar{\omega} \cdot \bar{v}_i)_k - \bar{\omega}_k \cdot \bar{v}_i \equiv (\bar{\omega}_i \cdot \bar{v}_k)_i - \bar{\omega}_i \cdot \bar{v}_k$$

alakjaiba $\bar{\omega}$ helyett rendre P_1, P_2, \bar{v} -t szubsztituálunk, akkor nyilvánvalókká válnak a következő relációk:

$$(a_{ii})_{ik} \equiv (a_{ii})_{ki} \dots \dots \dots 13.$$

$$-\frac{1}{2}(a_{ii})_{kk} + (a_{ik})_{ik} - \frac{1}{2}(a_{kk})_{ii} \equiv P_{ii} \cdot P_{kk} - P_{ik}^2 \dots \dots V.$$

$$(A_{ii})_k - (A_{ik})_i \equiv \bar{v}_k \cdot P_{ii} - \bar{v}_i \cdot P_{ik} \dots \dots \dots VI.$$

A 13. alatt levő relációkat ki nem fejezetten mindig fel szokták tételezni; az V. alatt levő egyenletet *Gauss*-¹ a VI. alatt levőket pedig *Brioschi*²-féle passzivitási feltételeknek nevezzük.

A III. alapján nyilvánvaló, hogy (B)-ben \bar{v} helyett P_{ik} -t is vehetünk.

A *Brioschi*-féle föltételek megállapításával először *Mainardi*³ foglalkozott behatóan. Eddig megközelíthetetlen kutatásaiba vektorelméletileg könnyű bevilágítani. Ugyanis a VI. alatt levő egyenleteket, melyeknek létezését intuitíve belátja, így törekszik megállapítani: P_{ik} -nek a P_i, P_{ik} közül tetszőlegesen kiválasztott négy vektorral alkotott skaláris szorzatok között levő relációkból négyet megállapít, melyekről aztán azt hiszi, hogy tartalmazzák a *Brioschi*-féle relációkat.

Ámde, ha P_{ik} -t a III.-ból előbb meghatározzuk, akkor az imént jeleztük skaláris szorzatok között levő relációk valóságos identitásokká lesznek, melyek bármely P_{ik} -től különböző vektorra is teljesülnek. *Mainardi* azonban az említettük skaláris szorzatokat alacsonyabb rendű differenciálhányadosok skaláris szorzatainak differenciálásával állapítja meg. Kutatásaiban azonban a differenciálás sorrendjét nem veszi figyelembe, mely subkonsziens eljárás következtében mind a négy relációjának levezetésébe becsúszott a

$$(P_{ik} - P_{ki}) \cdot P_{lm} = 0$$

¹ *Gauss-Wangerin*, p. 23.

² *Brioschi*, Ann. di Mat. t. II. p. 1—23. 1867. Opere Mat. t. II. p. 57.

³ *Mainardi*, Su la teoria generale delle superficie. Giorn. dell. I. R. istituto Lombardo di scienze lettere ed arti t. IX. Milano, 1857. p. 385.

feltétel, minek következtében a megállapított egyenletek csakugyan tartalmazzák a *Brioschi*-féle föltételeket; sőt azt sem nehéz megállapítani, hogy mily alakban.

*Codazzi*¹ fundamentális mennyiségekül a főirányok normál-görbületeit, a főirányok egyikének az első parametervonallal alkotott szögét s a $\sqrt{a_{11}}, \sqrt{a_{22}}, \frac{\sqrt{a_{12}}}{\sqrt{a_{21} a_{22}}}$ -t választja; ezek között szintén megállapít három relációt, melyek tartalmilag szintén megegyeznek az V. és VI. alatt levőkkel. A passzivitási feltételek speciális esetekben már *Bournál*² «*aequationes fundamentales*» és *Laménál*³ is fellépnek.

5. A felületelmélet existenciátétele.

Ha nem $P(u_1, u_2)$ felület, hanem az $a_{ik} = a_{ki}$, $A_{ik} = A_{ki}$ függvények az adottak, akkor az (A) egyenletrendszer általában nem határozza meg a felületet, de ha függvényeink kielégítik a *Gauss—Brioschi*-féle passzivitási föltételeket s $u_1^{(o)}, u_2^{(o)}$ az a_{ik} , A_{ik} függvényeknek egy reguláris helye, továbbá $P_1^{(o)}, P_2^{(o)}, \bar{v}^{(o)}$ oly jobbra forgó rendszert alkotó, különben tetszőleges orientációjú konstans vektorok, melyek az $(u_1^{(o)}, u_2^{(o)})$ helyen kielégítik az (A) rendszert, akkor az (A) rendszernek egy, de csakis egy oly P_1, P_2, \bar{v} megoldása van, mely az $(u_1^{(o)}, u_2^{(o)})$ helyen a $P_1^{(o)}, P_2^{(o)}, \bar{v}^{(o)}$ érték-rendszert veszi fel.⁴ Mivel az ily módon meghatározott P_1, P_2 -re $P_{12} = P_{21}$, azért

$$P = P_o + \int_{P_o}^{P_1} (P_1 du_1 + P_2 du_2)$$

ennélfogva

A *Gauss—Brioschi*-féle passzivitási feltételeket kielégítő $a_{ik} = a_{ki}$, $A_{ik} = A_{ki}$ függvények a felületet abszolút értelemben, azaz térbeli elhelyezkedésétől függetlenül, egyértelműleg meghatározzák.

Ezt a tételt a felületek existencia tételének nevezzük. Ennek

¹ *Codazzi*, Ann. di Mat. t. I. p. 293. 1867—68. t. II. p. 101., 269. 1868—69.

² *Bour*, Journ. de l'Ecole Polytech. t. XII. p. 1. 1862.

³ *Lamé*, Leçons sur les coordonnées curvilignes et leurs divers applications p. 73—79. 1859. *Eisenhardt*, A treatise on the differential geometry p. 449. 1909. *Forsyth*, Lectures on the differential geometry p. 418. 1912.

⁴ *Suták*, A differenciálegyenletek elmélete p. 17—19.

kimutattuk evidenciája fölöslegessé teszi *Bonnet* és követőinek ide vonatkozó hosszadalmas fejtegetéseit.¹

6. Felületi görbék.

Ha a felületi görbe ivhosszúságát választjuk változó paraméterül s ennek a görbe egy tetszőleges pontjától számított mértékszámát s -sel jelöljük, akkor u_1, u_2 a görbe mentén s függvényei. Ha tehát $\Phi_s, \Phi_{ss}, \dots \Phi$ -nek s szerint vett differenciálhányadosait jelölik s P_s, P_{ss} helyett az \bar{e}_s, \bar{e}_{ss} szimbolumokat is használjuk, akkor a felület is (s) és (σ) görbéire nézve érvényesek a következő egyenletek²:

$$\left. \begin{aligned} \bar{e}_{ss} &= \frac{1}{\rho_{gs}} \bar{v} \times \bar{e}_s + \frac{1}{\rho_{vs}} \bar{v}, \\ (\bar{v} \times \bar{e}_s)_s &= -\frac{1}{\rho_{gs}} \bar{e}_s - \frac{1}{\tau_{gs}} \bar{v}, \\ \bar{v}_s &= -\frac{1}{\rho_{vs}} \bar{e}_s + \frac{1}{\tau_{gs}} \bar{v} \times \bar{e}_s, \end{aligned} \right\} \dots \dots \dots \text{I.}$$

$$\bar{e}_s \cdot \bar{v}_\sigma = \bar{e}_\sigma \cdot \bar{v}_s \dots \dots \dots \text{II.}$$

Ha már most az

$$\bar{e}_{ss} = \Sigma P_{ik} u'_i u'_k + \Sigma P_i u''_i$$

egyenletbe, hol u'_i u_i -nek s szerint vett differenciálhányadosa, behelyettesítjük P_{ik} -nek a 3. §. III. alatt levő értékét, akkor a

$$\left. \begin{aligned} \Gamma &= \Sigma A_{ik} u'_i u'_k \\ \Gamma_v &= \Sigma A_{ikr} u'_i u'_k + u''_r \end{aligned} \right\} \dots \dots \dots 1.$$

jelölések alkalmazásával

$$\bar{e}_{ss} = \Gamma_1 P_1 + \Gamma_2 P_2 + \Gamma \bar{v}. \dots \dots \dots 2.$$

Ha már most ezt, valamint a $\bar{v}_s = \bar{v}_1 u'_1 + \bar{v}_2 u'_2$ vektort az $\bar{e}_s, \bar{v} \times \bar{e}_s, \bar{v}$ vonatkozási rendszerben állítjuk elő, akkor a következő az I-gyel equivalentrendszerhez jutunk:

$$\left. \begin{aligned} \bar{e}_{ss} &= \sqrt{a} (\Gamma_2 u'_1 - \Gamma_1 u'_2) \bar{v} \times \bar{e}_s + \Gamma \bar{v}, \\ \bar{v}_s &= -\Gamma \bar{e}_s + \frac{1}{\sqrt{a}} \begin{vmatrix} u'^2_1 & a_{22} A_{11} \\ -u'_1 u'_2 & a_{12} A_{12} \\ u'^2_2 & a_{11} A_{11} \end{vmatrix} \bar{v} \times \bar{e}_s \end{aligned} \right\} \dots \dots \dots \text{I'}$$

¹ *Bonnet*, Journ. de l'Ecole Polytechnique cah. 41. t. 24. p. 209. 1865. cah. 42. t. 25. p. 1. 1867. *Forsyth*, Differential Geometry p. 50. *Eisenhardt*, Differential Geometry p. 157. *Scheffers*, Einführung in die Theorie der Flächen p. 331. 1902. *Bianchi*, Vorlesungen über Differentialgeometrie p. 93. 1899.

² *Suták*, A görbék abszolút elmélete. A Szent István Akadémia felolvasásai p. 5. 1918.

Az I. második egyenlete a

$$(\bar{v} \times \bar{e}_s)_s = \bar{v} \times \bar{e}_{ss} + \bar{v}_s \times \bar{e}_s$$

következtében fölösleges. A felület organikus görbéinek I'.-ből adódó differenciálegyenleteihez hozzájárulnak még az

$$\left. \begin{aligned} \bar{e}_s^2 &= \Sigma a_{ik} u_i' u_k' = 1 \\ \bar{e}_{ss} \cdot \bar{e}_s &= \Gamma_1 P_1 \cdot \bar{e}_s + \Gamma_2 P_2 \cdot \bar{e}_s = 0 \end{aligned} \right\} \dots\dots\dots 3.$$

egyenletek is. Pl. a geodetikus görbékre nézve:

$$\Gamma_2 u_1' - \Gamma_1 u_2' = 0, \Gamma_1 P_1 \cdot \bar{e}_s + \Gamma_2 P_2 \cdot \bar{e}_s = 0.$$

Mivel ennek a Γ_1, Γ_2 -re homogen linearis egyenletrendszernek a determinansa $\bar{e}_s^2 = 1$, azért a geodetikus görbék differenciálegyenletei:

$$\Gamma_1 = 0, \Gamma_2 = 0 \dots\dots\dots 4.$$

Az (I.) harmadik egyenlete alapján a (II.) skaláris alakja

$$\left(\frac{1}{\tau_{gs}} + \frac{1}{\tau_{g\sigma}} \right) \text{tg}(\bar{e}_s, \bar{e}_\sigma) = \frac{1}{\rho_{vs}} - \frac{1}{\rho_{v\sigma}} \dots\dots\dots \text{II}'$$

Ha tehát akkor $\bar{e}_s \perp \bar{e}_\sigma$, akkor

$$\frac{1}{\tau_{gs}} + \frac{1}{\tau_{g\sigma}} = 0 \dots\dots\dots 5.$$

Ha \bar{e}_s, \bar{v}_s -nek $P_1 u_1' + P_2 u_2', \bar{v}_1 u_1' + \bar{v}_2 u_2'$ értékeit az (I.) harmadik egyenletébe behelyettesítjük s aztán az u_1', u_2' -re rendezett egyenletet vektorialisan megszorozzuk u_2' együtthatójával, akkor különös tekintettel a 3. §. 10. és 11. egyenleteire, a következő relációhoz jutunk:¹

$$\frac{1}{\rho_{vs}^2} - H \frac{1}{\rho_{vs}} + K + \frac{1}{\tau_{gs}^2} = 0 \dots\dots\dots \text{III.}$$

Ebből következik, hogyha $\bar{e}_s \perp \bar{e}_\sigma$, akkor az 5. alatt levő reláción kívül még a következők is teljesülnek.

$$\left. \begin{aligned} H &= \frac{1}{\rho_{vs}} + \frac{1}{\rho_{v\sigma}}, \\ K &= \frac{1}{\rho_{vs}} \frac{1}{\rho_{v\sigma}} - \frac{1}{\tau_{gs}^2}, \\ H^2 - 4K &= \left(\frac{1}{\rho_{vs}} - \frac{1}{\rho_{v\sigma}} \right)^2 + \frac{4}{\tau_{gs}^2} \end{aligned} \right\} \dots\dots\dots 6.$$

¹ Ez a tétel a binér alakok elméletében fellépő egyik tételnek geometriai képe. Forsyth id. m. p. 191., p. 225.

Ha \bar{e}_{s_1} , \bar{e}_{s_2} , \bar{v} jobbraforgó derékszögű rendszert alkotnak és $(\bar{e}_{s_1}, \bar{e}_s) = \varepsilon$, akkor

$$\bar{e}_s = \bar{e}_{s_1} \cos \varepsilon + \bar{e}_{s_2} \sin \varepsilon,$$

$$\text{honnan} \quad \bar{v} \times \bar{e}_s = -\bar{e}_{s_1} \sin \varepsilon + \bar{e}_{s_2} \cos \varepsilon,$$

$$\bar{e}_{ss} = \bar{e}_{s_1 s_1} \cos^2 \varepsilon + (\bar{e}_{s_1 s_2} + \bar{e}_{s_2 s_1}) \sin \varepsilon \cos \varepsilon + \bar{e}_{s_2 s_2} \sin^2 \varepsilon + (\bar{v} \times \bar{e}_s) \frac{d\varepsilon}{ds},$$

$$(\bar{v} \times \bar{e}_s)_s = \bar{e}_{s_2 s_1} \cos^2 \varepsilon + (\bar{e}_{s_2 s_2} - \bar{e}_{s_1 s_1}) \sin \varepsilon \cos \varepsilon - \bar{e}_{s_1 s_2} \sin^2 \varepsilon - \bar{e}_s \frac{d\varepsilon}{ds}.$$

Az s_i görbe görbületi mértékszámait $\frac{1}{\rho_{vi}}, \frac{1}{\rho_{gi}}, \frac{1}{\tau_{gi}}$ -vel jelölve helyettesítsük be egyenleteinkbe \bar{e}_{ss} , $\bar{e}_{s_i s_k}$ -nak (I.)-ből adódó értékeit. A helyettesítés folytán nyilvánvalóvá lesz, hogy egyenleteink jobb oldala is \bar{e}_s , $\bar{v} \times \bar{e}_s$, \bar{v} -re rendezhető. Rendezés után a vektorok együtthatóinak összehasonlítása az 5. és 6.-ra való tekintettel a következő relációkhoz vezet.¹

$$\left. \begin{aligned} \frac{1}{\rho_{gs}} &= \frac{\cos \varepsilon}{\rho_{g_1}} + \frac{\sin \varepsilon}{\rho_{g_2}} + \frac{d\varepsilon}{ds}, \\ \frac{1}{\rho_{vs}} &= \frac{1}{2} H + \frac{1}{2} \left(\frac{1}{\rho_{v_1}} - \frac{1}{\rho_{v_2}} \right) \cos 2\varepsilon - \frac{\sin 2\varepsilon}{\tau_{g_1}}, \\ \frac{1}{\tau_{gs}} &= \frac{1}{2} \left(\frac{1}{\rho_{v_1}} - \frac{1}{\rho_{v_2}} \right) \sin 2\varepsilon + \frac{\cos 2\varepsilon}{\tau_{g_1}} \end{aligned} \right\} \dots \dots \text{IV.}$$

Mivel egyenleteink két utolsója még a következő alakba is írható

$$\left. \begin{aligned} \frac{1}{\rho_{vs}} &= \frac{1}{2} H + \frac{1}{2} \frac{d}{d\varepsilon} \left(\frac{1}{\tau_{gs}} \right), \\ \frac{1}{\tau_{gs}} &= -\frac{1}{2} \frac{d}{d\varepsilon} \left(\frac{1}{\rho_{vs}} \right) \end{aligned} \right\} \dots \dots \dots 7.$$

Azért nyilvánvaló, hogy a normálgörbület szélső értékeit a görbületi görbék irányában, a geodetikuss torzió pedig két oly egymásra merőleges irányban éri el, melyek mentén a normálgörbület $\frac{1}{2} H$.

A felület oly görbéit, melyek mentén

$$\frac{1}{\rho_{vs}} = \frac{1}{2} H,$$

torzió görbéknek nevezzük.

¹ Az első tétel *Lionville* tétele. *Monge Application De l'analyse a la geometrie* Note II. p. 575. 1850.

Ha tehát s_1 és s_2 görbékül a torzió görbéket választjuk és

$$\frac{1}{\rho_{v_1}} = \frac{1}{\rho_{v_2}} = \frac{1}{\rho_v}, \quad \frac{1}{\tau_{g_1}} = \frac{1}{\tau_g}$$

és $(\bar{e}_{s_1}, \bar{e}_s)$ -t ω -val jelöljük, akkor

$$\left. \begin{aligned} \frac{1}{\rho_{gs}} &= \frac{\cos \omega}{\rho_{g_1}} + \frac{\sin \omega}{\rho_{g_2}} + \frac{d\omega}{ds}, \\ \frac{1}{\rho_{gs}} &= \frac{1}{\rho_v} - \frac{\sin 2\omega}{\tau_g}, \\ \frac{1}{\tau_{gs}} &= \frac{\cos 2\omega}{\tau_g} \end{aligned} \right\} \dots \dots \dots \text{IV.}'$$

Mely egyenletrendszerből nyilvánvaló, hogyha:
 s és σ görbék az ω és $-\omega$ szögekhez tartoznak, akkor az

$$\frac{1}{\tau_{gs}} = \frac{1}{\tau_{g\sigma}^*}$$

egyenlettel, még a 6. alatt levők is érvényben maradnak, ha pedig s és σ az ω és $\frac{\pi}{2} - \omega$ szögekhez tartoznak, akkor

$$\frac{1}{\rho_{gs}} = \frac{1}{\rho_{v\sigma}} + \frac{1}{\tau_{gs}} + \frac{1}{\tau_{g\sigma}} = 0.$$

Az $\bar{e}_\sigma \perp \bar{e}_s$ esetet már föntebb letárgyaltuk.

Az $\omega = \pm \frac{\pi}{4}$ — szögekhez tartozó görbék görbülete — a

$$\sin 2\omega = \frac{1}{\rho_v} : \frac{1}{\tau_g} = \frac{H}{\sqrt{H^2 - 4K}}$$

szögekhez tartozók pedig asszimtotikus görbék.

Az I.' alapján a torzió görbék differenciálegyenlete

$$2\Gamma - \bar{e}_s^2 H = 0, \dots \dots \dots 8.$$

vagy

$$\Sigma (2A_{ik} - a_{ik} H) u_i' u_k' = 0 \dots \dots \dots 8.$$

Mivel ennek az egyenletnek a diszkriminansa a $(4K - H^2)$ negatív, azért a torzió görbék mindig reálisak és — miként egyenletünkéből is nyilvánvaló — ortogonális rendszert alkotnak.

Ha az ω és ω_1 szöghöz tartozó (s) és (σ) görbék konjugáltak, a $\bar{v}_s \cdot \bar{e}_\sigma = 0$ következtében az I. harmadik egyenlete alapján

$$\frac{\cos(\omega_1 - \omega)}{\rho_{vs}} - \frac{\sin(\omega_1 - \omega)}{\tau_{gs}} = 0,$$

vagy a IV.' két utolsó egyenletére való tekintettel:

$$\frac{\cos(\omega_1 - \omega)}{\rho_v} - \frac{\sin(\omega_1 + \omega)}{\tau_g} = 0 \dots\dots\dots 9.$$

Ha $\frac{1}{\rho_v} = 0$, akkor a felület minimalis felület s a konjugált irányok alkotta hiperbolikus involúció egyenlete

$$\sin(\omega_1 + \omega) = 0;$$

ekkor a felület torziógörbéi egybeesnek az asszimtotikus görbékkel. Ha pedig a felület torziógörbéi egybe esnek a görbületi görbékkel, akkor a felület minden görbéje görbületi görbe s így minden pontja gömbi pont, tehát a IV.' második s az I. harmadik egyenlete értelmében

$$\bar{v}_i = -\frac{1}{\rho_v} P_i, A_{ik} = \frac{1}{\rho_v} a_{ik}.$$

A 4. §. VI. egyenlete értelmében tehát

$$a_{11} \left(\frac{1}{\rho_1} \right)_2 - a_{12} \left(\frac{1}{\rho_v} \right)_1 = 0,$$

$$-a_{12} \left(\frac{1}{\rho_v} \right)_2 + a_{22} \left(\frac{1}{\rho_v} \right)_1 = 0.$$

Mivel $a \neq 0$, azért $\frac{1}{\rho_v}$ konstans, miért is a

$$dP = \rho_v d\bar{v}$$

következtében *felületünk $|\rho_v|$ sugarú gömb, melyen a konjugált irányok alkotta involúció egyenlete*

$$\cos(\omega_1 - \omega) = 0.$$

tehát az involúció körös.

Ha pedig a torziógörbék geodetikus vonalak s ezeket választjuk paramétervonalakul, akkor

$$\frac{1}{\rho_{gi}} = (-1)^i \frac{(\sqrt{a_{ii}})_k}{\sqrt{a_{ii} a_{kk}}} \frac{1}{\tau_g} = -\frac{A_{12}}{\sqrt{a_{11} a_{22}}} \dots\dots\dots 10.$$

$$\frac{1}{\rho_v} = \frac{A_{ii}}{a_{ii}}, \dots\dots\dots 11.$$

mely relációk közül a 10. alatt levők bármily ortogonális rendszerben érvényesek. A 4. §. V. és a 3. §. 12. egyenlete alapján nyilvánvaló a minden ortogonális rendszerre érvényes

$$K = -\frac{1}{\sqrt{a_{11} a_{22}}} \left\{ \left(\frac{(\sqrt{a_{11}})_2}{\sqrt{a_{22}}} \right)_2 + \left(\frac{(\sqrt{a_{22}})_1}{\sqrt{a_{11}}} \right)_1 \right\} \dots\dots\dots 12.$$

A jelen esetben tehát

$$\frac{1}{\rho_{gi}} = 0, K = 0, \frac{1}{\rho_v} = \pm \frac{1}{\tau_g}.$$

Ha a legutóbbi egyenletünkben a pozitív előjel érvényes, akkor a IV.' alapján az $\omega = \frac{\pi}{4}$ -hez tartozó görbék geodetikus, görbületi s kétszeres asszimtotikus vonalak, tehát kétszeres egyenesek; az $\omega = -\frac{\pi}{2}$ szöghöz tartozó görbék pedig geodetikus görbületi görbék, melyeknek főnormalisa egybeesvén a felületi normálissal, azért az alkotók mindegyik görbületi görbe síkjára merőlegesek, tehát *felületünk henger*. A konjugált vonalak alkotta involúció egyenlete pedig

$$(1 - tg\omega)(1 - tg\omega_1) = 0,$$

mely parabolikus involúciót jelent.

Ha pedig felületünk zérus görbületű és $\frac{1}{\rho_v} = \frac{1}{\tau_g}$, akkor a 4. §. VI. alapján

$$\left. \begin{aligned} (\sqrt{a_{11}})_2 - (\sqrt{a_{11}})_1 &= 0, \\ \left(l \frac{A_{12}}{\sqrt{a_{11}}} \right)_1 \sqrt{a_{22}} + \left(l \frac{A_{12}}{\sqrt{a_{22}}} \right)_2 \sqrt{a_{11}} &= 0. \end{aligned} \right\} \dots\dots\dots 13.$$

Ennélfogva

$$\frac{1}{\rho_{g_1}} + \frac{1}{\rho_{g_2}} = 0,$$

tehát az $\omega = \frac{\pi}{4}$ szöghöz tartozó görbék geodetikus, görbületi kétszeres asszimtotikus görbék; az $\omega = -\frac{\pi}{4}$ szöghöz tartozók pedig görbületi görbék. Mivel egy és ugyanazon alkotó mentén $\bar{\nu}$ konstans, azért a *felület torzus*.

Ha már most az $\omega = -\frac{\pi}{4}$ és $\omega = \frac{\pi}{4}$ szögekhez tartozó görbékét rendre (s)- és (σ)-nak nevezzük, akkor $\bar{e}_s, \bar{e}_\sigma, \bar{\nu}$ derékszögű jobbra forgó rendszert alkotnak és

$$\frac{1}{\rho_{gs}} = \frac{1}{\sqrt{2}} \left(\frac{1}{\rho_{g_1}} - \frac{1}{\rho_{g_2}} \right), \frac{1}{\rho_{vs}} = \frac{2}{\rho_v}, \frac{1}{\tau_{gs}} = 0.$$

A (σ) görbéhez tartozó görbületi mértékek mindegyike nulla, tehát az I. alapján

$$\bar{e}_{ss} = \frac{1}{\rho_{gs}} \bar{e}_\sigma + \frac{1}{\rho_{vs}} \bar{v}_s, \quad e_{\sigma\sigma} = -\frac{1}{\rho_{gs}} \bar{e}_s, \quad \bar{v}_s = -\frac{1}{\rho_{vs}} \bar{e}_s.$$

$$\bar{e}_{\sigma\sigma} = \bar{e}_{s\sigma} = \bar{v}_\sigma = 0.$$

A felület egyenlete pedig, ha változó parameterekül s és σ -t választjuk:

$$P = \int \bar{e}_s ds + \sigma \bar{e}_\sigma.$$

Ennélfogva:

$$dP = \left(1 - \frac{\sigma}{\rho_{gs}}\right) \bar{e}_s ds + \bar{e}_\sigma d\sigma.$$

Az s és $s + ds$ alkotók minimális távolságának meghatározására szolgáló egyenletek:

$$\frac{d(dP)^2}{d\sigma} = 0, \quad \frac{d(dP)^2}{d(d\sigma)} = 0$$

vagy

$$\left(1 - \frac{\sigma}{\rho_{gs}}\right) \frac{1}{\rho_{gs}} = 0, \quad d\sigma = 0.$$

Ha $\frac{1}{\rho_{gs}} = 0$, akkor a felület henger és

$$dP_{\min} = \bar{e}_s ds.$$

Ha pedig $\sigma = \rho_{gs}$, akkor

$$dP_{\min} = 0,$$

és a felület

$$P = \int \bar{e}_s ds + \rho_{gs} \bar{e}_\sigma$$

görbét a felület strikció vonalának, vagy kuspidalis görbéjének nevezzük. A kuspidalis görbére nézve tehát

$$dP = (\rho_{gs})_s \bar{e}_\sigma ds.$$

A kuspidalis görbe tehát egy pont, azaz a felület kúp, ha

$$(\rho_{gs})_s = 0.$$

Ha a kuspidalis görbe ivét s' -sel jelöljük és $ds' = (\rho_{gs})_s ds$, akkor

$$\bar{e}_{s'} = \bar{e}_\sigma, \quad \bar{e}_{s's'} = \frac{\bar{e}_{\sigma\sigma}}{(\rho_{gs})_s}, \quad \bar{v}_{s'} = \frac{\bar{v}_s}{(\rho_{gs})_s};$$

következőleg:

$$\frac{1}{\rho_{gs'}} = \frac{1}{(\rho_{gs})_s} \frac{1}{\rho_{gs}}, \quad \frac{1}{\rho_{vs'}} = 0, \quad \frac{1}{\tau_{gs'}} = \frac{1}{(\rho_{gs})_s} \frac{1}{\rho_{vs}}.$$

A felület egyenlete pedig az (s', σ) parameter rendszerben

$$P = \int \bar{e}_\sigma ds' + \sigma \bar{e}_\sigma.$$

Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához.

Schafarzik Ferenc r. tag és osztályelnök 1920. évi július 2-án tartott székfoglaló értekezésének ismertetése.

Egercsehi, Szúcs és Szt.-Domonkos községek környéke Heves-vármegyének Mátrántúli dombvidékéhez tartozik, melyet geológiai-lag leginkább a palóc nép által «apoká»-nak nevezett sárgás, agyagos homokkő jellemez. Ez a képződmény, a mai geológiai sztratigrafia slier-szintje, a vele kapcsolatban fellépő többi rétegcsoporttal együtt azt a tágas medencét foglalja el, mely keleten a Sajótól és a Bükk-hegységtől kezdve délen a Mátraig, északon az Osztrószki-hegység nyulványaiig, nyugaton pedig még a Cserháton is túlra kiterjed. E síkér medencét kezdetben a felső oligocén-miocén tenger teljesen elfoglalta; az alsó mediterrán időben azonban neki a térszín általános emelkedése folytán innen ismét vissza kellett vonulnia. A tengernek ezen visszahúzódása különösen a fehér riolitos dácittufa leülepedése után vált nagyjelentőségűvé, amennyiben ekkor a síkér medencefenéknek nagyrésze szárazzá lett és az édesvíz uralma alatt messzire eltözegekedett. Ez a folyamat volt az okozója ama széntelepek keletkezésének, melyek kisebb-nagyobb megszakításokkal a Cserháttól a Sajóig és a Karancs környékétől a Mátraig kimutathatók, amint ezt a salgói, a salgótarjáni, a pálfalvai, a kisterennei és mátranovákai, másrészt pedig a terényi, az egercsehi és a sajóvidéki szénbányák bizonyítják. Ezek közül a szúcs-egercsehi bányák csak 1907—8-ban lettek megnyitva, amikor a bányavájások és mélyfúrási kísérletek által oly nagybecsű szelvények tárattak fel, hogy azok az egész vidék geológiai alkotása tanulmányozásánál bizvást alapul voltak elfogadhatók.

A terület első leírója, *C. M. Paul* (1868), röviden foglalkozott vele, utána pedig *Szabó J.* (1869, 1874) és *Hantken M.* (1878) szintén csak futólagosan érintették. Annál inkább méltánylandó *Böckh Hugó* (1909), majd pedig különösen *Noszky Jenő* (1911, 1912, 1915, 1916, 1917) munkálkodása, melyet ezen hatalmas slierterület ÉNy-i, salgótarjáni és Salgótarján-Cserhát-Mátra közé eső részének geológiai megismerése szempontjából kifejtettek. A Sajó mentén pedig *Schréter Zoltán* eszközölt geológiai felvételeket, amelyekkel a széntelepeket

tartalmazó sliermedence ÉK-i részeit ismerteti. Minthogy előadó megfigyelései ezen két egymástól nagyon távol eső munkaterület között fekvő vidékre vonatkoznak, amely eddigelé szakszerűen ismertetve még nem volt, indokoltnak tartja, hogy azokat a t. szakosztály előtt ismertesse.

Ezek szerint — miután a felső oligocénkori, *Potamides margaritaceus* tartalmú rétegek e vidéken sehol ki nem bukkannak — a legrégebb lerakódás valószínűleg az a kontinentális jellegű homokkő-komplexus, mely a szt.-domonkosi kőbányában fel van tárva, valamint a vajdavári, már tengerparti, *Cardium burdigalinum* tartalmú homokkő is. A szénbányák körüli területen pedig a biztosabban felismerhető fedűképződmény a sok vitrofiros elemet tartalmazó vulkánikus eredésű, de víz alatt ülepített fehér *riolittufa*, amelyet helyenkint egy *osztréas* pad, tehát tengeri réteg borít. Erre következik azután a szárazulati képződmények sorozata a két m. vastag alsó és egy vékonyabb felső barnaszénteleppel. Majd ennek a barnaszén emeletnek a fedűjében ismét tengeri sósvízi lerakódások mutatkoznak, melyek most már a legpompásabb fosszilis faunamaradványokat tartalmazzák. Egymásután — habár sajnos nem ugyanazon helynek a szelvényében — megkülönböztethető az *anomyás* rétegek szintje, a *Tellina lacunosa* tartalmú homokkő szintje, a *Callistá-s* homokkő, a *Pecten praescabriusculus*-os szint, amelyek mind tengerparti képződmények, azután pedig a *Tellina ottnangensis*-, valamint legfelül a *Pleuronectia denudata* (*Pecten denudatus*) szintje. Ezzel végződik az alsó mediterrán (Bourdigalien) lerakódások gazdag sorozata, amely fölött még csak Mikófalva felé fiatalabb üledékek maradványai is megfigyelhetők. Végül kifejezi előadó, hogy az előterjesztett adatokkal — melyek egyébiránt a salgótarjáni és sajóvidéki viszonyokkal harmonikusan megegyezők — a szóbanforgó még ismeretlen vidék geológiai alkotását addig is megvilágítani óhajtotta, míg a m. kir. Földtani Intézet országos geológiai felvételei idáig el nem fognak jutni.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Harmadik rendkívüli együttes-ülés.

1920. évi július hó 2-án.

Jelen vannak : Giesswein Sándor elnök elnökele alatt Gulyás Pál, Heller Farkas, Hutyra Ferenc, Marek József, Novák Lajos, Papp Károly o. t., Suták József, Rejtő Sándor, Schafarzik Ferenc o. e., Sziklay János, Tangl Károly, Toborffy Zoltán, Várdai Béla, Wodetzky József, Zielinszky Szilárd r. tagok. Jegyző : Reiner János főtitkár.

1. Elnök jelenti, hogy a mai rendkívüli együttes-ülést azért hívta össze, mert több fontos tárgyat kell bejelentenie az Akadémiának; másfelől a IV. osztály újonnan megválasztott elnöke az osztály munkásságának megkezdése érdekében szükségesnek tartotta rendkívüli osztályülés összehívását, amellyel egyidejűleg az együttes-ülés is összehívható volt.

2. Főtitkár utalva az Eötvös-emlékünnepi-ülésen elhangzott megemlékezésre, mely fájdalommal jelenti, hogy Lóczy Lajos tiszteleti tag 1920. évi május 13-án Balatonarácson meghalt. Az elnökség elkésztett kapott értesítést a halálesetről, azért csak táviratban fejezhette ki részvétét a családnak; azonban a temetésen jelen volt Papp Károly osztálytitkár a Szent István Akadémiáról is megemlékezett búcsúbeszédében. Főtitkár javaslatára az együttes-ülés — Lóczy Lajos tiszteleti tag emlékét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti; az Akadémia részvétét kifejezi a családnak, a Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának s a M. Kir. Földtani Intézetnek; s felkéri a IV. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

3. A Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának köszönete a báró Eötvös Lóránt és Entz Géza emlékének megörökítése tárgyában kelt határozatért. — Tudomásul szolgál.

4. A Kir. József Műegyetem köszönete a Daday Jenő halála alkalmából kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

5. Főtitkár jelenti, hogy a magyar nemzetgyűlés a székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról szóló 1920. évi IX. t.-c.-be felvette a törvényhatósági bizottságnak állásuknál (tisztüknél) fogva sorolt tagjai közé, a M. Tudományos Akadémia elnöke mellett, a Szent István Akadémia elnökét. — Az együttes-ülés a bejelentést hálásan tudomásul véve, a főtitkár javaslatára külön is köszönetét fejezi ki Putnoky Móricnak, a nemzetgyűlés közigazgatási bizottsága elnökének, Haller Józsefnek, a bizottság elnökének s Dömötör Mihály belügyminiszternek az Akadémia hivatását s rendeltetését elismerő ezen rendelkezés megalkotása körüli közreműködésükért.

6. Főtitkár bejelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a Szent István Akadémia tudományos munkásságának támogatására 25.000 korona rendkívüli segélyt engedélyezett. Az együttes-ülés — a bejelentést hálásan tudomásul véve külön is köszönetét fejezi ki Bibó István előadónak, Czakó Elemér miniszteri tanácsosnak és Pekár Gyula államtitkárnak az Akadémia munkásságát elismerő ezen támogatásért.

7. Főtitkár bejelenti, hogy a kereskedelemügyi miniszterium a Szent István Akadémia részére ugyanolyan mérvű postai portómentességet engedélyezett, amilyent a Magyar Tudományos Akadémia élvez. Az együttes-ülés — a bejelentést hálásan tudomásul véve külön is köszönetét fejezi ki Demény Károlynak, a posta és távirda

vezérigazgatójának, Lipták Pál államtitkárnak és Emich Gusztáv kereskedelmi miniszternek az Akadémia munkásságát előmozdító ezen nagyjelentőségű intézkedésért.

8. Az előrebocsátott ezen bejelentésekkel kapcsolatban elnöki előterjesztésre az együttes-ülés — köszönetet mond a főtitkárnak körültekintő kezdeményező gondosságáért s ezen rendelkezések és intézkedések kieszközöléséért.

9. Főtitkár az Alapszabályok s Ügyrend szerint a jogosult tagoknak kiállítandó díszoklevél szövegének s alakjának megállapítása tárgyában tervezetet közölt az osztályokkal, kérve javaslataik megtételét. A kért javaslatok be nem érkezvén, kéri, hogy az együttes-ülés határozzon a szükséges javaslat előkészítése tárgyában. Suták József, Rejtő Sándor, Hutyra Ferenc hozzászólása után, az elnök javaslatának elfogadásával, az együttes-ülés — felkéri az osztályokat, hogy az elnök vezetése alatt s a főtitkár előadása mellett alakítandó bizottságba mindenik osztály két-két tagot küldjön ki s ez tegyen javaslatot a díszoklevelek megállapítása tekintetében.

10. Főtitkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium irodalmi ügyosztályának vezetője meghívta Akadémiánkat 1920. évi június hó 2-ára, a tudományos társulatok folyóiratait és kiadványait érintő papir- és nyomdaügyi megbeszélésre, amelyen a főtitkár résztvett. Az értekezlet által kiküldött bizottság a kedvezményes áron beszerezhetni remélt papírszükségletre vonatkozó kérdőíveket közölte Akadémiánkkal, amely a szükséges adatokat beterjesztette. — Helyeslőleg öröndetes tudomásul vétetik.

11. Meghívók érkeztek : 1. A Délvidéki Liga és a Muraközi Szövetségnek Zrínyi a költő és hadvezér születésének 300. évfordulója alkalmából Nagykanizsán 1920. május 2-ára együttesen tervezett ünnepélyére, amelyet május 13-ra halasztottak. Az elnökség a Szövetség vezetőségéhez üdvözlő iratot intézett ; megküldötte a Zrínyit ünnepelő 1918. évi ünnepi ülésünk előadásait tartalmazó Értesítőt s közölte, hogy Sik Sándor rendes tag jelen évben Akadémiánkban bemutatta «Zrínyi» című magyar tragédiáját. — 2. A Magyar Tudományos Akadémiának a 80-ik nagygyűléssel kapcsolatban 1920. május 9-én tartott 79-ik ünnepélyes közülésére, a Zrínyi-kiállítás megnyitására és a május 10-én tartott Zrínyi Miklós-emlékülésre, amelyeken az elnök, a főtitkár s Akadémiánk számos tagja vett részt. — 3. A budai írók, művészek és tudósok Hollós Mátyás Társaságának 1920. május 19-ki avató-ünnepére, amelyen a főtitkár képviselte az Akadémiát. — 4. Budavár bevételének 71-ik évfordulója alkalmából 1920. május 19—23. napokon rendezett emlékünnepre, amelyre szóló meghívó későn érkezett. — 5. A Magyar Társaságnak 1920. június 8-ki felolvasó ülésére, melyet elhalasztottak. — 6. A M. Kir. Ludovika Akadémiának az 1919. június 24-iki ellenforradalom emlékére felállított emlékoszlop leleplezésével kapcsolatos ünnepi misére, 1920. június 24-re, amelyen az elnök és főtitkár képviselte az Akadémiát. — Tudomásul szolgál.

12. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Heller Farkas és Suták József rendes tagokat kéri fel.

A IV. osztálynak rendkívüli felolvasó-ülése.

1920. évi július hó 2-án.

Jelenlevők : Schafarzik Ferenc osztályelnök elnöklete alatt Heller Farkas, Hutyra Ferenc, Marek József, Rejtő Sándor, Suták József, Tangl Károly, Toborffy Zoltán, Wodetzky József, Zielinsky Szilárd r. tagok. Más osztályokból : Giesswein Sándor eln., Gulyás Pál, Novák Lajos, Reiner János ft., Sziklay János, Várdai Béla r. tagok. Jegyző : Papp Károly osztálytitkár.

1. Schafarzik Ferenc elnök az ülést a következő szavakkal nyitja meg :

Tekintetes Akadémia ! Amidőn a mai alkalommal a Szent István Akadémia IV. osztályának egybegyűlt tagjait és vendégeit tisztelettel üdvözlöm, mindenekelőtt azon való örömemnek adok kifejezést, hogy Osztályunk régebben megkezdett munkásságát ezennel ismét felveheti. Reményem, hogy azok a szomorú okok, melyek működésünket megakasztották, soha nem fognak többé visszatérhetni. Nem akarván

azonban az átélt idő sivárságát és létünket gyökerében támadó veszedelmeit ezen székéből újból ecsetelni, inkább engedjék meg, hogy a jövőbe vetett bizakodó reménységgel előre irányítsam tekintetemet. Rombadólt Hazánkat újból csak úgy állíthatjuk ismét talpra, hogyha minden melléktekintet kiküszöbölésével az egész vonalon a legszorgosabb munkát kifejtjük. Meg kell mutatnunk nemcsak a szomszédnépeknek, hanem az egész nagyvilágnak is, hogy nemcsak szóval élni, vagy ha kell keményen harcolni, hanem minden körülmények közt serényen építeni és alkotni is tudunk. Végezze mindenki kötelességét, kiki a maga helyén! Ezen általánosan hangoztatott jelszó, tisztelt Akadémia, bennünket is kötelez s ép azért legyünk minden igrékze-tünkkel azon, hogy a mult évi kényszerhelyzetből származó mulasztásainkat minél előbb helyreüssük.

Ezek után legyen még csak szabad, hogy azon megtisztelő bizalomért, amellyel a IV. Osztály igen tisztelt tagjai az én csekélységemet az elnöki tisztségre emelni kegyeskedtek, ezen helyről is leghálásabb köszönetemet kifejezzem..

2. Schafarzik Ferenc osztályelnök felolvassa «Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához» c. székfoglaló értekezését.

3. Papp Károly osztálytitkár az előadáshoz a következő megjegyzéseket fűzi: Schafarzik Ferenc osztályelnök úr bemutatott értekezése úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból egyaránt fontos. Tudományos szempontból azért, mert a Bekölce, Egercsehi, Szűcs és Szentdomonkos határában feltárt barnaszéntelegeket eddigelé pannoni-pontusi korú ligniteknek hittük és még magam is a «Magyar birodalom vasérc és kőszénkészlete» című munkám 1915. évi magyar kiadásában a szőbanforgó telepeket mint Mátra-alji lignittelegeket írtam le a pontusi-pannoniai korú lignitekről szóló fejezetben (IX. szakasz, 872—873. oldal). Míg azonban az itt leírt és a II—V. alatt felsorolt Szűcsi-, Rózsaszentmárton-, Szirák-, Gödöllő- és Tura-vidéki lignittelegek valóban pontusi korúak, addig a Mátrántúli telepekről Schafarzik osztályelnök úr a most bemutatott kövületekkel bebizonyította, hogy a Bekölce-, Egercsehi-Szűcs-vidéki széntelegek alsómiocén korúak, tehát a Salgótarján-vidéki barnaszéntelegekkel egy időben lerakódott képződmények. Gyakorlati szempontból pedig azért fontos Schafarzik elnök úr értekezése, mert kimutatja, hogy a Salgótarján-vidéki szénterület a Tarna völgyén túl Pétervásiáron át kelet felé is folytatódik, sőt északkeleti irányban kapcsolódik a Sajóvölgyének barnaszén- és lignit-telepeire. Ezáltal tehát a Salgótarján-vidéki telepeknek keleti és északkeleti irányban való folytatását konstataálta, amely megállapítás hazánk megmaradt barnaszéntelegeinek további kutatására új perspektívát nyújt.

A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1920. évi október hó 1-én.

Jelen vannak: az akadályozott osztályelnök helyett Szinnyei József r. tag elnökle alatt Bartha József, Gulyás Pál, Körösi Albin, Pintér Jenő, Sik Sándor, Szegegy Rezső, Sziklay János, Szinnyei Ferenc, Várdai Béla, Zlinszky Aladár r. tagok. Más osztályokból: Anderkó Aurél, Giesswein Sándor eln., Reiner János ft., Toborffy Zoltán r. tagok. Jegyző: Vargha Damján osztálytitkár.

1. Szinnyei Ferenc r. tag székfoglalója: «Br. Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig».

2. Elnök a következő szavakkal üdvözi a székét elfoglaló tagtársat:

Kedves Tagtársunk!

Üdvözöllek most, hogy elfoglaltad a székedet és ezzel a Szent István Akadémia teljesjogú tagjainak sorába léptél.

Az a tudomány, amelyet Te művelsz, fontos nemzeti tudományaink közé tartozik. A nemzetalkotó tényezők egyike a közös multnak emléke, amely nemzedékről nemzedékre öröklődik. Minden nemzet törzséhez csatlakoztak idegen elemek. Közöttünk is nagyon sokan vannak, akiknek az ősei nem a honfoglaló Árpád vezérlete alatt léptek e haza földjére. Beolvadtak a nemzetbe, de ehhez a beolvadáshoz nem volt

elegendő az, hogy megtanulták a nyelvünket, — sőt ez nem is volt mindig elengedhetetlen feltétel, — hanem azzal olvadtak bele, hogy fölvtették lelki világukba ennek a nemzetnek a multját: dicső küzdelmeit és szenvedéseit, a maguk emlékeinek érzékét mindazt, amit a magyar vitézség a kardjával és a magyar elme a tollával beleírt a történelem könyvébe, és magukévá tették ennek a nemzetnek minden óhaját és törekvését. Aki a nemzet multját lekicsinyli (mint nálunk egy bizonyos irányzat követői tették), akinek a szíve húrja nem rezdül meg a szigetvári hősök történetének vagy Rákóczi búcsúdalának olvasásakor, az nem igaz magyar, az nem tartozik a mi nemzetünkhöz.

Az a tudomány, amelynek Te is művelője vagy, a magyar elme egyik megnyilatkozásával foglalkozik, olyan megnyilatkozásával, amellyel belekapcsolódunk az emberi egyetemességbe, anélkül hogy magyar voltunkból kivetkőznénk. Fontos nemzeti tudomány, mert vizsgálódásainak tárgya a nemzetalkotó tényezők egyike. Ennek a művelése nemcsak tudományos érdem, hanem hazafias cselekedet is.

Folytasd a munkásságodat zajtalanul, mint eddig, mert szolgálsz vele nemcsak a tudománynak, hanem a nemzetnek is.

**Az IV. osztálynak 1920. évi október 15-re megállapított felolvasó-
ülése közbejött akadály miatt elmaradt.**

Negyedik rendkívüli együttes-ülés.

1920. évi október hó 15-én.

Jelen vannak: Giesswein Sándor elnök elnöklete alatt Anderkó Aurél, Balany György, Divald Kornél, Groh Gyula, Grosschmied Lajos, Holub József, Kőrösi Albin, Marek József, Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Pintér Jenő, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., Suták József, Toborffy Zoltán, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Vizsota Gyula, Vörös Cyrill rendes tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Elnök bejelenti, hogy a Szent István Akadémia hivatásának megfelel, mikép a Szentatya terjedelmes encyklikájában kifejezett óhaját is szem előtt tartva, Szent Jeromosnak — aki Pannoniában, a nyelvészeti adatokból következtethetőleg a mai Muraközben született, — halála tizenötszázados emlékére ünnepi ülést tartson. Hogy pedig ez az ünnepi ülés az ország katolikusainak nagyobb érdeklődése és részvétele mellett legyen megtartható, megfelelőnek tartotta az elnökség, hogy az a katolikus nagygyűléssel egyidejűleg menjen végbe. Ezért az együttes-ülés jóváhagyásának reményében Szent Jeromos halálának tizenötszázados emlékezetére október hó 23-ára rendkívüli ünnepi ülést hívott össze a következő tárgysorozattal:

1. Giesswein Sándor elnök az ülést megnyitja.
2. Szent Jeromos emlékezte. Zubriczky Aladár rendes tagtól.
3. A magyar bibliafordítás. Székely István osztályelnöktől.
- Az együttes-ülés — a bejelentést helyesléssel tudomásul veszi.
2. Főtitkár jelenti, hogy az elnökség Lorenzo Schioppa pápai nunciust erre a rendkívüli ülésre személyesen meghívta s egyúttal őt a Szent István Akadémia nevében üdvözölte. A nuncius az üdvözlést szíves érzéssel fogadta s kilátásba helyezte az ünnepi ülésen leendő megjelenését. — Örömmel tudomásul vétetik.
3. A Kormányzó Ó Főméltósága a Szent István Akadémia ez évi ünnepi üléséről szóló Értesítőt köszönettel fogadni méltóztatott. — Tudomásul szolgál.
4. József kir. herceg Ó Fensége a Szent István Akadémia ünnepi ülésén elhangzott felolvasásokat tartalmazó Értesítőért köszönetét fejezi ki. — Tudomásul szolgál.
5. A budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem bölcsészettudományi karának dékánja a maga és a kar köszönetét fejezi ki a Lóczy Lajos és Czirbusz Géza halála alkalmából kifejezett részvételért. — Tudomásul szolgál.
6. A Magyar királyi Földtani Intézet köszönetet mond a Lóczy Lajos halála alkalmából kifejezett részvételért. — Tudomásul szolgál.
7. Főtitkár bemutatja a m. kir. belügyminiszteriumnak elhatározását, amely-

lyel az alapszabályok 65. §. f) pontjára s a 67. §-ra vonatkozó módosítást láttamozta. — Tudomásul szolgál.

8. Főtitkár előterjeszti Damkó József szobrásznak kérését, hogy az Akadémia megbízásából a Fraknoi-adomány terhére készített Révai-reliefnek a megrendeléskor kikötött összeget meghaladott s az adományozó hozzájárulásával már fedezett kiadásain felül a tervezés s a reliefnek nagyban való megmintázásáért az Akadémia utaljon ki részére 600 korona összeget.

Az együttes-ülés — a kért 600 korona összeget a kérelemben foglalt címen kitalja s egyúttal felkéri adományozó tiszteleti tagját, hogy járuljon hozzá, hogy ez az összeg is az emléktáblák céljaira adományozott összeg terhére irassék.

9. A IV. osztály azt az óhaját fejezte ki, hogy Schafarzik Ferenc osztályelnöknek «Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához» cím alatt tartott székfoglaló értekezését az Akadémia soronkívül adja ki, miután tárgya, új barnaszéntelepek felderítése, országos érdeket képez. Ezen óhaj folytán ez az értekezés megjelent s szét is küldetett.

Az együttes-ülés — az intézkedést helyesléssel tudomásul veszi.

10. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Műszaki Szótár-bizottság alkotását határozta el s részvételre s képviselők kiküldésére kéri fel Akadémiánkat.

A Szent István Akadémia — a III. osztály részéről Horger Antal és Szinnyei József r. tagokat, a IV. osztály részéről pedig Schafarzik Ferenc osztályelnököt és Papp Károly osztálytitkár kéri fel a közreműködésre.

11. A Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Szakosztálya anyagi támogatást kér a «Barlangkutatás» című folyóirat fenntartása céljaira. A Szent István Akadémia — rokonszenvének kifejezése mellett arról értesíti a Szakosztályt, hogy anyagi körülményei lehetetlenné teszik a kért támogatást.

12. A Magyar Külügyi Társaság bejelenti megalakulását, kérve az együttműködést s a Társaság hivatalos közlönye ellenében a kiadványokra vonatkozó csereviszonyt; egyúttal az Akadémia két vagy három képviselőjének kijelölését, akik az ülésekre, tárgyalásokra, vagy hasonló alkalmakra meghívhatók.

Az együttes-ülés kimondja, hogy a Szent István Akadémia — üdvözlöi a Külügyi Társaságot; működését rokonszenvvel fogja kísérni; kiadványait megküldi; két vagy három képviselőjének kijelölése tekintetében később fog határozni.

13. Az Országos Katholikus Nőszövetség munkálkodásában támogatást kér.

Az együttes-ülés különös tekintettel a Szövetség alapszabályai 2. §-ának c) pontjára — üdvözlöi az Országos Katholikus Nőszövetséget.

14. Meghívók érkeztek: 1. A M. kir. József Múgyetem 1920—21-ik tanévének megnyitó közgyűlésére, amelyen Akadémiánk képviselőjében a főtitkár jelent meg. — Tudomásul vétetik.

2. Az Országos Rákosi Jenő-ünnep nagybizottságának meghívója az ünnepi gyűlésre. Az együttes-ülés — az elnököt, a III. osztály elnökét s a főtitkárt kéri fel az ünnepi gyűlésen való megjelenésre.

15. Beküldött könyvek: 1. A Comité des Amities Catholiques Francaises A L'Etranger megküldötte a Les Amitiés catholique françaises havifolyóirat júliusi számát; az 1920. évi Almanach catholique français és a La vie catholique dans la France contemporaine című kötetet. 2. A Magyar Nemzeti Szövetség megküldi kiadványát, Remsey Györgynek A szent Turul című drámai költeményét, a szerző ajánlásával. — Köszönettel fogadtatnak s az Akadémia kiadványait viszonzásul megküldi.

16. A mai rendkívüli együttes-ülés az október 23-iki együttes-ülés tárgyait elintéztén — az október 22-re megállapított együttes-ülés elmarad.

17. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére — Kőrösi Albin és Négyesy László o. e. r. tagokat kéri fel.

Az 1920. évi október hó 22-re megállapított rendes együttes-ülés az október hó 15-iki rendkívüli együttes-ülésre való tekintettel elmaradt.

Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.*1920. évi november hó 5-én.*

Jelen vannak : Székely István osztályelnök elnöklete alatt Giesswein Sándor eln., Mihályfi Ákos, Pataky Arnold; Wolkenberg Alajos r. tagok. — Más osztályokból : Döry Ferenc o. t., Fehérpataky László, Holub József, Horger Antal, Reiner János ft., Suták József, Szegedy Rezső, Varga Damján o. t. r. tagok. Jegyző : Schütz Antal osztálytitkár.

Pataky Arnold r. tag felolvasása : «Biblikus fölfedezések a világháború alatt».

A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.*1920. évi november hó 19-én.*

Jelen vannak : Concha Győző osztályelnök elnöklésével báró Forster Gyula t., Áldásy Antal, Balanyi György, Fehérpataky László, Holub József, Hóman Bálint, Lukesics József, Reiner János ft., Tagányi Károly r. tagok. Más osztályokból : Auer István, Szegedy Rezső, Várdai Béla, Zlinszky Aladár r. tagok. Jegyző : Döry Ferenc osztálytitkár.

1. Holub József r. tag székfoglalója : «A halál esetére szóló ajándékozások régi jogunkban».

2. Fraknoi Vilmos t. tag értekezése : «Martinovics egy ismeretlen francia munkája». Bemutatja Lukesics József r. tag.

A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.*1920. évi december hó 3-án.*

Jelen vannak : Négyesy László osztályelnök elnöklésével Auer István, Bartha József, Bán Aladár, Divald Kornél, Huszka József, Kőrösi Albin, Pintér Jenő, Sik Sándor, Szegedy Rezső, Sziklay János, Szinnyi Ferenc, Várdai Béla, Zlinszky Aladár r. tagok. Más osztályokból : Anderkó Aurél, Balanyi György, Döry Ferenc o. t., Király János, Mihályfi Ákos, Novák Lajos, Papp Károly o. t., Reiner János ft. Jegyző : Vargha Damján osztálytitkár.

1. Négyesy László osztályelnök a következő beszéddel nyitja meg az ülést :

Tisztelt Osztály ! Tisztelt közönség !

Ez év október 4-én mult háromszázötven éve, hogy világra jött a magyar katolikus egyház egyik legnagyobb bajnoká : Pázmány Péter. Mai ülésünk az ő emlékezetének szól. Mert ha a 350-es szám jubiláris jellege csak másodlagos is — hiszen máskülönben egész Akadémiánk ünnepelne, — de Pázmány jelentősége akkora, hogy a másodlagos jubiláris évforduló is ünnepi megemlékezésre szolgáltat alkalmat Akadémiánknak legalább ebben az osztályában, mely az ő működése egyik legfőbb területének méltatására hivatott.

Valóban Pázmányt, a XVI. és XVII. század nagy szellemi harcának vezéralakját épögy tekinthetjük a magyar próza egyetemes hatású megteremtőjének, mint a magyar kath. egyház helyreállítójának.

Az ő fellépésével, a XVII. század elején egyszerre magasra lobogott fel a már évtizedek óta folyó hitvita s beköszöntött a vallásos irodalom fénykora. Aranykornak is mondhatnók, ha inkább nem lett volna a szellem éles és kemény, mint a vas, de vasnak akkor mindenestre fényes volt. Ez a kor hozta létre a keresztény felekezeteknek századokra szóló műveit, melyekben a már egy század óta vívódó vallásos szellem megörökítette törekvéseit. Ezeknek a monumentális alkotásoknak volt előfutára Károli Gáspár biblíája, ezeknek a zöméhez tartoznak Pázmány imádságos könyve, Kalauza és Prédikációi, Káldi bibliafordítása és szentbeszédei, Szecei Molnár Albert Zsoltárai és Institutio-fordítása, a Cantus Catholici-k stb., stb. A polemikus

irodalom hosszú időre megállapította a felekezetek szellemi erőviszonyait s a nagy szellemi erőfeszítés irodalmi eredménye az egységes magyar irodalmi nyelv kialakulása lett.

Mindennek a szellemi erőfeszítésnek központja, fókusza Pázmány egyénisége volt. Ő ennek a egyszerű termékenységű korszaknak a reprezentatív embere.

Nem hiszem, hogy eléje vágnék az ünnepi előadó gondolatainak, mikor ezeket a megjegyzéseket teszem. Pázmány olyan tárgy, akiről sokan beszélhetünk egymás mellett anélkül, hogy ismétlésekbe esnénk.

Az ő egész irodalmi működése három pontban is messze kiemelkedik az akkori magyar irodalmi alkotások közül: tudományosság, dialektikai erő és egyénien magyaros és hathatós stílus tekintetében. Méltán írja róla másfél századdal később a protestáns Bód Péter, hogy a Kalauzban «minden ékesszólásának és találmányainak vastag folyamatját kiöntötte az ellenkező vallásúak ellen».

A Kalauz a maga nemében olyan könyv volt, mint utóbb eposzaink közt a Zrinyiász. Valamint ez a renaissance-eposzok láncolatának egy jeles és eredeti tagja, épűgy a Hodegus az antireformáció irodalmának egy eredeti magyar, a legjelesebbekkel egyenlő értékű hatása. Sorsa azonban szerencsésebb volt, mint az eposzé, mert teljes mértékben hajtott. A protestánsok magyarnyelvű eredeti munkát nem is állítottak vele szembe. Legszebb művének, az Imádságos könyvnek tartalmával, hangjával és stílusával is mintegy megalapította a kath. imádságos könyvek jellemét.

Az ő eszének, készültségének nem lett volna nehéz, hogy az antireformáció theologiai irodalmának tudományos vezére legyen, aminő volt egyik mintája Bellarmin, vagy volt még előbb az angol Shapleton Tamás; a lengyel Hosius Szaniszlő bíboros. De ő többre becsülte a tudományos babérok nál a magyar kath. egyház reális szükségleteinek kielégítését. «A Kalauzt magyarokért magyarul írtam, annak őltalmát (védelmét) is magyarul akarom írnia nemzetemnek lelki orvosságáért.» Ez a szempont végigvonul minden magyarnyelvű művén. A nemzeti és a kath. szellemet rendkívüli erővel összekapcsolja és egységben tartja. Ő nem tudósa, hanem publicisztája volt a theologiai irodalomnak s tudományos készültségénél írói ereje sem volt kisebb. Nemcsak nemzeti felfogásában, hanem szakszerű theologiai fejtegetéseiben is megtelepedt eredeti s bár ismeri, használja és idézi a szakirodalmat a Szentatyáktól fogva a maga idejeig, de a közhelyszerű bizonyítékokat és tételeket nem számítva, műveinek egész terve, valamint részleteikben is az okoskodás, a gondolatok kapcsolása és megvilágítása mindenütt az övé és magán viseli átható és a legnehezebb kérdéseket is kézzelfoghatóvá formáló szellemének bélyegét.

Virtuóz dialektikájában a scholastica theologia okfejtéseit annyira össze tudja kapcsolni a magyar észjárás világosságával, egyenességével és konkrét természetével, amennyire csak lehetséges. Ám ha a mai kor fiára nézve a scholasztikus szellemi vívó mutatványok nagyrésze hatását veszítette is, de amivel Pázmány a magyar prózastílust továbbfejlesztette, az ma is benne van stílusztikai kulturánkban. Nyelvének határozottsága, nemessége és szólambeli gazdagsága ma is tanulmányozásra méltó. A magyar, szinte népies szóláskincsen kívül, meg a vitatkozó erőn kívül belevitte a magyar irodalmi prózába a retorikai előadás idomait. Hozzászoktatta a magyar prózát, hogy egy-egy gondolatot tagoltabban, részletezve tudjon egy egységes mondat keretében kifejezni, vagy hogy megfordítsuk a tételt: hogy több gondolatot tudjon egy gondolatkomplexummá egyesíteni. A sokrétű összetett mondatot, körmondatot szívesen választja, de mindig arányosan szerkeszti meg és sohasem vész el szövevényei közt. Pázmánynál a legsokszorosabb mondat is világos, mint Cicerónál, aki főleg ezzel a könnyedségével és folyamatosságával hatott rá. Pázmány olvasója mindig biztos kalauz kezén érzi magát s a világosság és könnyűség megnyugtató hatását érzi az összetettebb beszédszerkezetek közt is, melyek mindig célhoz jutnak s az eurhythmia legbiztosabb érzékével kerekednek ki. Ugy is mondhatjuk ezt, hogy Pázmány a magyar beszéd világosságát, ritmusát és megérzőkítő természetét egyetemes, nagy minták hatása alatt a retorikai művészet fokára emelte. De továbbfejlesztette Pázmány a stílus frazeológiai részét is. Nemcsak felhasználta kora nyelv-

nek társasági és népi szóláskincsét s nemcsak mintájukra alkotott újakat, hanem sajátos jelzőkkel megtűzdelve, sajátos synonymikával feldisztve, a szók jelentését újszerűen átvive, nagymértékben reformálta is a nyelvet. Volt ebben része a korabeli stilisztikai barokk hatásának is, de az ő egyéni szellemének is, s ezzel oly irányt kezd meg a magyar prózában, mely a XVIII. század második feléig tart s legérdekesebben Faludinál jelentkezik.

Ezeket a részleteket talán nem ártott kiemelni, hiszen sokszor olvasunk Pázmány korszakos nyelvi hatásáról, de keveset arról, miben áll voltakép Pázmány újítása. Talán e töredékes gondolatok ösztönzésül szolgálnak Pázmány írói sajátosságainak tudományos tanulmányozására.

Pázmány az első a bihari születésű nagy magyar stiliszták sorában, akik a magyar prózai és költői nyelvet a magyaros szóláskincs annyi helyi elemével gazdagították s annyi művészettel fejlesztették tovább. Pázmány, Kazinczy — s ellentéte Csokonai — és Arany a magyar irodalmi nyelvnek megannyi korszakos fejlesztői.

Pázmány működése és hatása roppant körének az írói munkásság csak egyik ága, de bizonytalán egyik legmaradandóbb jelentőségű ága. A magyar próza megalapításának érdeme bizonytalán olyan érdem, amelyért magáért is érdemes lett volna élni s amelyért magáért is örök háláját érdemelte ki forrón szeretett, akkor is szerencsétlen nemzetének. Az az erkölcsi és szellemi, vallási és műveltségi erő s az az irodalmi érték, amelyet az ő pályája képvisel, hozzájárult ahhoz, hogy nemzetünk akkori, százados szerencsétlenségéből idővel kiemelkedjék. Adja a Gondviselés, hogy ugyanaz a szellemi és erkölcsi tőke, mely azóta nem elenyészett, hanem kamatos-kamatokat termelt, nem sokára ismét megváltta a magyar nemzetet!

2. Várdai Béla r. tag felolvasása: «Pázmány Péter negyvedfélszázad távolából».

3. Huszka József r. tag felolvasása: «Állatok a magyar ornamentikában».

A IV. osztálynak 1920. évi december 13-ára megállapított felolvasó-ülése elmaradt.

Második rendes együttes-ülés.

1920. évi december hó 17-én.

Jelen vannak: Giesswein Sándor elnök elnöklete alatt Auer István, Balanyi György, Dóry Ferenc o. t., Erdősi Károly, Groh Gyula, Gulyás Pál, Hanuy Ferenc, Heller Farkas, Hermann Antal, Hutya Ferenc, Marek József, Mihályfi Ákos, Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Rejtő Sándor, Sik Sándor, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., Szegedy Rezső, Sziklay János, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Vörös Cyrill r. tagok. Jegyző: Reiner János főtítkár.

1. Főtítkár bemutatja dr. Martin Aurélnak levelét, amelyben közli azon okokat, amelyek akadályozták, hogy az 1919. évi február 21-ikén történt tagválasztás elfogadása tárgyában nyilatkozzék; amely nyilatkozatot jelenleg beküld. — Az együttes-ülés a közölt akadályokat méltányolva, az elfogadási nyilatkozatot tudomásul veszi.

2. Az 1921-ik évi ülések rendjét az együttes-ülés a következőkben állapítja meg: január 14-én az I., 21-én a II., február 4-én a III., 18-án a IV. osztály felolvasó-ülése, 25-én együttes-ülés, egyúttal az osztályok tagjelölő-ülése és tagválasztó együttes-ülés; március 4-én az I., 18-án a II., április 8-án a III., 15-én a IV. osztály felolvasó-ülése; 22-én együttes-ülés; 24-én rendes évi ünnepi ülés; május 6-án az I., 20-án a II. osztály felolvasó-ülése. — Szünet után október 7-én a III., 21-én a IV. osztály felolvasó-ülése, 28-án együttes-ülés; november 4-én az I., 18-án a II., december 2-án a III., 9-én a IV. osztály felolvasó-ülése; 16-án együttes-ülés.

3. Főtítkár bejelenti, hogy ez évben ünnepli a keresztény világ Dante halálának hatszázados évfordulóját s erre való tekintettel az elnökség ezen évforduló megünneplésére javaslatot fog előterjeszteni. Jelenti, hogy Várdai Béla r. tag indítványt jelentett be, egy állandó Dante-bizottság szervezésére. Az együttes-ülés az elnökség

javaslatára az indítványtevő hozzájárulásával — az indítványt a Dante-ünnepi ülés tárgyában teendő előterjesztéssel kapcsolatban kívánja tárgyalni.

4. Főtitkár előterjesztésére az együttes-ülés — a tiszteletdíjakat további intézkedésig s az 1920-ik évre visszamenőleg kétszeres összegre emeli.

5. A megüresedett taghelyekre vonatkozó bejelentést az együttes-ülés — tudomásul veszi.

6. Az Alapszabályoknak a másodelnöki állás szervezésére vonatkozó módosítása az Ügyrend megfelelő változtatását szükségessé tévén, az együttes-ülés — többek hozzájárulása után — az ügyrendet következőleg módosítja. A 9. és következő §§. címfelirata elnök és főtitkár helyett: elnök, másodelnök és főtitkár. — A 9. §. második bekezdéseként következő szöveg iktattatik be: A másodelnök szintén titkos szavazással, három évre választatik, amelynek lejártá után a közvetlenül következő évkörre másodelnöknek újra nem választható. — A 11. §. első mondata következőképen módosittatik: Az elnököt akadályoztatása esetén az ügyrendben megállapított minden hatáskörében (12., 26., 32., 33., 45., 48., 49., 50., 53., 54., 61. §§.) a másodelnök, az elnököket szükség esetén az osztályelnökök (15. §.) egyike helyettesíti. — A 49. §. a) pontjába az elnök szó után, hasonlóképen az 55. §-ban az elnökének szó után másodelnök, illetőleg másodelnökének szó iktattatik.

7. A III. osztály Várdai Béla r. tag «Pázmány Péter negyedszázad távolából» c. előadásának soron kívüli kiadását kérte. Mivel azonban a dolgozat időközben a Szent-István-Társulat kiadásában jut kiadásra — határozathozatalra nincs szükség.

8. Főtitkár bejelenti, hogy a II. osztály több tagja Hóman Bálint r. tag székfoglaló értekezésének, «Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században» kiadását kéri. Az együttes-ülés — a székfoglaló értekezés kiadását elhatározza.

9. Dr. Stolpa József a Codex Juris Canonicit ismertető munka határidejét 11½ évvel meghosszabbítani kéri. Az együttes-ülés a felhozott okokat méltányolva — a határidőt 11½ évvel meghosszabbítja.

10. Mihályfi Ákos r. tag, az igazoló-bizottság elnöke jelenti, hogy 1. Plósz Béla r. tag az igazoló-bizottság felhívását csak most kapta meg. Lemondását visszavonja s viszont a bizottság eljárásában nem talált kifogásolni valót, ezért igazoltatását javasolja. 2. Ember Károly r. tag időközben az Akadémia tagságáról lemondott. 3. Szabó Zoltán r. tagra vonatkozólag bizonyos okmányokat kell a bizottságnak beszereznie, addig is érdemleges javaslatot nem tehet. Az együttes-ülés — 1. Plósz Béla r. tagot igazolja, 2. Ember Károly r. tag lemondását elfogadja s őt a tagok sorából törli, 3. Szabó Zoltánra vonatkozólag a bizottság jelentését tudomásul veszi.

11. Meghívók érkeztek: 1. A Budapesti Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar-nak 1920 okt. 31-iki megnyitő-ünnepélyére. A meghívó későn érkezvén, Akadémiánk az ünnepélyen nem volt képviselve. — 2. Magyarország Területi Épsége Védelmi Ligájának 1920. évi november 14-re kitűzött zászlóavató ünnepségére. Az elnökség a megjelenéssel és az Akadémia szalgájának feltűzésével a főtitkárt megbizta; akit a Magyar Tudományos Akadémia is megbízott képviselővel. Az ünnepélyt azonban az általános gyűlékezési tilalomra való tekintettel elhalasztották. Az együttes-ülés az újólág kitűzendő ünnepélyen való képviselővel a főtitkárt megbizza. — 3. A Hollós Mátyás-Társaság 1920 november 19-iki Rákosi Jenő-ünnepére. Akadémiánknak ugyanakkor ülése lévén, külön képviselőtéről nem gondoskodhatott. Az együttes-ülés — a bejelentéseket tudomásul veszi.

12. Beküldetett: A M. Kir. József-Műegyetem 1920/21. tanévének megnyitása-kor, 1920 október hó 10-én tartott beszédek. — Köszönettel fogadtatik.

13. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Hanuy Ferenc r. tagot és Papp Károly r. tag, osztálytitkárt kéri fel.

Tanintézetek és könyvtárak a Szent István Akadémia kiadványait 25%
árengedménnyel rendelhetik meg.
Díjtanuln kapják a Szent István Akadémia tagjai, továbbá mindazok, akik a
Szent István Akadémia céljaira legalább 1000 koronát adományoznak,
valamint a tudományos és közművelődési intézetek és egyesületek.

A Szent István Akadémia 1921. évi üléseinek rendje.

Január.

14-én I. (Hittudomány-, bölceleti)
osztály ülése.

21-én II. (Történelem-, jog- és tár-
sadalomtudományok) osztályá-
nak ülése.

Február.

4-én III. (Nyelv- és széptudományi)
osztály ülése.

18-án IV. (Mennyiségtan-, természet-
tudományi) osztály ülése.

25-én együttes-ülés, *együttal az osz-
tályok tagjelöltő ülése és tagvá-
lasztó együttes ülése.*

Március.

4-én I. osztály ülése.

18-án II. osztály ülése.

Április.

8-án III. osztály ülése.

15-én IV. osztály ülése.

22-én együttes-ülés.

24-én *rendes évi ünnepi-ülés.*

Május.

6-án I. osztály ülése.

20-án II. osztály ülése.

Szünet után:

Október.

7-én III. osztály ülése.

21-én IV. osztály ülése.

28-án együttes-ülés.

November.

4-én I. osztály ülése.

18-án II. osztály ülése.

December.

2-án III. osztály ülése.

9-én IV. osztály ülése.

16-án együttes-ülés.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy
szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám.

A hittudomány-, bölceleti osztály felolvasásaiból:

Szent János Apokalipsisa és a világtörténet. Székely István
osztályelnöktől ... K 2.50

A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. K 3.—

A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől K 5.—

Verworn Miksa pszichonómizmusa. Madarász István r. tagtól K 5.—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla
r. tagtól ... K 3.—

A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli
kialakulása. Király János r. tagtól ... K 2.40

A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól K 3.—

Martinovicznak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett
francia munkája. Fraknoi Vilmos tiszteleti tagtól ... K 8.—

Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. század-
ban. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól ... K 14.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól ... K 3.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában.
Vörös Cyrill r. tagtól ... K 2.—

A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól ... K 2.—

A régi Széchenyi-láncid anyagának kimerülése. Rejtő
Sándor r. tagtól ... K 3.—

Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához.
Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől ... K 8.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ... K 1.20

A Szent-István-Társulat megszűnt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható kiadványai:

- Császár Mihály.** A magyar művelődés a XV. században. Az Antonii Bonfini Rerum Hungaricarum Decadesének alapján. 1902. ... K 10.—
- Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából.** Bpest. I. köt. 1520—1529. Szerkesztették: *Bungitay V., Rapaics R., Karácsonyi J.* 1902. ... « 40.—
- II. köt. 1530—1534 és három függelék. U. a. 1904. « 40.—
- III. köt. 1534—1541. U. a. 1906. ... « 40.—
- IV. köt. 1542—1547. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F.* 1909. ... « 40.—
- V. köt. 1548—1551. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F., Lukcsics J.* 1912. ... « 40.—
- Fraknoi Vilmos.** Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. Budapest. I. köt. A magyar királyság megalapításától a konstanci zsinatig. 1901. « 7.—
- II. köt. A konstanci zsinattól a mohácsi vészig. 1902. ... « 8.—
- III. köt. A mohácsi vésztől Magyarországnak a török járom alól felszabadításáig. 1903. ... « 9.—
- Immaculata.** Emlékkönyv. Bpest. 1904. ... « 60.—
- Kandra Kabos.** A váradi regestrum. Bpest. 1898. « 16.—
- Kollányi Ferenc.** A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története. Bpest. 1896. « 12.—
- Mihályfi Ákos.** A papnevelés története és elmélete. Bpest. 1896. I. köt. A papnevelés története. ... « 10.—
- II. köt. A papnevelés elmélete. — ... « 10.—
- Torquato Tasso.** A megszabadított Jeruzsálem. Fordította: *Jánosi Gusztáv.* II. változatlan kiadás. Bpest. II. köt. ... « 60.—
- Török-magyar oklevéltár 1533—1789.** Gyűjtötte s magyarra fordította néhai *Karácson Imre.* Szerkesztették: *Thallóczy Lajos, Krcsmarik János, Szekfü Gyula.* Bpest. 1914. ... « 30.—
- Velics László S. J.** Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. Bpest. I. füzet. (1560—1610.) 1912. « 4.—
- II. füzet. (1610—1690.) 1913. ... « 3.—
- III. füzet. (1690—1773.) 1914. ... « 3.—
- Závodszky Levente.** A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék. A törvények szövege.) Bpest. 1904. ... « 10.—